

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

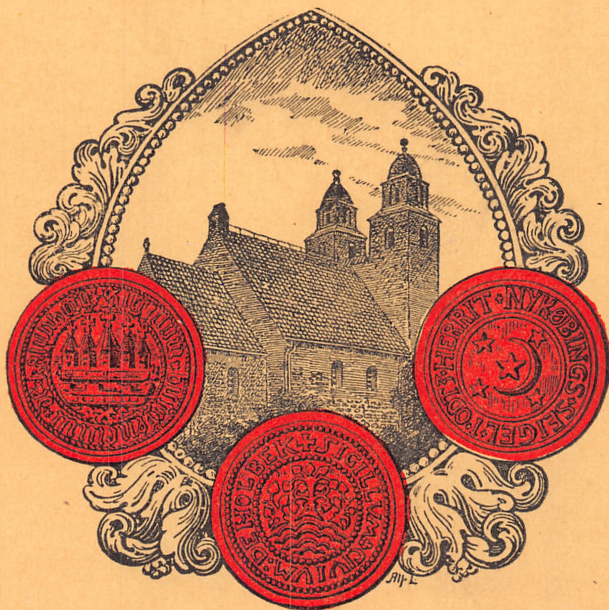
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

X BINDS 1. AARGANG

1939

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

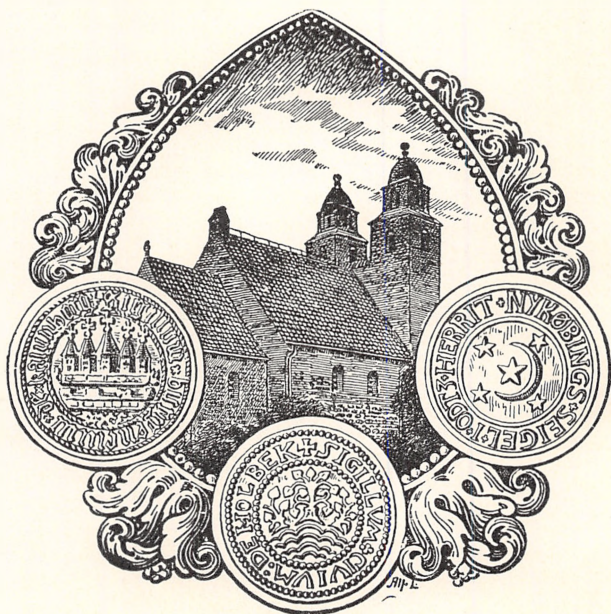
FRA HOLBÆK AMT

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VIII BIND

XXVII – XXVIII – XXIX AARG.

1933–34–35

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1939

INDHOLD

1933 (XXVII Aargang).

	Side
Højskolelærer Jens Peter Jensen : Af Jakob Hansens „Erindringer“ (Forholdene paa Hjemegnen S. 8; Hvad de gamle fortalte 28; Tre Aar under Landhusholdningsselskabet 31; I Kongens Klæder 41; Min Forvaltertid 47; Paa Skoler 50; Lærerpladser i Kaarise og Tune 57; Paa Faurbogaard 61; I Forsinge 69.)	5
Redaktør Bent Rasmussen , Tranebjerg: Kirkegaarden paa Kyholm	74
August F. Schmidt : Peder Christopher Stenersen og hans „Ode paa Junkers Kilde“	94
Albert Thomsen : Fire Folkesagn fra Hjembæk	105
Erh. Quistgaard : Et brudt Ægteskabsløfte (fortsat)	110
J. S. Møller : Købmand Ole Lund	112

1934 (XXVIII Aargang).

Fru Fanny Fang , Roskilde: Handelsmand og Slagter I	5
(Forord S. 5; Minder fra Barndommen 7; Lidt Familiehistorie 19; Forældrehjemmet 26; Omkring Konfirmationen 30; Min Faders Samlesteder og Kørsler 35; København, Gammeltorv og Trommesalen 45; I Slagterlære 54; Blodpølser og Skævebad 66; Rejser til Hamborg 72; Kroerne 76.)	
Førstelærer, Redaktør Bent Rasmussen , Tranebjerg: Sognedegnen Simon Kokandsky	89
Kommunelærer Chr. Birkeland , Kalundborg: Laurids Olufsen Kok	98
Fabrikant C. A. Brostrøm , Kalundborg: Om Vilh. Beck	110
Mag. art. Victor Hermansen : Træk af Kalundborgs Historie i Middelalderen	110
Doc., Dr. phil. C. Elling : Lerchenborg og den vestsjællandske Rokoko	137
Postpakmester Niels Jensen , Jyderup: Fra Diligencens sidste Dage	162
Redaktør Aug. F. Schmidt , Brabrand: Fra den gamle Landsby ...	188
Kommunelærer K. J. Højberg , Kalundborg: Det 11. danske Hjemstavnstævne i Kalundborg og Omegn	209
Kmhr., Greve Aage Brockenhuus-Schack †	215

1935 (XXIX Aargang).

Fru Fanny Fang , Roskilde: Handelsmand og Slagter II	5
(Lammene S. 5; Lammeopkøb og Priser 14; Naar Lammene samledes 20; Lammedrifterne mod København 25; Driverdrenge 30; Lidt Overblik og Eksporten 37; Teatre og Spisesteder 42; Hjemme i Roskilde 46; Mine Kørsler 55; Borgerskab og Forretning i Roskilde 61; Folk, jeg handlede med 70; Svin til Holland 76; Centrifugens Virkninger; Tyskland lukker 81; Andelen, Slutning 89.)	
Lærer M. J. Mathiassen , Mullerup: Om Mullerup Mose og Mullerupkulturen	94
Fru Karen Rasmussen , Ubby: Gammel Overtro (En Kur for Skæver. Heksen)	136
stud. theol. Gunnar Poulsen , Charlottenlund: Stenlars	142
Højskolelærer Jens Peter Jensen , Høng: Odsherredskredsens Historie 1848—1918	150
(Nicolaj Andreasen S. 155; C. F. Holm 165; Fr. N. Andreasen 169; Carl Reinhold Jensen 176; Christian Rimestad 187.)	
Førstelærer, Red. Bent Rasmussen , Tranebjerg: Samsø Arrester og Arrestforvarere	195
Museumsinspektør, Kapt. Otto Smith , København: En gammel Holbækejendoms Historie	205
Jens Nylev : Højskoleforstander Povl Hansen	212
Fortegnelse over Povl Hansens Artikler vedrørende historiske Forhold i Holbæk Amt	217

REGISTER

OVER

STEDNAVNE OG PERSONNAVNE

Udarbejdet af Dan Lund.

B. efter Tallet betegner, at der paa den paagældende Side findes en Illustration af Stedet eller Personen; N., at Navnet findes i en Note.

I Registret er ikke medtaget Navne i Boganmeldelser og Foreningsmeddelelser.

!

I. Stednavne.

Aabo. Syssel. 1935. 195.
Aalebæksrenden. 1934. 94.
Aamosen. 1934. 83.
Aastrup. 1934. 40.
Algstrup (Alkestrup). 1934. 149.
1935. 72.
Allindellille. 1935. 9.
Als. 1935. 192.
Alstrup. 1934. 94.
Andershvile. 1934. 201.
Annebjerggaard. 1935. 171.
Arts Herreds Ting. 1934. 120.
134.
Askov Højskole. 1933. 52. 64.
Asminderup. 1935. 161. 170.
172. 184.
Asnæs Skov. 1934. 209.
— Sogn. 1934. 167. 1935. 151.
170. 172. 184.
Astrup. 1934. 139.
Audebo. 1934. 183.
Aunsøgaard. 1935. 73.

Baarup. 1934. 39. 40.
Bakkendrup. 1934. 206.
Baldersbrønde Bomhus. 1935.
31. 33.
Ballen. 1934. 94.
Bassebjerg. 1934. 178.
Bennebo. 1934. 188. 189.
Besser. 1933. 76. 1934. 93.
— Rev. 1933. 78.
Birkendegaard. 1934. 139.
Bisgaard. 1935. 200.

Rjergsted. 1934. 162.
Bjerger (Bjerre). 1934. 203. 204.
Bjerger Os (Bjerger Aas). 1034.
203. 204.
Blak. 1934. 102.
Blankenese. 1934. 74.
Bloksbjerg. 1933. 107. 109.
Bojnæs. 1934. 17.
Bonderup. 1935. 36. 42.
Rorrevang Ladegaard. 1935. 155.
Borre, Borge Sogn, Borgersog-
ne.t. 1934. 121. 130.
Boserup Skov. 1934. 10. 17.
Bramsnes Vig. 1933. 101.
Brattingsborg. 1934. 93. 1935.
203. 204.
Brede Blok. 1935. 198 til 204.
Bregentved. 1934. 141. 142.
143 B. 149. 161.
Brocken. 1933. 107.
Brofælde-Skoven. 1934. 79. 85.
Brokøb. 1934. 85.
Bromme Mølle. 1935. 56.
Bromølle Kro. 1934. 82. 83 B.
Broskovsbakke. 1934. 40.
Brundby. 1934. 94. 1935. 198. 203.
204.
Bæks Kro. 1934. 77. 86. 88.
1935. 28.
Bødstrup. 1935. 114. 117.

Canada. 1935. 124.

Dalby. 1934. 199.

Dallykkegaard. 1934. 97.
Dalmose Kro. 1934. 20. 38.
1935. 28.
Damhus Bomhus. 1935. 31.
— Kro. 1935. 27. 34.
Damshøj. 1934. 36.
Danevirke. 1934. 103. 1935. 213.
Dragsholm. 1934. 84. 167. 174.
176.
Drøsselbjerg. 1934. 199.
Dyrehavegaard. 1933. 47.

Edelgave. 1935. 6.
Egelbjerg. 1935. 161. 170. 172. 184.
Egelund. 1935. 200.
Egemarke. 1934. 149. 174. 181.
1935. 73.
Ejegodsinøllen. 1935. 66.
Elverdamskroen. 1934. 40. 43.
1935. 21. 28.
Enghaveskoven. 1934. 176.
Eriksholm. 1933. 100.
Ertebølle. 1935. 128.

Faarevejle. 1935. 161. 170. 172.
— Kirke. 1935. 215.
— Kro. 1934. 163 til 170.
165 B. 167 B.
— Lammefjord. 1934. 163.
— Posthus. 1934. 167.
Falkensten. 1933. 39 til 41.
Fanebyrd. 1933. 106.
Faurbo Gaard. 1933. 60 til 69.
62 B.

- Fårbo Kro. 1933. 61.
 Filipspdal. 1935. 96.
 Fjenneslev Kirke. 1934. 127.
 Forsinge. 1933. 69.
 Frederiksborg. 1934. 146.
 Frederiksdal. 1934. 148.
 Frederiksgave. 1933. 36 til 39.
 Frønderup. 1935. 153.
 Friboeshvile, Lyngby. 1934. 156, 161.
 Friedrichsruhe. 1934. 148.
 Frydendal. 1935. 71.
- Gammel-Skov. 1935. 200.
 Gaunsø. 1934. 153.
 Gislinge. 1934. 202. 205.
 Gottorp Slotskirke. 1934. 113.
 Grandløse. 1934. 193. 196. 205.
 Gravballegaard. 1933. 31 til 35.
 Grevinge. 1935. 161. 170. 172. 184.
 Grimsø. 1934. 149.
 Grøndal. 1935. 191.
 Grønnebjerg Kro. 1934. 39.
 Cudena. 1933. 34. 35.
 Gundestrup. 1934. 183.
 Gørlev. 1935. 96.
- Hagedsted. 1934. 198.
 Hallebyaa. 1934. 83. 84. 203.
 Hamborg. 1934. 72. 73. 74.
 Havmosegaard. 1935. 116.
 Hellig Kors Kilde. 1933. 105.
 Helsing Mose. 1935. 105.
 Hindsholm Højskole. 1933. 50 til 52.
 Holløse. 1934. 201.
 Holbæk. 1934. 188. 1935. 96.
 — Ahlgade. 1935. 205. 211 B.
 — Andels Svineslagteri. 1935. 89. 90.
 — Diligenceruter. 1934. 183.
 — Havnegade. 1935. 205. 206.
 — Mellerupgaard. 1934. 37. 38.
 — Skibbroen. 1935. 210.
 — Skibbrostræde. 1935. 210.
 — Strandporten. 1935. 208. 210.
- Holmegaards Mose. 1935. 127. 129. 130.
 Holmstrup Kirke og Kilde. 1934. 210.
 Horsens Andels Svineslagteri. 1935. 89.
 Hvaløen. 1933. 107.
 Hørvig. 1934. 119. 120.
 Højby. 1935. 161. 170. 172. 184.
 Højvang. 1935. 204.
 Hørve. 1935. 161. 170. 172. 184.
- Igelsø. 1934. 196.
 Immeln. 1935. 134.
 Issefjorden. 1935. 174.
- Jomfruens Egede. 1933. 57.
 Junkers Kilde. 1933. 100 til 106.
 Jyderup. 1933. 61. 1934. 86. 188. 190. 193. 199. 202.
 — Kro. 1934. 87 B. 171. 1935. 28. 70.
 — Nykøbing Diligence. 1934. 162 til 187.
- Jyderup Postkontor. 1934. 171 B.
 — Station. 1935. 86.
- Kajemose. 1934. 85.
 Kallerup. 1934. 198.
 Kalundborg. 1934. 119 til 136. 137. 154. 161. 183. 209. 1935. 124.
 — Adelgade. 1934. 155 N.
 — Amt. 1935. 195.
 — Andels Svineslagteri. 1935. 89. 90.
 — Apotek. 1934. 155. 156. 159.
 — Biskopsgaarden. 1934. 136.
 — Borgen. 1934. 119. 121.
 — Fattighus. 1934. 131. 1935. 145. 148.
 — Fjorden. 1934. 102 N.
 — Forskolen. 1935. 148.
 — Havnen. 1934. 119. 120.
 — Hellig Kors Kapel. 1934. 129.
 — Holsts Gaard. 1933. 118.
 — Hørvig. 1934. 119. 120.
 — Jernbanen. 1935. 29.
 — Kaalund Kloster, se Lade-
 gaarden.
 — Kirkegaard. 1934. 120. 1935. 145.
 — Kirkelade. 1933. 29.
 — Klostræt. 1934. 129. 130.
 — Klosterkirkegaarden. 1934. 129. 130.
 — Kommuneskolen. 1934. 112.
 — Kordilgade. 1933. 115.
 — 156 B. 157. 160.
 — Ladegaarden. 1934. 129. 130. 139. 151. 152 B. 163. 154. 160.
 — Latinskole. 1934. 131 B.
 — Lindegaarden. 1933. 115. 157. 158.
 — Lindegade. 1934. 151. 155.
 — Lighus. 1934. 131.
 — Munkesø. 1934. 129.
 — Munkesøgade. 1934. 159.
 — Museet. 1933. 121. 157. 1935. 119.
 — Møllestræde. 1933. 115.
 — Nøderbyen. 1934. 120. 154.
 — Ole Lunds Vej. 1933. 122.
 — Overbyen. 1933. 154.
 — Præstegade. 1934. 159. 160.
 — Raadhus. 1934. 113. 133.
 — Radiostation. 1934. 210.
 — Rektorbolig. 1934. 124 B. 131.
 — Ruiner. 1934. 210.
 — Slot. 1934. 122. 123. 210.
 — Slotskapel. 1934. 121. 128.
 — St. Jørgens Bjerg. 1934. 169.
 — St. Olaj Kirke. 1934. 120. 121. 128. 135.
 — Tinget. 1934. 120. 133. 135.
 — Vesterport. 1934. 119.
 — Vikingevad. 1934. 120.
 — Vor Frue Kirke. 1934. 101. 107 B. 123 til 128. 124 B. 129 B. 132. 135.
- Kammervang. 1935. 56.
- Karise Højskole. 1933. 57.
 Kattinge Sø. 1934. 17.
 Katstrup. 1935. 71.
 Kelleklintegaard. 1933. 118.
 Kidserup. 1933. 99. 1934. 197. 201. 202.
 Kirke Helsing. 1934. 101. 115.
 — Mose. 1935. 113. 131.
 Kiel, Muhls Gasthof. 1934. 73.
 Knabstrup. 1933. 13. 100.
 — Kro. 1935. 28.
 Koldby Kirke. 1935. 198.
 Kongehøj. 1935. 197.
 Kongsdal. 1935. 6. 72.
 Kongsted. 1935. 9.
 Kornerup Bakke. 1934. 56.
 Kornerups Bæk. 1934. 17.
 Kudserup, se Kidserup.
 Kulaas Skov. 1934. 175. 1935. 194.
 Kulby. 1934. 207.
 Kundby. 1933. 109. 1934. 197. 201. 205.
 Kvandløse. 1933. 17. 22. 1934. 201.
 Kvarmløse. 1934. 188. 189. 191. 196.
 Kyholm. 1933. 74 til 93. 89 B. 91 B.
 København. Acciseboden. 1934. 47 B. 48.
 — Apolloteatret. 1935. 43.
 — Banegaarden. 1934. 50.
 — Bohrs Skole. 1933. 118.
 — Bræddehytten. 1935. 44.
 — Den lille Trommesal. 1934. 45.
 — Det asiatiske Kompagni. 1934. 153. 160.
 — Det kgl. Teater. 1934. 104. 1935. 42.
 — Falkoneralleen. 1934. 43.
 — Faste Batteri. 1933. 43.
 — Figaro. 1935. 43.
 — Folketeatret. 1935. 42.
 — Frihedsstøtten. 1934. 47.
 — Gl. Bakkehus. 1933. 116.
 — Gl. Carlsberg. 1933. 21.
 — Gl. Kongevej. 1934. 47.
 — Gammelfor. 1933. 21. 1934. 45. 55 B.
 — Garderagaarden. 1934. 8.
 — Gyldenløves Bastion. 1934. 46.
 — Gæstgivergaarden Danne-
 brog. 1933. 21. 1934. 46.
 — Gæstgivergaarden Sjel-
 land. 1934. 46.
 — Gæstgivergaarden Tre
 Hjorter. 1934. 46.
 — „Gimle“. 1933. 56.
 — Halmortvet. 1934. 46.
 — Havnegade. 1935. 38.
 — Helliggeist Kirke. 1934. 47.
 — Hovedvagten. 1935. 44.
 — Holmens Kirkegaard. 1935. 163.
 — Josty. 1935. 44.
 — Kastellet. 1933. 41.
 — Knapstedgaard. 1934. 46.

København. Komediehuset. 1934. 160.
 — Kongens Klub. 1935. 44.
 — Kongens Nytorv. 1934. 160.
 — Kristiansborg. 1934. 104. 1935. 156. 192.
 — Kvægtorvet. 1934. 52. 1935. 90.
 — Landbohøjsolen. 1933. 54 til 57.
 — Langelinie. 1k935. 44.
 — Ligkisten. 1935. 43.
 — Luciemøllen. 1934. 46.
 — Lynetten. 1933. 41.
 — Mariedal. 1934. 48.
 — Morskabsteatret. 1935. 39 B.
 — National. 1935. 44.
 — Nicolaj Plads. 1934. 49.
 — Paladshotellet. 1934. 46.
 — Paraplyen. 1934. 47.
 — Philsofngangen. 1934. 46.
 — Prinsens Palæ. 1934. 145. 146.
 — Prøvestenen. 1933. 41. 44.
 — Pustervig. 1934. 160.
 — Raadhus. 1934. 46. 46.
 — Ryssesten. 1934. 46.
 — St. Pauls Kirke. 1934. 111.
 — Stadsgraven. 1934. 47.
 — Strandgade. 1934. 153.
 — Søkvæsthuset. 1934. 160.
 — Tivoli. 1935. 43.
 — Toldboden. 1933. 41.
 — Trekroner. 1933. 41.
 — Trommesalen. 1934. 45. 46 N. 47. 48. 49 B. 50. 51 B. 52. 1935. 22. 24. 40. 56. 90.
 — Waisenhusapoteket. 1934. 157.
 — Vartov Kirke. 1933. 56.
 — Vesterbro No. 22. 1034. 45.
 — Vesterbrogade. 1934. 47. 48. 52. 1935. 44.
 — Vester Farimagsgade. 1935. 44.
 — Vester Voldgade. 1934. 46.
 — Zoologisk Museum. 1935. 104.
 Langemark. 1934. 94.
 Langerød Skel. 1933. 11.
 la Vilette, Paris. 1935. 78.
 Lædreborg. 1934. 159. 160.
 Lerckenborg. 1934. 137 til 161.
 140 B. 144 B. 147 B. 157. 209.
 Lilleøre. 1933. 88.
 Lindenberg Kro. 1934. 8. 35. 36. 37 B. 39 B. 40. 1935. 5. 22. 26. 30. 33. 57. 59 B.
 Ljushagen. 1933. 88.
 Lundegaard. 1933. 12.
 Lyngbjerg. 1933. 11.
 Lyshagen. 1933. 88.
 Læsø. 1935. 109. 109 N.
 Løve. 1935. 114.
 Løvenborg. 1933. 9. 28. 30.
 Maarsø. 1934. 198.
 Maarup. 1933. 76.

Maglehøj. 1933. 107.
 Maglenose. 1935. 113.
 Maites Kro. 1933. 20. 1935. 21. 23.
 Margaard. 1934. 151.
 Marke. 1933. 108. 1934. 197.
 Markskelbæk, Gaard. 1933. 53.
 Marthes Kilde. 1933. 105.
 Merløse. 1934. 196.
 Milano. San Lorenzo. 1934. 127.
 Mullerup. 1934. 210. 211. 1935. 94 til 135.
 — Havn. 1935. 96.
 — Mose. 1935. 94 til 135 med 18 Illustrationer.
 — Skole. 1935. 105.
 Munkebjergby. 1935. 9.
 Musholm. 1935. 96.
 Mønstergaarden, Frenderup. 1935. 153.
 Mørke. 1934. 201.
 Mørke, By, Kro, Station. 1933. 61. 1934. 183. 1935. 70. 86.
 Nebbegaard. 1933. 105.
 Nidløse. 1934. 205. 1935. 9.
 Nidløsegaard. 1935. 72.
 Nordby. 1933. 76. 1934. 188. 1935. 199.
 Nykro. 1934. 44. 76. 86. 1935. 28. 174. 181.
 Nykøbing. 1934. 188. 1935. 158. 161. 170. 172. 184.
 — Holtens Plads. 1935. 177.
 — Jyderup Diligence. 1934. 162 til 187.
 — Postkontor. 1934. 186.
 Næstved. 1934. 119.
 Nørager. 1934. 87.
 Odden. 1935. 161. 170. 172. 184.
 Odsherred. 1935. 150 til 194.
 Olstrupgaard. 1935. 87.
 Onsbjerg. 1935. 197.
 — Præstegaard. 1933. 76.
 Ondløse. 1933. 105.
 Ordrup Mose. 1935. 135.
 Ordrupskoven. 1935. 53.
 Orupsgaarden. 1935. 54.
 Ourupgaard. 1933. 33.
 Ousted Kro. 1934. 13. 22.
 Pillemark. 1935. 198. 204.
 Pindals Kro. 1935. 194.
 Raklev. 1934. 130. 198. 207. 1935. 143.
 — Kirke. 1934. 120. 121. 210.
 — Kirkelade. 1933. 29.
 Refsnæs (Røsnæs). 1934. 102. 198. 199. 210.
 Refsnæsgaarden. 1934. 102 N.
 Refsnæs Kirke. 1934. 100.
 Reerslev. 1934. 87.
 Reersø. 1934. 199. 207. 1935. 96.
 Ringsted. St. Bendts Kirke. 1934. 32.
 — Skole. 1934. 100.
 Rivihjel. 1933. 11.
 Roskilde. Afholdshotellet. 1934. 8.

Roskilde. Algade. 1934. 7. 8. 12. 20. 21. 25. 28. 27 B. 1935. 52. 64.
 — Allehelgensgade. 1935. 68.
 — Allehelgensstræde. 1935. 63.
 — Arrest. 1935. 63.
 — Billigheden. 1934. 16. 1935. 53. 63.
 — Bondetinget. 1935. 51.
 — Den lille Prins. 1934. 67.
 — Domkirken. 1934. 127.
 — Domkirkepladsen. 1935. 51.
 — Fundens Bro. 1934. 68.
 — Hersegade. 1934. 21. 25. 26. 71. 1935. 51. 68.
 — Hestetorvet. 1934. 7. 8. 11.
 — Hotel Frederiksstad. 1934. 7.
 — Hotel Prindsen. 1934. 21. 22. 1935. 51. 52.
 — Kommuneskole. 1935. 63.
 — Kro. 1935. 27.
 — Landmandshotellet. 1934. 7.
 — Læderstræde. 1935. 63.
 — Løjtveds Gaard. 1934. 7.
 — Nytorv. 1935. 62.
 — Olsgade. 1934. 8. 11 B. 20. 22. 24.
 — Palæstræde. 1934. 24. 1935. 51.
 — Postgaarden. 1934. 12.
 — Raadhus. 1934. 22. 25. 1935. 61.
 — Raadhustorvet. 1934. 16. 1935. 62.
 — Ringstedgade. 1935. 50. 53. 65.
 — Rosenhavestræde. 1934. 25.
 — Roskilde Hvile. 1934. 76. 1935. 53.
 — Sct. Clare Mølle. 1934. 76.
 — Sct. Hans Hospital. 1934. 44. 1935. 47. 62.
 — Sct. Laurentii Taarn. 1934. 22.
 — Skole. 1934. 100.
 — Skomagergade. 1934. 7. 9. 12. 1935. 54.
 — Skovbomarken. 1935. 50.
 — Skovbøvnget. 1935. 50.
 — Snekkerkroen. 1935. 51.
 — Støden. 1935. 74.
 — Svendehjemmet. 1935. 51.
 — Valløes Gaard. 1935. 63.
 — Vejerboden. 1933. 21.
 — Villa „Ultimo“. 1935. 53.
 Ruds Vedby Kapel. 1934. 158 B. 159.
 — Kro. 1934. 86. 87. 170.
 Rygaard. 1934. 70.
 Rye Mose. 1935. 109.
 Ryssesten. 1933. 48 til 50.
 Røde Hus. 1935. 204.
 Rønne Kro. 1935. 28.
 Rørby Kirke. 1934. 101. 108.
 Rørvig. 1935. 161. 170. 172. 184.
 Saltbæk. 1934. 199.
 Samsø. 1935. 195 til 204.

- Samsø Ting- og Arresthuse. 1935. 197 til 204.
 Sanddubberne. 1934. 176.
 Sct. Laurentii Kilde. 1934. 210.
 Sejerg. 1934. 120.
 Selchausdal. 1935. 73.
 Selsø. 1935. 6.
 Siddinge Dæmning. 1935. 174.
 Silberberg. 1934. 74.
 Skafføgaard. 1935. 72.
 Skamstrup. 1934. 188. 190.
 Skarridsø. 1934. 170. 171.
 Skibelund Friskole. 1933. 52.
 Skjellingsted. 1934. 83.
 — Kro. 1934. 81 B. 82. 1935. 20. 28. 55.
 Skjoldnesholm. 1934. 19.
 Skomagerkroen. 1934. 36. 40. 41 B. 43 B. 1935. 5. 28. 30. 33.
 Skovager, Skovsager, Skovse-
 Agger. 1935. 109.
 Skræderens falske Vidner. 1934. 87.
 Skultehuset. 1934. 19.
 Skvatbringe. 1934. 56.
 Slagelse, Sct. Mikkel's Kirke. 1934. 118.
 Snertinge. 1933. 61. 1934. 170 183.
 Soderup. 1934. 195. 196.
 Sofienberg Slot. 1934. 146. 148.
 Sofienholm. 1935. 6.
 Sortensten. 1934. 102.
 Sorgenfri. 1934. 142.
 Sorø. Banegaard. 1935. 56. 67.
 — Den kgl. adelige, frie Sko-
 le. 1934. 99.
 — Hotel Haabet. 1935. 56.
 — Kirke. 1935. 67.
 — Filosofgangen. 1935. 67.
 — Postgaarden. 1935. 56.
 Staabjergs Vangs Fælled. 1934. 190.
 Starreklint. 1934. 170. 181. 183.
 Stenlille Kirke. 1934. 113.
 Stenlille Kro. 1934. 86. 1935. 28.
 — Skole. 1934. 113.
 Stodderklemmen. 1934. 87. 1935. 56.
 Stokkebjerg. 1934. 179.
 — Skov. 1934. 163.
 Store Merløse Kro. 1934. 86.
 Storemosen, Gentofte. 1935. 130.
 Stubberup. 1934. 174.
 Svallerup. 1933. 29. 1934. 203.
 Svinninge. 1934. 183. 201.
 — Mølle. 1935. 155.
 Svogerslev. 1933. 64.
 Sværdborg Mose. 1935. 98. 127. 129. 135 N.
 Sæbygaard. 1934. 150. 151 B.
 Sørslev. 1934. 174.
 Sølystskoven. 1934. 162.
 Sønderborg. 1933. 17.
 Sønderstrand. 1934. 102.
 Søndre Jernløse. 1933. 17. 1934. 188. 190.
 Søjstrup. 1933. 16.
 — Bjerg. 1933. 17.
 — Kirke. 1933. 17. 18.
 Teglværksgaarden. 1934. 174. 182.
 Tersløse. 1934. 86. 1935. 28.
 Tersløsegaard. 1934. 86. 161.
 Tingrup. 1934. 195.
 Tinghus. 1935. 197 til 204.
 Tingtved Sandaas. 1933. 18. 19.
 — Smedie. 1933. 19.
 Torbenfeldt. 1935. 71.
 Torpelund. 1934. 205.
 Tornev. 1934. 188. 190.
 Torup. 1934. 94.
 Tournai. 1934. 126 B. 127.
 Trandberg, Trandbjør, Trane-
 bjerg. 1934. 89 til 97. 1935. 197. 203.
 Tranebjerg Kirke. 1934. 89.
 — Kirkelade. 1933. 29.
 Trommen. 1933. 107.
 Troms. 1933. 107. 109.
 Tude Kro. 1935. 28.
 Tune Landbrugsskole. 1933. 53. 68.
 Tvede Kro. 1933. 85 B. 86. 88. 1935. 23. 70.
 Tveje Merløse Kirke. 1933. 18. 1934. 127.
 Tyvthøje. 1935. 197.
 Tølløse. 1933. 99. 1934. 196.
 Ubbø Kirke. 1934. 112 B. 113.
 — Præstegaard. 1934. 113.
 Uggerløse, By og Kro. 1934. 44. 76. 77 B. 78. 79. 81. 85. 1935. 5. 20. 28.
 Uglerup. 1934. 197. 1935. 9.
 Udby. 1933. 99. 1934. 197. 201.
 Ulstrup. 1934. 210.
 Valbygaard. 1935. 7.
 Vallekilde. 1935. 161. 170. 172. 184.
 Vedbygaard. 1934. 87. 159.
 Vejlekrej, se Faarevejle Kro.
 Vejrhøj. 1934. 211.
 Vernersminde. 1935. 53.
 Vesterbygaard. 1935. 87.
 Vig. 1935. 131. 161. 170. 172. 194.
 — Kro. 1935. 28.
 Vikingevad. 1934. 120.
 Viskinge Gaard. 1934. 139.
 — Kro. 1935. 28.
 Vindekilde. 1934. 167. 175.
 Vognerup. 1933. 28. 30.
 Vollerup. 1934. 198.
 Vommevads Bro. 1933. 19.
 Vridsløselille. 1935. 31.
 Zypten. 1935. 78.
 Ødemarksgaarden. 1935. 56.
 Ørslev. 1934. 110. 115 til 118.
 Østerby. 1934. 94.
 Østrup. 1934. 139.

II. Personnavne.

- Aabye, Niels Pedersen, Underofficer. 1933. 82.
 Aarestrup, Bagermadam, Roskilde. 1935. 64.
 Aarslev, Søren Jørgensen, Musketer. 1933. 78.
 Absalon, Ærkebiskop. 1934. 120. 127.
 Adeler, Frederik, Amtmand. 1934. 137. 139. 149. 161.
 Agerup, S., Arbejdsmand. 1933. 82.
 Alberti, C., Politiker. 1935. 184. 193.
 Albrecht, svensk Konge. 1934. 122.
 Amundin, Provst. 1934. 119.
 Andersen, Christian, Smed, Brundby. 1934. 94.
 — Fr., Borgmester, Kalundborg. 1934. 209.
 — Iver, Matros. 1933. 79.
 — Jens Peter, Tømrer, Vindinge. 1935. 34.
 — Johan Mathias. 1933. 83.
 — Johannes, Karantænearbejder. 1933. 82.
 — Knud Hee. 1935. 94.
 Andersen, Lars. 1934. 193 N. 196 N. 197 N. 198 N. 201 N. 202 N. 205 N.
 — Niels, Gmd., Uglerup. 1934. 198 N.
 — Ole Peter, Kromand, Tølløse. 1935. 22.
 — Ole Peter, Gaardskarl, Uggerløse Kro. 1935. 22.
 — Politiasistent, Vejlekrej. 1934. 163. 164.
 — Skomager, Onsbjerg. 1933. 83.
 — Tønnes, Gmd., Stauns. 1935. 200.
 Andreassen, Fr. N., Lærer, Overby. 1935. 165. 166. 169 til 175. 173 B.
 — Jens, Skjellingsted Kro. 1934. 82.
 — Niels, Gaardbest., Nyrup. 1935. 153. 168.
 — Nikolaj, Møller, Egebjerg. 1935. 155 til 164. 169. 171. 181. 182.
 — Peder, Gmd., Svinninge. 1934. 201 N.

- Appel, Cornelius, Præst, Rødging. 1933. 52.
 — Hans, Lærer, Faurbogaard. 1933. 66.
 Asbjørnsen, Niels, Matros. 1933. 80.
 Assendrup, Søren Nielsen, Matros. 1933. 80.
 Astrup, Jens Andersen, Birkedommer, Samsø.
 1935. 196.
 Arends, Apoteker. 1934. 70.
- Rache, Otto, Kunstmaler. 1934. 36.
 Bagge, Redaktør. 1933. 68.
 Bagger, cand. phil. 1933. 116.
 Bang, J. E., Købmand, Holbæk. 1935. 210.
 — Niels, Birkeskriver, Maarup. 1935. 199.
 — Professor, Landbohøjskolen. 1935. 84.
 — Ferdinand, Tobaksspinder, Roskilde. 1935.
 52. 53.
 — Bager, Onsbjerg. 1933. 83.
 Bagalofsky, Mathias, Soldat. 1933. 77.
 Barfod, Frederik. 1934. 103.
 — Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54. 56.
 Barner, Joachim Hartvig, Amtmand. 1934. 159.
 Barnucka, Enke, Uggerløse Kro. 1934. 77. 78.
 Barrit, Ole, Musketer. 1933. 77.
 Bauditz, Sofus, Forfatter. 1935. 134.
 Bay, Christen, Degn, Tranebjerg. 1935. 202.
 — Jens Peter, Degn, Tranebjerg. 1934. 94.
 — Søren, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Bech, Andreas, Raadmand, Kbhvn. 1935. 207.
 — Christine. 1935. 207.
 Beck, Etatsraad, Godsforvalter, Lerckenborg.
 1934. 117.
 — Ellen, Kammersangerinde. 1934. 117.
 — Forpagter, Ubyby Præstegaard. 1934. 117.
 — Lorentz, Apoteker, Kammeraad. 1934.
 155. 157.
 — Vilhelm, Præst, Ubyby. 1934. 110 til 118.
 112 B. 1935. 185. 186.
- Beder, Jens Povelsen, Musketer. 1933. 80.
 Beistrup, Christen Jacobsen, Sølmit. 1933. 82.
 Bendtz, Professor, Landbohøjskolen. 1933. 55.
 Bendixen, Krømand, Lindenberg Kro. 1934. 8. 35.
 1935. 5. 57.
 Bentsdatter, Kristine. 1934. 134.
 Bentsen, Andreas. 1934. 196. 197 N.
 Bentzen, Julius, Købmand, Uggerløse. 1934. 81.
 Benzon, Eggert, Provst, Kundby. 1933. 94. 96. 97.
 — Charlotte Amalie. 1933. 97.
 — Erhardt Christoffersen, Præst, Kundby.
 1934. 92.
 — Jacob, Overpræsident. 1934. 153.
 — Lars, Admiralitetsraad. 1934. 150.
 — Niels, Hofjunker, Søbygaard. 1934. 150. 151.
- Benstrup, Anders Mikkelsen, Artillerist. 1933. 78.
 Benøk, Madam, Uggerløse Kro. 1934. 77.
 Bernsteen, Muremester, Kalundborg. 1934. 159.
 160. 161.
 Bernstorff, Greven, Kattrup. 1935. 71.
 — Mylius, Greve, Kattrup. 1935. 71.
 Bertelsen, Karen, født Klejs. 1933. 86.
 — Søren, Husejer, Sygevogter, Norby.
 1933. 85.
 Betzonik, Oversergent. 1933. 46.
 Bing, Jens, Provst, Besser. 1934. 93. 94.
 Birkedal, Vilhelm, Præst, Ryslinge. 1933. 52.
 1935. 213.
 Bjerge, Povel. 1934. 188.
 Bjørnsøn, Asmund, Matros. 1933. 78.
 Bield, Anders Johansen, Musketer. 1933. 79.
 Blichfeldt, Kapellan, Østerby. 1933. 87.
 — Nicoline Dorthæa Christine. 1933. 87.
 Bloch, J. V., Provst, Kerteminde. 1935. 170.
- Blom, Otto, Kaptajn. 1933. 46.
 Blytt, norsk Botaniker. 1935. 102.
 — Bodholdt, Sadelmager, Roskilde. 1935. 64.
 — Rikke, Jomfru, Roskilde. 1935. 64.
 Boesen, Forstander, Karise. 1933. 57.
 Rojsen, F. E., Præst, Politiker, Stege. 1935. 159 N.
 Bokkenheuser, Knud. 1934. 155.
 Borella, Vibeke. 1934. 30.
 — Sebastian, Købmand, Saxkøbing. 1934. 30.
 Borello, Købmand, Roskilde. 1934. 68.
 Borgbjerg, Minister. 1933. 62.
 Borgen, Bagerm., Kalundborg. 1935. 148.
 Borup, Provst, Skamstrup. 1935. 72.
 Bothwell, Jarlen af. 1935. 215.
 Boye, Olive. 1934. 92.
 Brandt, Præst, Vartov. 1933. 56.
 Bredeberg, Dr., Provst, Holbæk. 1933. 111.
 Breiding, Kreaturh., Helsingør. 1934. 49.
 Bredstrup, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Breum, Krømand, Bæks Kro. 1934. 85.
 Brieghel, Karentæneofficiant. 1933. 83. 87.
 Brinck, Ester, Holbæk. 1935. 208.
 — Iver Iversen, Præst, Hagedsted. 1933. 96.
 — Ivar Dideriksen, Præst, London. 1933. 97.
 — Lassen, Lærer. 1933. 58. 66.
 — Seidelin, Hans Diderik de, Konferensraad,
 Hagedstegaard. 1933. 97. 98. 100.
 Brixhølle, Thomas, Musketer. 1933. 78.
 Brixting, Jørgen Jensen, Musketer. 1933. 79.
 Brockenhuus-Schack, Aage, Greve. 1934. 205.
 Broholm. 1935. 127. 134.
 Brorson, Præst, Samsø. 1933. 84.
 Brun, Niels Holgersen, Præst, Rørby. 1934.
 101. 108.
 Bruun, Bataillonskirurg. 1933. 84.
 — Muremester, Roskilde. 1934. 8.
 — Jens, Slagter. 1934. 9.
 — Rasmus, Slagtersv., Roskilde. 1935. 49.
 Brønneiche, Jacob, Købmand, Roskilde. 1934. 22. 24.
 Brønnum, Restauratør, Kg. Nytorv. 1936. 44.
 Buchwald, Fr. von, Godsejer, Annebjerggaard.
 1935. 171. 172.
 Bude, Justitsraadinde. 1933. 82.
 Budde, L., Forfatter, Forstander, Karise. 1933. 57.
 Bull, Andreas. 1933. 104.
 — Francis, Professor. 1933. 99. 101. 104.
 Burchardt, Handelsmd., Roskilde. 1934. 76.
 Bulder, Ole. 1934. 130.
 Dusk, Jens, Folketingsmand. 1933. 60.
 Bührsch, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Bødtecher, Ludvig. 1933. 105.
 Bødker, Dorte Marie Hansdatter. 1934. 96.
 — Jørgen, Grdj., Haardmark. 1934. 96. 97.
 — Karen Hansdatter. 1934. 97.
- Carlsen, Vandhygmester. 1935. 174.
 Castille, Ferdinand, Kommissionær. 1935. 78.
 Chiewitz, Professor. 1933. 121.
 Christen Snedker. 1934. 128.
 Christensen, Anders, Kreaturkommissionær. 1934. 48.
 — Balthazar, Politiker. 1935. 153. 156. 162. 163.
 164. 168. 173. 184. 190 til 194. 195 B.
 — Chr., Lærer, Tune. 1933. 59. 61. 67.
 — Chr., Lærer, Hindsholm. 1933. 50. 51. 53.
 — Christen, Grdj., Skjellebjerg. 1934. 81.
 — Birtha Cathrine. 1934. 19.
 — Fridrich, Købmand. 1934. 19.
 — Gæstgiver, Faarevejle. 1934. 164.
 — Kristine Niels, Bennebo Mark. 1935. 17.
 — Lars (Stenlars). 1935. 142 til 149 med 3 Il-
 lustrationer.

- Christensen, Mads, Høker, Kalundborg. 1935. 148.
 — Lærer, Karise. 1933. 57.
 — Restauratør, Langeliniepavillonen. 1935. 45.
 — Slagter, Holbæk. 1934. 21.
 — Søren, Grd., Orupgaarden. 1935. 54.
- Christian I. 1934. 132.
 — II. 1934. 122.
 — III. 1934. 122.
 — V. 1934. 128.
 — VI. 1934. 141. 142. 1935. 202.
 — IX. 1935. 64.
- Christiansen, Dorthea Lovise. 1933. 84.
 — Hanne Oline. 1933. 84.
 — Ole Theodor. 1933. 83.
 — P., Karantænearbj. 1933. 83. 84.
 — Trine Caroline. 1933. 84.
- Christoffer, Greven. 1934. 122.
 — Hertug. 1934. 122.
- Christoffersen, Købmd., Mørkøv. 1935. 80.
 Clasen, Kommissioner, Hamborg. 1935. 87. 88.
 Claus, Slippeslot. 1934. 122.
 Clausen, Bager, Næstved. 1934. 22.
 — E., Prokurator, Nykøbing. 1935. 181. 182.
 183. 184.
 — Johs., Præst. 1934. 113.
 — H. V. 1935. 100.
- Clark, Sophie, Kyholm. 1933. 84.
 Clemmensen, A., Arkitekt. 1934. 125.
 — Mogens, Arkitekt. 1934. 125.
- Colding, Købmand, Kalundborg. 1935. 185.
 Conradi, J. C., Murermester, Kalundborg. 1934.
 159. 160. 161.
 Cort, Murermester. 1934. 139.
 Cramer, Godsforvalter. 1933. 61.
- Dam, Johanne, Christine. 1934. 97.
 — Rasmus, Pillemark. 1934. 97.
- Damhuus, Clemmen Lauritsen, Musketer. 1933. 79.
 Danneskiold-Samsøe, Lensgreve. 1933. 88. 91. 92.
 1934. 93.
 David, Murermester. 1934. 139.
 Dedenroth, Gmd., Løve. 1935. 153.
 Dencker, Slagter, Aalborg. 1934. 74.
 Derring, Slagterm., Kbhvn. 1934. 20.
 Dinesen, Lars, Politiker. 1934. 207. 1935. 190.
 Diogenes, W., Major, Postmester, Kalundborg.
 1934. 185.
 Ditzel, Anne Kirstine, Holbæk. 1935. 210.
 — Hans Peter, Holbæk. 1935. 210.
 — Jens, Holbæk. 1935. 210.
 — Mathias, Købmand, Holbæk. 1935. 203.
 209. 210.
- Dohn, Peter, Adjunkt, Roskilde. 1934. 14.
 Drewsen, I. C. 1935. 192.
 Dørup, Anders, Birkefoged, Samsø. 1935. 196. 204.
- Eberlin, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Ebstrup, Jacob, Slagter, Kbhvn. 1934. 52. 1935.
 17. 24.
- Eding, Wiese & Co., Hamborg. 1934. 72
 Eggers, Didrik, Borgmester, Holbæk. 1935. 207.
 — Herman, Raadmand, Holbæk. 1935. 207. 208.
- Eichen, Madam, Bæks Kro. 1934. 88.
 Eigtwedt, Nicolaj, Bygmester. 1934. 138. 141. 142.
 145. 146. 148. 153. 160.
- Elberling, Charley, Roskilde. 1934. 16.
 — Herredsfoged, Roskilde. 1934. 16.
 — Johnny, Roskilde. 1934. 16.
 — Rektor, Roskilde. 1934. 14.
- Elling, Søren Eskildsen, Musketer. 1933. 80.
 Engum, Bent, Musketer. 1933. 77.
- Eshern Snare. 1934. 119 til 121. 123. 127.
 Esmann, Præst, Karise. 1933. 57.
 Estrup, I. B. S., Konsejspræsident. 1935. 72.
 Erik af Pommern. 1934. 122.
 — Menved. 1934. 122.
- Eriksen, Alexander, Roskilde. 19A34. 7.
 — Bertel, Højvang. 1935. 204.
- Evens, Carl Friderik von, Premierløjtnant. 1933. 78.
 Faaborg, Jacob, Købmand, Kalundborg. 1934. 160.
 Fabricius, Rasmus Rasmussen, Lods. 1933. 85.
 — Just, Direktør, København. 1934. 160.
- Fasting, Provstinde. 1933. 84.
 Faye, Gerhard, Digter. 1933. 104.
 Fenger, Forvalter, Frederiksgave. 1933. 36.
 Fleming, Giese, Kalundborg. 1934. 132.
 — Herman, Kalundborg. 1934. 132.
 — Inger, Kalundborg. 1934. 132.
 — Peder, Kalundborg. 1934. 132.
- Feddersen, Peter Jessen Broder, Birkedommer,
 Samsø. 1935. 196.
- Flinch, Barbara, Kolby. 1934. 97.
 — Johanne Christine. 1934. 96. 97.
 — Søren, Kolby. 1934. 96. 97.
- Fjord, N. J., Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54. 55.
 65.
- Fischer, Th., Isenkræmmer, Roskilde. 1934. 17.
 Fog Pedersen, Konsulent, Holbæk. 1933. 72.
 Fogsgaard, Lærer, Faurbogaard. 1933. 66.
 Fønnesbech, Minister, Vesterbygaard. 1934. 114.
 Framlev, Jacob Rasmussen, Musketer. 1933. 81.
 Frandsen, A. I., Købmand, Holbæk. 1935. 210.
 Frederik I. 1034. 122.
 — IV. 1934. 128.
 — V. 1934. 149. 1935. 150.
 — VI. 1934. 132. 1935. 151.
 — VII. 1933. 38. 115. 1934. 15. 197.
- Freuken, Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54.
 Frederiksen, Andreas Vilhelm, Slagter. 1934. 22.
 1935. 52 til 54.
 — Birthe Cathrine. 1934. 19. 20.
 — Carl, Slagter og Besyrer, Roskilde. 1934. 8.
 — Emil, Slagterm., Holbæk. 1934. 8. 1935. 76.
 — Caroline. 1934. 7. 1935. 47 B. 91 B.
 — Fritz, Slagterm., Roskilde. 1934. 7. 20.
 21 B. 22. 1935. 5 til 93. 91 B.
 — Peder Christian, Skindhandler og Lysestø-
 ber, Roskilde. 1934. 20. 21.
 — Peter, Kommissionær, København. 1934. 8.
 1935. 47 B. 76.
 — Peter, Lysestøber, Roskilde. 1934. 8. 11. 26.
 — Rasmine, Roskilde. 1934. 8. 11.
 — Rasmus, Slagter og Lysestøber, Roskilde.
 1934. 19.
 — Rasmus, fh. Slagtermester og Kreatur-
 handler, Roskilde. 1934. 5.
 — Rasmus, Slagter. 1934. 30. 31 B. 33 B.
 1935. 5 til 93. 92 B.
 — Sophie, født Jappe. 1934. 30. 31B. 1935. 66.
 92 B.
- Friis, Thomas, Ridefoged, Birkedommer, Samsø.
 1935. 195.
- Frimann, Claus, Digter. 1933. 104.
 Frimodt, Hugo, Skibsfører. 1933. 118.
 Frischou, Karen. 1934. 92.
 Frisko, Degn, Bjergby. 1934. 92.
 Frstrup, Carl Christian, Tømmermand. 1933. 80.
 Fritsche, Overlærer, Roskilde. 1934. 14.
 Frølund, Caspar Frederik Sofus, Politiker. 1935.
 184. 193.
- Fuur, Ida. 1933. 84.
 — Johan Christian Ferdinand. 1933. 82.

- Fuur, Laura. 1933. 84.
 — Sophie. 1933. 84.
 — Thyge Thomsen (Thygesen), Karantæneofficiant, Økonomimester. 1933. 82. 84. 85. 92.
 — Fru, født Pardun, senere gift Pinkvoss. 1933. 82. 87.
- Fynbo, Jørgen Lauridsen, Slutter, Samsø. 1935. 198.
- Geer, de, svensk Geolog. 1935. 98.
 Geisler, Adam, Bromølle Kro. 1934. 84.
 Geltzer, Kromand, Ruds Vedby. 1934. 87.
 Gindal, Mads, Skolemester. 1934. 92.
 Ginderup, Carl, Restauratør, Vimmelskaffet. 1935. 44.
 Gjendrup, Jørgen Poulsen, Soldat. 1933. 77.
 Glashagen, Jacob, Borgmester, Kalundborg. 1934. 134.
 Gleerup, Asmund, Lærer, Folketingsmand. 1935. 154. 163. 164. 192.
 Glob, Degn, Skamstrup. 1934. 92.
 Glud, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Godersen, Gunter, Borgmester, Kalundborg. 1934. 134.
 Gomer. 1934. 99.
 Gotlænder, Søren Poulsen, Præst, Slangstrup. 1934. 98.
 Gram, Elisabeth (Lisbet) Sofie Lauridsdatter. 1934. 99. 101.
 — Laurits Nielsen, Kapellan, Kalundborg. 1934. 101. 107 B. 127.
 — Maren Sørensdatter. 1934. 101.
 — Maren Pedersdatter. 1934. 107.
- Graves, Karoline. 1934. 193 N. 203.
 Gravlund, Thorkild, Forfatter. 1934. 199. 199 N.
 Gregersen, Jens, Kundryb. 1935. 153.
 Grigoriussen, Ole, Matros. 1933. 78.
 Grimstad, Svend Nielsen Christoffer, Karantæne-
 mester, Kartermester. 1933. 83. 85.
 Grimstrup, Christen Christensen, Musketer. 1933. 78.
 Gronemann, Skrivelærer, Roskilde. 1934. 31. 72.
 Grothum, Borgmester, Aalborg. 1933. 95.
 Grubendal, Claus, Kalundborg. 1934. 132.
 — Karine. 1934. 132.
 Grundtvig, Nic. Fr. Severin. 1934. 103. 1935. 175 N. 186. 216.
 Grüner, Gustav, Egemark. 1935. 73.
 — Hofjægermester, Egemark. 1935. 73.
- Grønbech, Fr. Carl Chr. 1933. 83.
 — Frue, f. Sørensen. 1933. 83.
 — Marie. 1933. 84. 89.
 — Simon Chr., Karantæneofficiant. 1933. 83. 84.
 — Vilhelmine Sørine. 1933. 84. 86.
- Guldborg, Valborg, f. Thomsen. 1933. 86.
 Guldbjerg, Peder, Sygevogter. 1933. 85.
 Gunderup, Povl Jørgensen, Musketer. 1933. 80.
 Gustavus, D., Færgøjer, Gundestrup. 1935. 160 til 162. 168.
 Gydberg, Præst, Sdr. Jernløse. 1933. 17.
 Gyldenstjerne, Knud Pedersen. 1934. 107.
 Gylling, Chr., Gaardejer, Sneverskovgaard. 1934. 90.
 — Mikkil, Grd., Brundby. 1934. 96.
 — Ole Jørgen, Gdr., Brundby. 1934. 96.
 Günther, August, Apoteker, Khbn. 1934. 156.
 Gøye, Mogens. 1934. 130.
- Haagen, Michel, Student, Tranebjerg. 1935. 202 til 204.
- Hagbard og Signe. 1934. 119.
 Hagedorn, Christine. 1935. 207.
 — Johan Ludvig, Kammerraad. 1935. 207.
 Hake Haamundsen. 1934. 119.
 Hall, C. C. Kongselspræsident. 1935. 176. 178. 187. 188.
 — Peter, Matros. 1933. 77.
- Halvorsen, Caroline, g. Tauber. 1934. 36. 1935. 47.
 — Christoffer, Skomagerkroen. 1934. 36.
 — Mathilde. 1934. 36.
 — Peter, Eksportør. 1934. 49. 1935. 18.
 — Therese. 1934. 36.
 — Vilhelmine. 1934. 36.
- Hancke, Jomfru, Roskilde. 1935. 64.
 Hans Bødker, Kalundborg. 1934. 135.
 Hans Tysk, Kalundborg. 1934. 136.
 Hansdatter, Karen, Kollerup. 1934. 207 N.
 Hansted, Mikkel Mikkelsen, Musketer. 1933. 80.
 Hansteen, Præst, Samsø. 1933. 84.
 Harfort, Jomfru, Øllegaard. 1934. 92.
 Harrekilde, Jakob, Lærer, Askov. 1933. 52.
 Harboe, Rasmus Peder, Skelskør. 1935. 56.
 Hartmann, Philip, Murermester, Kalundborg. 1934. 159. 160. 161.
 — Søren, Kantor, Roskilde. 1934. 15.
 Hasle, Theodor, Ejer af Hesselbjerggaard. 1935. 152.
 Hass, Nicolaj, Præst, Tranebjerg. 1935. 202 til 204.
 Hatt, Professor. 1935. 124.
 Hauberg, Proprietær, Nidøsegaard. 1935. 73.
 Havemose, P., Gaardejer. 1935. 104. 113.
 Hansen, Ane Marie, Sæderup. 1933. 18.
 — Anna, Dameskræderinde, Kirke Helsingø. 1935. 111. 124.
 — Anna Holst, Lærere, Jyderup. 1934. 201 N.
 — A. N. & Co., Exportslagteri. 1934. 54. 1935. 84.
 — Bertel, Vognmand, Roskilde. 1934. 8. 12. 20.
 — Carl, Roskilde. 1934. 16.
 — Christian, Lærer, Roskilde. 1934. 14.
 — Christian, Kromand, Jyderup. 1935. 70.
 — Christian, Hestehandler, Holbæk. 1935. 70.
 — Christian Frederik. 1933. 82.
 — Charlotte Amalie. 1933. 84.
 — Frederik, Speditør, Kiel. 1934. 73.
 — Frederik, Gaardskarl, Faarevejle. 1934. 165.
 — Fru, f. Holm. 1933. 82.
 — Gabriel, Gmd., Maarsø. 1934. 198.
 — Hans, Hestehandler, Jonstrup. 1935. 70.
 — Hans, Hestehandler, Jonstrup. 1935. 70.
 — Hans, Vognmand, Roskilde. 1934. 24.
 — Hans, Roskilde. 1934. 8.
 — Hans, Matros. 1933. 79.
 — Hans, Sergeant. 1933. 77.
 — Hans, Fæstegaardmand, Tingved. 1933. 8.
 — Hans, Tingved. 1933. 18. 20. 26.
 — Hans Christian, Parlørbetjent. 1933. 82. 83. 84.
 — H. B., Speditør, Kiel. 1934. 73.
 — Helene, Faurbogaard. 1933. 68.
 — Hjalmar, Faurbogaard. 1933. 68.
 — Ingeborg, Faurbogaard. 1933. 68.
 — Jakob, Forsinger. 1933. 5 til 73. Billeder: 42. 66. 67. 68. 71.
 — J. A., Rigsdagsmand. 1935. 162. 165. 168. 177. 184. 185. 192.
 — Jens, Gmd., Nr. Vallingerød. 1935. 33.
 — Jens, Nr. Jernløse. 1933. 8.

- Hansen, Jens, Kvandløse Havremark. 1933. 17. 19. 22. 32.
 — Jens, Grdj., Kolby. 1934. 97.
 — Jochum, Korporal. 1933. 78.
 — Johannes, Faurbogaard. 1933. 68.
 — Johannes, Dallykkegaard. 1934. 97.
 — Karen, Vented. 1933. 18.
 — Kirsten. 1933. 17.
 — Kristen, Tingtved. 1933. 8.
 — Kristian, Tingtved. 1933. 18.
 — Lars, Søstrup. 1933. 18.
 — Mads, Malermester, Roskilde. 1934. 8.
 — Maren, Dallykkegaard. 1934. 97.
 — Maria, Faurbogaard. 1933. 64 B.
 — Marie, Uggerløse Kro. 1934. 79.
 — Martin, Stiftsskriver, Roskilde. 1934. 14. 71.
 — Michael, Kromand, Uggerløse Kro. 1934. 78. 1935. 56.
 — Niels, Kvandløse Havremark. 1933. 17. 19. 22. 32.
 — Niels, Grdj., Taastrup. 1935. 83.
 — N., Redaktør, Folketingsmand. 1935. 190.
 — Ole, Landbrugsminister. 1933. 51.
 — Ole, Kreaturhandler, Vented. 1935. 28.
 — Oline, Roskilde. 1934. 17.
 — Per, Taagerup. 1935. 59.
 — P., Skipper, Nyborg. 1933. 87.
 — Peter, Glarmester, Roskilde. 1934. 8. 12.
 — Peter, Roskilde. 1934. 16.
 — Povl, Forstander, Vallekilde. 1935. 212 til 219.
 — Preben, Forpagter, Kammersgade. 1935. 56.
 — Regine, f. Krugh, Roskilde. 1934. 8. 11.
 — Restauratør, Roskilde. 1934. 16.
 — Stine. 1934. 79. 83.
- Heiberg, Johanne Louise. 1934. 25. 1935. 42.
 Heidenheim, A. Veksellærer. 1935. 79.
 Hekele, Jereon. 1934. 134.
 Hellegaard, Niels, Ridefoged, Vognserup. 1934. 92.
 — Assessor. 1934. 92.
 Heller, Præsteenke. 1934. 92.
 — Maren Rasmussen. 1934. 91.
 Hemmingsen, Niels (Pariser Spillemanden). 1934. 17.
 Henchel, Beværter, Roskilde. 1935. 53.
 — Hestehandler, Løvenborg. 1934. 36. 1935. 53.
 Henriksen, Enke, Tersløse Kro. 1934. 86.
 Henzel, Muremester. 1933. 87.
 Hertel, Overkrigskommissær. 1933. 82.
 Heyn & Clasen, Kommissinærer, Hamborg. 1935. 87.
 Heymann, Philip W., Exportslagteri. 1934. 54. 1935. 84. 85.
 Hildebrandt, Grovballegaard. 1933. 33.
 Hindborg, Christen Pedersen, Musketer. 1933. 81.
 Holger, Degn, Nr. Jernløse. 1934. 92.
 Hoff, V., Præst, Ueberup. 1933. 53.
 — Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54.
 Hofman. 1934. 119.
 Holberg, Ludvig, Baron. 1934. 98. 138.
 Holm, Edvard, Historiker. 1935. 151.
 — Adjunkt, Roskilde. 1934. 15.
 — C. F., Kontorchef, Translatør, Helsingør. 1935. 165 til 168. 167 B.
 Holmberg, Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54. 55.
 Holst, Hendrik, Musketer. 1933. 77.
 Holstein, J. L., Greve, Ledreborg. 1934. 159.
 Horats. 1933. 101.
 Horn, Bager, Roskilde. 1934. 35.
 Hoskiær, Sognepræst, Kalundborg. 1935. 143.
 — Preben, Kalundborg. 1935. 143. 146.
- Hubertz. 1935. 197.
 Hull, Ane Marie. 1933. 84.
 — Jakob Severin. 1933. 83.
 — Marie C. Constance. 1933. 84.
 — Marie eller Maren Jakobsdatter, f. Lindgaard. 1933. 86. 92.
 — Niels Rasmus, Karantænearbejdsmand. 1933. 83. 84.
- Hundrup, Overlærer, Roskilde. 1934. 14.
 Hwiding, Johannes. 1934. 134.
 Hvorvarp, Jacob Jensen, Soldat. 1933. 77.
 Hygom, Biskop, Aarhus. 1935. 204.
 Høcker, Hans Herman, Mestermænd, Aarhus. 1935. 197.
- Ingeborg, Esbern Snares Hustru. 1934. 121.
 Inger af Regensten. 1934. 130.
 Ingerslev, Indenrigsminister. 1935. 88.
- Jacobsen, Jacob, Kromand, Mørkøv. 1935. 70.
 — Jens, Ringsted. 1935. 21.
 — Jens, Tingtved. 1933. 28.
 — Kaptajn, Gl. Carlsberg. 1933. 21.
 — Lars, Værtshusholder, Roskilde. 1935. 62. 63.
 — Laurs, Løbekræmmer, Holbæk. 1935. 206.
- Jafet. 1934. 99.
 Jakobsen, Etatsraad, Falkenstein. 1933. 40.
 Jakobæus, Holger. 1934. 123.
 Jarlund, Overlærer, Kalundborg. 1934. 209.
 Jappe, Nicolaj, Møller, Ejegodsmøllen. 1934. 30.
 — Sophie, f. Frederiksen. 1934. 30. 31 B. 1935. 66.
- Javngyde, Rasmus Larsen, Musketer. 1933. 79.
 Jebjerg, Niels Christen, Jæger. 1933. 81.
 Jens, Præst, Kalundborg. 1934. 128.
- Jensdatter, Maren. 1934. 96.
- Jensen, Alfast, Højvang. 1935. 204.
 — Anker, Sprogforsker. 1934. 103.
 — Anton, Postkusk. 1934. 177.
 — Carl Reinhold, Landmaaler, senere Stationsforstander, Vejle. 1935. 176 til 186. 178 B.
 — Chr. F., Købmand, Jyderup. 1935. 80.
 — Frederik, Postkører, Jyderup. 1934. 172.
 — Hans, Grdj., Kundry. 1933. 61. 1935. 190.
 — Hermand, Indien. 1933. 8.
 — Jens Sørensen, Gmd., Stauns. 1935. 200.
 — Johan, Bmd., Ordrup. 1935. 155.
 — Johan, Grdj., Buerup. 1935. 73.
 — Jæger, Fledskoven. 1934. 79.
 — Konsulent, Holbæk. 1933. 72.
 — Lars, Hmd., Permelille. 1935. 199. 204.
 — Maren, Michelly og Marie, Bureup. 1935. 73.
 — Amtstuefuldmægtig, Nykøbing. 1935. 166.
 — Niels, Matros. 1933. 80.
 — Niels, Gmd., Brændholt. 1933. 63.
 — Niels Jacob, Postpakkemester, Jyderup. 1937. 171 B.
 — Postkonduktør, Jyderup. 1934. 176. 178. 179.
 — Peter, Guldsmed, Kalundborg. 1934. 134.
 — Peter, Slagtersvend, Roskilde. 1934. 54.
 — Sofie, Fledskoven. 1934. 79.
 — Sofie Lund, Bakkendrup, Uglerup og Rørby. 1934. 206 N. 207 N.
 — Søren, Præst, Refsnæs. 1934. 101.
 — Søren, Købmand, Uggerløse. 1934. 79.
- Jeppesen, Dylrløse. 1933. 61. 62.
 — Jens, fh. Malermester, Uggerløse. 1935. 33.
- Jepsen, Jens, Brokøb. 1935. 86.
 — Las. 1934. 135.

- Jessen, Anna Margrethe. 1933. 95.
 — Anna Marie, f. Horneimann. 1933. 95.
 — Jens Pedersen, Præst, Ubbby. 1933. 95.
 — Knud, Professor. 1935. 98. 100. 105. 110. 105. 110.
- Jespersen, Postkonduktør. 1934. 171 B.
- Johansen, Elias, Underkanoner. 1933. 81.
- Johannesson, S., København. 1935. 89. 90.
- Jordhøj, Karen Lauritsdatter, Kammerjomfru. 1933. 110.
- Josephsen, Niels, Kreaturkommissionær, 1934. 47. 48.
- Jyde-Petersen, Beværter. 1934. 7.
- Jørgen, Staldreng. 1934. 135.
- Jørgensen, A. D., Historiker. 1935. 213.
 — Anders, Syvendekøb. 1935. 82.
 — Agnete, Lærerinde, Søborg. 1935. 114.
 — Bodil Marie, Kallerup. 1934. 198. 199 N. 207 N.
 — Chr. Fr. Isidor. 1933. 83.
 — Ejer af Ryssensten. 1933. 49.
 — Hans, Grd.j., Brundby. 1934. 97.
 — Hans, Sognefoged, Aastofte. 1935. 181 til 183.
 — Hans, Grd.j., Jyderup. 1934. 202.
 — J., Lodsformand. 1933. 82.
 — Jens, Smedemester, Roskilde. 1934. 26.
 — Jørgen Cornelius, Matros. 1933. 80.
 — Lorentz, Billedskærer. 1934. 128.
 — Maren, Syvendekøb. 1935. 82.
 — Møller, Bromme Mølle. 1935. 56.
 — Niels, Matros. 1933. 79.
 — Niels, Gaardskarl i Den lille Trommesal. 1934. 45.
 — P., Karantænelæge. 1933. 82. 83.
 — P. Chr., Karantænearbejder. 1933. 83.
 — Professor, Landbohøjskolen. 1933. 54.
- Kalhavé, Mikkel Jørgensen, Overkonstabel. 1933. 80.
- Kallundborg, Hans Pedersen, Roskilde. 1934. 100.
- Kampmann, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
- Kamimanj, se ogsaa Kokandsky. 1934. 94. 95.
- Karen Adams, Kildehusene. 1934. 68.
 — Færge-Nils, Rye. 1934. 70. 71.
 — Tyges, Jordemoder, Svinninge. 1934. 91. 92.
- Karl Gustav, Konge, Sverige. 1934. 99.
- Katrebøl, Anders Nielsen, Soldat. 1933. 77.
- Kelder, Rasmus Nielsen, Matros. 1933. 78.
- Kierkegaard, Michael, Høsekræmmer. 1933. 114.
 — P. Chr., Biskop. 1933. 114.
 — Søren. 1933. 113.
- Kierulff, Sophie, Lillegrø. 1933. 84.
- Kismehøj, Kat. 1933. 108.
- Kirstine, Dronning. 1934. 135.
- Kiær, Magnus, Eksportslagter, Holstebro. 1935. 85.
 — Hans, Museumsinspektør. 1933. 88. 1935. 102. 109. 133.
- Kingo, Thomas, Præst, Slangerup. 1934. 98. 100.
- Klein, Købmand, Roskilde. 1935. 53.
- Klüver, Skovrider, Vennersminde. 1935. 53.
- Kløcker, P., Husejer, Mullerup. 1935. 116. 117.
- Knudsen, Erik Vilhelm, Matros. 1933. 81.
 — Niels, Vognmænd, Roskilde. 1934. 25.
 — Præst, Lejrskov. 1933. 53.
- Knurremurre, Kat. 1933. 108.
- Knøffer, Lise, Sydpige, Roskilde. 1935. 48.
- Koch, Lauge, Polarforsker. 1935. 105. 109. 110. 116.
- Kok., Else Nielsdatter, Tølløse. 1934. 99.
 — Elisabeth (Lisbet) Sofie Lauridsdatter Gram. 1934. 99. 101.
- Kok, Laurits Olufsen, Præst, Røsnæs. 1934. 98. til 109. 130. 210.
 — Margrethe Christensdatter. 1934. 99.
 — Niels, Kapellan, Taarup og Kvols. 1934. 100.
 — Oluf. 1934. 99.
 — Oluf Sørensen, Præst, Asmindrup. 1034. 99.
 — Svøren, Præst, Falster. 1934. 99.
- Kokandsky, Casper. 1934. 92.
 — Friederich Carlsen, Degn, Kundby. 1934. 90.
 — Jens Carl. 1934. 89. 96.
 — Johannes. 1934. 89. 96.
 — Johanne Christine, f. Monteløvs. 1934. 89. 93. 95.
 — Stamtavle. 1934. 96.
 — Simon, Tjener. 1934. 90. 92.
 — Simon Frederik. 1934. 97.
 — Simon, Degn, Tranebjerg. 1934. 89 til 97.
- Kollmorten, Fritz, Slagtersv. 1934. 54.
- Kold, C. M., Højskolelærer. 1935. 213.
- Koopmann, I. D., Aalborg, Næstved, Odense, Silkeborg og Hamborg. 1935. 76. 85.
- Kornerup, Hans Jacob, Købmand, Roskilde. 1935. 51. 53. 68.
 — Fru-Carl, Roskilde. 1934. 70.
 — Professor. 1934. 131.
- Krabbe, C., Herredsfoged. 1935. 190.
- Kragh, Niels, Møller, Roskilde. 1934. 30.
- Kristensen, Evald Tang. 1934. 66 N. 195 N. 201 N.
 — Frode, Lærer. 1935. 114.
 — Kr., Müllerup. 1935. 111.
 — Lars, Snevre. 1933. 8.
- Krogh, Jensine Marie. 1934. 97.
 — Rs. Søren, Kolby. 1934. 95. 97.
- Kruuse, C. F. V. 1933. 84.
 — Casper Friederich, Premierløjtn., Kommandant. 1933. 82. 83. 84. 85.
 — Erikkie Amalie, f. Bude. 1933. 82.
 — Jørgen. 1933. 82.
 — Karen Elise Augusta. 1933. 84.
- Krüger, Frue, f. Holm. 1933. 83.
- Johan Chr., Kaptajn-løjtnant. 1933. 83. 85. 86. 87.
 — Josva. 1933. 83.
 — Louis Arne (Arnold). 1933. 83. 86.
 — Mathilde Augusta. 1933. 85.
- Kurtzhals, C. T. von, Pr. Løjtnant. 1933. 82. 84.
 — Emma Charlotte. 1933. 84.
 — Frue, f. ørsleff. 1933. 84.
- la Cour, Forstander, Næsgaard. 1933. 60.
- Lagø, Dr., Roskilde. 1934. 136.
- Laghø, Skolemester, Kalundborg. 1934. 131.
- Lagerlöf, Selma. 1935. 134.
- Lambertsen, Postmester, Korsør. 1935. 56.
- Lange, Herman. 1934. 122.
 — Jacob, Domprovst. 1934. 122.
 — Jøgermester, Frederiksgave. 1933. 36 til 39.
- „Lange Jakob“, Borgmester, Kalundborg. 1934. 134.
- Larsdatter, Kristen, Snevre. 1933. 8.
- Lauritsdatter, Ellen, Holbæk. 1935. 206.
- Larsen, Anders, Underkonstabel. 1933. 79.
 — Bramhelf, Gartner, Kalundborg. 1935. 149.
 — Christian, Slagterkarl. 1934. 43. 56. 1935. 30.
 — Henrik, Sognefoged, Grd.j., Veddinge. 1935. 153. 177.
 — Jacob, Handelsmand. 1935. 28.
 — J. H., Dr., Præst, Holbæk. 1935. 152.
 — Marie Grønbech. 1933. 89.
 — Mejnert, Gmd., Snevre. 1933. 8.
 — Niels, Bmd., Uubberup. 1935. 21.

- Larsen, O. H., Professor. 1933. 72.
 — P., Amtsradsmedlem, Marke. 1933. 67.
 — Rasmus, Slagterkarl. 1934. 69 B.
 — Søren, Kromand, Uggerløse. 1934. 82.
- Lehmann, Orla, Amtmand i Vejle Amt, Minister. 1935. 163. 164.
- Lemvig, Etatsraad, Algstrup. 1935. 72.
- Lerche, Christian, Generalløjtnant, Lerchenborg. 1934. 138. 141. 142. 146. 152. 153. 154. 157. 160.
- Lerche, Vincens, Overceremonimester, Geheime-
 raad. 1934. 139.
- Lidø, Torben Jensen, Degn. 1933. 96.
- Liebenberg, Justitsraad. 1935. 155.
- Liebergott, Julius, Slagter, Kbhvn. 1934. 52.
- Lind, Amtsskriver. 1934. 92.
 — Ane Margrethe Kirstine. 1933. 87.
- Lindam, Vilhelm, Præst, Dalby og Tureby. 1934. 108.
- Lindberg, Jacob Christian, Præst, Folketings-
 mand. 1935. 175.
- Lindgaard, Maren Jacobsdatter, g. Hull. 1933. 86.
- Lindhardt, Forpagter, Aggersvold. 1935. 58.
- Lindholm, Line, Roskilde. 1934. 7.
- Lips, Hans Chr., Birkefoged, Samsø. 1935. 196.
- Lorentzen, Skolelærer, Braade. 1935. 168.
 — Lorentz, Læge, Aalborg. 1934. 8.
 — Mathias, Musketer. 1933. 85.
 — Niels, Vognmand, Roskilde. 1934. 8. 25.
- Lorenzen, Vilhelm. 1934. 125. 126.
- Lund, Ane. 1933. 114.
 — Christian, Grosserer. 1933. 112.
 — Christian, Bregningegaard. 1933. 114.
 — Anna Cathrine. 1933. 113.
 — Ferdinand, Kontorchef. 1933. 112. 116.
 — Henrik Ferdinand, Kontorchef. 1933. 113.
 — Hendrik, Silkehandler. 1933. 112.
 — Henriette. 1933. 114. 1935. 145 N.
 — Johan Friderik Aksel, Trompeter. 1935. 79.
 — Michael, Læge. 1933. 112. 121.
 — Mouritz Monberg. 1933. 113.
 — Noline, f. Kierkegaard. 1933. 114.
 — Ole (grønne Lund). 1933. 113.
 — Ole Henrik, Taagerudgaard. 1933. 113.
 — Ole, Købmand, Kalundborg. 1933. 112 til
 122. 119 B.
 — Peter Severin, cand. theol. 1933. 124.
 — Petrea, f. Kierkegaard. 1933. 113.
 — Proprietær, Aldersro. 1933. 112. 121.
 — P. Wilhelm, Naturforsker. 1933. 112.
 — Troels, Teatermaler. 1933. 114.
 — Vilhelm, Annisegaard. 1933. 114.
- Lunn, Justitsraad, Knapstrup. 1935. 210.
- Lurbye, Christen Thomsen, Musketer. 1933. 77.
- Luther, Morten. 1935. 185.
- Lyngbye, Jacob Jensen, Musketer. 1933. 79.
- Lyng, Postfuldmægtig, Jyderup. 1934. 171 B.
- Løvenskjold, Baron, Løvenborg. 1933. 9. 30.
- Løvenørn, Povl Vendelbo. 1934. 138. 141.
- Mads Dragon. 1935. 148.
- Madsen, Postkonduktør. 1934. 175.
 — J. P., Mullerup. 1935. 111.
- Maglekilde Pedersen, Roskilde. 1933. 65.
 — Carl. 1934. 88.
 — Sophus. 1934. 88.
- Mackeprang, M., Museumsdirektør. 1933. 89.
- Mahler, Hans, Grd., Pillemark. 1934. 97.
- Majland, Bager, Næstved. 1934. 13.
 — Elsebet, Næstved. 1934. 13.
- Malling, Kommissionær. 1934. 54.
- Maren Oluff. 1934. 92.
- Margrethe, Dronning. 1934. 122. 132.
- Margrethe Simon Tobaksspindere. 1934. 91.
- Mantzius, Kristian, kgl. Skuespiller. 1933. 121.
- Mathiassen, M. J., Lærer, Mullerup. 1934. 210.
 1935. 94.
 — Terkel, Dr. phil., Inspektør. 1935. 98. 102.
 110. 116. 124. 130. 131. 131.
- Matthissen, Slagter, Kbhvu. 1934. 63.
- Matrupmølle, Frederik Petersen, Musketer. 1933. 79.
- Maughan, Isaac, Agent, Newcastle. 1935. 39.
 — Thomas, Agent, Newcastle. 1935. 39.
- Mauritzen, Brødrene. 1934. 49.
- Mejnertsen, Provst, Mern. 1933. 8.
- Melchior, Guardian, Præst. 1934. 130.
- Mellerup, Gæstgiver, Holbæk. 1934. 37.
- Meyer, Grd., Eskebjerg. 1935. 74.
 — Carl August, Manufakturhandler, Ring-
 sted. 1934. 32.
- Merchell, Chr., Birkefoged, Samsø. 1935. 195.
 — Hans, Onsbjerg. 1935. 201.
- Michael, Degn, Asminderup. 1934. 92.
- Mikkelsen, Christen, Musketer. 1933. 78.
 — Hans, Borger og Brygger, Kalundborg.
 1934. 138.
 — M., Tømmermester. 1933. 89.
 — Niels, Overkonstabel. 1933. 80.
- Mindre Alf, norsk Jarl. 1934. 122.
- Molbech, Chr. 1933. 105.
- Molesworth. 1933. 97.
- Mollerup, Søren Nielsen, Soldat. 1933. 77.
- Moltke, A. G., Overhofmarskal. 1934. 149.
- Monberg, Købmand, Horsens. 1933. 113.
 — Karen, Horsens. 1933. 113.
- Monrad, Biskop. 1935. 194.
- Mortensen, Carl Fred. Christian. 1933. 87.
 — Clemmen, Karantænemester, Regnskabs-
 fører. 1933. 83. 85. 87.
 — Frederikke. 1933. 84.
 — J. S., Lods. 1933. 83.
 — Karantænemester, Mandrup. 1933. 84.
 — Marie Helene, f. Wendt. 1933. 87.
 — N., Karantæneofficiant, Smed, Kyholm.
 1933. 82. 84. 85. 86.
 — Peder, Handelsmand. 1935. 28.
 — Postkonduktør, Jyderup. 1934. 186.
 — Søren, Grd., Atterup. 1935. 169.
 — Ulrikka Marie. 1933. 86.
- Moses. 1934. 99.
- Muusmann, Adjunkt, Roskilde. 1935. 39.
- Müller, S., Direktør. 1935. 110.
- Møller, cand. phil. 1933. 83.
 — Frederik, Slagtersv., Roskilde. 1934. 44. 54.
 — Hans, Grd., Brundby. 1934. 90.
 — Høyer, Provst. 1934. 113.
 — Kredslæge. 1933. 24. 1934. 192. 1935. 138 N.
 — Præst, Folketingsmand. 1935. 175.
 — Rasmus, Grd., Brundby. 1934. 96.
 — Vejpiqueur, Roskilde. 1935. 53.
- Mørkeberg, P. A., Konsulent. 1935. 84.
- Nelson, N. C., New York. 1935. 124.
- Neergaard, Inspektør. 1935. 114. 116.
- Neuendamm, Slagtersvend, Roskilde. 1934. 54. 56.
 57. 66. 67. 69 B. 70.
- Niels, Biskop, Roskilde. 1934. 132.
- Niels Teglslager, Kalundborg. 1934. 135.
- Nielsen, Anders, Handelsmand. 1935. 28.
 — Carl F., Handelsmand, Slagelse. 1935. 90.
 — Chr., Gæstgiver, Ringsted. 1934. 32. 1935. 28.
 — Chr., Slagter, Kbhvn. 1934. 52.

- Nielsen, Chr., Slagtersv., Roskilde. 1935. 65.
 — Chr., Forstander, Hindsholm. 1938. 50.
 — Caroline Vilhelmine Christiane Frederikke. 1934. 22.
 — Dorothea, Holbæk. 1934. 13.
 — Hanne, Øverrød. 1933. 57.
 — Hans Postkører, Roskilde. 1934. 12.
 — Hans, Vognmænd, Roskilde. 1934. 22.
 — Jacob, Postkører, Holbæk. 1934. 13.
 — Jes, Landfoged, Samsø. 1935. 195.
 — Kr., Grd., Rye Mark. 1935. 114.
 — Ludvig, Gmd., Engelstrup. 1935. 169.
 — Marie, f. Schou, Roskilde. 1934. 22.
 — Niels, Møllejer, Næstved. 1934. 13.
 — Nis, Poged, Samsø. 1935. 195.
 — P., Forsøgsleder. 1933. 64.
 — Poul, Karlshøj. 1933. 57.
- Nimb, Johan Adolph Hansen, Præst. 1933. 110.
 Nissen, Provst, Hjembæk. 1933. 107.
 Nordballe., Niels Chr. Madsen, Matros. 1933. 81.
 Nordmann, Dr. 1935. 104. 128.
 Norup, Iver Jensen, Musketer. 1933. 79.
 Numsen, Feltmarskal. 1934. 130.
 Nutzhorn, Lærer, Askov. 1933. 52.
 Nyborg, Kreaturhandler, Slagelse. 1934. 49.
 Nyerup, Rasmus. 1934. 104.
 Nylev, ens, Forstander. 1934. 207.
 Næser, Etatsraad. 1935. 119.
 Nøhr, Jens, Kolby Mark. 1934. 97.
 Nøvel, Rasmus Nielsen, Musketer. 1933. 81.
 Nørrevisbrig, Christen Andersen, Jæger. 1933. 82.
 Nørup, Rasmus Simonsen, Musketer. 1933. 77.
- Oekhorst, C. F., Opkøber, Rotterdam. 1935. 77. 78.
 Oehlenschläger. 1934. 103.
 Olafson, Jes, Kleinsmed, Kalundborg. 1934. 135.
 Olaus Magnus. 1934. 132.
 Oluf, Konge. 1934. 122. 132.
 — Præst, Roskilde. 1934. 135.
 — den Hellige. 1934. 120.
- Olfusdatter, Gjørvel, Pedersborg. 1934. 99.
 Olfusen, Niels, Hofslagter. 1934. 46 N.
 Olrik, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 — Hans. 1934. 120.
- Olsen, Chr., Grd.,. Andershvile. 1934. 201.
 — Chr., Torpelund. 1933. 24. 1934. 201 N. 206. 207.
 — Fr., Birkemosegaard. 1933. 72.
 — Isodora, Sygevogter. 1933. 86.
 — Lars, Møller, Odden. 1935. 169.
 — Lars, Gmd., Veddinge. 1934. 193 N. 196 og 196 N.
 — Ludvig, Detailhandler, Roskilde. 1935. 30.
 — Niels, Beværtter, Roskilde. 1935. 51. 74.
 — Ole, Snedker, Brundby. 1934. 94.
 — Organist, Kalundborg. 1933. 116.
 — Salomon, Tornved. 1935. 9.
- Ortved, Domprovst, Roskilde. 1934. 31.
 Ostermann, Henrik. 1933. 114.
 — Louise. 1933. 115.
 — Manne, g. Lund. 1933. 118.
 — N. C. D., Købmand. 1933. 115.
- Overhornbek, Søren Sørensen, Soldat. 1933. 77.
- Paars, Peder. 1934. 138.
 Paarup, Margrethe, Lærerenke, Tranebjerg. 1934. 93. 96.
 Paaske, Johannes. 1934. 134.
 Paludan, Præst. 1934. 120. 123. 129. 132. 137.
 Pardun, Frederikke. 1933. 84.
 Per Badskær, Kalundborg. 1934. 135.
- Per Karetmager, Roskilde. 1934. 76.
 Peder, Biskop. 1934. 132.
 Peters, Konditor, Roskilde. 1935. 63.
 Petersen, Anders, Lærer, Askov. 1933. 52.
 — Ane Kathrine. 1933. 107.
 — Anton, Købmand, Roskilde. 1934. 13.
 — Assistent, Trondhjem Museum. 1935. 113.
 — Carl Nicolaj, Gmd., Hørve. 1935. 176. 177.
 — Carl A. E. Sagfører, Roskilde. 1934. 7.
 — Chr., Handelsmand. 1935. 28.
 — Chr., Lærer, Askov. 1933. 52.
 — Caroline, Ousted Kro. 1934. 13. 22.
 — Frederik, Gmd., Kidserup. 1934. 201.
 — Frederikke Louise, Holbæk. 1935. 211.
 — Friderich, Bødker. 1934. 19.
 — Gyninastiklærer, Roskilde. 1935. 52.
 — Gæstgiver, Trommesalen. 1934. 48.
 — H. P., Konsul, Købmand, Holbæk. 1935. 210. 211.
 — Nissen, Skipper, Holbæk. 1935. 206.
 — ens, Handelsmand, Jyderup. 1935. 28.
 — Jørgen, Smed, Starreklinde. 1934. 182.
 — Karen Rasmusdatter. 1934. 19.
 — Kromand, Store Merløse Kro. 1934. 86.
 — Kromand, Jyderup. 1935. 70.
 — Kromand, Stenlille Kro. 1934. 86.
 — Lars, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 — Lars, Grd., Siddinge. 1935. 169.
 — Lærer og Danselærer, Roskilde. 1934. 15.
 — Møllejer, Kammerraad, Svinninge. 1935. 169. 181.
 — N. C. P., Sagfører, Roskilde. 1934. 7.
 — N. M., Litteraturhistoriker. 1933. 104.
 — Niels, Forstander, Ladelund. 1933. 66.
 — Niels, Allindelille. 1935. 9.
 — Niels, Handensmand. 1935. 28.
 — P., Grd., Stokkebjerg. 1934. 179.
 — Proprietær, Ødemarksgaard. 1935. 56.
 — Provst, Nykøbing. 1935. 166.
 — Rasmus, Beværtter, Nicolaj Plads. 1934. 49.
 — Rasmus Jacob, Kromand, Ousted Kro. 1934. 13. 22.
 — Poul, Slagtersvend, Roskilde. 1934. 58. 69 B.
 — Søren, Agerup. 1933. 86.
 — Søren, Gmd., Bjerresø. 1935. 153. 165. 166. 169. 177.
 — Tobias, Allindelille. 1935. 9.
- Philippa, Dronning. 1934. 134.
 Pilo, Carl Gustaf, Rokokomaler. 1934. 147.
 Pinkvoss, Christian Ferdinand, Karantænofficer. 1933. 82. 87.
 Pinstrup, Folketingsmand. 1933. 69.
 Pontoppidan (Danske Atlas). 1934. 137. 159.
 Porse, Knud. 1934. 122.
 Porta, a, Restauratør, Kg. Nytorv. 1935. 44.
 Pop, Lars, Degn, Ubbø. 1933. 96.
 Pope, Digter, England. 1933. 101.
 Post, Niels, Pstskører, Roskilde. 1934. 12.
 Poulsen, Dorthea, Nidløse. 1934. 205 N.
 — Fr. 1935. 196.
 — Hans, Vognmænd, Roskilde. 1934. 11.
 — Ole, Beværtter, Roskilde. 1935. 51.
 — Poul, Roskilde. 1934. 11.
- Pozzi, Konditor, Roskilde. 1934. 12.
 Pram, Christen, Digter. 1933. 104.
 Pretzmann, Jomfru. 1933. 83.
 Prosch, Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 55. 1934. 25.
 Pætges, Hattemager, Politbetjent, Roskilde.
 — Skomagere, Roskilde. 1934. 25.

- Quaade, Anders, fh. Proprietær, Forpagter af Vesterbygaard, Ejer af Olstrupgaard, Jyderup. 1935. 86.
— Chr., Handelsmand. 1935. 28.
- Raadeved, Niels Jensen, Musketer. 1933. 79.
Raae, H. P. 1933. 115.
Raklev, Konservator. 1933. 88.
Rahbek, Knud Lyhne. 1933. 98. 104.
Rantzau, Direktør. 1935. 43.
Rasmus, Præst, Aarhus. 1934. 99.
Rasmusdatter, Bodil. 1934. 207 N.
— Karen. 1934. 198.
Rasmussen, Bent, Redaktør. 1933. 88. 92.
— Hans, Konsul, Korsør. 1935. 56. 79.
— Hans Peter, Hmd., Igelø. 1935. 32.
— Hans Peter, Tækkemand, Vester Saaby. 1935. 32.
— Gæstgiver, Gardergaarden. 1934. S.
— Jens, Gmd., Veddinge. 1935. 183. 194.
— Knud, Polarforsker. 1935. 130.
— Knud, Lærer, Sødinge. 1935. 213.
— Politibetjent, Roskilde. 1934. 25.
— Postassistent, Jyderup. 1934. 172.
— Poul Edvard, Auditør. 1934. 104.
— Rasmus, Herredsfoged, Maarup. 1935. 195.
— Søvren, kgl. Mundkok. 1934. 99.
- Rathje, Seminarist, Roskilde. 1934. 7.
Ravensberg, Claus Eriksen. 1934. 122.
Reber, Maren Hansdatter. 1934. 96.
— Michael Olsen, Grd., Sogneraadformand, Pernelille. 1934. 96.
— Ole Jørgen, Grd., Haardmark. 1934. 96.
— Ole Jørgen, Grd., Pillemark. 1934. 96.
Redley Ward Brothers, England. 1935. 84.
Redtz-Thott, Ingeborg, Baronesse. 1933. 92.
Rimestad, Birkedommer. 1935. 187.
— Chr., Assessor, Kbhvn. 1935. 181. 182. 183. 184. 188 B. 187 til 190.
— Chr. Vilhelm, Politiker, Redaktør. 1935. 187.
Rormerø, Kat. 1933. 108.
Rosenberg, Konservator. 1935. 113.
— Madam, Beværter, Roskilde. 1935. 63.
Rostrup. 1935. 109.
Rothe, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
Rud, Lene, Vedbygaard. 1934. 100.
— Thor, Birkefoged, Godsforvalter, Samsø. 1935. 196. 203.
Rusthøj, J. Lambertsen, Karantænebetjent. 1933. 83.
— Michael Mathias. 1933. 83.
Rydbergs Kælder, Østergade. 1935. 44.
Ræder, Dyrehavegaard. 1933. 48.
Rønne, C. F., Præst, Høve. 1934. 113.
Rørdam, Danielle. 1934. 108.
— Hans, Præst. 1933. 106.
— Holger, Provst, Vigersted og Kværkeby. 1934. 108.
— Mette. 1934. 108.
— Skat, Biskop. 1934. 117. 118.
— Slægten. 1934. 101.
— Valdemar, Digter. 1933. 105.
- Salten, Rasmus Rasmussen, Amtsforvalter. 1934. 157. 161.
Salomonsen, Veksellerer, Kbhvn. 1934. 75. 1935. 79.
Sandal, Peter, Lærer, Roskilde. 1934. S.
Sarauw, Assistent. 1935. 105. 113. 114. 126. 132.
Saxil, C. Amtmand, Holbæk. 1934. 209.
Saxo Gramatikus. 1934. 119.
Schandorph, Hendrik, Tjønede. 1935. 9.
- Scharling, Adjunkt, Roskilde. 1934. 15.
— Præst. 1933. 85. 86.
Scheel, Manufakturhandler, Roskilde. 1935. 53.
Schellerup, Stabssergent. 1933. 41.
Schwie, Christoffer Christensen, Præst, Refsnæs. 1934. 102.
Schjødte og Hochbrand, Rederi, Holland. 1935. 77.
Schjøtz, Læge, Roskilde. 1934. 7. 70.
Schjelderup, Emil, Skolelærer, Følleslev. 1935. 176. 177.
Schlomer og Wulff, Firma, Hamborg. 1935. 61.
Schmidt, August F., Redaktør, Brabrand. 1934. 188.
— Jens Peter, Karantænemester. 1933. 86.
Schmeltzer, Handelsmand, Ringsted. 1935. 28.
— Møller, Herlufmagle. 1935. 28.
Schou, Ane Oline. 1933. 84.
— Frue, f. Stüe. 1933. 84.
— Gustav Adolf. 1933. 83.
— Gustav Adolf Emil, Smed, Karantænebetjent. 1933. 83. 84. 87.
Schubarth, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
Schulin, Joh. Sig. Geheimeraad. 1934. 141.
Schumacker, I. P., Kaptajn. 1933. 84.
— Frue, f. Clark. 1933. 84.
— Mary Ann Sophy Frederikke. 1933. 84.
Schult, Anders, Borgmester, Holbæk. 1935. 207.
Schultz, Maria Harreby (g. Hansen). 1933. 53.
Schrøder, Charlotte, Askov. 1933. 52.
— Ludvig, Askov. 1933. 52.
Segelecke, Lærer, Landbohøjskolen. 1933. 54. 55. 57.
Selchau, Godsejer, Selchusdal. 1935. 73.
— Michelly. 1935. 73.
Sernander, Professor, Uppsala. 1935. 94 N. 100. 102. 105. 105 N. 110. 134.
Siegfriedt, Frands August, Korporal. 1933. 79.
Signe og Hagbard. 1934. 119.
Siersted, Hans, Købmand, Holbæk. 1934. 108.
Simonsen, Friderich, Grd., Pillemark. 1934. 97.
— Kristoffer, Pillemark. 1934. 97.
— Hans, Haardmark. 1934. 96.
— Torsten, Bombarder. 1933. 78.
- Sinding, Kirstine. 1934. 92.
Siørsleff, Christine Christensen, Musketer. 1933. 81.
Skau, Laurits Pedersen, Politiker. 1935. 163.
Skave, Niels, Bisp, Roskilde. 1934. 128.
Skarrenbein, Steffen. 1934. 128.
Skougaard, Erik Jensen, Musketer. 1933. 79.
Skodborg, Jørgen, Kalundborg. 1934. 136.
Slidstrup, Peder Bertelsen, Musketer. 1933. 81.
Smedens Jens, Uggerløse. 1934. 80.
Smith, Otto, Kaptajn. 1935. 205.
Smidt, Chr. Hansen, Hørsen. 1933. 78.
— C. M., Arkitekt. 1934. 158.
Sofie Magdalene, Dronning. 1934. 146.
Sohrød Hofbygninginspektør. 1934. 146.
Solrød, Niels, Kapellan, Holbæk. 1935. 206.
Spenze, Isaac, Agent. 1935. 85.
Staal, Vilhelmine, Jomfru. 1933. 82.
Staffelt, Nina von. 1934. 113.
Stampe, Henrik, Generalprokurør. 1935. 150. 151.
Steffensen, Julius Theodor, Statersvend. 1935. 55.
Steenstrup, Japetus, Professor. 1933. 121. 1935. 102.
Stenlars. 1935. 142 til 149 med Illustrationer.
Stenersen, Jens Jessen. 1933. 95. 96.
— Svend, Foged, Norge. 1933. 94.
— Søster Catrine, f. Brun. 1933. 94.
— Peder Christopher, Præst, Digter. 1933. 94.
Stenum, Lærer, Søstrup. 1933. 16.
Stensballe, Jørgen Rasmussen, Vaabenmester. 1933. 80.
Stig, Biskop. 1934. 130.

- Storm, Edvard, Digter. 1933. 105. 1934. 104.
 Strangesøn, Peder, Drost. 1934. 121.
 Sunesøn, Jakob. 1934. 130.
 Suder, Abelone, Nordby. 1935. 200. 201.
 Svandberg, Maren, Kundby. 1934. 91.
 Svane, Karen. 1934. 19.
 Svaneuskjold, Birkedommer, Justitsraad. 1935. 169.
 Sveistrup, Madam, Roskilde. 1934. 21.
 Svejstrup, Præst, Vejen. 1933. 52.
 -- Povel, Birkedommer, Samsø. 1935. 196.
 Svendsen, A., Forstander, Tune. 1933. 59. 61. 65.
 -- Anders, Lærer, Hindholm. 1933. 50. 51. 53.
 Sværtfeged, Johan, Raadmand, Holbæk. 1935. 206.
 207. 208. 209.
 Switzer, Provst. 1935. 85. 86.
 Svuldrup, Morten Nielsen, Musketer. 1933. 80.
 Syv, Peder Pedersen, Kirke Syv. 1934. 99. 100.
 102. 130.
 Søbye, Stephan Andersen, Musketer. 1933. 80.
 Sogaard, J. 1934. 188.
 Søllinge, Erik Johannesen, Husar. 1933. 81.
 Sønderonsild, Jens, Musketer. 1933. 77.
 Sønderknudstrup, Peder Madsen, Musketer. 1933. 81.
 Sønderup, Læge, Uggerløse. 1934. 79.
 Sørensen, Andrea E., Ll. Grandløse. 1933. 106.
 206 N.
 -- Jens, Underkonstabel. 1933. 80.
 -- Møller, Roskilde. 1934. 76.
 -- Peder, Købmand, Holbæk. 1935. 208.
 -- Simon P., Skibstørrer. 1933. 85.
- Taaning, Peder Jørgensen, Musketer. 1933. 81.
 Tarf, Else Hansdatter. 1935. 207.
 Tauber, Bogtrykker, København. 1935. 47.
 Tscherning, Anton Frederik, Krigsminister. 1935.
 161. 162. 163. 164. 168. 177. 180. 181. 192.
 Terkildsen, Præst, Tranebjerg. 1933. 88. 91.
 Tesdorf, E., Godsejer, Ourupgaard. 1933. 57. 58.
 59. 60.
 Thomsen, E., Provst. 1933. 92.
 -- C. J., Arkæolog. 1935. 104.
 -- Christen, Raadmand, Holbæk. 1935. 205.
 207.
 Thomæsen, Hans, Birkefoged, Samsø. 1935. 196.
 201.
 Thompson, Hamborg. 1935. 76.
 Thott, Otto, Geheimeraad. 1934. 158.
 Thumann og Schlomer, Hamborg. 1935. 61.
 Thura, Laurits, Bygmester. 1934. 148.
 -- Lærer, Hindholm. 1933. 50. 51.
 Tilsted, Eskild, Christensen, Musketer. 1933. 61.
 Tillisch, Kammerjunker, Aunsgaard. 1935. 73.
 Timm, Malermester, Kalundborg. 1935. 73.
 Tollerup, Peder, Jeppesen, Underkonstabel.
 1933. 81.
 Tomes, Stalddreng. 1934. 135.
 Torsballe, Christen, Clemmensen, Musketer.
 1933. 79.
 Trebbien, Carl, Handelsmand, Slagelse. 1935. 28.
 -- Heinrich, Handelsmand, Slagelse. 1935. 28.
 Treschow, C. R., Kammerherre, Fryndendal
 1935. 71.
 -- Fr., Hofjægermester, Torbenfeldt.
 1935. 71.
 Trier, Herman. 1935. 188.
 -- Ernst, Forstander, Vallekilde. 1935. 213
 til 219.
 -- Sigrid, Vallekilde. 1935. 213.
 -- Lærer, Vallekilde. 1933. 51.
- Troels-Lund, Historiker, Professor. 1933. 113. 118.
 1935. 145. 146.
- Truelsen, Ole, Skipper, Holbæk. 1935. 206.
 Tullin, C. B., Digter. 1933. 100.
 Tyre Danebod. 1934. 102, 103.
 Tyroler Ferdinand. 1934. 18.
 Tømmer-Niels, Uggerløse. 1934. 80.
- Uldrup, Christen, Nielsen, Musketer. 1933. 78.
 Unga Bertel, Kalundborg. 1934. 135.
 Ussing, Henrik. 1934. 193 N. 203 N. 205 N.
- Wadskier. 1934. 122.
 Vadum, Chr., Anders, Karantæneofficiant.
 1933. 82. 83. 84. 85.
 -- Gjertrud. 1933. 84.
 -- Hans, Peter. 1933. 83.
 -- Jens, Andreas. 1933. 83.
 -- Ida, Noline. 1933. 85.
- Wahlgreen, Blikkenslager, København. 1934. 20.
 Vaihlers, Vilhelm von, Kaptajn. 1933. 78.
 Valdemar Atterdag. 1934. 22. 30.
 Valdemar den Store. 1934. 120.
 Valløe, Slagter, København. 1935. 24.
 van Deurs, Godsejer, Fryndendal. 1935. 71.
 Weber, Harald, Tømmermester, Roskilde. 1935. 68.
 Wedel, Anders, Sørensen. 1934. 102.
 Wedell, Jakob, Slagter, København. 1934. 58.
 Welblund, Povel, Professor. 1933. 75.
 Weiss, Chr., Lærer, Tingerup, Soderup. 1934. 193.
 195. 196 N. 201.
 -- Mads, Postmester, Jyderup. 1934. 172. 180.
- Werlauff, Professor. 1935. 195.
 Werum, Spekhøker, København. 1934. 19.
 Westermann, Niels. 1935. 43.
 Wiby, Hans, Nielsen, Musketer. 1933. 78.
 Wichmann, Didrik, Degn, Kundby. 1934. 91.
 Wiche, Michael, Skuespiller. 1934. 42.
 Wiese, Hamborg. 1934. 72.
 Wiinstedt, K. 1934. 109 N.
 Wilde, Kommandør, Roskilde. 1935. 28.
 Villadsen, Rasmussen, Hmd. 1933. 83.
 Villumsen, Lærer, Hindsholm. 1933. 50.
 Wilster, Chr., Digter. 1934. 98.
 Winge, Herluf. 1935. 192.
 Winther, Bager, Roskilde. 1935. 45.
 -- Rudkøbing. 1935. 126.
- Vincent, Restauratør, Gammelholm. 1935. 44.
 Wismann, Slagter, Roskilde. 1935. 61.
 -- Valdemar, Roskilde, senere Hamborg.
 1935. 61. 79.
- With, Amtsforvalter, Holbæk. 1935. 210.
 Wognsyld, Christen, Jacobsen, Jæger. 1933. 80.
 Worm, Peder, Præst, Kirke-Helsing. 1934. 101.
 Worsaae, Professor. 1933. 121.
 Wrausgaard, Peder, Povelsen, Jæger. 1933. 80.
 Wulff, Fred., Købmand, Mørkøv. 1935. 79.
- Zinch, Ludvig, Arkæolog. 1933. 120.
 -- Otto, Skuespiller. 1933. 121.
- Zyphen-Adeler, Baron, Adelerseborg, (Drags-
 holm). 1933. 61. 62.
 -- G. F. O., Baron. 1935. 179. 181. 183. 183. 105
- Ølgaard, Provst, Stifts Bjergby. 1935. 72.
 Øllegaard, Jomfru, Aarby. 1943. 92.
 Ørskov, Peder, Christensen, Musketer. 1933. 80.
 Østerbording, Povel, Danielsen, Jæger. 1933. 82.
 Østergaard, Hans, Handelsmand, Næstved.
 1935. 28.

Trykfejl.

1933.	Pag. 37.	Linie 28.	Løeraar	læs Løeraar.
--	--	39.	-- 32. Vntertiden	--- Vintertiden.
--	--	42.	-- 27. Belejringstiltsand	-- Belejringstilstand.
--	--	45.	-- 20. Flaaske	-- Flaske.
--	--	45.	-- 34. Paaskdag	-- Paaskedag.
--	--	82.	-- 12. ver	-- ved.
1934.	--	90.	-- 14. 1923	-- 1723.
--	--	108.	-- 23. 1895	-- 1695.
--	--	119.	-- 10. Stednavnsfortolkniger	-- Stednavnsfortolkniger.
--	--	194.	-- 20. kunde godt	-- kunde ikke godt.
1935.	--	162.	-- 23. maatet	-- maatte.
--	--	202.	-- 33. Nicolaj Haagen	-- Michel Haagen.

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

X BINDS 1. AARGANG

1939

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

I N D H O L D

	Side
Dr. phil. LOUIS BOBE: Løvenskiold-Løvenborg	5
cand. phil. HENRIK LARSEN: Fra Løve Herreds Fortid	49
Kommunelærer ALBERT THOMSEN: Da Holbæk mistede sin Latinskole	65
Pastor emer. ERH. QUISTGAARD: Præstekalenter i ældre Tid	77
Lektor, Dr. phil. J. O. ARHNUNG: Holbæk Kirke som Ka- pitelskirke	87
Landbrugskand., Gdr. JØRGEN PETERSEN: Gamle Mark- navne fra Gislunge	124
Lærer, Redaktør BENT RASMUSSEN: Med Smakke, Isbaad og Dampskib. Samsøs Postforbindelser fra 1682 til vore Dage I	124
Politifuldmægtig DAN LUND: Klokkestøberen Nicolaj Jørgen- sen i Kalundborg	176
ihv. Kredslæge J. S. MØLLER: Lærer Mathias S. Mathiassen	178
ALBERT THOMSEN: Politifuldmægtig Dan Lund	185
JENS PETER JENSEN: Forstander Jens Nylev	187
Bøger	192
Historisk Samfund i 1938	196
Regnskabet	198

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Forp. **F. Lunn**, Knabstrup Dyrehavegaard, Formand; Kommunelærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Forstanderinde Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk, Leder af Aarbogsekspeditionen; Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng; Hospitalsforvalter **E. Mørch**, Nykøbing; Kunstmaler **Troels Trier**, Vallekilde; Aamtsraadsmedlem, Gdr. **L. P. Larsen**, Igelsø.

Aarbogens Redaktion: J. P. Jensen og Albert Thomsen (Fmd.).

TILLIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Kaptajn Dræby.
Gislinge: Gartner Grodal.
Kundby: Gaardejer Jacob Madsen.
Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.
Vørslev: Murerm. Thorv. Jacobsen.
Eskebjerg: Proprietær Thorning.
Tømmerup: Tømrerm. Hans Olsen.
Aarby: Lærer J. Nielsen.
Stenstrup: Gaardejer Engelbr. Nielsen.
Gudmindrup: Gaardejer Jacob Jacobsen.
Tølløse: Postbud Nielsen.
Sæby: Købmand Justesen.
Gørlev: Kasserer Møller, Sukkerfabrikken.
Reerslev: Lærer Hansen.
Kallerup: Frk. Bodil M. Jørgensen.
Tranebjerg: Lærer, Red. Bent Rasmussen.
Asnæs: Skomagerm. Karl Madsen, Høve.
Buerup: Lærer Hilarius Nielsen.
Faarevejle: Forst. M. Knudsen.
Ruds Vedby: Dr. Madsen.
Forsinge: Gdr. L. Andersen.

LØVENSKIOLD-LØVENBORG

Af Dr. phil. Louis Bobé.

Nu, da Baroniet Løvenborg med dets storstilede og skønne Stamsæde efter lige i to Aarhundreder at have været nedarvet i Slægten Løvenskiold, er gaaet ud af dens Eje, og saagodtsom alle de synlige, kostbare Minder om Slottets Beboere er blevet spredt for alle Vinde, turde Tiden være inde til at mindes de fire første Besiddere af Navnet Løvenskiold, som alle har sat deres Spor i Eg-
nens og Stedets Historie.

Slægten Løvenskiolds ældste paaviselige Stamfader, **Herman Leopoldus**, der noget over Midten af det 18. Aarhundrede indvandrede til Norge, hvor han nedsatte sig som Køb- og Handelsmand, angives ifølge Familietraditionen at have hørt hjemme i Lübeck, „om erindres ret“. En anden Overlevering vil vide, at han er indkommen direkte fra Bremen, men at hans Forfædre hørte hjemme i Sachsen. Sandsynligheden taler nærmest for Bremen. idet der hos en, endnu kort før Verdenskrigen, sammesteds bosiddende Slægt Leopold bestod en Tradition, at et Medlem af denne Slægt i det 17. Aarhundrede var udvandret til Norge. I Lübecks Stadt- u. Landamt findes en paa Grundlag af Byens Kirkebøger, der begynder 1635, af den omhyggelige Genealog Jak. v. Melle udarbejdet Stam-
tavle over en i Lübeck blomstrende Slægt Leopold, der nedstammede fra Borgmester i Sprottau, **Matthias Leopold** († o. 1600), hvis Søn **Abraham** († 1618) var Præst ved Domkirken i Lübeck og Fader til **Abraham Leopoldus** († 1656), Præst ved St. Jakobi Kirke

i Lübeck. Paa denne Stamtavle, der gør Rede endog for Børn, døde i spæd Alder, findes Fornavnet Herman overhovedet ikke, og Sporet løber ud i Sandet.

Leopold som Familienavn forekommer hyppigt paa hin Tid i Nordtyskland. H a n s L e o p o l d fra Braunschweig fik 1650 Borgerbrev i Bergen. A d a m L e o p o l d erholdt 1665 af den danske Konge Tilladelse til Hjemmevielse.

Særlig Interesse knytter sig til A b r a h a m L e o p o l d u s, der 1686 som den ene af de Ældste for den i København bosiddende lille hollandske Menighed af Hollændere af den augsburgske Konfession ansøgte Kongen om en Byggeplads paa Kongens Nytorv til at opføre en lille Kirke. Han benævnes 1689 Sadelmager, døde 1689 og var antagelig Fader til den A b r a h a m u s L e o p o l d u s, der som Tapetmager 1710 betrak Gemakker paa Frederiksberg Slot med Gyldenlæder. En Forbindelse mellem disse to Leopoldus d.æ. og d.y. kan ikke tilvejebringes. For Antagelsen, at Slægten Leopoldus-Løvenskiold stammer fra Holland, taler, at der i Familien er blevet bevareret et Ur med Indskriften Wilhelm Leopoldus, Leiden, og at den ifølge et Inventar ogsaa har ejet et Smykke, der bar Navnet Meys Leopoldus (det holl. Navn for Pige: meyse, meyseke).

Den ældste kendte Mand af Slægten er

HERMAN LEOPOLDUS,

hvis Fødselsaar og Fødestavn vedblivende er ukendt. Første Gang, han forekommer, er ved sin i Christiania Kirkebog indførte Vielse, der er antegnet saaledes: 1674, 12. Majus, Hærmand Leopoldus oc Barbara Wiggers vied hieme i Huset“. Bruden var Datter af den ansete Køb- og Handelsmand H e r m a n W i g g e r s og Hustru Barbara Jørgensdatter, og var lige fyldt tyve Aar. Leopoldus synes ikke længe før at være kommet til Christiania, hvor han i Løbet af forholdsvis kort Tid arbejdede sig op til Velstand. 1683 var han den tredje i Rækken blandt

Byens Bidragydere ved Opkrævning af Krigshjælp. Om hans Anseelse vidner, at han var Overformynder i Staden. Han døde i April 1697 og efterlod sig en Formue paa ialt 15568 Rdlr. — Herman Leopoldus' Søn var

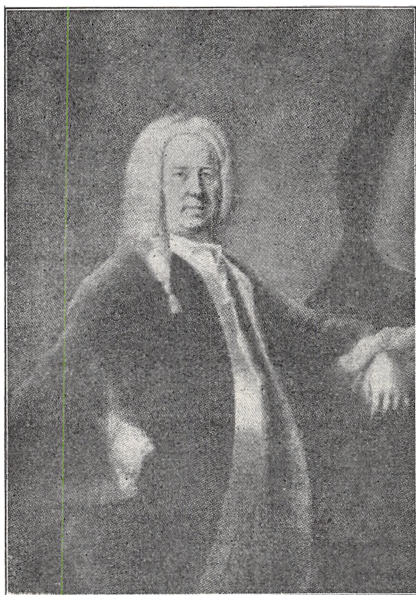
HERMAN LEOPOLDUS LØVENSKIOLD

til Bjørntvedt Gaard, Ulefos Gaard og Sagbrug, Bolvig Jernværk og Holden Jernværk med Fjæregaard, til Aggersvold og Birkholm, Konferenceraad og Kommitteret i General Landets Økonomi- og Kommercekollegium.
1677—1750.

„De Løvenskiolders Stamfader og Velgører“, som det hedder i Gravskriften over Herman Leopoldus, „Slægtens daadfuldste Mand“, hvem den i første Række skylder sin Rigdom og Anseelse baade i Norge og i Danmark, fødtes, ifølge hans egenhændige Optegnelse i den Løvenskioldske Familiebibel, den 18. Okt, 1677 i Christiania og blev den 24. s. M. holdt over Daaben i Vor Frelzers Kirke. Da han havde fyldt sit 14. Aar, blev han af Faderen sendt udenlands for at lære Sprog og Købmandsskab, først i to Aar i Lübeck og derefter til Amsterdam for at lære Hollandsk og Fransk samt italiensk Bogholderi.

Hjemvendt 1695 bistod han Faderen i de sidste Aar, denne levede. I Aaret 1700 ægtede han Inger Borse, Datter af den rige og ansete Kommerceraad Halvor Sørensen Borse. Som den driftige, ihærdige og beregnende Samler, han var, erhvervede han udstrakte Ejendomme i Bratsberg Amt, bl. a. Holden og Bolvig Jernværker med store Skove og Ulefos Sagbrug i Solum. Hans Hoved-Erhverv var og blev Trælastexport og Skibsrederi fra Skien-Porsgrund. Bosiddende var han først paa Bolvig, senere paa Bjørntved, hvor hans Hustru døde i 1714, kun 31 Aar gammel. Med hende havde han Sønnen Herman, der i 1733 af Faderen fik overdraget Bolvig Jernværk. I 1716 blev Leopoldus i andet Ægteskab gift med den 20-aarige Kirsten Brinch, Datter af „den vidtberømte store Købmand“ Søren Andersen i Arendal og Hustru Karen Brinch.

I Betragtning af den Rundhaandethed, hvormed det dansk-norske Statsstyre uddelte Titler eller Karakterer paa hin Tid, synes det mærkeligt, at en Mand med Herman Leopoldus' store udstrakte Besiddelser i over et kvart Aarhundrede (fra 1698) havde maatte nøjes med den beskedne og misvisende Sekretærtitel. Omsider fandt en for-

Herman Leopoldus Løvenskiold
† 1750.

maaende Velynder, Generalmajor J. Arnoldt, der skyldte ham Tak for beviste Tjenester, sig foranlediget til at tale Leopoldus' Sag paa rette Sted. I et Brev, dat. 14. Juli 1725, stillet til Kongen, beretter Generalen, at han under Krigen havde været nødt til at betro Afviklingen af sine Sager i Norge, de vidtløftige Arvedelinger efter Faderen og Svigermoderen og mange andre brydsomme Forretninger til en ved Skien boende Sekretær ved Navn Herman Leopoldus,

der ogsaa paa bedste Maade havde varetaget hans Interesser, men som en velbemidlet Mand nægtet at modtage Betaling for disse Tjenester. Arnoldt bad nu Kongen om at komme hans erkendtlige Sindelag til Hjælp ved at tildele Leopoldus Karakter som virkelig Kancelliraad og tilbød sig selv at ville yde et Bidrag af 600 Rd. til den Sum, man ellers plejede at erlægge til Kongens Kasse for denne Udmærkelse. Allerede under 23. Juli modtog Leopoldus Udnævnelse til Kancelliraad.

En anden af Leopoldus' Patroner var Statholder D. Wibe, der viste ham sin Tillid ved at konstituere ham i Embedet som Amtmand i Bratsberg Amt efter den hidtilværende Amtmand Chr. Berghs Død i Marts 1731. Under Behandlingen af dennes Bo havde Leopoldus det Hverv at give Wibe en Fortegnelse over en Del af Berghs efterladte rare Stene og Piecer og ved Auktionen at byde paa dem. Herman Leopoldus blev ikke, hvad han vel havde ventet, Berghs Efterfølger som Amtmand, men fik, formodentlig som Erkendtlighed for sine ulønnede Tjenester, under 21. Juni 1733 Udnævnelse til virkelig Justitsraad.

Et Par Aar efter gav Oprettelsen af det ved kgl. Reskript af 5. Decbr. 1735 nedsatte „General-Landets-Økonomi og Kommercekollegium“ Anledning til, at Staten gjorde Brug af Leopoldus' Indsigt i de kommercielle og industrielle Forhold i hans Fødeland. Foruden ham udnævntes som de første Kommitterede i Kollegiet Borgmester i København Frederik Holmsted og Konferensraad Johan Frederik Friis. Leopoldus' Bestalling er dateret 7. Jan. 1736. Den 11. Febr. blev der i Henhold til hans Ansøgning givet ham tre Maaneders Henstand til hans Næderjse, for at han kunde faa Tid til at ordne sine Sager. Da denne Frist var udløben, forlængedes den atter til 20. Maj¹⁾.

Faa Maaneder efter Leopoldus' Bosættelse i København døde hans Hustru, 6. Oktober 1736, kun 40 Aar gl. Der er bevaret et trykt Sørgedigt over hende med Titlen: „Monument og Sørge-Tale over Justitz Raadinde Frue *K i r s t e n L e o p o l d i*, hvis Liig blev til sit Hvilested ved et høj-anseelig Følge bestediget i Nicolaj Kirke i Kiøbenhavn den 12. Octob. 1736 — opreyst af Liigets Broders-Børn Jens Stoud og Søvren Brinch og Paul Schnabel, Sørge Huusets ringeste Tienere“.

Liget blev ført til Norge og 9. Maj 1737 nedsat om

1) Økonomi- og Kommercekoll. Ordre og Missiver 1736—39, 7, 11. Supplikprot. Ø. (1730—39) Nr. 35.

Aftenen i Familiebegravelsen i Eidanger Kirke. I dette Ægteskab fødtes 4 Børn, hvoraf kun den ældste Søn blev voksen.

Under 23. Jan. 1738 ansøgte Herman Leopoldus om at blive afskediget fra Kollegiet fra Udgangen af Marts at regne og tillige „at aflægges med nogen højkongelig Naade“. Afskeden bevilgedes han faa Dage senere. I Betragtning af, at han „frem for andre af sine Landsmænd havde funden sig villig til den ham anbefalede Plads som Kommitteret, fik han 21. Febr. tildelt Karakter af virkelig Etatsraad, „omendskjønt hannem samme efter Turen ikke kunde tilkomme“.

Under sit Ophold i København var Herman Leopoldus kommet i Berøring med Hoffet og de herværende ledende Kredse og bestemte sig til at anbringe sine Kapitaler i danske Jordegodser og tage fast Ophold i Danmark, som han Resten af sit Liv ikke mere forlod; kun enkelte Gange var han i Norge for at tilsee sine store Ejendomme, hvis Styrelse han overdrog til sin højtbetroede Fuldmægtig, N i e l s A a l l den Ældre.

Af Geheimeraad Niels Benzons Sønner købte Herman Leopoldus 1737 A g g e r s v o l d Hovedgaard paa Sjælland, Holbæk Amt, Tudse Herred, Hjembæk Sogn, et Par Mil V. S. V. for Holbæk By, dengang Hovedgaardstaxt med Skovskyld, Kirke- og Bøndergods 416 Tdr. Hartkorn. Medens denne smukke Gaard allerede kort efter hans Død gik over paa fremmede Hænder, blev det andet Gods, han erhvervede paa Sjælland, Hovedsædet for den danske Linje af hans Efterslægt. I 1738 erhvervede han den nærliggende B i r k h o l m H o v e d g a a r d, en af de stolteste Herreborge i Danmark og særlig paa Sjælland. Gaarden havde et Tilliggende af 155 Tdr. Hartkorn samt omfattede Butterup og Nørre Jernløse, regnet til 49 Tdr. Hartkorn.

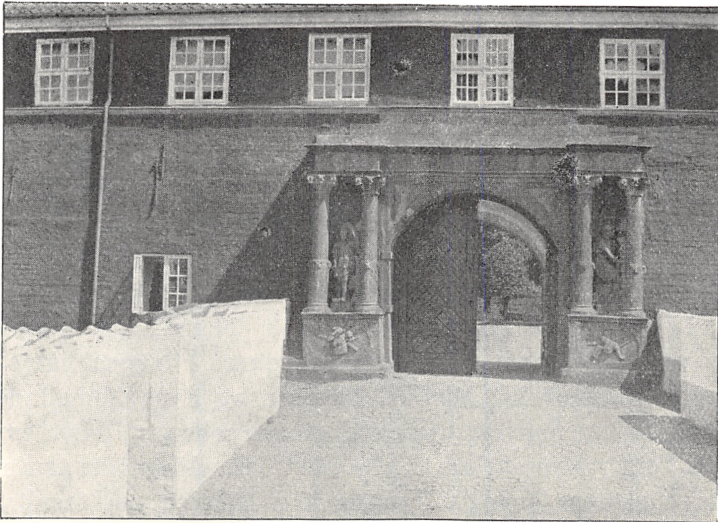
Stedets ældste Bebyggelse, E l l i n g e g a a r d, laa Nordvest for den nuværende Hovedbygning nær ved en Mose, der er Levninger af en Vig, som fra Holbæk Fjord

oprindeligt strakte sig gennem Tudse, Butterup og Nørre Jernløse Sogne. Ellinge Bondeby tilhørte Absalon, der mageskiftede den til Sorø Kloster mod Ondløse, hvorefter den kom til Roskilde Bispedømme, og blev Sæde for dets Lensmænd paa den her liggende Gaard, der allerede 1370 havde et anseligt Tilliggende. Af Lensmændene var i en lang Aarrække Slægten Jernskæg knyttet til Ellinge. Efter Reformationen kom Gaarden paa faste Hænder, idet Kongen 1547 solgte den til den pommerske Adelsmand H a n s B a r n e k o w, der gav den Navnet Birkholm. Han ægtede 1550 Mette Oxé, en Søster til Righofmester Peder Oxé, og optoges, skønt Udlænding, i Rigets Raad, og var Lensmand, først paa Højstrup og senere paa Roskildegård og Bosö i Skaane. Efter hans Død indehavdes Birkholm af Enken, der fortsatte Godssamlingen og først døde 1582, og fra hende kom Gaarden til hendes Søn, J o h a n B a r n e k o w, til Egede og Nielstrup, Lensmand paa Svenstrup og Roskildegård. Han skænkede til Jernløse Kirke den paa Løvenborg bevarede Altertavle, der bærer hans Navn og Vaaben samt Aars-tallet 1595. Ved sin Død efterlod han Birkholm til sin berømte Broder C h r i s t e n B a r n e k o w, der faldt 1612 paa Skellinge Hede, og fulgtes i Besiddelsen af Enken, M a r g r e t h e B r a h e († 1617) og deres Sønner, fra hvem Gaarden 1630 kom til Rigsraad M a l t e J u u l til Gjessinggaard, Oves Søn fra Villestrup. I Trediveaarskrigens Tid opførte han den nu staaende Hovedbygning efter Frederiksborg Slots Forbillede. Medens selve Slot-tet ikke bærer noget Aarstal, findes der paa en af Ladebygningens senere forandrede Gavle en Samling Murankre, der danner Bygherren Malte Juuls og Anne Ramels Navnetræk med Aarstallet 1634, og da der til hele Bygningskomplekset umiskendeligt er anvendt samme Slags Mursten, maa ogsaa Hovedbygningen paa det nærmeste være samtidig med Ladegaarden. Bygningsanlægget dannede fra først af et arkitektonisk Hele, omfattende baade Ho-

vedbygningen og den trefløjede, mod Slottet aabne Ladegaard. Ad den paa grundmurede Piller hvilende Bro kommer man over Borggraven gennem en fladbuet, hvælvet Port. Den graa Sandstensportal er prydet med romerske Krigerskikkelser mellem to og to barokke korintiske Søjler. I Frisen er anbragt Bygherrens og hans Frues Vaabener. Portfløjen flankeres af de højere Sidefløjes svungne Kamgavle, og paa Yderhjørnerne af disse staar to ottekantede Hjørnetaarne med ejendommelige lavstammede Spirhætter, nu tækkede med Skifer forneden og Kobber foroven, oprindeligt med Spaan og Bly. Selve Portfløjen har siden da faaet en lav, øvre Etage og var fra først af vistnok tænkt som en Forbygning ligesom Portfløjen paa Frederiksborg. Skønt de to Sidefløje er høje og anselige, med Kælder og høj Stueetage, har man oprindeligt haft til Hensigt at rejse en endnu anseligere, to hele Etager høj Hovedfløj mod Øst, men Arbejdet synes afsluttet efter at der var bygget den lille Del af den østre Længe, som kunde ligge for Enden af Nordfløjen. Den noget lignende, højere Bygning, som danner den østre Afdeling af Sydfløjen, er helt moderne og rejst fra Grunden 1853 i Dattidens Rosenborgstil. Ogsaa Trappetaarnet inde i Gaarden er fra den nyeste Tid. De to statelige Gaardportaler stammer fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.

Løvenborg forener Storstil med rig og livfuld Afveksling i Bygningsanlægget. Det trefløjede, af Taarne og Pavilloner flankerede Hus med det massive Murværks varmt rødkalkede Sten, hvilende paa en Sokkel af Granitblokke og de hvide Gesimser, viser et malerisk Farvespil, der har gammel Hævd, idet Bygningen allerede i 1739 stod saaledes. Den lyse hyggelige Borgplads bag de brede Borggrave, alt i heldig Forening, fremhæver Slottets maleriske Beliggenhed.

Birkholms Bygherre, Malte Juul, døde 1648, hans Enke overlevede ham indtil 1661 og overlod Gaarden til sin Svigersøn, Friherre M o r i t z P u t b u s, til Baroniet

Løvenborgs Portal.

Einsiedelsborg, der 1687 afhændede Birkholm til Baron Frederik Vietinghof, kaldet Scheel, Friherre til Scheelenborg. Han døde 1691, hvorefter Ejendommen kom til hans Svigersøn, Baron Schack Brockdorff († 1731), hvis Søn, Friherre Frederik Brockdorff pantsatte den 1735 til Hofmester Alexander Frederik v. Mösting, af hvis Arvinger Leopoldus købte Birkholm.

Af en i Arkivet paa Løvenborg opbevaret Inventarprotokol ses det, at Leopoldus i Maj 1737 lod opsende til Niels Aall sin afdøde Hustrus Gangklæder, Guld og Sølv samt Pretiosa, medens han i Maj 1739 fra Norge til Opbevaring og Opstilling dels paa Aggersvold, dels paa Birkholm fik nedsendt et imponerende rigt Bohave- og Udstyrsgenstande.

Efter Erhvervelsen af saa betydelige Jordejendomme var det Leopoldus' Maal at blive nobileret. Ved kgl. Patent af 6. Nov. 1739 ophøjedes han i Adelsstanden med Navnet Løvenskiold og fik tildelt et Vaaben, der i Skjol-

det viser en gaaende oprejst guldbevæbnet Sølv Løve; Hjelmprydelse en halv Løve som i Skjoldet.

Ved den i 1728 indgaaede Forening med Sønnen af første Ægteskab, Herman, mente Løvenskiold at have affundet sig med denne een Gang for alle. Tilbage stod for ham at betrygge sin Søn af andet Ægteskab, Severin, da denne 1744 som Sekondlieutenant i Livgarden til Fods havde indgaaet en meget fornem Forbindelse ved at blive trolovet med den da 14-aarige Frøken Magdalene Charlotte Hede vig Numsen, Datter af Generalløjtnant, Overkrissekreter (Krigsminister), senere Feltmarskal Michael Numsen og hans Gemalinde, født von Ingenhaven, hvilket Ægtepar senere vil blive omtalt. Under Henvisning til den med den ældste Søn truffene Overenskomst ansøgte Løvenskiold Kongen om facultas testandi med den Motivering, at der ikke efter hans Død skulde „rejse sig nogen Tvistighed mellem Sønnerne, og det lidet, han til deres Nytte havde samlet, kunde i Processer og Omkostninger bortgaa, foruden imellem dem en uødelig Had tilvoxe“. I Henhold til den indhentede Tilladelse oprettede Løvenskiold et, Birkholm 12. Septbr. 1744 dateret Testamente. Ifølge dette tilskreves Sønnen Severin efter hans Død som den eneste Arving „alle hans Midler og Efterladenskab, hvad enten det bestaar af Jordegods, Ejendomme, rede Midler“ og alt, hvad han kunde efterlade „ved hvad Navn det end beskrives maatte“, kun skulde Severin være forpligtet til at betale den Gæld, Faderen maatte efterlade og give ham en efter hans Stand sømmelig Begravelse. Med Hensyn til Sønnens tilstundende Ægteforening bestemte Løvenskiold, at Frøken Numsen, i Tilfælde af at Sønnen skulde dø før Brylluppet, straks skulde tiltræde Besiddelsen af Aggersvold med tilhørende Besætning og Inventar ved Gaarden af Korn paa Loftet og i Husene og Udsæd i Markerne, samt desforuden efter Testators Død have udbetalt 20,000 Rdl. af hans Bo. Døde derimod Sønnen efter indgaaet Ægte-

skab, men uden Livsarvinger, skulde hans Enke nyde Birkholm med alt tilhørende og desuden Halvdelen af hans Efterladenskab og Ejendom.

Brylluppet skulde staa, naar Severin Løvenskiold havde fyldt sit 25. Aar og var kommet i Besiddelse af de Midler, hans Fader da maatte finde for godt at overlade ham som Afdrag paa hans tilkommende Arv. Brudgommen maatte love, at han og hans Tilkommende om Sommeren skulde bo paa Birkholm, og om Vinteren i det Numsen'ske Hus i København. Han maatte forpligte sig til, ikke alene at forsyne sin Frue med fornødne Værelser, Vogne, Ekvipage, Opvartning „og anden Nødvendighed inden og uden Huset“ og desuden til egen Raadighed give hende 1000 Rdl. Kurant aarlig, at udbetale i to Terminer.

Det ligger efter det her anførte nær at antage, at Brudens Forældre, da de bortfæstede deres Datter til Severin Løvenskiold, medens hun endnu næppe var over Barnealderen, har handlet ud fra Beregning og stillet de størst mulige Krav til hendes Svigerfader, thi selv havde General Numsen med sin store Børneflokk hverken Gods eller Guld til at sætte op mod de Løvenskioldske Rigdomme.

Den nyadlede Etatsraads Ærgerrighed var, trods alt, hvad han havde opnaaet, endnu ikke tilfredsstillet; thi et Par Aar efter sin Nobilitation attraaede han Konferensraads Titlen samtidig med, at han tilstræbte at skaffe Sønnen Severin Patent som Kammerjunker. Herom oplyses man af de for Tidsaanden og de i Sagen interesserede Parter saa karakteristiske Breve, Kong Christian VI i denne Anledning har tilskrevet J. L. Holstein i 1743. „Belangende hvad Han melder om Etatsraad Løvenskiold« — hedder det i Kongens første Skrivelse af 13. Juni — „saa er den Offerte, han gjør Os, i og for sig ganske god, nemlig at han vil yde 20000 Rdl. i Forskud og ikke fordrer Renter deraf før 10 Aar er forløbne,

hvis blot ikke den Betingelse fulgte med om Karakteren som Kammerjunker for hans Søn. Jeg er meget sparsommere med Hofkaraktererne end med andre. Skulde Løvenskiold ville tage til Takke med en anden Karakter, saa kunde man vel tage mod de 20,000 Rdlr., men ellers ikke. Hans Søn vil vi aldrig nogensinde tage til Kammerjunker, hvor meget vi end trænger til Penge“. Spørgsmaalet har aabenbart beskæftiget Kongen meget, idet han allerede Dagen efter fremsatte følgende Bemærkninger: „Angaaende Løvenskiold har vi lige saa lidt Lyst til at tillægge hans Søn en militær Karakter som en Hofkarakter, fordi han ikke egner sig hverken til den ene eller den anden. Men hvis Han (Holstein) mener, det er rigtigt, og for at Vi kun faar de saa nødvendige Penge, saa kan Han vel tilbyde den gamle Konferensraads Karakter“. Tydelig nok har Sønnen faaet Støtte hos den formaaende Enkegrevinde Ida Margrethe Knuth, Knuthenborg, thi ret puksigt hedder det i Kongens sidste Brev: „At Han har ladet Sagen med Grevinde Knuth og Løvenskiold hvile noget, derved er efter Vor Formening ikke begaaet nogen Forseelse, thi de vil derved kun blive saa meget mere op-tændte efter det“.

Resultatet blev, at Severin Løvenskiold nøjedes med Justitsraads Karakter, som tildeltes ham 13. Decbr. 1743, og allerede 31. Juli følgende Aar blev han Konferensraad. Faderen, der aabenbart er traadt tilbage for Sønnen, opnaaede den sidstnævnte Karakter først 4. Sept. 1747.

Herman Løvenskiold døde 16. April 1750 paa Birkholm i en Alder af 73 Aar og blev gravsat i Nørre Jernløse Kirkes Kapel, hvorfra hans, Sønnen Severins og flere Familiemedlemmers Lig udtoges 1796 og nedsattes paa Kirkegaarden. Baron Carl Løvenskiold har forfattet nogle smukke Mindeord over ham, vistnok bestemte til Pladen paa hans Kiste. Der tales om „hans Efterkommeres dybe Højagtelse og varme Taknemlighed for alt, hvad han til deres Fordele utrætteligen har virket, medens han levede

her i Verden“. Han var en Mand af gammel Norsk Ærlighed, derfor tog han Alles Agtelse med sig i Graven“.

Herman Leopoldus Løvenskiold havde af andet Ægteskab 2 Sønner og 2 Døtre, der døde tidligt med Undertagelse af Sønnen

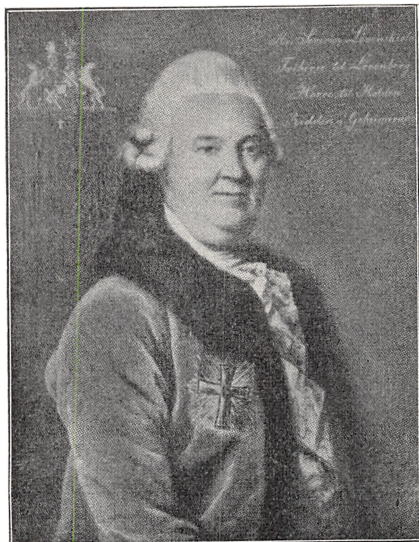
BARON SEVERIN LEOPOLDUS LØVENSKIOLD

*til Baroniet Løvenborg, Aggersvold
og Holden Jernværk, Geheimeraad,
1719—1776.*

Stamfaderen til den friherrelige Linie af Slægten Løvenskiold fødtes Nytaarsaften 1719 og blev 8. Januar derefter holdt over Daaben i Eidanger Kirke. Samme Aar, hans Forældre tog Ophold i Danmark paa Birkholm, fik han 1737 Patent som Lieutenant réformé i den kongelige Livgarde til Fods. Et Par Aar efter gik han paa Rejse, ledsaget af en Hovmester ved Navn David Heitmann, hvem Løvenskiold ogsaa efter Hjemkomsten knyttede til sig, idet han 1745 for den af ham paa Rejsen udviste „Flid, Nidkærhed og Trofasthed som kunde udfordres af et honnet, ærekært Menneske“, udstedte et Gavebrev til ham lydende paa 1000 Rdl. Senere skaffede han ham Krigsraadstitlen, og indtil sin Død boede Heitmann paa Birkholm. Om Severin Løvenskiolds Udenlandsrejser vides kun, at han opholdt sig længere Tid i Tyskland, besøgte Paris og berejste Italien ned til Rom, hvor han havde Audiens hos Paven, hvis Portræt han lod ophænge paa Løvenborg. 1743 vendte han tilbage til Danmark, hvilket ses af et Brev fra J. Langebek til Hjelmstjerne af 22. Febr., hvori det hedder: „Vores norske Heros, det forstaar sig, jeg taler om Mons. Løvenskiold, er kommen hjem“. 13. Decbr. s. A. udnævntes han til virkelig Justitsraad. Imidlertid havde Forældrene knyttet Forbindelse med den daværende Overkrissekretær eller Krigsminister hos Kong Christian VI, General Michael Numsen.

Slægten Numsens Stamfader er den 1652 som Ma-

terialskriver paa Holmen afdøde Holstener H a n s N u m s e n, der sammen med begge sine Hustruer og Børn er afbildet paa det endnu bevarede smukke Oliemaleri over hans Grav i Holmens Kirke¹). Hans Søn, Geheimeraad, General og Præses i Generalkommissariatet M a t t h i a s N u m s e n til Brusgaard, Fuglebjerggaard og Salto (1646

Severin Løvenskiold
† 1776.

—1731), ophøjedes 1688 i Adelsstanden og efterlod sig Sønnen M i c h a e l N u m s e n (f. 1686), der havde Ry for at være en af de smukkeste Mænd i Danmark. Han tjente sig i Hæren op til Generallieutenant (1735) og blev 1740 Løvenørns Efterfølger som Overkrigssekretær, hvilket Embede han beklædte indtil 1746. Under Frederik V blev han Elefantridder, Kommandant i København og fik 1756, Aaret før sin Død, Titel af Feltmar-

skal. I sit Ægteskab med M a r g r e t h e T h o m a s i n e v o n I n g e n h a v e n (f. 1705, døbt 8. Marts i Jellinge), Datter af Generalmajor og Kommandant paa Kronborg, Johan Peter v. Inghaven, af en til Danmark indvandret kurlandsk Slægt, og Hustru Øllegaard, født Rantzau, havde han tolv Børn, blandt hvilke den førnævnte Datter M a g d a l e n e C h a r l o t t e H e d e v i g N u m s e n (født 27. Februar 1731 i Kbhvn.).

¹) Se Afhandlingen om dette Epitafium A. Løvenskiolds Undersøgelse i Persh. Tidsskr. 6 R. VI 81 ff. Jvfr. nu O. v. Munthe af Morgenstjerne, Feltmarskal Michael Numsen og hans Tid, København 1938.

Omsider stod Brylluppet i København 9. Maj 1749 med stor Pragt. Aaret efter Faderens Død kom Severin Løvenskiold som hans Universalarving i Besiddelse af betydelige Rigdomme — hovedsagelig Godserne Birkholm, Vognserup og Aggersvold, Holden eller Ulefos Jernverk i Norge med tilliggende Jordegods og Skove samt Holdur, Heigaar, Romenæs og Gaardens Kirker med dens Gods.

Til Vinterbolig i Hovedstaden valgte Løvenskiold den ny Bydel, Frederiksstaden, hvis Kærne blev den nuværende ottekantede Amalienborg Plads med de fire, senere kongelige Palæer. Ligesom de tre andre rige Adelsmænd — A. G. Moltke, C. F. Levetzau og J. Brockdorff, hvem Kongen opfordrede til her at opføre en Pragtbygning, fik Løvenskiold Donationsskøde paa Grunden,

dat. 9. Maj 1750, og begyndte straks at bygge. Det af Oberst S. C. Gedde udarbejdede, 27. Juli daterede Overslag, viser, hvilke Haandværkere der har arbejdet paa Palæet, det senere Kong Christian IXs Palæ til venstre for Kolonnaden fra St. Annæ Plads at regne. Det samlede Beløb ved Byggeomkostningerne opføres til 62796 Rdlr. Tømrerarbejdet overdroges Tømrermester Joh. Andr. Pfützner (13754 Rdlr.). Opmuringen besørgede Murermester Andr. Søhm (25108 Rdlr.), Sten- og Billedhuggerarbejdet udførtes af Stenhugger Gercken (14463 Rdlr.), Smedearbejdet

Magdalene Charlotte Hedevig Løvenskiold, f. Numsen, † 1796.

tildeltes Kleinsmed Peder Hendrichsen (2941 Rdlr.), Snedkerarbejdet Snedkermester Johan Just Bradt (4194 Rdlr.), Gibserarbejdet (kun det glatte med Gesimser om) varetog den indvandrede italienske Gibser Giulio Guione. De store Bekostninger skal have vakt Løvenskiolds Betænkeligheder, saa han, inden Palæet var helt færdigt, ved Byttekontrakt dat. 28. Marts 1754 mageskiftede dette til Enkegrevinde Anna Dorothea Schack, født Rantzau, mod det af hende beboede Palæ ved Holmens Kanal. Palæet paa Amalienborg brændte delvis 4. Dec. s. A.

Samme Aar Faderen døde, erhvervede Severin Løvenskioldt for 40,000 Rdlr. af Kancelliraad Jørgen Thomsen den gamle Herregaard V og n s e r u p i Tudse Herred, Kundby Sogn, af 95 Tdr. Hartkorn, Naboejendom til Aggersvold, hvilket han allerede i 1751 afhændede til Lieutenant Christian Lautrup. Birkholm blev hans egentlige Hjem, som han med sin Familie beboede den meste Del af Aaret og forbedrede og forskønnede paa forskellig Maade. I en af Taarnstuerne indrettede han et Bibliotek og smykkedet en anden med Stukdekorationer i Rokkostil; han forandrede de fleste Rum og lod fra sit Jernværk Holden komme Kakkellovne, der opsattes her og endnu udgør en i Danmark i sin Art enestaaende Samling af norske Vindovne. 1770 planlagde han en Ombygning af Hovedgaarden, hvortil Jardin leverede Tegningen, men han opgav dette Forsæt. Endvidere forskønnede han Gaarden ved at plante de endnu staaende, prægtige Alléer og at anlægge den store Have, der tildels har bevaret sit oprindelige Udseende.

Severin Løvenskiold var ogsaa Fremskridtsmand paa Agerbrugets Omraade. Han henlagde under Avlsgaarden Ebeltved (Severinsminde), en allerede i Middelalderen forsvunden Adelsgaard, en god Mils Vej fra Birkholm, 100 Tdr. Rugland, som han inddelte i ni Kornmarker, Skov og Enge. Under en anden Ladegaard, Juggerup, henlagde han Galle Overdrev, Juggerup, Flæsket, Syvendeskov, Ny-

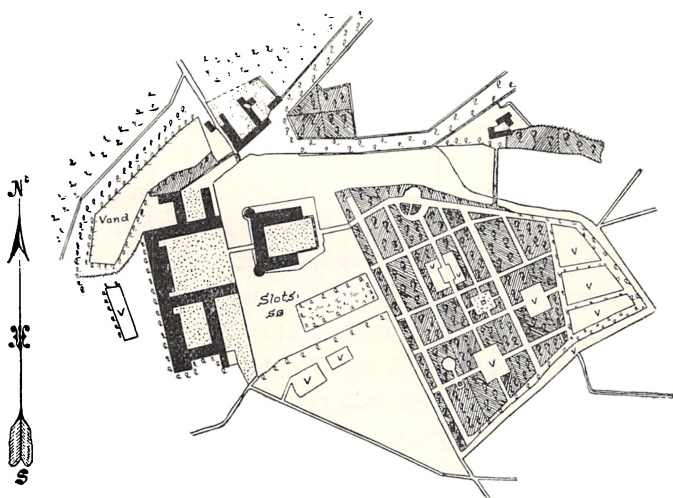
Løvenborg, fra Haven.

vænge og Ubberup Fanget. I Østrup uddelte han ialt 14 Gaarde ved Skillehegn og udflyttede 4 Gaarde. Allerede 1760 omgikkes han med Planer til at forene Birkholm med Vognserup, hvoraf en Del laa blandt Birkholms Bønder. For at sikre det i deres Ægteskab fødte eneste Barn, Michael Herman Løvenskiolds Fremtid besluttede Løvenskiold og hans Frue at oprette et Stamhus af begge Gaarde. Erektionspatentet blev udstedt under 11. Oktober 1765. I dette hedder det, „at da man ofte erfarer, at Forældrenes Efterladenskab bliver af deres Børn eller Arvinger efter kort Tids Forløb forødede, saa have vi anset det for vores Pligt i Tide at sørge for, at det Jordegods, som vi besidder, kunde vorde uryggelig for vores nu eneste Søn og hans Descendentere, og for vores andre besluttet, til Familiens Konservation at indrette deres tvende Hovedgaarde Birkholm og Vognserup med underliggende og tilhørende Bøndergods, Kirker og Tiender og alle andre Herligheder, som ved kongelig Tilladelse skulde føre Navnet „Stamhuset Løvenborg“. Dettes

oprindelige Størrelse var 1392 Tdr. 5 Skp. og 3 Fjdk. Hartkorn. Om Arvefølgen til Stamhuset i Tilfælde af, at en af Ægtefællerne efter den andens Død og deres fælles Børns Død indgik nyt Ægteskab, bestemtes, at Stamhuset skulde tilfalde den længstlevendes Børn af en saadan Forbindelse, og saafremt de ikke efterlod ægte Afkom, overgaa til Severin Løvenskiolds afdøde Stedbroder Hermans Børn og Descendens, først paa Mands-, siden paa Spindesiden. Naar ingen af begge Linier mere fandtes, skulde Stamhuset overgaa til Feltmarskal Numsens og Gemalinde, født von Ingenhavens Descendens efter samme Orden. Til Enken af Besidderen af Stamhuset var den fremtidige Indehaver pligtig til at udrede 1000 Rdlr. i aarlig Pension, og hvis han giftede sig med en, der tidligere besad et Stamhus, skulde han udrede en lige saa stor aarlig Løn til den ældste af sine Brødre og Søskende. Skønt Erektorerne ikke vilde paabyrde Stamherren at erlægge en bestemt Appanage til hans Søskende, vilde de dog anbefale og paalægge ham, at han „efter egen Samvittighed og egen Evne kontribuerede til sine Søskenes Opdragelse og Velfærds Fremme, i Fald der ikke var tilfaldet dem saa megen Arv, som dertil kunde være dem behjælpelig“.

Med Stamhuset skulde følge Bygningerne paa Hovedgaardene med alt mur- og nagelfast Inventar, Statuer, Bænke m. v. i Haverne og Parkerne, Arbejdsvogne, Plove med videre, som hører til Gaardens Drift og Avling, Sædekorn til Hovedgaardenes Udsæd samt „Hollænderierne“, nemlig ved Birkholm 200 Køer og 4 Tyre, og ved Vognserup 100 Køer og 2 Tyre.

Om den paa Løvenborg forhen bevarede, prægtige Sølvskat bestemmer en særlig Paragraf i Erektionsbrevet, at begges Sølv Taffelservice med andet forarbejdet Sølv, „alt af Københavns nye Prøve“ undtagen Plat de Menagen, hvilket Sølv tilsammen vejede 8200 Lod, stedse skulde tilhøre og forblive ved Stamhuset og følgelig ikke komme i noget Søskende-Skifte eller Deling.

Løvenborg. Grundplan af Slottet og Parken.

Severin Løvenskiold udnævntes 1759 til hvid Ridder og ophøjedes, særlig gennem sin Svigermoders betydelige Indflydelse ved Hove, 1773, 22. April, i Friherrestanden. Vaabenet, tegnet i Samraad med J. Langebek af Maleren Abildgaard, beskrives saaledes: Et Hovedskjold med et friherrekronet Hjerteskjold, hvori den adelige Slægt Løvenskiolds Vaaben — Hovedskjoldet firdelt; 1. og 4. Felt atter fordelt af rødt og Guld, i Rødt en Hjelm med 3 Guldfjer, i Guld et oprevet grønt Lavrbærtræ (den adelige Familie Numsens Vaaben); 2. og 3. Felt, Rødt, omgivet af en Guldrand, viser en Sølv Skraabjelke mellem 2 Sølv Løver (den adelige Familie von Ingenhavens Vaaben). Paa Skjoldet to friherrekronede Hjelme. I. med Slægten Løvenskiolds Hjelmtegn; II. med 5 krydslagte Dannebrogspaner. Skjoldholdere: to tilbageseende naturligt farvede Løver.

Under 25. November førnævnte Aar blev Stamhuset Løvenborg ophøjet til Friherreskab ved et Lehnsbrev, der nærmere fastsætter Successionen, som iøvrigt er den

samme som den for Stamhuset vedtagne, hvortil føjes Bestemmelsen, at Løvenborg som friherreligt Lehn i Tilfælde af Slægterne Løvenskiolds, Numsens og Ingenhavens Uddøen paa Mands- og Kvindesiden skulde hjemfalde til Kronen.

Det daglige Liv paa Løvenborg i Severin Løvenskiolds og hans Frues Tid, saavel i hendes Ægteskab som i hendes 20-aarige Enkestand, belyses indgaaende af det paa Privatbreve fra denne Periode righoldige Familiearkiv.

Severin Løvenskiolds humane Opfattelse af Forholdet mellem Herremand og Bonde fremgaar tydeligt af Erektionsbrevet for Stamhuset af 1765, hvori han indprenter sin Efterfølgere i Besiddelsen »alvorlig at befordre Stamhusets Bønders Velstand ved al tilbørlig Hjælp, Opmuntring og Forskaansel, saasom at lade Enken eller en af Børnene, naar de dertil findes bekvemme, faa Faderens Gaard frem for nogen anden, enten uden eller for en taalelig Indfæstning til Belønning for den afdødes Stræbsomhed. Bøndernes Afgifter maatte ikke forhøjes udover, hvad Gaarden var ansat til i Jordebogen, ligesom de skulde forskaanes for alt Hoveriarbejde, som enten ikke vedkom Gaardens Avling eller Skovning, Tørveskær, Vejreparation og deslige fornøden Hoveri«. Bortset fra sin humane Indstilling overfor Undergivne var Løvenskiold en Mand, der som A. P. Bernstorff har sagt om ham, efterlod mere Gods end Venner. Af Samtidiges Domme fremgaar det, at han var en nervøs Hypokonder, lunefuld og pirrelig, og som ved sviende og snertende Ord stødte mange fra sig, særlig Hustruen, der i saa godt som alle Retninger var ham aandelig overlegen. Alligevel undskylder hun hans Fejl saa vidt muligt, idet hun karakteriserer ham som en Mand, der aldrig havde været vant til at følge bestemte Regler, men som tværtimod altid havde givet efter for Øjeblikkets Indskydelser. En slet Opdragelse og en absolut Uafhængighed var Skyld i hans ubeherskede Fantasi, som han hverken havde haft

Løvenborg.

Forstand eller oplyst Religiøsitet nok til at bekæmpe. Overfor de haarde Domme, der blev fældet over ham, hævder hun dog, at han trods alt var en øm Fader og paa Bunden af sit Hjerte en retsindig Mand.

Geheimeraadinde Løvenskiold er uomstridt en af de betydeligste og mest tiltalende Kvindeskikkelser, Danmark paa hin Tid opviser. Alene Juels Portrætter af hende taler overbevisende om „hendes yndefulde Aasyn, i hvilket Mildhed, Kløgt og Værdighed mødes«. »Et af de sjældne Mennesker, som Gud skænker Jorden«, kalder Schack Rathlou hende, medens hendes Broder berømmer hende for den bestemte og sikre Gang i Verden og den udprægede Orden, der raadede i hendes Tankesæt. Opladt for alle Tidens bærende Tanker, formaaede hun at give til alle Sider, æret og skattet af Samtidens mest fremtrædende Mænd af de forskelligste politiske og individuelle Anskuelser, ligesom hun var elsket, ja dyrket af den

kvindelige Ungdom, hun samlede omkring sig. Ikke nok med en forbavsende overlegen Indsigt i de forskellige Grene af Godsbestyrelsen, Dyrkningsmaader, Reformerne i Agerbruget, Regnskabsvæsenet, Kornprisernes Synken og Stigen, Kvægholdet, Hjemmesysler som Spinding og Vævning, fulgte hun ivrigt ved Læsning med i de nyeste litterære Frembringelser i den æstetiske, filosofiske, religiøse og pædagogiske Litteratur hjemme og ude. For at skaane sin Mands Helbred og saa ofte han var kørt fast, greb hun ind i Baroniets Styrelse med kraftig Haand. I Striden om Landboreformerne hævdede hun med Styrke sin særegne Anskuelse. Forordningen af 20. Februar 1771 havde kundgjort, at Hoveriet skulde bestemmes efter Hartkorn og efter den Afstand, hvori Bønderne boede fra Herregaarden, men en følgende Forordning af 12. August 1773 ophævede hin, og man vendte tilbage til Tingenes tidligere Tilstand. Samtidig hermed fremsatte hendes Søn som sit Livsmaal at løse alle Bønderne fra Hoveriet. Herimod gjorde hun gældende, at i Hannover og andre Egne af Tyskland var Bønderne frie og ejede Jord, skønt de var hoveripligtige. Bønderne paa Tudse Næs, den bedste Jord paa Baroniet, var fri for Hoveri og dog fattige. Hoveriets absolutte Ophævelse var ikke Hovedsagen, det gjaldt om at fastsætte Taxten »med Billighed og Forstaaenhed«. Det vigtigste var en bedre Ordning af Jordens Dyrkning. Skøndt hun beundrede Bondevennen Ludvig Reventlow paa Trolleborg, indsaa hun rigtigt, at han gik altfor hastigt til Værks. En saa fuldstændig Omvæltning maatte ved en Privatmands begrænsede Midler gennemføres Skridt for Skridt, hvis Indtægterne skulde slaa til.

Af Statens ledende Mænd var hun nærmest knyttet til J. O. Schack Rathlou, sin kødelige Fætter (se Stmt. ndfr.), der, som nævnt, skattede hende højt, og hvem hun oftere gæstede paa Rathlousdal. I Vinteren 1790—91 opholdt hun sig her et halvt Aar og priser den harmoniske

Levevis, Hjertelighed og Fred, der udmærkede dette Hjem, hvis Husskikke hun beretter om. Man drak The eller Kaffe Kl. 9½ Morgen, læste en af Zollikofers Prædikener eller hans Andachtsübungen, spiste til Middag ved Totiden, drak The Kl. 7, læste derefter højt i et Kabinet, hvorefter der blev holdt Aftenbøn med Husets Folk. Kammertjeneren læste og ledede Sangen efter den nye Salmebog. Kl. 10 spiste man til Aften og gik til Sengs Kl. 11. Saaledes hengled Livet i et af Datidens fornemme Hjem paa Landet. I Modsætning til Damerne af den Bernstorff - Reventlow - Schimmelmansske Kreds var Baronesse Løvenskiolds Hovedsprog ikke Tysk, men Dansk ved Siden af Fransk; med sin Svigerdatter korresponderede hun udelukkende paa Dansk. Ewald havde i hende en varm Beundrerinde; Baggesen gæstede Løvenborg i unge Dage og priser det som det ene af de tre Parader, han lærte at kende. N. E. Balle var en personlig Ven af hende, og Skolemanden og Forfatteren H. V. Riber, en af Efterslægtsselskabets Skoles Stiftere, nød særlig godt af hendes Beskyttelse. Manuskriptet til hans i „Egeria“ trykte Beskrivelse af hans pædagogiske Rejse i Tyskland opbevaredes paa Løvenborg. Det var ogsaa G u l d b e r g s Danskhed og nationale Følelse, der fortrinsvis og gennem mange Aar drog hende til ham, og hvorfor hun betroede ham at lægge Planen for Sønnens Uddannelse. „Jeg vil altid interessere mig for Bevarelsen af Guldbergs Anseelse“, skriver hun i Nov. 1772, „thi jeg holder ham for at være en fuldstændig ærlig Mand, med stor Iver for Fædrelandets Vel og mere end de fleste Store oplyst om, hvad der tjener til det fælles bedste«. Begivenhederne 1773 fik hende til at tale hans Sag. Han havde et godt Hjerte og en ædel Karakter, ytrer hun, „om han end af menneskelig Forfængelighed kunde lade sig smigre og tage ved Næsen“. Da hun havde faaet Vished om, at Guldberg var Hovedmanden i A. P. Bernstorffs Fjernelse 1780, brød hun med ham og sluttede sig ivrigt til Schack

Rathlous og sin Broder Chr. Numsens Bestræbelser for hans Tilbagekaldelse. I hendes Stue paa Løvenborg lagdes Planen til de hemmelige Forhandlinger, der førte til Regeringsforandringen 1784. Guldberg var allerede i Begyndelsen af 1783 klar over Forandringen i Baronesse Løvenskiolds Forhold til ham. I en Samtale med Joh. Bülow 30. Oktober s. A. advarede han denne mod Chr. Numsen. »Jeg har altid holdt af ham, og jeg har givet ham de største Prøver derpaa, men siden Januar Maaned dette Aar kender jeg ham ikke mere, men det er ikke ham selv, men Søsteren, som er Skyld deri, og dær kunde jeg da sige meget mere«¹⁾.

Af A. P. Bernstorffs Breve veed man, hvor højt han skattede Baronesse Løvenskiold. I Juli 1770, da han besøgte hende paa Birkholm, priser han den smukke Egn, det udmærkede Bord og den tænkeligt mest agtværdige og interessante Værtinde i Huset²⁾. Den følgende Sommer gengældte hun sammen med sin Mand og Sønnen dette Besøg ved et Ophold hos ham paa Dreylützow og udøste overfor ham sin Sorg over Landets Nedværdigelse gennem Dronningens Forhold til Struensee og Hoffets skamløse Optræden. Bernstorff omtaler hendes Fortjeneste af at have instrueret Caroline Mathildes Overhofmesterinde, Fru von Plessen om Tingenes Tilstand; ved samme Lejlighed omtaler han Baronesse Løvenskiold som et af de værdigste og mest respektable Mennesker, der gives.

En særlig Omtale fortjener den Kreds, Baronesse Løvenskiold samlede omkring sig paa det gæstfri Slot i Tiden efter 1770, da ogsaa Forholdet mellem Ægtefællerne havde vendt sig til det bedre. Husets Herre var efter Hustruens Sigende blevet blid, men dog ikke indolent. Han tog nu Del i Godsadministrationen uden, som ofte før, at bringe Forvirring ved Paastaaelighed og Ilterhed. Han havde overvundet den dræbende Kedsomhed,

1) Regeringsforandringen 1784, 87.

2) A. Friis, Bernstorffs Pap. I, 491, 605, 666, 741, 743, 749.

der formørkede hans Liv, arbejdede flittigt og lyttede interesseret til, naar der læstes højt. Til denne gunstigere Vending bidrog sikkert hans Slægtning Fru Schubart, der, som ovenfor nævnt, fra 1771 tog Ophold paa Løvenborg for en Aarrække med sine to udmærket opdragne, elskværdige og fornøjelige Døtre Charlotte og Sibylle, der fyldte de store øde Rum paa Slottet med deres lyse Livsglæde og friske Ungdom. For Brødrene Christian og Ludvig Reventlows rigtbegavede og højt kultiverede Søster Louise, der tidligt, efter et ulykkeligt Ægteskab med den letsindige Hofmand F. C. von Gram, fandt Forstaaelse hos Baronesse Løvenskiold, blev hun en moderlig Veninde i hendes kritiske Livsperiode. Til den harmoniske Kreds, der i hine Aar samledes paa den gamle Borg, hørte af hendes egne Slægtninge Moderen, hendes ældste Broder

Johan Peter v. Ingenhaven, Generalmajor † 1717; g. m. Øllegaard Rantzau † 1759

Anna Sophie Margrethe Thomasine, 1706—76, Overhofmesterinde hos Kronprins Frederik, Dekanesse i Vallø, gift 1725 med Feltmarskal Michael	Christoph Frederik, 1703—81, Generalmajor, Kommandant i Fredericia, † 1781, g. m. Mette Margrethe Krabbe, † 1775.	Benedicte Gertrud, † 1728, g. 1727 m. Generalmajor Niels Rosenkrantz Schack til Sneumgaard, 1680—1731.
--	---	--

Numsen.

Charlotte Numsen, 1731—96, g. m. Geheimeraad, Baron Severin Løvenskiold til Løvenborg.	Benedicte Rudolphine, 1735—1803, g. 1755 m. Oberst og Chef f. 2. vesterlenske Reg. Christian Ulrik Sundt, 1723—75.	Joakim Otto Schack Rathlou, 1728—1800, Statsminister.
--	--	---

Baron Michael Herman Løvenskiold til Løvenborg.	Mette Margrethe Sundt, 1757—1818 (Estvadgaard).	Øllegaard Michaeline Thomasine, 1758—1829, g. m. Provst Severin Warthoe, 1772—1829.
---	---	---

Søstrene Sundt var døbt i Vejle henh. 23. Maj 1757 og 29. Okt. 1758.

Christian Numsen og hendes Næstsøskendebørn, de to Søstre Sundt (se Stamt.). Feltmarskalinde Numsen, der i sin Enkestand fra 1757 udøvede en ret betydelig Indflydelse ved Hoffet, blev umiddelbart efter Caroline Mathildes Fængsling udnævnt til Overhofmesterinde hos den lille Kronprins Frederik. Hendes moderlige Omsorg levede i hans Erindring som Lyspunktet i hans ellers saa glædesløse Barndomstid. Dog blev hun allerede 1773, 15. Oktober, ved Intriger fjernet fra sin Stilling, omend med fuld Honnør, en aarlig Pension af 1500 Rdlr. og værdifulde Gaver. Kort efter blev hun ogsaa beskikket til Dekanesse i Vallø, men gæstede hyppigt Løvenborg. hvor Datteren viste hende òm Omsorg, og her døde hun 8. Oktober 1776. Af hendes øvrige Børn var Sønnerne Frederik (f. 1737) og Christian (f. 1741) i unge Aar gaaet paa Rejse med deres Fætter O. J. Schack Rathlou, der blev opdraget som Søn i Huset hos Feltmarskal Numsen. Frederik tjente sig op til Ritmester i Gardēn, deltog i Syvaarskrigen paa fransk Side og blev efter Freden Overgeneraladjutant ved St. Germain's Stab. Forfremmet til Oberst spillede han en fremtrædende Rolle ved Opløsningen af Hestgarden, da det overdroges ham at danne en Exercertrop, den saakaldte flyvende Garde. Han blev Chef for 3. jyske Regiment Rytteri, men maatte 1788 paa Grund af forskellige uhjemlede Beskyldninger fratræde sin Kommando. Udnævnt 1789 til Generallieutenant gik han i russisk Tjeneste og deltog 1790 med saa meget Bravour i Slaget ved Anjala, at han endog herhjemme blev fejret med Hyldestdigte i Kæmpevisetone. Den stærkt nydende, tilsiøst næsten uførlige, kæmpestore Mand døde i 1802 fjernt fra Fædrelandet. Christian Numsen, der af alle Baronesse Løvenskiolds Søskende stod hende nærmest og hyppigst gæstede Løvenborg, tjente ligesom Broderen i Livgarden fra Kornet til Major, indtil han i 1772 udnævntes til Gesandt ved det russiske Hof, i hvilken Egenskab han afsluttede den endelige Mage-

skiftetraktat med Rusland, hvilket indbragte ham det hvide Baand; i 1778 udnævntes han til Overkammerjunker og 1781 til Deputeret i Generaltoldkammeret. Ligesom Søsteren stod han længe i venskabeligt Forhold til Guldberg, men deltog i Planerne til Statskupet 1784, udnævntes kort efter til Overhofmarskal hos Kong Christian VII og var tillige indtil 1791 Teaterchef, da han blev beskikket til Direktør for Øresunds Toldkammer. Siden naaede han de højeste Værdigheder som Geheimekonferensraad og Elefantridder og døde først 1811 i Helsingør, hvor han førte et stort Hus. Efter hans Død kom ved testamentarisk Bestemmelse alle Slægterne Numsens og Ingenhavens Familiebilleder, Værdigenstande og Papirer til Løvenborg, hvilket motiverer den udførlige Omtale af hans Slægt i nærværende Sammenhæng. Endnu skal nævnes, at af de øvrige Søskende Numsen blev Marie (1733—65), der ansaas for at være en af de smukkeste Hofdamer ved Europas Hoffer, 1752 gift med Greve Eggert Christopher Knuth til Knuthenborg, i hvilket Ægteskab fødtes Datteren Frederikke, der ægtede sin Fætter M. H. Løvenskiold; medens Frederikke Anna Øllegaard Numsen (1732—1809) ægtede Amtmand, Geheimekonferensraad Johan Rudolf Bielke.

Baron Severin Løvenskiold døde efter flere Aars Sva gelighed 9. April 1776 i København. Dagen forud var han i Skynding bleven udnævnt til Geheimeraad, hvilket skulde være en Opmærksomhed mod hans Frue, men som forfejlede sin Virkning, eftersom hun i denne Anledning gjorde de kraftigste Modforestillinger¹). Han jordedes ved Nørre Jernløse Kirke.

Enken bar sin Sorg, som A. P. Bernstorff skriver, med Alvor og Værdighed. Sybille Schubart, den senere Grevinde Reventlow, skrev i Anledning af hans Død, at naar hun tænkte paa, hvad hun skyldte den afdøde i alle

¹) Bernstorffske Papirer III 117, 466 f., 556.

Henseender, særlig Bekendtskabet med udmærkede Mennesker, hun havde lært at kende i hans gæstfri Hus, gjorde hendes Hjerte sig det til en Pligt at ære hans Minde.

Nu som før samlede Baronesse Løvenskiold kvindelig Ungdom omkring sig og gav dem en Skat af rige Livs-erfaringer og aandelige Interesser med ud i Livet, naar deres Veje førte dem bort fra det kære Samlingssted. Louise Gram ægtede 1777 den som tysk Digter bekendte Greve Christian Stolberg, Amtmand i Tremsbüttel i Holsten; Sybille Schubart blev Aaret efter gift med Ludvig Reventlow paa Brahe-Trolleborg, hvorhen ogsaa Fru Schubart flyttede, og endelig blev Charlotte Schubart 1782 Grev Ernst Schimmelmanss Hustru. Hver Gang Baronesse Løvenskiold gæstede en af dem i deres nye Hjem, blev hun modtaget paa det hjerteligste, som de ogsaa hver især gjemte hendes kloge og fine Breve som Skatte. I Efteraaret 1789 opholdt hun sig en Maaned paa Tremsbüttel hos sin kæreste Veninde og glædede sig dagligt ved hendes Lykke og Tilfredshed i den hyggelige, beskedne Amtmandsbolig, møbleret med en fordringsløs Elegance, der kun kunde lignedes ved selve Husets Frue, hendes enkle Maade at klæde sig paa og hendes store Properhed. Det daglige Liv formede sig efter Løvenborgs Forbillede. Ved Nitiden indtog man Frokosten for aabne Døre i en Vestibule. Damerne fulgte opmærksomt Revolutionens Gang gennem de nyeste Aviser, særlig Gazette de Leyde, eller man gjorde Ture i Skoven. Kl. 3 spiste man en beskeden, men god Middag, passiarede derefter eller læste i St. Simons Memoirer og spadserede i Markerne med de levende Hegn. Hjemvendt drak man The og læste atter, til Aftensmaden blev serveret Kl. 9.

I 1788 omgikkes Baronesse Løvenskiold med Planer om at ville overlade sit kære Løvenborg til Søn og Svigerdatter mod en beskeden aarlig Pension af 3000 Rdlr., Børnene vilde dog ikke gaa ind paa dette opofrende Tilbud og maatte trygle og bede hende om at ville modtage

4000 Rdlr. aarlig og samtykke i fælles Husholdning, da de ikke paa nogen Maade vilde skilles fra hende.

Geheimeraadinde Charlotte Løvenskiold døde 6. Maj 1796 og blev 9. Maj begravet paa Nørre Jernløse Kirkegaard. I sit den 6. April s. A. oprettede og med hendes egen faste, mandige Haand nedskrevne Testamente bestemte hun, at hendes Kiste skulde bæres fra Kirkegaardsporten til Graven af Godsets Bønder, kun fulgt af Sønnen og hans Børn. Der maatte ikke holdes nogen Ligtale over hende; hvis man vilde give Erindringen om hende et synligt Tegn, kunde der paa Graven sættes en simpel Sten af norsk Marmor med Navn og Aar og Skriftstedet Rom. 5. V. 1. — Mage til den hun havde ladet sætte til Minde over Gartneren Scherg paa Løvenborg.

Hendes Bortgang vakte i sjælden Grad Sorg og Savn nær og fjern. Af de bevarede, omfattende Korrespondancer fra hendes store Vennekreds ser man, hvorledes hendes Fødsels- og Dødsdag mange Aar efter mindedes i Brevene som Dage, bestemte til at genkalde Erindringen om denne stærke, levende Menneskesjæl.

Ægteparrets eneste overlevende Barn var

Kammerherre, Amtmand

CARL MICHAEL HERMAN BARON LØVENSKIOLD

til Baroniet Løvenborg og Holden Jernværk.

1751—1807.

Han fødtes 15. November 1751 paa Aggersvold og opkaldtes efter sin Morfader, Feltmarskal Michael Numsen og Farfader Herman Løvenskiold. Overfor den udelte og stærke Ros, der almindeligt ydes hans Moder, forstaar man ikke ret den skarpe Dom, hans Hustru har fældet over hans Opdragelse: »at ingen øm Moder sad med ham paa Skødet, sang og fortalte ham Historier, eller uddannede hans Tænkemaade, at ingen lærte ham

at styre og lede sig selv, at intet ligestemt Hjerte slog ham i Møde.« Som Dreng skød han stærkt i Vejret. »Det er de langes Tidsalder i Danmark«, skriver Moderen til ham, da han gik paa Rejser, »naar jeg tænker paa alle Rabens, Levetzows, Baron Juel, Dig og andre, er de Rekrutter til den preussiske Garde. Skade, at de ikke er store Mænd tillige«. Efter tilendebragt privat Undervisning i Hjemmet kom han 1767 paa Akademiet i Sorø, hvor han 28. Januar 1769 var en af de Disciple, der paa Kongens Fødselsdag talte til dennes Pris paa Fransk, og i December s. A. dimitteredes han til Universitetet. Efter at have bestaaet juridisk Examen fortsatte Løvenskiold sine Studeringer fra Efteraaret 1772 i Göttingen, hvis Universitet den Gang ved sine mange ypperlige Lærerkræfter nød Anseelse over hele Europa, og her tog han juridisk Examen. Blandt hans Omgangsvener og Studiefæller her kan nævnes Greverne Giech, Prins Christian Sayn-Wittgenstein-Berleburg og Digterbrødrene Greverne Stolberg. Hverken klassiske eller kameralistiske Studier interesserede Løvenskiold synderligt, hvorimod han lagde sig ivrigt efter Landmaaling, Agrarstudier og Fabriksvæsen. I Foraaret det følgende Aar begav han sig til Schweitz, hvis Landbrug i hans Øjne gjaldt som mønstergyldigt fremfor andre Landes. I Bern tilbragte han flere Maaneder og færdedes her i A. v. Hallers Kreds. Ved Efteraarstide begav han sig til Paris, hvor han optoges i Huset hos sin Moders »sande og værdifulde Ven« den tidligere franske Gesandt i København, Ogier. I Februar 1774 vendte han tilbage til Løvenborg.

Inden Michael Herman Løvenskiold havde tiltraadt sin Studierejse, var han bleven trolovet med sin Kusine, den da kun 16-aarige Comtesse F r e d e r i k k e J u l i a n e M a r i e K n u t h (født 25. Februar 1755), Datter af Greve Eggert Christopher Knuth til Grevskaberne Knuthenborg og Gyldensten, og Maria Numsen, en Søster til Geheime-raadinde Løvenskiold.

I usædvanlig ung Alder var hun bleven knyttet til Enkedronning Juliane Maries Person som Hofdame og karakteriseres som „en charmant ung Pige, elsket for sin Blidhed, sit aabne og forstandige Væsen, som for sin Klogskab og Smag, solide Beskæftigelser og sin alvorlige Læsning«. I et af hende forfattet, i senere Aar nedskrevet Tilbageblik

paa de Sygdomme og Skrøbeligheder, der havde hjemsøgt hende, be-
kender hun, at yderlig-
gaaende Forkælelse i
Barnealderen og Opvæk-
sten i Forbindelse med
en ondartet, idelig til-
bagevendende Hovedpi-
ne havde gjort hendes
Nerver overfølsomme.
Hun læste allerede som
ganske ung saare meget
og omgikkes gerne æl-
dre Folk. Skønt Fade-
ren af Samtidige, der-
iblandt A. P. Bernstorff,
faar et lidet smigrende
Skudsmaal, var han
Genstand for Datterens

næsten forgudende Kærlighed, der ogsaa, iblandet med en god Del Forfængelighed og Egoisme, gengældtes fra hans Side. Som ægte Barn af sin Tid sværmede og drømte hun i sit Hoflivs Dage i Fredensborgs Ensomhed. „Nordmandsdalen i den lange Allé fra Slottet i Haven, Inokulationsalléen og der, hvor Columna rostrata staar“, var hendes Yndlingssteder.

Brylluppet stod 18. Maj 1774 i Christiansborg Slotskirke. I Oktober s. A. fik Baron Løvenskiold Ansættelse

Carl Michael Herman Løvenskiold
† 1807.

som Auskultant i Rentekammeret, hvilket dog ikke hindrede ham i at tilbringe den største Del af Aaret paa Landet. Den 21. Oktober s. A. udnævntes han til Kammerherre. Faderen havde tiltænkt ham Vognserup, men Sønnen foretrak Ebelved, hvor der allerede i 1775 var bleven opført en beskeden Bygning. Til at begynde med forsøgte han at dyrke en Gaard, Rugaard, efter schweitzisk Mønster, ikke ved hoveripligtige Bønder, men ved at etablere indkaldte Familier paa Gaarden.

Michael Herman Løvenskiold sluttede sig tidligt til de Godsejere, der satte sig Bondestandens økonomiske og kulturelle Rejsning til Livsopgave. Paa Baroniet opførte han smukke, rummelige Gaarde af brændte Sten med Haver; han ydede Bønderne Pengehjælp til overalt at rejse Stengærder og forsynede dem med tidssvarende Agerdykningsredskaber, Kløverfrø og bedre Sædekorn. Sammen med Brødrene Reventlow, E. Schimmelman, J. G. Moltke og Kammerherre Juel til Taasinge fortjener Løvenskiold ogsaa at nævnes i første Række blandt dem, der ved Oprettelsen af Skoler og Indførelse af planmæssig Undervisning har virket for Bondestandens Oplysning.

Udover sin snævrere Virkekreds, hvorom mere senere, fik han ogsaa i Statstjenesten Lejlighed til at udføre et betydningsfuldt Arbejde i Bondesagens Tjeneste. 26. Juli 1781 udnævntes han til Amtmand over Holbæk Amt samt 1783 tillige over Kalundborg, Dragsholm og Sæby Amter. 1785 overdroges ham den vidtløftige Bestyrelse af Udskiftningen af det kongelige Gods i Ods herred. Den største Indsats ydede han dog som Medlem af den 1795 nedsatte kongelige Kommission til Hoveriets Bestemmelse for Sjællands og Lollands Stifter, som han berejste i flere Aar. Fra disse Rejser er bevaret private Breve, indeholdende fortræffelige Skildringer af Godsernes og Gaardenes Tilstand, lunerige Karakteristiker af Kolleger og drastiske Beretninger om Herremandstyper af den gamle Verden og forsumpede Landjunkere.

I 1789 overdrog Moderen ham Baroniet Løvenborg. Betegnende for det sjældent smukke Forhold mellem hende, Sønnen og Svigerdatteren er det, at begge disse indtrængende søgte at faa hende til at ombestemme sig og omsider formaaede hende til at blive boende paa Løvenborg, ligesom de bestemt krævede, at den aarlige Appanage, hun betingede sig, forhøjedes.

I 1791 var Baron Løvenskiold i Udskiftningsarbejdet naaet saa vidt, at 49 Bøndergaarde var udskiftede og 10—12,000 Stengærder opsatte, Moser udgravede og en Del af Hoveriet eftergivet Bønderne. Han ansøgte derfor om Tilladelse til at optage et Laan paa Baroniet paa 10,000 Rdlr. til Opførelse af en Bygning i Enemærket Ebeltved, som vilde koste ca. 3000 Rdlr., men blive til stor Fordel for de hoverigørende Bønder ved Løvenborg. Resten af Summen skulde anvendes til Udskiftnings- og Udflytningsomkostninger. 1795 bevilgedes ham endvidere til de paatænkte Grundforbedringer paa Baroniet at optage et nyt Laan af 25,000 Rdlr. Tre Aar senere havde han af Fællesskabet udskiftet 14 Byer, hvoraf 37 Gaarde var opførte af ny og udflyttede paa Jorderne; han havde endvidere ladet bygge en ny Avlsgaard til Lettelse for de hoverigørende Bønder paa Løvenborg Hovedgaards Jorder, da disse laa over en halv Mil fra Hovedgaarden. Endelig havde han opført 94 nye Huse, alle med 3—5 Tdr. Land Tilliggende. I Aarene 1792—97 var opsat 18,191 Favne Stengærder, hvortil Stenene var opbrudte af Jorderne. Af andre Forbedringer nævner han Jorddiger, Vandgrøfter, Afledning af skadeligt Vand, Pileplantning og Anlæg af Bønderhaver o. s. v. Skøndt han ansaa sine Bestræbelser for at være kronede med Held, saavidt han indtil da var naaet, mente han, at Jordbruget ikke kunde naa nogen Fuldkommenhed, saalænge Bonden var Fæster af sine Jorder og hoveripligtig, da kun Selveje og Udsigten til at arbejde for sine Børn kunde give ham virkelig Lyst til at stræbe hen til Jordernes Forbedring. For at

han selv og de følgende Besiddere af Baroniet kunde holdes skadesløs og høste Fordel af disse Udgifter, maatte Udskiftningen og Jordforbedringen føres til Ende overalt paa Baroniet. Hertil krævedes en Kapital af 26,300 Rdlr. Efter hans Beregning vilde Bøndergodsets Værdi, naar Bønderne var befriede for Hoveri, udgøre 346,014 Rdlr., medens Hovedgaardsjorderne efter Ophævelsen af Hoveriet ansattes til 168,368 Rdlr., beregnet for Bøndergodset til 37½ Rdl. pr. Tønde Land Agerjord og 25 Rdl. for Engbund, for Hovedgaardsjorderne anslaaet til 75 Rdlr. pr. Tønde Agerjord og en Tønde Engbund til 50 Rdlr.

I Henhold til denne Fremstilling fik Baroniet Løvenkiold under 21. Dec. 1798 Tilladelse til at optage det begærede Laan og at bortsælge Baroniets Gods til Beboerne. Ved Hjælp af de derved indvundne Penge vilde han først afdrage den paa Baroniet hæftende Gæld og derefter lade den forrige Kapital blive staaende i Ejendommen med 1. Prioritet til Rentenydelse for Baroniets Ejer i Fremtiden.

Endelig i 1804 var Udskiftningen af hele Bøndergodset tilendebragt, 56 Gaarde bygget af ny paa de udskiftede Lodder og 163 Huse opførte. Samtlige Skove var blevet indfredede, og overalt paa Baroniet havde man opsat Stengærder, ialt henved 180,000 Favne. Hertil kom Rydninger, Grøftegravning og andre Jorforbedringer. Begge Hovedgaarde var med store Bekostninger bragt i god Stand, og en Avlsgaard paa det førnævnte Ebeltved, kaldet Severinsminde, blevet opført. Baroniets Hovedgaardstaxt var da 226 Tdr. 1 Sk. Hartkorn Ager og Eng, Skov- og Mølleskyld 19 Tdr. 6 Sk. 2 Fj., Bøndergods 1126 Tdr., Skov- og Mølleskyld 19 Tdr. Besætningen bestod af 150 Køer paa Løvenborg, 180 paa Vognserup og 60 Stkr. paa den nyopførte Avlsgaard Minnislyst. Gælden paa Baroniet til den gamle Enkekasse androg 48,400 Rdlr., til Kreditkassen 57,940 Rdlr., til Private 16,025 Rdlr. Forpagtningsafgiften af Løvenborg beløb sig til 4200 Rdlr; af Vognserup til 4350 Rdlr.

Baron Løvenskiolds sjældne Arbejdsevne og Virkelyst i hans offentlige og private Gerning blev dog med Aarene hæmmet af stadig tiltagende Svagelighed, en ondartet Ledegigt og Kiragra.

Efter 22 Aars Tjeneste ansøgte Løvenskiold om Afsked fra sit Amtmandsembede, hvilken bevilgedes ham fra 1. Juli 1804 at regne. »I Betragtning af det gode, hvortil han i sin Embedstid havde medvirket paa Odsherreds Gods«, blev der paa Livstid bevilget ham saavel den ham 1789 i Forbindelse med Embedet tilkommende Underjagt eller Hare- og Fuglejagt paa Godset, hvor den ikke var overdraget Bønderne, som ogsaa den 1792 ham paa Embedstid forundte Dyrejagt sammesteds, dog saaledes, at det forbeholdtes Forstvæsenet, i de til Skovopelskning og Fredning indhegnede Skove at bortskyde det Vildt, der maatte være til Skade for Ungskoven.

Det tillodes ham ogsaa at forblive i Overbestyrelsen af Odsherreds Gods, indtil den nær forestaaende Udskiftning med følgende Uddeling af Arvefæstesköder var tilendebragt, »da det vilde være ham smerteligt, efter nu i saa mange Aar at have arbejdet i dette Fag, og da nu næsten alt var punktligt tilendebragt, ikke selv at skulle nyde den Glæde at se Godsets Bønder erholde Maalet for alle Bestræbelser, nemlig Arvefæste paa deres Gaarde«.

Om Baron Løvenskiolds Erkendtlighed overfor den Mand, der i 13 Aar havde bistaaet ham i hans Arbejde, Fuldmægtig F. C. A g r e, vidner det, at han paa dennes Vegne ansøgte om, at der, indtil A g r e opnaaede et Embede med ikke under 500 Rdl. aarlig Løn, maatte tildeles ham Halvdelen af den Løvenskiold tilkommende Pension, der udgjorde samme Beløb.

Michael Herman Løvenskiolds sidste Leveaar formørkedes af haarde legemlige Lidelser. Gigten knugede hans ranke Skikkelse og gjorde ham, som han selv siger, til et »Krykkemenneske«. Hertil kom ogsaa økonomiske Bekymringer. Ligesom Grev Ludvig Reventlow paa Brahe-

Trolleborg og andre af Agrarreformernes Foregangsmænd kom de store Pengesummer og den betydelige personlige Indsats, han havde ydet for at gøre Baroniet til en Mønstervesiddelse, hans Bønder og Undergivne til Gode, men ikke ham selv. »Alt, hvad der omgav Løvenborg, var Glædens Boliger, man saa kun glade Ansigter«. »Slottet selv var Melankoliens Sæde; hans Lod var skøn, dog var han næsten altid ulykkelig; han manglede Fasthed og Selvbevidsthed« — skriver en Samtidig.

Aarene havde fjernet Baron Løvenskiold fra Hustruen, der ogsaa var begyndt at skrante. Sin stærke, hede Følelse samlede hun i Kærligheden til Børnene. »Liden-skabeligere kan ingen Moder elske sine Børn«, bekender hun om sig selv. De mange Breve, hun har skrevet til Sønnen Carl, har denne i hele sit Liv gemt og værnet om, som kunde det være en dyrebar Skat. Det er først og sidst »Hjertebreve«, som hun kalder dem, skrevne ud fra et overstrømmende Moderhjertes uafsladlige Savn og Længsel, Uro og Bekymring. »Glem ikke, at Din Moder er Din bedste Ven, hvem Du aldrig maa røve Din Fortrolighed«, er den ideligt gentagne Paamindelse, hun indprenter Sønnen. »At elske, ikke i Ord, men i Handling«, er den Lære, hun atter og atter giver ham. Hun »læser af Fysiognomiet i hans Breve, som hun ellers læste i hans Ansigt« og paakalder Erindringen om den lykkelige Tid, da hun ejede hele hans Sjæl, da han endnu sad i det lille Skrivekammer paa Vognserup paa Kanten af Chaiselonguen og klyngede sig op til hende med Taarer i Øjnene og lovede, at hun skulde blive fornøjet med ham.

Det var hendes Haab, at Sønnen maatte vende tilbage fra sine Rejser som en kultiveret, virksom og sindig ung Mand. Hun vilde, at han skulde iagttage Mennesker og deres Handlinger, Nationernes Sæder og Skikke og deres Karakter, hvilke Erfaringer han havde Brug for, naar han „i Følge den urimelige feudale Indretning, der lader et Menneske fødes til Arving af en stor Ejendom, skulde

tiltræde Besiddelsen, ikke for at »lustere« eller leve paa den og ved den, men for at virke til Held for sine Medmennesker.

Frederikke Løvenskiolds Breve rummer mange fine og dybe Bemærkninger om Forholdet mellem Moder og Søn i Almindelighed, især om Opdragelse og Uddannelse, men de er ogsaa Vidnesbyrd om et i hine Tidens ådelige Kredse sjældent udpræget nationalt Sindelag. Exempelvis kan nævnes hendes Opfattelse af det holstenske Ridderskabs Protest mod Udskrivningen af Procentskatten 1803, der gav Anledning til at Statsminister Cai Reventlow som Ordfører for de adelige Godsejere i Holsten udtraadte af Statstjenesten. Hun fandt det holstenske Ridderskabs Opførsel skammelig, fordi det nok vilde nyde godt af Fordelene ved den danske Regerings Neutralitetspolitik, der baade havde forskaanet deres Ejendomme for Krigens Hærgning og ved gunstige Udførselsbestemmelser bragt Godserne til at stige i Værdi. Holstenerne vilde intet bidrage til at opretholde Landets Selvstændighed, eller kun saa meget og under den Form, de selv vilde bestemme, medens den danske jordejende Adel frivilligt paalagde sig Skattebyrden. Grev Schimmelmänn og Grev Chr. Reventlow havde ved at modsætte sig den holstenske Adel, med hvilken de var besvogret og beslægtet, handlet som ægte Patrioter. Reventlows Søster Grevinde Louise Stolberg, der fanatisk hævdede Holstenernes Ret, havde derimod »alle Dage været udansk«.

Foruden sine egne tre Børn opdrog Baronesse Løvenskiold ogsaa den 1789 fødte Datter af Kaptajn Louis de Tuxen i Helsingør, Ida, hvem hun viste stor Omsorg. Frederikke Løvenskiold døde 26. April 1804 paa Løvenborg, næppe 50 Aar gammel, af en Svulst, der i hendes sidste Leveaar havde voldt hende store Smerter. Slægt og Venner fjern og nær mødtes med hendes Børn i Sorgen og Savnet ved den ømme Moder og trofaste Venindes Død.

En af de sidste Glæder, hun oplevede, var den smukke Skolefest paa Løvenborg faa Maaneder før hendes Død (25. Jan.). Hendes Ægtefælle var allerede da saa skrøbelig, at han maatte bæres ned i Salen, hvor Lærer og Børn var forsamlede. »Hvor glad var jeg«, skriver han om denne Dag, »ved at være omgivet af 136 Børn« — der udeblev henved 70, som dels laa af Mæslinger, dels endnu ikke var skolepligtige — »og ved den Tanke, at disse mange Børn med alt det, der virkelig kunde være bedre ved Skolens Indretning, dog gaa meget mere dannede i Verden ud fra disse, end deres Forældre og Forfædre, hvoraf neppe een blandt 40 kan læse i anden Bog, end en Psalmebog, og lige saa faa kunde tegne deres eget Navn med L P S (Lars Pers Søn) eller slige utydelige saakaldte Begyndelses Bogstaver. Hvor glad jeg var, siger jeg, ved denne Tanke, og ved den Følelse, at have bidraget til Anlægget og Vedligeholdelsen af denne Indretning, kan jeg ikke beskrive. Det er ikke mere de Mennesker, der kratte sig i Hovederne og Haarene, naar de skal tale deres Sag; deres Liv og Tankekreds er nu ikke indskrænket til det Sogn, de ere fødte udi, eller det Gods, de høre til; alle disse Børn dansede sammen fra de mest bortliggende Skoler og Sogne, og ikke et Barn af de 176 tiltrak sig en Bebrejdelse eller gjorde en Lømmelstreg.«

Sidst i Oktober 1806 flyttede den nu ganske nedbrudte Mand med hele sin Suite fra Løvenborg til Vognserup. Han forbeholdt sig af Sønnen et aarligt Deputat af 5000 Rdlr. foruden Vildt og Brændsel. Jernværket blev sat under Administration af Grev Schimmelmann og C. R. Sehested og indtil Sønnen Aggas 25. Aar. Paa Baroniet heftede en Gæld paa 127,000 Rdlr., Værket og Alledialgodset var betyngt med en Gæld af 3½ Tønde Guld. »Sagerne selv«, var, som Baron Løvenskiold udtrykker sig, »sat i god Stand«. Skolevæsenet interesserede den dødsmerkede Mand til det sidste. I Juni 1807 overværede han endnu et Skolebal paa Vognserup med 197 Skolebørn, til hvilken Fæst Rahbek havde skrevet en Sang.

Baron Michael Herman Løvenskiold døde paa Løvenborg 9. April 1807. Statsminister Reventlow giver ham det smukke Vidnesbyrd, at han »alene havde havt det Godes Fremme til Formaal for sine Bestræbelser, og her-til havde ofret sine Kræfter og meget af sin Formue«.

BARON CARL LØVENSKIOLD

*til Baroniet Løvenborg,
Kammerherre, Hofjægermester.*

Carl Løvenskiold fødtes 3. Februar (ikke som oftere angivet 3. September) 1783 paa Vognserup. Kun syv Aar gammel fik han Patent som Kornet à la suite i sjællandske Rytteriregiment. Hans Opdragelse lededes af hans kloge, omsorgsfulde Moder under Tilsyn af den ovenfor omtalte, „altseende, altfølende“ Ribber; til Fægtelærer havde han en emigreret Franskmand Cadet Supiot. Ved Siden af disse Lærere havde Frederik Christian Agre¹⁾, der fra 1781 beklædte Stillingen som Godsfuldmægtig paa Løvenborg, med sit Lune og Vid Indflydelse paa Drengens Udvikling. 1800 blev Løvenskiold Sekondlieutenant ved Husarerne, laa i 1801 i Garnison i Ramløse og iagttog fra Gilleleje den engelske Flaades Indsejling og Gangen i selve Slaget 2. April. Indtil Maj 1802 var han garnisoneret i Næstved og tiltraadte i August s. A., ledsaget af daværende Kaptajn, Lærer i Artillerikunsten ved Landkadetakademiet, senere Generalstabskvartermester Wenzel Reinhold Haffner, en større Udenlandsrejse. Valget af denne Rejsefælle var ikke helt heldigt, skøndt foretaget efter moden Overvejelse, idet Haffner, der skildres om et »purt Forstandsmenneske«, skulde virke dæmpende og beroligende paa den unge Løvenskiolds bevægelige Sind og levende Fantasi, men i Stedet for irriterede Haffner ham ikke alene ved sin Nøgternhed og Kulde, men ogsaa ved

1) Nærmere i F. C. Agre, Rejsen til Kiøge i Maanederne August og September 1807 (Gemt og glempt, I (1915).

Særheder og Lunefuldhed. Den første Station paa Rejsen var Vindeby ved Ekernførde, hvilket Gods Grev Christian Stolberg kort før havde købt, og hvor Løvenskiold fandt en venlig Modtagelse hos sin Bedstemoders Veninde Grevinde Louise. Over Hannover og Cassel gik Vejen til Göttingen, hvor Baron Carl havde Lejlighed til at høre Forelæsninger hos den berømte Naturforsker Blumenbach. Herefter besøgte Mainz; man foretog Udflugter i Elsass og gjorde derpaa Rhinturen og kom over Aix de la Chapelle til Paris, hvorfra begge gjorde en kort Udflugt til England og vendte tilbage til Seinestaden i November. Her forblev Løvenskiold og Haffner til Marts 1803. Løvenskiold omtaler, at han her saa »den arme Djævel P. A. Heiberg, siddende i en luvslidt Kjole paa Café des milles colonnes hele Dagen for at spare Idebrændsel i sit Logis«. I Maj var han i Genève, hvor Minderne om den af ham beundrede Rousseau tog hans Sind fangen, og her blev han introduceret saavel i Madame de Staëls Salon som hos den schweitziske Skønaand Bonstetten, Digterinden Frederikke Bruns Ven, der havde levet i Landflygtighed i Danmark ved Aarhundredskiftet. I Højsommeren var de Rejsende i Genua, Milano og Venedig og naaede i September Wien, hvor Løvenskiold opnaaede at blive forestillet for Erkehertug Carl. Over Dresden, som de gæstede i Oktober, vendte begge hjem.

I August 1804 under et Ophold i Hovedstaden blev Carl Løvenskiold forlovet med F r e d e r i k k e Elisabeth Conradine Kaas (f. 2. Juli 1787 paa Bærum Jernværk) Datter af daværende Præsident i Danske Kancelli Frederik Julius Kaas i Ægteskab med Kirsten Nilson, Ejerinde af Bærum Jernværk, som hun fik efter sin første Mand Conrad Clauson. Kaas havde selv opdraget denne sin eneste Datter, fra tidlig Barndom af føjet alle hendes Ønsker og Luner og ved denne gennemførte Forkælelse lagt Spiren til meget af den Modgang, Livet senere bragte hende.

Carl Løvenskiold havde tidligere haft en Inklination i Frøken Sophie Charlotte Roepstorff, der siden ægtede Baron Otto Reedtz Thott til Gaunø, kun »den usle Fordom«, at hun var et Aar ældre end han, blev Aarsagen til, at Forbindelsen ikke kom i Stand. Alligevel var Carl Løvenskiolds Frieri Udslaget af en virkelig Passion for den 17-aarige stærkt feterede og indtagende Frederikke Kaas. Vielsen foregik paa hendes Faders 46. Fødselsdag 24. August 1804 i Helliggeist Kirke, hvorefter begge holdt deres Indtog paa Løvenborg 13. Oktober. Et prægtigt Sølvtoilette ventede hende paa Værelset. Dagen efter kørte de Nygifte til Kirke i en lille gul Karet med seks Heste og Forrider; om Eftermiddagen var der Middag for alle Egnens Honoratiores. Hun var klædt i indisk Musselin, besat med Kniplinger, og bar en Aigrette af Juveler i Haaret. »Barnagtig grædende« kom hun til Løvenborg, som hun mange Aar efter skrev, med den meget sigende Tilføjelse om sine Følelser hin Dag: »nærmest mit Hjerte laa Fader og Moder«.

Modsætningerne i begges Karakter og Tilbøjeligheder, hans afgjorte Forkærlighed for Landlivet og Ensomheden, hendes Passion for Hovedstadslivet med dets Adspredelser og hendes Faders egoistiske Dragen hende til sig bort fra Manden skabte tidligt Konflikter i deres Ægteskab. Oplysende i saa Henseende er Kaas' egne Udtalelser: »Jeg har stedse bestræbt mig for, i hende at danne mig en tro og kær Veninde, og dette har saa temmelig vel lykkedes mig. Enhver Tanke, enhver af hendes Hjertes Følelser har daglig ligget aaben for mig, derved maaske noget for aabenhjertig, noget for naturligt, hun er vant til at forlange, hvad hun ønsker. Naturlig Heftighed og stærke Sindsaffekter var hendes fremtrædende Karakteregenskaber.«

Carl Løvenskiold var af Naturen udrustet med særdeles gode Evner; hans Rejsedagbøger og Breve, skrevne i et velformet Sprog med en sjælden pyntelig Haand, vid-

ner om hans mangesidige Interesser, hans Modtagelighed for Indtryk og betydelige Iagttagelsesevne, hvad enten det gjaldt Naturen eller Menneskelivet. Han forstod malende at skildre en Egn eller et Sted, ofte med Hensyntagen til den historiske Baggrund. Han var en Mand med dyb religiøs Opfattelse, om han end ofte maatte bebrejde sig selv, at det blev ved de gode Forsætter, han var stærk i at foreholde sig selv og andre. Statholder Løvenskiold, der havde kendt ham fra Barneaarene, fremhæver ved hans Død »de mange herlige Egenskaber«, der udmærkede ham, ligesom de fremragende Gejstlige, der i deres Ungdom havde været knyttet til Løvenborg i hans Bedstemoders og i hans Forældres Tid, og med hvilke han opretholdt en livlig Brevveksling gennem mange Aar, satte ham højt. I Carl Løvenskiold var forenet de udprægede Karakterejendommeligheder i begge Slægter, han stammede fra, og som en Samtidig har betegnet som den Løvenskioldske „Amoenité“ og den Numsenske »aigre doux«. Han blev tidligt og med Aarene i stigende Grad en ensom Hypokonder med afgjort Hang til Selvspejling og Selvoptrævling, der yndede at betro sine Sorger, de virkelige og indbildte, til det tavse Papir. Egentlig Livsglæde og Tilfredshed har han næppe kendt i sin Manddom og i hvert Fald ikke i sine sidste Aar; man kan sige, at han dyrkede Sorgen og Misnøjen. Alleerede som 25-aarig kalder han sig en ulykkelig Mand, der vedkender sig sit for meget krævende Hjerte, sin sværmende Indbildningskraft, sit svigtende Humør og sin Opfarenhed, naar noget støder ham — »jeg er stedse indelukket i mig selv“, slutter han. Uden Tvivl havde hans Hustru Ret i, at hans Jagen efter Ensomhed og Bitterhed mod Menneskene til Dels bundede i skjult Stolthed og Forfængelighed.

Et Par Aar efter Brylluppet skriver hans Broder: »Du har ikke danset paa Roser i de sidste Aar, vær taalmodig og overbærende mod Din Kone, hun er god af Ka-

rakter, kun en fordærvet Opdragelse gør hende som hun er!»

De store Ofre, Faderen havde bragt for at gøre Løvenborg til en Mønsterbesiddelse, havde paadraget Baroniet en betydelig Gæld, som hele Livet tyngede Sønnen. Selv havde han ikke lært Landvæsen og maatte stole paa andre, der sikkert har benyttet sig af hans Mangel paa Indsigt i Godsstyrelse ved at se mere paa deres egen end paa hans Fordel. Krigsaarene og Landejendommenes synkende Værd kommer stærkt i Betragtning ved Bedømmelsen af hans stadigt voksende økonomiske Vanskeligheder.

I 1821 omgikkes han med Planer til at sælge Løvenborg. Aaret efter var det paa Tale at overdrage Forpagtningen af Hovedgaarden til en som Forretningsmand højt anset, døbt Jøde Ludvig Mariboe, der selv ønskede at bebo den søndre Fløj af Slottet, medens Løvenskiold til Gen­gæld skulde have hans Landsted Rolighed paa Farimagsgade. »Mariboers ere dygtige og driftige Folk«, skriver Baronessen, »og hvad gør det, at de ere Jøder, men — tilføjer hun betegnende — »en Lejlighed i selve Byen er bedre«. Kaas, der 1818 havde købt Grosserer Saabyes Gaard i Amaliegade, hvor Datteren boede, medens hendes Mand til Stadighed opholdt sig paa Løvenborg — maatte atter og atter træde hjælpende til, han gav Datteren aarlig 2000 Rdlr. og Svigersønnen 2500 Rdlr. aarlig. 1825 overtog Kaas Løvenborg, i hvilken Transaktion Baronessen saa en lykkelig Forandring. »Nu er det da Dit«, skriver hun til sin Mand, »thi enten min Fader — en saa ædel og god Mand, eller Du, synes mig eet. Du skal selv regere.« Aaret efter købte Kaas Eriksholm, som han paatænkte at forene med Løvenborg.

Ved Svigerfaderens Død 1827 arvede Baron Løvenskiold ret betydelige Midler, men oplevede kun i et Par Aar Forbedringen af sine økonomiske Vilkaar. 12. April 1831, umiddelbart før hans Død, ophævedes hans Ægteskab ved Separationskontrakt. Han døde 2. November

s. A. paa Frederiks Hospital, hvor han havde ladet sig indlægge. Der siges, at Obduktionen af hans Lig udviste, at hans nedtrykte Sindsstemning hidrørte fra en organisk Fejl. Karakteristisk for Carl Løvenskiold er de nøjagtige Forskrifter, der er indeholdt i hans 24. April 1830 nedskrevne sidste Vilje med Hensyn til hans Jordefærd. Han bestemte, at han kun vilde følges til Jorden af sin Broder, sine Sønner og enkelte Funktionærer, af hvilke han fremhæver Gartner Rolsted. Kisten skulde af otte Mand, tre Skovfogeder, Udrideren paa Vognserup, Vægteren, Havemanden, Tjeneren og en Staldkarl, bæres til Kundby Kirke, hvor han som Ejer af Vognserup vilde bisættes og ingen efter ham. Foran Kisten skulde Jægerne ride med Kuglebøsse i Sadelen og holde Vagt ved Kirkedøren under Ceremonien; ingen udover de førstnævnte skulde have Adgang til Højtideligheden, der maatte foregaa simpelt og stille, intet Ligklæde, ingen Blomsterstrøm, ingen Lys, Flor eller Vaabenplader. Bønderne paa Baroniet skulde intet have at gøre med Begravelsen, og Folkene ikke bære sorte Klæder, ligesom han forbød det sædvanlige Begravelsesmaaltid. Forlovelsesringen, han bar, skulde efter Begravelsen tilbageleveres til hans Hustru.

Carl Løvenskiold, der 1807, 22. April, havde faaet meddelt Afsked fra Militærtjenesten, var 1812 bleven udnævnt til Kammerherre og 1816 til Hofjægermester.

De følgende Besiddere af Baroniet Løvenborg var:

Herman Frederik Baron Løvenskiold, f. 5. Aug. 1805, † 10. Nov. 1877, efterfulgt af hans Søn:

Carl Herman Frederik Vilhelm Ove Rammel Baron Løvenskiold, f. 13. Marts 1836, † 29. Juni 1917 (under Administration), efterfulgt af Brodersønnen:

Hofjægermester, Legationsraad, cand. jur. Carl Oscar Herman Baron Løvenskiold, f. 29. April 1864, † 4. Maj 1938.

FRA LØVE HERREDS FORTID

Af **Henrik Larsen.**

Løve Herred grænser mod Vest til Storebælt; paa de andre Sider er det, som det ofte er Tilfældet, adskilt fra andre Herreder med Aaer. Mod Nord skiller Hallebyaa og Tissø det fra Arts, Skippinge og Tudse Herreder, mod Syd eller rettere Syddøst danner Tudeaaen Grænsen mod Slagelse og Merløse Herreder. Kun paa en lille Strækning mod Øst, mellem Hesselbjerggaard og Kongsted i Merløse Herred findes ingen Aa. Det nævnte Omraade omfatter Løve Herred i sit gamle Omfang, nu regnes Stillinge Sogn mod Sydvest til Slagelse Herred. Dette skyldes, at Sognet en Tid lang hørte under Antvorskov Birk.

Herredet har Navn af Byen Løve, her har fra ældgammel Tid ligget en Kongsgaard, som tidligt i Middelalderen var Sæde for den kongelige Ombudsmand i Herredet. Senere var Gaarden enten bortforlenet til en Adelig eller bortfæstet til Bønder. Løve By maa have været et Slags Birk, thi 15. Febr. 1584 fik Lensmanden Befaling om at paalægge Beboerne, der hidtil havde holdt Ret i deres egen By, at de skulde søge Herredstinget. Ved samme Ordre blev det befalet Bønderne i Rerslev, der hidtil havde søgt Retten ved Kalundborg Slotsport, at de skulde søge samme Ting.

I Herredet har været nogle private Birker. Vedbygaard havde saaledes Birkeret, om hvis Oprindelse intet vides. Men Gaarden og Byen havde indtil 1429 tilhørt Kongen, og Birkeretten kan stamme fra den Tid. Birket

blev, efter at Kongen 8. Juni 1805 havde faaet Skøde paa det, 28. Juni 1805 lagt under Løve Herred. Kragerupgaard Birk nævnes 1. Juni 1627, da Kansleren Christian Friis fik Tilladelse til at lægge Ørslev By under Birket, det er formodentlig ogsaa ham, der særlig samlede Gods til Gaarden, der har faaet det oprettet. Birkerettigheden blev 6. Januar 1798 tilskødet Kongen, hvorefter Birket 24. Maj 1805 blev lagt under Løve Herred. Henrik Müller til Dragsholm, der 14. Juni 1664 havde faaet Sæbygaard med Gods udlagt, fik 30. September 1673 Skøde paa Birkerettighed til Gaarden, hvis han vilde oprette et Birk her. Det er ogsaa sket, thi 1685 afstaar Birkefogeden her sit Embede til Jep Mouridsen, til hvem samtidig Herredsfogeden i Løve Herred afstaar sit Embede. Kongen konfirmerer 7. Februar 1685 disse to Overdragelser, samtidig bestemmer han, at disse 2 Bestillinger skal sammenlægges.¹⁾ Birket maa efter dette have været et kongeligt Birk. Havrebjerg Sogn hørte i lang Tid under Sorø Birk, det blev først 17. Januar 1883 henlagt under Løve Herred.

Tinget synes, som rimeligt var, at være blevet holdt paa Løve Mark, her nævnes i Markbogen fra 1682 i Schandbechvang (Vest for Byen) Tingsagre og Smaa Tingsagre; paa et Kort over Byen nævnes Vest for denne Tingstenene. I Holbæk Amts Aarbøger for 1936 omtales et Tingsted, der tidligere laa Vesten for Byen, indhegnet med Sten, 12 Alen bredt og 36 Alen langt. Men kan dette være Tingstedet, er det ikke snarere Resterne af en Langdysse? Særligt synes Forholdet mellem Længden og Bredden mærkelig. Men der findes ogsaa Navne sammensat med Ting paa andre Steder i Herredet. Paa Rye Mark fandifølge Markbogen Tingdys Aas, under Ogtved nævnes Tingagre, under Kulby Tingsbjergs Aas og under Finderup Tingagerne. Andre Marknavne minder om, at der har Retterstedet været, i Ruds Vedby Fulleholms Vang nævnes 1682

1) Sjællandske Reg.

Galleagere og ved Rettersteden. Paa Videnskabernes Kort findes Sydvest for Ruds Vedby anført en Galge, men maaske har denne hørt til Vedbygaard Birk. Paa Sobjerg Banke synes der ogsaa at have staaet en Galge, her nævnes i Markbogen „nogle Agre vesten for Gallien“. Herredstinget blev senere holdt i Sæby, thi 11. Februar 1718 blev det bestemt, at det fremdeles skulde holdes her. Det nye Tinghus, som ifølge kongelig Befaling 1722 skulde bygges i Herredet, har formodentlig ligget her, thi Tinget blev holdt her, til det 10. Nov. 1752 bestemmes, at Herredstinget skal forlægges til Løve. Senere er Tinget blevet flyttet til Høng, og her blev det 10. Oktober 1839 for første Gang sat i det nyopførte Ting- og Arresthus. Herredet danner nu 14. Retskreds, Dommeren bor i Høng. Det hører til 11. Politikreds, Politimesteren bor i Slagelse.

Der synes efter Marknavnene i Markbøgerne at dømme at have været ikke saa faa hedenske Helligdomme og Kultsteder i Herredet, men disse skal jeg ikke komme ind paa.

Herredet er nu ikke særligt rigt paa Skov undtagen i enkelte Sogne, ifølge Trap¹⁾ udgør Skovene 1661 Tdr. Land. Heri er dog maaske kun indberegnet det, som er Fredsskov, det er knapt 4 % af Arealet, men tidligere var den nordøstre Del af det langt mere skovbevokset end nu. Derimod har Egnene ved Kysten sandsynligvis fra gammel Tid af været skovløse, naar lige Halvøen Rersø undtages. Fra Aar 1682 har man Oplysning om, hvor meget af Jorden der da var opdyrket. Af Herredets Areal, Stillinge Sogn ikke medregnet, var ca. 47½ % Agerland. Af Sognene havde 8 over 50 % Agerland, nemlig Havrebjerg 69 %, Drøsselbjerg 64 %, Solbjerg 62½ %, FINDERUP 61 %, Gørlev 59 %, Hallenslev 56 %, Gjerslev 54½ % og Helsing 52½ %. Mellem 40 og 50 % Agerland havde intet Sogn. De øvrige Sogne havde alle under 40 % Agerland, nemlig Sæby 38 %, Ørslev 37 %, Bakkendrup

1) Trap, 3. Udg., 3, 451.

34 %, Rerslev 30 % og Ruds-Vedby 26 %. Med Undtagelse af Bakkendrup Sogn er nu forsvundne Skove for en stor Del Skyld i den ringe Opdyrkning i de andre Sogne. Skovenes Hartkorn blev forhen og er for de ældre Skoves Vedkommende endnu fastsat efter det Antal Svin, der kunde fedes paa dem i et godt Oldenaar. Taksationen stammer fra 1682 og er vist temmelig lav, Skovene blev næppe takserede efter deres fulde Ydeevne i et godt Oldenaar. Endvidere var Taksationen vist meget uens, paa nogle Steder lavere end andre. Til Matriklen 1662 blev Skovene dog takserede noget højere end i 1682, dog stammer disse Taksationer fra Godsernes indsendte Jordebøger og er vel ikke alle lige paalidelige eller ensartede. For hele Herredet beløb det Antal Svin, som Skovene 1662 var takserede til, sig til 2486 Stykker¹⁾. Først anføres Hovedgaardenes Skove, ikke alene de, som laa paa deres Marker, men ogsaa de eller de fleste af de Skove, som hørte til deres Bøndergods. I Sæby Sogn havde Sæbygaard Skov til 336 Svin, Gundetved til 220, Kattrup til 180 og Nøragergaard til 250 Svin. Endvidere havde Ogtved Skov til 20 Svin, en Gaard i Frendved, som hørte Biskoppen til, til 12 Svin og 2 Gaarde i Burup, der ejedes af Universitetet, Skov til 36 Svin. Skovenes Areal var 1896 1066 Tdr. Land. Af ældre Taksationer vides det, at Gaarden Orebo 1582 efter Bøndernes Berettelse havde Skov til 300 Svins Olden²⁾, og at en Gaard i Frendved 1633 havde Skov til 30 Svin. En stor Del af Sognets Skove tilhørte før 1660 Kronen, der 1619 havde 4 Skovfogeder i Sognet, i Askvad, Aasserup, Ogtved og Burup. I Finderup Skov havde Tjørnelunde 1662 Skov til 20 Svins Olden i Tindegede og Breinebierre, desuden havde Kirken et lille Skovkrat. I den Besigtelse, som fandt Sted efter Svenskekrigen, nævnes derimod 1660 Præsteskov

1) samt nogle Skove, der kunde fede Præsternes egne Svin.

2) Besigtelse til Mageskifte 6. Marts 1582 med Fru Anne Parsberg, der afstaar Gaarden til Kronen.

paa Kulby Mark. Her blev under Krigen rodhugget 15 Ege, 7 Ege blev tophugne og 230 Egegrene blev afhuggede, Underskoven var ligeledes forhugget, der har derefter ikke været meget tilbage af Skoven.

I Ørslev Sogn havde Kragerupgaard 1662 en Ene-mærkeskov, der kunde fede 100 Svin, Præstegaarden havde en Skovlod, Trættelunden, der kunde fede Præstens egne Svin. Sognet havde 1896 130 Tdr. Land Skov. I dette Sogn har der tidligere været en stor Skov til Ørslev By. Kronen fik 1573 af Peder Oxe og Peder Bilde henholdsvis 7 og 6 Gaarde og øde Jorder, der tilsammen havde Skov, der kunde fede 600 Svin¹⁾. De øvrige Gaarde i Byen synes da ingen Skov at have haft med Undtagelse af Præstegaarden. Da Hr. Christian Friis til Kragerupgaard 1627 fik samme Skov ved Mageskifte med Kronen, var der endnu Skov til 500 Svin, men hverken i Matriklen 1662 eller 1688 nævnes denne Skov. Skoven var dog efter Lensmandens Sigende 1627 noget forhugget, og han foreslog, at der blev taget Syn paa den, men dette er næppe blevet til noget. Skoven siges at ligge ved den Aa, som skilte Sognet fra Kongens Vildtbane i Slagelse Herred²⁾, den har vel ligget nordfor Byen. I Skjeldebjerg Sogn havde Taaderup 1662 Skov til 75 Svins Olden og Sobjerg til 176 Svin, disse 2 Byer hørte begge under Kragerupgaard. Anneksgaarden havde en Skovlod, der kunde fede dens egne Svin. Til Herrestrup anføres ingen Skov, her var dog 1619 en kongelig Skovfoged, og Byen havde 1682 Skov til 60 Svins Olden, Gaardene i Byen gav 1576 Smør i Landgilde i Stedet for Korn, hvilket tyder paa, at deres Agerbrug tidligere har været ringe. I dette Sogn, som nu har 400 Tdr. Land Skov, har Skovene før haft en meget større Udstrækning. Hr. Christian Friis til Kragerup fik 1. September 1616 ved Mageskifte Sobjerg By med

1) Besigtelse til Mageskifterne 11. Sept. 1573 med Peder Oxe og Peder Bilde.

2) Besigtelse til Mageskifte 3. Maj 1627.

Skov i Byens 3 Vange til 250 Svin og i Overdrevet til 500 Svin. Samme Mand fik 1616 en Gaard i Skjeldebjærg med Skov til 40 Svins Olden og 1620 5 Gaarde i Taaderup med Skov til 80 Svins Olden og en Kirkeskov til Sognets Kirke ved Sobjerg Mark med Skov til 100 Svins Olden. Vedby Sogn har nu 484 Tdr. Land Skov. Her havde Vedbygaard 1662 Skov til 700 Svins Olden foruden et indhegnet Enemærke, hvori kunde fedes 150 Svin. Til Gaarden og dens Gods siges i en Jordebog, der er indsendt 1672, at være Skove til 1200 Svins Olden. I Reerslev Sogn havde Præsten 1662 Skovlodder, hvorpaa hans egne Svin kunde fedes, endvidere havde en Gaard her Skov til 40 Svins Olden. Til Sønderød hørte Skov til 5 Svins Olden og til 2 Gaarde i Hesselbjærg Skov til 150 Svins Olden. Endvidere havde 2 Gaarde i Taagerup henholdsvis Skov til 6 og 10 Svin. Muligvis er nogle Gaardes Skove regnet under Hovedgaarden, thi forhen havde Sognet betydelig mere Skov. Den 13. Juli 1593 fik Kronen af Peder Munk de 2 Parter af en Skov, der kunde fede 500 Svin, eller Skov til 333 $\frac{1}{3}$ Svin, den tredie Part ejedes af Klaus Podbusk. Det var maaske hans Part af denne Skov til Rerslev, som Kongen fik 3. Maj 1627, da han af Hr. Christian Friis fik 5 Gaarde i Byen med Skov til 330 Svin, deraf Iaa de 30 Svins Olden i Vangene, de 200 og maaske ogsaa de øvrige 100 i Krageskov¹⁾. Men Kongen havde alt tidligere faaet en Del Gaarde her med tilhørende Skov, i 1576 2 Gaarde med Skov til 120 Svin, 1580 1 Gaard og 62 Svins Olden. Da der ialt var 24 Gaarde i Rerslev 1682, har Byens Skove, hvis alle Gaardene har haft Del i dem, været meget betydelige.

Krageskov maa have været en betydelig Skov, der ogsaa har strakt sig ind i Ruds Vedby Sogn. Da Jørgen Rud 1429 fik Vedbygaard af Kongen, fik han ogsaa Skoven Cragheskov. I 1682 blev Krageskov, som ogsaa kaldtes Storeskov, takseret til 180 Svins Olden, et Enemærke,

1) Besigtelse til Mageskifte 3. Maj 1627.

som var indelukket fra den, kunde fede 120 Svin¹⁾). Den nuværende Skov Enemærket sydøst for Ruds Vedby maa vel være en Del af Krageskov, som maa have været langt større og strakt sig ind Rerslev Sogn. Thi 1682 nævnes i dette Sogn Krageskov Overdrev, hvorpaa kunde græsses 38 Høveder. Skoven paa det hørte $\frac{2}{3}$ til Sæbygaard og $\frac{1}{3}$ til Frydendal og kunde fede 80 Svin. Skovene til Sønderrød var ligeledes betydelige, Kongen fik 20. Decbr. 1630 11 Gaarde her med Skov til 406 Svin. I 1682 var der ikke meget tilbage af den, den bestod da af nogle faa gamle Egestammer uden Top, som ikke kunde takseres for Oldentraer.

Af dette fremgaar, at der tidligere i den nordøstre Del af Herredet maa have været betydelige Skove. Disse dannede dog ikke et sammenhængende Hele, men laa adspredt i store og smaa Skovparter i Byernes Marker og Overdrev.

Paa Rersø har forhen været Skov, som forsvandt i Løbet af det 17. Aarhundrede. Her fandtes 1619 en kongelig Skovfoged, som dette Aar solgte 13 Egestød og 15 Bøgestød, der hver kostede $\frac{1}{2}$ Td. Havre, og 1 Bøg, for hvilken blev givet $\frac{1}{2}$ Dlr. De mange Stød tyder paa, at Skoven var paa Retur. Men noget var der dog tilbage, som for en stor Del blev hugget under Krigen 1657—60. Der blev da rodhugget 23 Bøge, tophugget 6 samt afstævnet 26 Bøgegrene. For Egenes Vedkommende var Tallene 308, 157 og 390, altsaa langt flere, desuden fandtes 50 Lindestumper, „som er afhuggen oppe fra Jorden“. Der var ingen Underskov og intet Træ, der var tjenlig til at bære Olden. I Markbogen siges det 1682: „Paa Rersø Mark findes 50 tophugne Ege og Linde, saa og 10 Læs Tjørne“. I den samtidige Skovtakseringsprotokol hedder det: „Skoven, som bestaar af 40 Stumper, som er ganske øde og uden Top, er ganske øde Egeskov“.

2) Matriklen 1688, Prot. Nr. 228. Skov- og Engtaksering for Løve Herred 1682.

Skovene bestod af Eg og Bøg med Underskov mange Steder, af Hassel, El og Tjørn. Dog ikke alle Steder, saaledes siges det 1682 i et Indlæg i Markbogen om Vedbygaard's Skove, at der var ingen Underskov uden nogle smaa Ellemoser, knapt nok tilstrækkelige til at holde Gaardens Gærder vedlige, men ingen Torn, Hassel eller Vie (Pile). Endvidere fremgaar det af Marknavne, at der fandtes en Mængde andre Træer, Aske, nævnt 1660 i to Haver ved Frendved, Birke, Elme, Espe, Hyld, Lind, Røn, Skovæble og andre. Der var 1682 mere Bøgeskov end Egeskov, af Skovtakseringen faar man at vide, om Skovene bestod af Eg eller Bøg og i hvad Forhold. I Ruds Vedby Sogn bestod Krageskov, 180 Svins Olden, af Bøg, Enemærket, 120 Svin, og Lillevangen, 20 Svin, ligesaa af Bøg, hvorimod Eskemose, 30 Svin, var Eg, desuden var der nogle Smaaskove, der tilsammen kunde fede 26 Svin, den største Part af dem var Bøg, kun $5\frac{1}{2}$ Svin kunde fedes paa Egeoldenen i dem. I Kattrups Skove var der nogle flere Ege, 54 Svin kunde fedes paa Skove, der var mest Bøg, 38 paa Skove, der var halvt Eg og halvt Bøg og 40 paa Skove, der var $\frac{1}{3}$ Eg, $\frac{2}{3}$ Bøg. I Nørager Skove var 50 Svins Olden Bøg og 110 Svins Olden $\frac{1}{3}$ Eg, $\frac{2}{3}$ Bøg. Taagerup havde derimod en Del Egeskov, nemlig 3 smaa Skove, der tilsammen kunde fede 88 Svin og 10 Svins Olden, der var $\frac{1}{2}$ Bøg, $\frac{1}{2}$ Eg.

BEBYGGELSEN

I Herredet er der en Del Dysser og Høje endnu, flere har der været, ligeledes er der gjort nogle Grav- og Mosefund, men dette skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Den største Del af Befolkningen boede i Landsbyer, kun i det skovrige Sæby Sogn er der enkelte Enestegaarde. En af dem Askvad fik Kongen sammen med Gods i Haleby, den kaldes da *f u n d u m*, det vil sige en Toft, og er vel et Nyrød i Skoven. Man har fra 1682 Oplysning om Byernes Agerland¹⁾, Herredets største By var da Løve med

1) Henrik Pedersen, De danske Landbrug ... 1688.

29 Gaarde, 1264 Tdr. Agerland og 288 Tdr. Hartkorn. Den næststørste By var Kirkehelsinge med 27 Gaarde, 1686 Tdr. Land og 227 Tdr. Hartkorn. Det var de eneste Byer, der havde over 1000 Tdr. Agerland. Mellem 500 og 1000 Tdr. Agerland havde Gørlev, 663 Tdr. Land, Rerslev, 611, Ørslev 553, Hallenslev 549, Gerslev 502, derimod havde Herslev kun 439 Tdr. Land. Endvidere havde Ruds Vedby uden Hovedgaarden¹⁾ 600 Tdr. Agerjord, Vindehelsinge 880, Høng 881 og Blæsinge 605. Byerne med denne Endelse er altsaa gennemgaaende større end de, der ender paa -lev. Det samme gælder om Kirke- og Østerstillinge, der havde henholdsvis 926 og 906 Tdr. Agerland. Mullerup er den eneste Torpby, der havde over 500 Tdr. Agerland, nemlig 743. Torpnavnene er for Resten ikke mange. Andre Byer med over 500 Tdr. Agerland var: Solbjerg 773 Tdr., Drøsselgjærg 587, Havrebjerg 550, Tjørnelunde 637 og Rye 836.

Hvor gamle disse Byer er, ved man ikke, men de er sikkert uanset Navnet langt ældre end den historiske Tid. Nogle er vel endog fra Tiden før Kristi Fødsel. Selv smaa Byer, ja endog Enestegaarde kan maaske være gamle. Endelsen -sted finder man ikke i Herredet, ej heller findes her Navne, der ender paa -løse. Denne Endelse finder man dog et Par Gange i Marknavne, nemlig i Hallenslev, hvor der 1682 i Markbogen i Rauenmose Vange nævnes Meenløesene eller Meelløeserne, og i Kirkehelsinge, hvor der 1682 i Engevangen nævnes Tolløessebjergs Aas paa Orig. Kort Nr. 1 kaldet Tolsebjerg. Navnet findes anført ved Skellet til Mullerup. Der findes andre Navne, der minder om ældre Bebyggelse, saaledes adskillige Marknavne, der begynder med Bo, disse skal dog ikke nævnes, og med Tun. I Blæsinge nævnes i Markbogen Tunebjergs Aas, paa Kortet kaldes den Tonnebjerg, den findes anført ved Skellet til Gerslev. I Rerslev nævnes 1682 Tunebieres Agre,

¹⁾ Denne havde 136 Tdr. Land Agerland. Kragerupgaard 145. Katstrup 240, og Sæbygaard 267 Tdr. Land.

i Løve finder man paa et Udskiftningskort Vest for Byen Thune Kiærs Agre, i Vindehelsinge nævnes paa Orig. K. Nr. 1 lidt Nord for Byen Tunekjer.

EJENDOMSFORHOLD

De mange Bynavne, der er sammensat med Navnet paa en Person, kan tyde paa, at Storejendomme maa have været hyppige i Oldtiden, dette synes ogsaa at bekræfte sig, naar man undersøger Ejendomsforholdene i Middelalderen. Af Selvejere fandtes der ca. 1600 kun en i Mullerup, Gaarden siges i en Jordebog fra 1623 at være fra-dømt Jørgen Andersen i Næsby og derefter at være bleven en Fæstegaard, hvis Landgilde var 3 Pund Byg¹⁾. Om Selvejere i Middelalderen hører man intet. Derimod finder man i flere af Byerne Ornummebol, der utvivlsomt maa betragtes som Oldtidens Stormandsgaarde. Medens de øvrige Gaarde og Bol havde deres Agre liggende spredt over hele Byens Mark, havde disse Bol deres Jord liggende mere samlet og inde ved Byen. Dog fik de ofte, eftersom Opdyrkningen skred fremad, en Del Jord, der laa længere borte. Ifølge Sorøbogen fandtes der et saadant Ornummebol i Solbjerg, deraf hørte 16 Ørtuger i Skyld til en Gaard, der 1358 kaldes Pilegaard. Den blev da af Niels Jakobsen Rud mageskiftet til Sorø Kloster. Tidligere havde Gaarden tilhørt en Slægt, der førte Drefeldernes Vaaben. Denne gamle Stormandsgaard maa ikke forveksles med den Sædegaard, som Billeslægten samtidig havde i Byen. Ornummebolet og Byen, som vel i sin Tid helt havde tilhørt Bolet, var altsaa alt da delt mellem flere Ejere. Begge Gaardene blev senere delt i Bøndergaarde, thi i 1662 var der ingen større Gaard i Byen. Den nuværende Solbjerggaard er først senere oprettet i det 18. Aarhundrede ved Sammenlægning af nogle Bøndergaarde. Af Markbogen fra 1682 ses det, at 6—7 af Byens Gaarde

1) 1 Pund Byg er 4 Tdr., 1 Pund Rug 3¼ Td.

havde en Del Fald for sig selv, dog havde de ogsaa Agre sammen med de øvrige Gaarde. Det ses af Markbogen, thi historiske Oplysninger om det haves ikke, at der ogsaa i Ørslev fandtes et saadant Ornummebol. Gaardene Nr. 4, 5, 6 og 7 havde deres Jord i Agerskifter for sig selv, disse Gaarde havde tilsammen ca. 32 Tdr. Hartkorn. Byens hele Hartkorn var 130 Tdr. Der var endvidere et Ornummebol i Gerslev og et i Høng, det første var 1682 delt mellem 6 Gaarde, det sidste bestod vist kun af to Gaarde, der havde ca. 90 Tdr. Agerland. Som Ornummebol maa vel ogsaa Herregaardene i Løve, Ruds-Vedby, Sæby og maaske ogsaa i Kragerup betragtes.

Tidligere ejede Kronen og Kongen hver sine Ejendomme, fra Valdemar Atterdag af finder man kun Kronogods, det Gods, han og senere Dronning Margrethe købte, blev Statens. I Kong Valdemars Jordebog anføres som Krongods i Herredet Løve, Hals og Halvøen Rersø. Kongen ejede $\frac{1}{3}$ af Rersø, som han havde erhvervet sig, det øvrige var Kongelev eller Krongods. Det passer ikke med det foran anførte, senere ejede Kronen hele Rersø. Endvidere havde Kongen en Gaard, der hed Hals, der omtrent var 1 Mark Guld. Det er vel den samme Ejendom, der nævnes blandt Kongelev eller muligvis kun en Del af denne, der ligesom Rersø kan have været delt mellem Kronen og Kongen. Hals er vel den Jord i Gørlev Sogn, der senere kaldes Ornum og hørte under Kronen og Sæbygaard Len. Løve var ogsaa senere Krongods. Her var to større Gaarde paa tilsammen ca. 50 Tdr. Hartkorn, som for en stor Del havde deres Jord for sig selv ligesom et Ornummebol. Dog findes et Skøde dateret 1. Okt. 1496, hvorved Helle Henriksdatter, David Haks Efterleverske, skøder Mathias Eriksen en Gaard, som hun havde arvet efter sin Moder, i Løgh[e] i Gerslev Sogn i Løve Herred, hvis Landgilde var 2 Pund Byg, 2 Pund Rug, 3 Sk. Grot med andre Beder¹⁾. Hvorledes det egentlig for-

1) Repert. N. R. Nr. 8226.

holder sig med denne Gaard, staar for mig ikke klart, da Kronen siden ejede den hele By.

Kronens Ejendomme i Herredet blev senere forøget, blandt andet med Sæbygaard, der blev et kongeligt Len. Efter Reformationen kom hertil det forhenværende gejstlige Gods og senere ved Mageskifte med adelige andet Gods, saa at Kronen 1660 ejede over Halvdelen af de 634 Gaarde, der var her 1682. Da Sæbygaard 1664 blev tilskødet Henrik Müller, medfulgte ca. 303 Gaarde, foruden øde Jorde, Huse, Møller og andet. Hertil maa lægges de Gaarde, der hørte under Antvorskov. Endvidere ejede Gejstligheden, Kirken, Universitetet o. s. v. en Del Gaarde, der 1688 tilsammen var 120 Gaarde.

En stor Del Gaarde kom i Middelalderen i Kirkens Magt. Sorø Kloster fik efterhaanden en Del Gods i Herredet, blandt andet Krænkerup, som det 1199 fik foræret af Biskop Absalon. Ringsted Kloster ejede Byen Tjørnelunde, Byen Herrestrup og 4 Gaarde i Finderup foruden andre Gaarde. I Tjørnelunde var der en større Gaard, hvis Landgilde var 3 Pund Rug, 3 Pund Byg og 8 Tdr. Havre. Byen Tjørnelunde, der bestod af 21 Gaarde og 3 øde Jorde, Krænkerup, der havde 6 Gaarde, og 22 andre Gaarde i Herredet blev 25. Juli 1569 skænket Universitetet til 100 Studenters Underhold. Disse Gaarde har vel alle tilhørt Klostre eller Bisp.

Antvorskov Kloster ejede blandt andet vist hele Byen Bakkendrup. Det maa være Kloret, der har ejet den middelalderlige større Gaard i Byen, hvoraf man har fundet Ruiner. Den Jens Pedersen, som boede her 1404 og 1408, har vel været forlenet med Gaarden. Her var endnu 1662 en større Gaard, beboet af 2 Mand, hvis Landgilde var 4 Pund Rug, 4 Pund Byg, 8 Tdr. Havre og 6 Mark Landgildepenge. Andre Klostre har ogsaa ejet Gods her, saaledes St. Agnete Kloster i Roskilde, til det hørte 1571 6 Gaarde. Roskildebispen ejede blandt andet Byen Havrebjerg.

En større Del af Herredet end senere tilhørte i Middelalderen adelige Godsejere. Der fandtes adskillige Herregaarde, de fleste var dog smaa, men ikke saa faa Gaarde maa have haft Ejere, der boede andetsteds. Nogle af de nuværende Herregaarde gaar tilbage til Middelalderen, flere af de andre var dog fra gammel Tid af større Gaarde, der maaske engang har været Herregaarde. En af de gamle Gaarde er Vedbygaard, der sikkert alt har eksisteret i Oldtiden. Gaarden, der 1312 kaldes Stigs Withby, blev under Valdemar Atterdag Krongods og var det, indtil den 1429 blev mageskiftet bort til Jørgen Rud mod Skjoldenæs. Han fik Wethby og Wethby Fang med en Skov, som kaldtes Cragheskow, en øde Mark, kaldet Gethewid og Gethewits Fang med Stompæskov, dette har maaske alt ligget i Ruds-Vedby Sogn, endvidere Nørreagre og Nørreagre Fang i Sæby Sogn, Hæslebiegh og Hæslebiergs Fang i Rerslev Sogn og 5 Gaarde i Hørsleff¹). Hans Efterkommere ejede derefter Gaarden i over 200 Aar. Familien ejede alt i Forvejen Gods i Herredet, thi ved Skiftet efter den nævnte Jørgen Ruds Fader, Hr. Jens Rud, 1429 fik Broderen Jens Rud 18 Pund Korn med Tiliggende i Kirkehelsinge, i Gørlev en Gaard, der gav 6 Pund Korn, i Halleby 2 Gaarde, hvis Skyld var 4 Pund, og i Høng 2 Gaarde, der tilsammen gav 10 Pund Korn²). Dette bliver 38 Pund Korn eller, naar Korn regnes halvt Rug, halvt Byg, 139 $\frac{1}{3}$ Td. Landgildehartkorn.

Kragerup nævnes 1327, den var vist en Tid delt mellem flere Ejere, den ejedes senere af Kansleren Christian Friis, der samlede Gods til den, han fik 1616 af Kronen 8 Gaarde i Sobjerg, 1620 5 Gaarde i Taaderup, 1627 14 Gaarde i Ørslev og Ørslev Mølle. Endvidere erhvervede han Birkeret til Gaarden og Juspatronatus til Ørslev Kirke. Selchousdal eller Gundetved, som den tidligere hed, nævnes 1339, men der kan næppe have hørt meget Gods

1) Repert. Nr. 6406.

2) Repert. Nr. 6421.

til Gaarden i Omegnen, da de fleste Gaarde her hørte under Sæbygaard. Nørager hørte 1429 under Vedbygaard og gjorde det endnu 1660. Katstrup blev oprettet til en Hovedgaard, da Laurids Iversen Serlin 24. Juni 1561 af Kronen fik 4 Gaarde i Katstrup og 3 i Nabobyen Kusserup, der nu er lagt under Gaarden, den synes at have ligget sydlig i Gaardens Mark. Af dette blev derefter Katstrup oprettet. I Kusserup laa 1405 en større Gaard, der da af Erik Aagesen i Svinninge blev solgt til Sorø Kloster, som alt i Forvejen ejede Gods i disse to Byer, som det 1393 havde faaet af Dronning Margrethe¹). Senere gik Klosters Gods over til Roskildebispens. Aagaard var før 1660 en større Gaard, der tilhørte Kronen, dens Landgilde var 1579 6 Pund Rug, 6 Pund Byg, 5 Tdr. Havre, 2 Lam, 2 Gæs og 2 Skp. Havre. Under Gaarden er lagt Byen Aagerup, hvor der var en større Gaard og 3 mindre. Bøstrup er ligeledes oprettet efter 1660. Byen bestod af 2 større Gaarde. Helsingegaard er oprettet ca. 1720 af nedlagte Bøndergaarde.

Foruden disse Gaarde har der været nogle, som nu er forsvundet, nogle kan dog have tilhørt et Kloster, Kronen eller Bispens, der har bortforlenet Gaarden til en adelig. Nogle nævnes kun enkelte Gange og har vel kun været Herregaarde en kort Tid. Men det kan ogsaa skyldes Mangel af gamle Dokumenter, at man ikke kender mere til dem. Samme Grund er vel ogsaa Skyld i, at der kan have været Herregaarde, som nu ikke kendes. I Drøsselbjærg laa en Herregaard, der nævnes 1377 og senere i lang Tid tilhørte en Familie Basse. Det er vist denne Gaard, der 24. Oktober 1601 af Peder Redz til Hørbygaard, der havde faaet den ved sin Hustru Karen Røstrup, tillige med 2 andre Gaarde i Byen. 5 Huse, 5 Gaarde og 1 Værmølle i Mullerup, 1 Gaard i Gørlev og nogle Gaarde udenfor Herredet blev mageskiftet til Kronen. Dens Landgilde var da 3 Pund Rug, 3½ Pund Byg og 8 Mk. 4

1) S. R. D. IV, 510.

Sk. Landgildepeng. Gaarden hørte 1662 under Sæbygaard. I Matriklen 1688 siges den at være øde, den sidste Fæster var Peder Jensen Hovgaard, den havde Nr. 7 og dens Hartkorn var 14 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. I Mullerup var ogsaa en kort Tid en Herregaard, Johs. Nicolai de Muldorp nævnes 1376. Endvidere i Kirkehelsinge, denne Gaard bestod dog i længere Tid, den nævnes 1335, den var endnu til henimod Aar 1500. I Knudstrup var 1395 en Gaard, der senere ejedes og beboedes af Familien Flemming, den blev i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede erhvervet af Kronen, dens Landgilde var da 7 Pund Byg. Endvidere har der ligget Herregaarde i Gørlev, nævnt 1318 og 1366, i Gerslev, nævnt 1407, i Blæsinge, erhvervet 1486 af Antvorskov Kloster, og i Ulstrup, af Hr. Jøp Begere 1355 solgt til Valdemar Atterdag. Navnet Fruerlund i Rerslev kan maaske minde om, at der her har boet en adelig Frue.

Men adelige kunde ogsaa eje en Del Gaarde i en By, uden at man kender nogen Herregaard der eller i Omegnen, som de har ejet. Hele Byen Sønderød ejedes af Valdemar Sejrs Ætling Erik Barnumsen, der 24. Juni 1367 overdrog den til Gertrud Pedersdatter Grubbe. Siden ejedes Byen af Niels Trolle til Trolholm, der 20. Dec. 1630 mageskiftede den til Kronen. En mindre Gaard her tilhørte dog det store Vindue i Roskilde Domkirke. Søjbjerg, der bestod af 8 lige store Gaarde, hørte 1579 under Kronen. I Hallenslev fik Kronen 17. Juni 1560 af Fru Tale Ulfstand, Poul Laxmands Enke, 10 Gaarde og 2 øde Jorder. Jens Nielsen, Niels Sweys Søn, blev under Kong Valdemar Atterdag tildømt 5 Brydegaarde i Ørslev med 5 Bol Jord i Skyld¹). Det er maaske dette Gods, som Peder Oxe og hans Svoger Peder Bilde 1573 mageskiftede til Kronen. Godset bestod dog da af 12 Gaarde, 1 øde Jord og 1 Mølle. Dette Gods har de formodentlig arvet efter deres Svigerfader, Hr. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø. Dennes Moder, Fru Birgitte Olufsdatter Thott, fik 18.

1) Repert. Udat. Nr. 320.

August 1523 af Kongen tilkendt Retten til en Del Gaarde i Ørslev.

Men en Bys Gaarde kunde ogsaa være paa mange Ejeres Hænder, selv om der engang har ligget en Herregaard i Byen. Til Eksempel skal anføres Ejendomsforholdene i Solbjerg, da Kronen i det 16. og 17. Aarhundrede erhvervede det meste af Byen. Kronen fik 1577 en Gaard her af Knud Ulfeldt til Svenstrup og 1578 7 Gaarde og 1 øde Jord af Arild Huitfeldt og hans Søsken, en Søster til ham, Beate, var gift med foranførte Knud Ulfeldt. I 1579 fik Kronen 2 Parter af en Gaard af Herluf Skave til Eskildstrup, Resten af den havde Kronen faaet af de Huitfeldter, og 1 Gaard af Bjørn Kaas til Starupgaard, af hvem Kronen ogsaa fik to Gaarde i 1580. Af Knud Brahe til Engelsholm fik Kronen 1606 en Gaard og det samme Aar ogsaa en Gaard af Frederik Quitzov til Quitzovsholm, Gaarden var hans Hustru Pernille Ruds Arve-gods. Næste Aar fik Kronen en Gaard, der tidligere havde været 2 Gaarde, af Jens Sparre til Vinderup, og 1609 en Gaard af Otto Skeel til Hammelse og en af Chresten Barnekow til Birkholm. Af den nævnte Jens Sparre fik Kronen endvidere 1614 en Gaard. Det bliver ialt 18 Gaarde, desuden var der 1662 2 Gaarde, der da hørte under Kragerup.

Saaledes var det ogsaa i mange andre Byer. Enkelte Godsejere havde dog begyndt paa at samle deres Jordegods, saa det kom til at ligge nær ved deres Gaarde. Men først efter 1660 blev dette almindeligt, ja næsten nødvendigt, thi en Gaard skulde for at have Skattefrihed have 200 Tdr. Hartkorn liggende mindre end 2 Mil fra den.

DA HOLBÆK MISTEDE SIN LATINSKOLE

ET 200-AARS MINDE

Ved **Albert Thomsen.**

Der er i Aar forløbet 200 Aar, siden Holbæk Latinskole blev nedlagt. Dens Historie, som hverken er rig paa store Begivenheder, videnskabelig Hæder eller interessante Personligheder, har tidligere været behandlet¹⁾, og jeg vil derfor indskrænke mig til at gengive nogle nye Oplysninger vedrørende Skolens Nedlæggelse.

Siden Reformationen havde den til Huse i Sortebrødreklosterets Vestfløj, et Stenhus, to Stokværk højt, opført i 1500'ernes første Aartier. Her var en Skolestue, en Lejlighed til Rektor og Kamre til en Hører eller to.

Eleverne var Drengene fra Byen og Omegnen, Antallet varierede stærkt, mellem 20 og 50, stor blev Skolen aldrig. Heller ikke rig, dens Kapital var indtil 1723 kun c. 500 Rdlr., hvis Renter uddeltes til fattige og flittige Pøblinge. Nævnte Aar øgedes Summen med 2000 Rdlr. ved den velhavende Holbæk-Købmand, P e d e r P e d e r s e n s Testamente. Rektor var tillige Kordegn og ydede som saadan sammen med sine Disciple Sangtjeneste i Kirken. De fleste Rektorer beholdt kun Embedet nogle faa Aar, saa søgte de herfra, i Regelen til et Præstekald. 1690 bemær-

¹⁾ Bjørn Kornerup: Holbæk Latinskoles Historie („Arkiv og Museum“ V); Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie, S. 106, 125, 226, 351 og 382.

kes det i et Skatteregnskab, at her er „altid en ny Rektor ankommet til Steden, hvor mere Armod end Rigdom kan erhverves“, og om Hørerne hedder det 1687: begge Hørere haver ingen Løn eller Indkomst, og de agter straks at forlade Skolen ... eftersom de intet til Livs Ophold kan erlange“.

De fleste af Skolens Lærere og de Disciple, der fuldførte deres Studium, endte som „hæderlige og vellærde“ Sognepræster rundt om i Landet, faa af dem blev kendt i videre Kredse, ingen opnaaede varig Berømmelse. Den betydeligste blandt Rektorerne var utvivlsomt Magister *Torkil Baden*¹⁾ (f. 1688, død 1732), der ledede Skolen fra 1694 til sin Død 1732. Han arbejdede flittigt i sin Fritid med filologiske Studier, en stor Samling Manuskrifter efterlod han sig, og kun et Par af hans Bøger blev trykt, deriblandt et Skrift, hvori han søger at paavise visse Ligheder mellem det danske og det latinske Sprog. Nu er alle hans Arbejder forældede og betydningsløse, men de bidrog i sin Tid til at gøre hans Navn kendt i den lærde Verden. Det var ham en Sorg og Skuffelse, at det ikke i Tide lykkedes ham at slippe bort fra Holbæk til en større Stilling; hans Ansøgninger forblev frugtesløse.

Alt tyder paa, at han var en nidkær, flittig og interesseret Lærer med stor Interesse for sin Skole og sine Elever. Han gjorde sikkert sit bedste for at drive Skolen frem, men dens økonomiske Forhold var saa kummerlige, at Anstrengelserne maatte blive forgæves. Dygtige Lærere blev her ikke for den Sulteløn, der ydedes, og dygtige Elever søgte bort til de større Skoler i Roskilde eller Frederiksborg, hvor der var rigeligere Legatmidler og bedre Undervisning.

Fra Badens sidste Aar stammer den Indberetning²⁾ om Skolens Forhold, han d. 28. Juni 1732 indsendte paa

1) D. biogr. Lex. I. 614, og Dr. Kornerups anf. Afhandling.

2) Sjæll. Bispearkiv. Indberetninger om de latinske Skoler 1732.

Biskop Worms Anmodning. Han opgiver her sin Løn til 11 Pund Byg (44 Tdr.) i Degnerente fra en Del Sogne¹), Degneoffer af Holbæk By ved Højtiderne, Offer ved Daab og Vielse, Ligpenge og endelig Fribolig. Høreren fik 5 Pund Byg samt et lidet Offer, som Borgerskabet barmhjærtigt ydede ham. Skolens Kapital androg ialt c. 2500 Rdlr.

Baden foreslaar, at det ved Vakance i Klokkerens eller Aftensangspræstens Embeder ordnes saaledes, at den nye Mand tillige ansættes som Hører, saa Skolen paany faar 3 Lærere. Bemærkelsesværdig i Skrivelsen er ogsaa den gamle Rektors Forslag om, at en Del overflødig Lærdom i den latinske Syntax blev strøget, og at man saa vidt muligt drog Sammenligning med det danske Sprog, hvilket vilde lette Disciplene Forstaaelsen.

En halv Snes Dage efter at han sirligt, men med rystende Haand havde udarbejdet sin Beretning, døde han, 9. Juli 1732.

Aaret efter udnævnte Christian den Sjette Kommissionen af 13. Marts 1733 til at undersøge de lærde Skolers Forhold og fremsætte Forslag til Reformer. Kommissionen forhastede sig ikke, den arbejdede i 6 Aar, indhentede nye Oplysninger hos Rektorerne og naaede efterhaanden til den Overbevisning, at Landet havde for mange smaa Latinskoler, hvis Undervisning og Økonomi var saa tarvelig, at de burde ophæves og deres Kapital, Lærerkrafter og Disciple overføres til de større Skoler. Den mest nærliggende Reform havde vel ellers nok været at hjælpe de smaa Skoler paa Fode, men man foretrak altsaa at slaa dem ihjel i Stedet for at kurere dem. Man havde ikke Øje for, at saa fattige og daarlige de end kunde være, saa havde de dog deres rent lokale Mission. De gjorde det dog muligt for velbegavede Drengene at tage en Studentereksamen i deres egen By, fremfor at Forældrene

1) 1738 fra Merløse, Tuse, N. Jernløse, S. Jernløse, Tølløse, Tostrup, Asminderup, Ondløse, Soderup, Tersløse, Stenlille, Niløse.

med stor Bekostning og stadig Bekymring skulde holde dem til Skolegang i en fjærn og fremmed Stad.

Kommissionens Indstilling til Kongen resulterede da i Forordningen af 17. April 1739, der bl. a. bestemte, at alene her paa Sjælland skulde syv Latinskoler nedlægges, deriblandt Holbæk og Kalundborg¹).

En Maaned senere fik vor Magistrat (16. Maj.) Meddelelse om Dødsdommen og Ordre til, at Rektor H e g g e l u n d inden Nytaar skulde aflægge sit sidste Regnskab for Bispen, ligesom han skulde kundgøre for Hørere og Disciple, at „til Nytaar cesserer (ophører) denne Skole“, „... paa det Disciplene eller deres Forældre i Tide kan være betænkt paa, hvor de vil have deres Børn hen, og om de skal blive ved Studeringer“. Rektor og Hører anmodes om at meddele Bispen, om de er Ansøgere til Embedet som Kordegn og Lærer ved den danske Skole.

Da det gik op for Borgerskabet, at Truslen om Latinskolens Nedlæggelse var blevet til Alvor, gjorde man et energisk Forsøg paa at redde Skolen. En Kreds af Borgere henvendte sig til Magistraten og fik de velvise Mænd til at opsætte et Bønskrift²), som d. 30. Juli indsendtes til Kommissionen.

Det har ikke tidligere været trykt, og da det trods sin noget ubehjælpssomme, knudrede Form er et særdeles kraftigt Forsvar for Skolen, vil vi gengive det her, dog med tillæmpet Retskrivning.

1) Dan Lund: Kalundborg nedlagte Latinskole; „Fra Holbæk Amt“ 1937. Denne Skoles Kapital, c. 5600 Rdlr., henlagdes til Slagelse Latinskole, som til Gengæld skulde give Elever fra Kalundborg visse Begunstigelser.

2) Raadhusarkivet: Kopibog over udgaaede Breve.

Til

30. Juli 1739.

Hr. Gehejmerraad Rosenkranz
samt Professorer og Kommissarier ved
Skolernes Indrettelse!

Den Bekymring, som Holbæks Borgere er overkommen formedelst den Latinske Skoles Reduktion sammesteds, haver de eenstemmende bragt til os underskreven med indstændig Begæring, at vi skulle underdanigst foredrage Byens Anliggende for Deres Excellence og høje Herrer, i Haab at ved Deres Excellence og høje Herrers kraftige Forestilling Skolen maatte af kgl. Naade vorde konserveret. Vores Samvittighed tillader os ikke at nægte Indbyggerne vores underdanige Forbønner i saa vigtig en Sag, som angaar deres Børns Velfærd, der for alle Ting ligger kristelige Forældre paa Hjærte, thi understaar vi os underdanigst at fremkomme for Deres Excellence og høje Herrer, forhaabende saa meget vissere at blive bønhørt, som det er det almindelige, der er bundet paa vores Samvittigheder og ikke vores egen særdeles Nytte vedkommer om.

Vi have da dette underdanigst at begynde af, at denne Skole ej alene er en af de ældste i Stiftet, men endog oprettet af Byens Indvaanere og for mere end 120 Aar siden begyndt at understøttes af Forfædrene i Byen deres kristelige og velmente Tillæg, som siden af Posteriteten (o: Efterkommerne) er bleven forøget, at den nu har en Kapital af 2496 Rdlr. foruden andre aarlige Haandsrækninger, Menigheden har vist baade imod Lærerne og de dertil trængende Discipler, hvilket alt saaledes er besørget og vedligeholdet uden nogen tilbedende Tillæg af fremfarne Konger, høj lovlig Ihukommelse, som de i større Stæder faar deres Ungdom, der havde Lyst og Nemme, befordret ved Studeringer, og samme Ungdom fortsatte deres Skolegang i Byen, hvor de bedre kunne af Forældre eller Venner iagttages og med mere Menage underholdes

end komme til andre Skoler og der adskillige Vanskeligheder underkastes af savnende Tilsyn, i hvilken Hensigt vi maa slutte, at de, som ved Testamenter haver givet noget til Skolen, have og paalagt vores Embeder at besørge, det blev ved samme Skole og aldrig nogen Tid til andre Skoler maatte henlægges under Komnuntion (? Trusel?) for os af Guds evige Hævn og Straf, foruden at saadanne Testamenter endog af Sal. højlovlige Konger ere konfirmerede og desmere hellige og uryggelige i vores ringe og uforgribelige Tanker.

Vi kunne dernæst i lige Underdanighed berette, at Skolen her, saa liden som den er, haver ikke været uden Frugt, thi vi kunne opregne adskillige, hvilke her i Skolen har lagt Grundvold, herfra ere demitterede til Akademiet og siden ere blevne habile Mænd at tjene Gud og Fædrelandet i Kirker, Skoler og kgl. Embeder, i Særdeleshed, at vi ikke skal nævne den fornylig afdøde, brave Rektor Baden¹⁾ i Vordingborg, kunne vi beraabe os paa 3de nu iliveværende, brave, ophygge Præster i dette samme Herred, som her fra Skolen ere affærdigede, hvilket klarligen vidner, at denne Skole ikke har været en af de ringeste Nytte og derfor desmere smertelig at tabe.

Det gaar os desforuden til Hjærte, at ej alene de fleste af nærværende Discipler, hvoraf nogle om eet Aar, nogle om 2 Aar kunne demitteres, maa nødes til at gaa fra Studeringen, siden det bliver Forældrene aldeles utaaletligt at holde dem paa andre Steder i Skole, men det vil og herefter af samme Aarsag aldeles ophøre med nogen herfra at holde til Studeringer, thi først kan ingen Kapitaler henlægges herfra til andre Skoler, saasom de haves efter Testamente, dernæst om der end var lige saa mange Kapitaler udenfor Testamente, kunde det lidet gavne Holbæks Børn paa et fremmed Sted, og altsaa mister Guds Kirke og Landets Embeder de Subjecte fra denne Sted, som kunne være skabte til Studeringer og andre vigtige Embeder.

1) Jacob Baden (1704—38), Søn af Rektor Torkil Baden i Holbæk.

Som da nu Skolen i Holbæk er af den Beskaffenhed, at den først har Byen alene sine Beneficiæ at tilskrive, hvilke i saa mange Aar med stor Flid er konserverede og fremdeles ved flere kristelige Gemytters Gavnildhed kunne forbedres, hvilket bliver tilbage, naar deres Forsæt formedelst Skolens Reduktion vorder forandret, dernæst at samme Beneficia ere givne Disciplerne i Holbæk Skole ved uryggelige Testamenter, og endelig, at Skolen indtil denne Dag har opdraget mange skønne ingenia (o: Begavelser) til Fædrenelandets Nytte, hvilket herefter maatte fejle, siden mange skikkelig Forældre kan ikke overkomme at holde, kan ej heller betro sine Børn langvejs bort, hvor der gaar mere til og er mindre Opsigt med Børnene, saa drister vi os underdanigst til at foredrage det som alle Byens velmenende Indvaanere for dem og deres Ungdom sukker efter, at denne Skole med særdeles kgl. Privilegium maatte benaades til at blive ved, at underholdes af Byen uden anden tilbedende Hjælp, for Byens egen Ungdom og andre skikkelige gejstlige og verdslige Mænds Børn heromkring paa Amtet, som fandt sig tjent med dennem her at indsætte, og naar den producerede ligesaa dygtige Subjekter til Akademiet som de andre ved Magt staaende Skoler, at da dens Rektor maatte have lige Frihed med de andre Rektorer at demittere, saa at Stedets Rektor ligesom hidindtil blev Kordegn for at holde sin underhavende Ungdom under tilbørlig Disciplin, naar Gudstjeneste forrettes, samt derfor beholde det dertil lagte Korn, som for ermeldt er ...¹⁾ Tdr. af Degne Pensione, vilde det blive en inderlig Glæde for Byen.

I det øvrige er Byen pligtig og rede til stricte at rette sig efter Forordningen og ikke sætte nogen til at studere, som enten ikke var bekvem dertil, eller hvis Forældre der fattedes Vilkaar til at holde dem ved Studeringer, og om Deres Excellence og høje Herrer maatte finde det for godt, kunde det indrettes, at ingen blev tilladt at komme i Sko-

1) Tallet mangler.

len, førend han havde lært at gøre en taalelig exercitium stylii lat. (latinsk Stil), paa det de faa Lærere skulle ikke obrueres (?) af Diciplers ulige profect (Fremgang).

Dette haver vi alt til Deres Exc. og høje Herres naadige og kraftige Betragtning underdanigst skullet indstille og derom i Underdanighed at udbede høj formaaende Intercession (Intervention) hos Deres kgl. Maj. til allernaadigste Bønhørelse. Til den Ende her hos nedlægges omstændelig Forklaring om Skolens Oprindelse, Fundatser og Fremvækst, mens om vi derfor skulle give allerunderdanigst Supplik til Deres kgl. Maj, stille vi under Deres Exc. og høje Herrers egen naadige Vilje. Der vi med allerstørste Soumission lever

I. Schougaard. C. Christensen. Fæster. Hans Ditzel¹⁾.

— Man undgaar ikke at lægge Mærke til den stærke Fremhævelse af, at Skolen er stiftet og opretholdt af Borgerskabet selv og ikke skylder Konge eller Stat noget. Det var Sandhed, dog med det Forbehold, at Rektors Løn hovedsagelig bestod af Degnerenter efter kgl. Benaadninger. Med samme Styrke hævder Magistraten, at Skolens Legatkapital ikke kan henlægges til andre Byers Latinskoler, og efter at have paavist Skolens Værdi især for By og Egn, og „Reduktionens sørgelige Følger for Børn og Forældre“, slutter man med at bede Kommissionen bevæge Kongen til at lade Holbæk Skole bestaa, idet man lover ogsaa fremtidig at opretholde den uden Tilskud udefra og gennem en Optagelsesprøve yde Sikkerhed for, at kun velbegavede Børn søger den.

Noget stort Resultat fik Henvendelsen ikke; man redede Kapitalen for Byen, men ikke selve Skolen. I September skriver Rektor Heggelund i et Brev til Biskop Worm, at „her i Byen gør de sig endnu stadig Tanker om at beholde deres Skole og søger med alle Midler at faa den bestaaende“. Men dens Skæbne var afgjort.

¹⁾ Magistraten bestod af Borgm. og Amsforvalter I. Schougaard, samt tre Raadmænd.

I nævnte Brev meddeler Rektor at han nu efter 12 Aars Skole-tjeneste vil søge Præstekald¹⁾, Hørerer, Gert Levin Ruhe, som først havde tænkt sig at fortsætte sine Studeringer og tage teol. Embedseksamen, bestemte sig til at blive i Holbæk og modtage Tilbudet om at være Kordegn og Lærer for den danske Skole. Han var Holbækker, Søn af Kapellan Johan Ruhe og Student fra vor Latinskole. Rektor anbefalede ham stærkt til Bispens Bevaagenhed²⁾, og trods sin unge Alder — 25 Aar — fik han Embedet og varetog det til kort før sin Død 1778.

I et Reskript af 9. Okt. 1739 bestemte Kongen da, at a) Skolehuset og Degnekaldet med Offer og Accidenser (men ikke Degnepensionerne) skulde forblive hos den danske Skoleholder, b) af Latinskolens Kapital skulde de 496 Rdl. forblive ved Byen, da de er skænkede hertil, og Eleverne i d. d. Skole skulde fremtidig nyde Renterne samt de indsamlede „Bøssepenge“ (fra Latinskolens Blok i Kirken). Med Hensyn til Peder Pedersens Legat paa 2000 Rdlr., skulde man først høre hans Arvinger, om de vilde overlade det til d. d. Skole til Elevernes Bøger, Klæder o. lign., eller de vilde oprette en Stiftelse deraf til studerende Holbækdisciple, der søger andre Skoler. c) Det skal kundgøres for Rektor, „at med Læsningen i Skolen til Nytaar 1740 ophører“, og at han til den Tid skal aflægge Regnskab og indsende sin Kassebeholdning, som Kongen har „destineret til andet Brug“³⁾.

Den Kassebeholdning fik Majestæten imidlertid ingen Fornøjelse af. Rektor og „Skolens Inspektører“ (Magistrat og Sognepræst) sørgede viseligt for, at den sidste Renteuddeling til Disciplene ved Juletid 1739 ydedes saa rundeligt, at de sidste Dalere medgik. Man indberettede derfor til Generalkirkeinspektørerne d. 12. Marts 1740, at der ingen Penge var i Kassen. „Peder Pedersens Lega-

1) Hans Frederik Heggelund, f. 1709 i Næstved; 1738—39 Rektor i Holbæk, 1740 Sognepræst i Norge, † 1765 som Sognepræst i Tjæreby v. Skelskør.

2) Breve af 5. og 8. Sept. 1739; Bispearkivet. Komm. f. de lærde Skolers Reduktion.

3) Holbæk Raadstuearkiv. Kopibog o. indk. Breve. 3. Nov.

tum drister vi os ikke til at gøre Beholdning af, siden Deres kgl. Majestæt selv har skudt det fra sig til Arvingerne¹).

Efter nogle Forhandlinger med disse Arvinger udstedte Kong Christian derefter den Resolution, dat. 6. Juni 1740, som afgjorde Legatets fremtidige Anvendelse²). Han godkendte et Forslag fra Arvingerne, gaaende ud paa, at Legatet skal komme Holbæks Bys studerende Ungdom til Gode. Kapitalen bestyres af Magistraten under Stiftsbefalingsmandens og Biskoppens Tilsyn. Renterne tilfalder studerende Børn, hvis Forældre bor eller har boet i Holbæk og har Embede eller løst Borgerskab her (altsaa kun Embedsmænd, Købmænd og Haandværksmestre).

Ved Forordningen af 17. April 1739 om Latinskolers Reduktion havde Kongen tilladt, at der i de Byer, hvis Skole er „reduceret“, maatte antages en eller flere studerede Personer til at informere Børn i boglige Kunster, enten „privative eller familievis“, og i saadanne Tilfælde maatte Legatets Renter komme disse Børn til Gode.

Ikke over 10 og ikke færre end 4 Børn maa paa een Gang nyde Legatet. Arvingernes Børn har, hvis de er i Trang, Ret til dobbelt Portion. De unge Ansøgere skal prøves paa deres Kundskaber af Præsterne og andre i Byen boende studerede Folk (til Eksempel nævnes Byfoged Stampe og Raadmand Fæster) og i Magistratens Overværelse.

Renterne udbetales i Juni Termin af Magistraten i Overværelse af Arvingerne og Præsterne. Børnene skal selv i en dertil indrettet Protokol kvittere for Pengene. Regnskabsbogen indsendes til Bispens og Stiftsbefalingsmandens Eftersyn.

Dersom der ikke i Holbæk er 4 studerende, kan der medtages saadanne, som søger en anden Bys Latinskole,

1) Holbæk Raadstueark. — Kopibog o. udg. Breve.

2) Hofmans Fundatser VIII. 289 ff. — Holbæk Raadstueark. Kopibog over indk. Breve.

men da maa Præsterne og Magistraten skaffe sig Efterretning om deres Forhold¹⁾.

Af særlig Interesse er en Bestemmelse om Legatets Anvendelse, hvis Latinskolen skulde blive genoprettet. Denne Løfteparagraf lyder saaledes:

„Skulde der i Fremtiden blive givet saa considerable (anselige) Legata til dette Brug, at Vi maatte finde for godt igen at oprette en latinsk Skole i Holbæk, skal dette Reglement aldeles ophøre, og da forholdes med denne Kapital efter afgangne Peder Pedersens Testamente“.

Der var imidlertid ingen Velhaver blandt Borgerskabet, som følte sig opfordret til at stifte Legater til dette Brug, Byen var lille og fattig og Tiderne sløje for de smaa Provinsbyer omkring Aarhundredets Midte.

— Efter at Skolehuset havde faaet en længe tiltrængt Istandsættelse, rykkede Gert Ruhe ind med sin danske Skole, Byens egentlige Kommuneskole. 1842 deltes den i en Borgerskole og en Friskole, denne flyttedes over i Klosterstræde 16, mens Borgerskolen, der i 1880'erne udvidedes med en Realskoleafdeling, blev i Klosteret og i en 1884 opført Nybygning. Efter Aarhundredskiftet rykkede Biblioteket (og fra 1911—19 tillige Museet) ind i den gamle Latinskole.

— Holbæks første Historieskriver, Prof. Dr. J. H. Larsen, kalder Latinskolens Nedlæggelse „et haardt Slag for Byen og et Tab for videnskabelige Syslers og Ideers Udbredelse i denne Egn“²⁾. Dertil kom den Uretfærdighed og Meningsløshed, at i de næste 200 Aar fandtes der ikke i hele Holbæk Amt nogen Skole med videregaaende Undervisning, saa „de Subjekter fra denne Sted, som kan være skabte til Studeringer“, maatte enten bekæmpe Lysten eller drage til Latinskolerne i Roskilde eller Slagelse.

Flere Gange i 18. og 1900'erne har der været Planer

1) Legatets Renter uddeles stadig til unge studerende Holbækere.

2) J. H. Larsen: Bidrag til Kundskab om Holbæks Kjøbstæd. Manuskript fra 1847.

fremme om at genoprette Holbæks gamle Latinskole, men det strandede hver Gang paa økonomiske Vanskeligheder.

En Student, Hans Schousboe, der i 6 Aar havde været Huslærer for Sognepræsten, Mag. Smiths Børn, tilbød i 1765 Magistraten, at han vilde leje Værelser og oprette et Kursus for 10 af Byens Børn i Latin, Græsk, Hebraisk, Skrivning og Regning, saaledes at de kunde demitteres til Studentereksamen. Hans Vederlag skulde være de 100 Daler Rentepenge af Peder Pedersens Legat og desuden fri Kost paa Omgang hos Børnenes Forældre samt et Læs Brænde for hvert Barn.

Da Magistraten ikke mente at kunne gaa ind for hans Ide, sendte han sit Forslag til Kongen, bilagt med diverse Erklæringer og Anbefalinger; han roses for Flid og Duelighed, og flere Borgere stiller i Udsigt, at de vil lade deres Sønner læse hos ham, hvis Planen virkeliggøres¹⁾.

Skønt den stemte godt med Reduktions-Forordningen af 17. April 1739, hvor privat Forberedelse til Artium ved en studeret Person netop omtales, kom der dog ikke noget ud af Planen. Schousboe fik et Præstekald og ægtede Smiths Datter, Karen.

— E d v a r d H a s s stiftede 1906 Stenhus Kostskole uden for Holbæk, siden 1912 et Gymnasium for Drengene; mange Holbækdrengene har taget deres Artium her, mens Byens studerelystne Pigebørn overvejende er henvist til at rejse til Roskilde Katedralskole.

— Holbæk Latinskole er sandsynligvis stiftet 1539 i Henhold til Christian den Tredjes Kirkeordonans, som befalede, at der i hver Købstad skulde være en saadan Skole²⁾. Det er altsaa i Aar 400 Aar, siden den oprettedes, og 200 Aar siden den nedlagdes. Det var et stort Tab for By og Omegn at miste den, føleligt den Dag i Dag. Baade Forældre og den opvoksende Ungdom vilde sikkert hilse det med Glæde, hvis Myndighederne nu i dette dobbelte Jubilæumsaar vilde sætte frisk Fart i de gamle Planer om at lade Skolen genopstaa, i hvert Fald som et Gymnasium for Piger.

1) Raadstuearkivet. Kopibog o. indk. Breve.

2) Se saaledes Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskole, S. 3.

PRÆSTEKALENTER I ÆLDRE TID

Et Kulturbillede fra det 16. og Begyndelsen af det
17. Aarhundrede.

Ved Pastor emer. Erh. Qvistgaard.

Skønt Præstekalenter ifl. Chr. d. V.s Danske Lov, jo allerede ved kgl. Bud af 1618 har været afskaffede i over 300 Aar, kan det dog sikkert, da man ofte i Beretninger fra ældre Tid støder paa Ordet Kalente, saasom i Kalentegilder, Kalentehus og Kalentegods, have sin Interesse for Nutiden at lære disse nærmere at kende baade i deres Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne, især da Kalentegildet omend i en noget anden Form findes endnu et enkelt Sted her i Landet¹⁾, nemlig paa Lolland.

Ved Ordet „Kalent“, der sikkert har sin Oprindelse dels af det latinske „calendæ“ ɔ: d. 1. i Maanedens, dels af det latinske Ord „convoco“ (sammenkalder) betegnedes i Middelalderen en Forening eller Sammenslutning med baade gejstlige og verdslige Medlemmer, dels til Varetagelse af fælles Interesser, dels til Afholdelse af Sjølemesser for Folk, som ønskede saadanne enten for deres afdøde eller for dem selv efter Døden, i Reglen til „Ævig Tid“. Tilsvarende hertil har de borgerlige Gilder og Laug ofte et vist religiøst Præg og til Afholdelse af Sjølemesser for de afdøde Medlemmer. — For saadanne Sjølemesser betaltes nogle Mark Sølv eller skænkedes Jordegods dertil. Hvert Herred havde i Reglen deres Kalenter. Sær-

1) Udgiveren heraf har selv som ung Præst paa Lolland deltaget i et saadant Kalentegilde hos en af Sognepræsterne.

lig bemærket er Slagelse Herreds Præsters Kalente, der var knyttet til Kristi Legems Alter i Sct. Mikkels Kirke — Palmelørdag 1533 blev dette Alter dog opbrudt og brændt af Folkemængden —. Til dette Alter var der allerede omkring 1430 skænket en Gaard i Vетterslev af en Rigmand og hans Hustru for Sjælemesse for deres afd. Forældre. Efter Reformationen, da Sjælemesserne blev afskaffede, blev de forandrede til ugentlige Mandagsprædikener.

Da Sjælemesserne saaledes blev forbudt ved Reformationen, gik de tidligere alm. Kalenter over til at blive udelukkende Præstekalenter med Udelukkelse af de verdslige Medlemmer, og blev Sammenkomster af Gejstligheden, baade Præster og Degne, der jo i Reglen var Studenter og derfor regnedes til Gejstligheden. Ved disse Kalenter drøftedes fælles Interesser, og de afsluttede med et Gilde, i Reglen efter Tidens Skik med stor Overdaadighed i Mad og Drikke, hvad der jo blev Aarsagen til Kalenternes Afskaffelse.

Det er disse Præstekalenter efter Reformationen og deres Forløb gennem Tiderne, der her skal drages frem. Det første, der maa spørges om, er, hvor fandtes disse Præstekalenter og hvor holdtes de?

Reglen var sikkert, at der skulde være et Kalente i hvert Herred, dog hører vi meget lidt om dem i Jylland med de store uvejsomme Strækninger, der vanskeliggjorde Sammenkomsterne, derimod hører vi mere om disse paa Øerne, f. Eks. Slagelse Herreds Præstekalente, Arts Herreds Kalente¹⁾, det Hellige Trefoldigheds Kalente i Tudse Herred, Ramsø-Bjeverskov Herreds Kalente, Vindinge Herreds Kalente og Vor Frue Kalent paa Lolland, idet de ofte ligesom de verdslige Gilder vare viede til en Helgen eller til et helligt Begreb, dog hører sikkert disse Navne op efter Reformationen.

1) Hvis Kapital nu er omdannet til „Arts Herreds Præstekalente-Legat til Præsteenker eller -Datter fra Arts Herred“.

Hvordan saa nu den gejstlige Øvrighed paa dem? Det var saa langt fra, at den misbilligede disse, skønt de dog havde deres Oprindelse i den katolske Tid, at den tværtimod søgte at fremkalde dem paa Egne, hvor de enter vare gaaede af Brug eller aldrig havde været i Brug, for at Præsterne skulde komme sammen og tale om deres Embedsgerning. Vi har endog Eksempel paa, at de, inden de forfaldt, havde Kongens Bevaagenhed. Der fortælles herom saaledes: Ved et Kalente- og Præstegilde i Løve Herred i Aaret 1605, hvor bl. a. Provsten, Hr. Anders i Ørslev, Hr. Clemens i Bakkendrup og Hr. Oluf i Gjerslev vare til Stede, indkom Studenten Laur. Mogenssen sammen med to andre Personer formummede og opførte sig usømmeligt i Drukkenskab. Efter Kongens Befaling kom Sagen for Retten, og ved Konsistoriums Dom dømtes Studenten til Eksklusion fra Akademiet, dernæst at føres i sin Narredragt, som han ved den Lejlighed havde paa, med en Tromme fra Gammeltorv til Slcttet og endelig en Tid lang arbejde i Lænke, sig selv til Spot og Straf og andre til Eksempel. Tilvisse ingen lille Straf.

For disse Kalenter, der holdtes enten i de fra den katolske Tid levnedede Kalentehuse, f. Eks. i Køge og Slagelse eller i en af Herredskirkerne, selve Kalentegildet dog altid i Præstegaardene paa Omgang, blev der tidligt givet Regler eller Love, der bestemte, hvem der kunde blive Medlem deraf, hvor tidt de skulde holdes, og hvad der skulde foretages ved Sammenkomsterne. Det var Landemoderne, i deres saakaldte *Synodalia*, der gav disse Regler, ligesom ogsaa Biskop Ped. Palladius i sin Visitatsbog. Til Tider var det vist Præsterne selv, f. Eks. i Hellig Trefoldigheds Kalent i Tudse Herred med ikke mindre end 20 Paragraffer. —

I Landemodeprotokollen 1559 for Sjællands Stift siges saaledes: Calente skal ikke holdes uden én Gang om Aaret og maadeligt „sine luxu et hoc regio mandato“¹⁾,

1) 3: uden Overdaadighed og det efter kongelig Befaling.

ej skulle Degnene gøre Calente, men efter deres Evne skulle de hjælpe deres Sognepræst, og skal ingen tilbydes (o: indbydes) uden Præster og Degne og deres Hustruer. Og Peder Palladius siger: Efter denne Dag skal Calente ikke holdes tiere om Aaret end en Gang, og den skal staa (o: holdes) 8 eller 14 Dage i det længste efter Synoden, desligeste skal ingenlunde tilstedes, at Herremænd, Fogeder og andre bydes til Calente. Degne, som søge Calent og formuendes ere, skulle hjælpe til Calente efter deres Evne efter Brødrenes Samtykke, og endelig siges der 1579: Der skal ingen Herremænd, Herredesfobed, Borge og Bonde være eller kaldes Calentebroder, men ellers, hvor der bor nogen god Dannemand i Herredet eller Sognet, kan han indbiudes for en Gæst, og dog ingen Calent at gøre, at der skal ingen Ulempe afkomme. — Det var saaledes oprindeligt kun Gejstligheden, Præster og Degne med deres Hustruer, der havde Adgang hertil, senere kom dog ogsaa fromme Adelige og andre Lægbrødre, særlig de styrende. Herom skriver Biskop Palladius i sin Visitatsbog: „Eders Sognepræst oc Sognedegn skulle søge til Calente heri herriet met andre Prester, at de kunne altid vide, huad de endrectelige met andre skulle lære eder og skicke dem efter kongelig Maiestæts ordiantz i alle maader, som de vide at kunne rette dennem efter den calentebog, som ieg haffuer schreffuet dem til gode“ og et andet Sted i samme Bog: „Sogneprester og Sognedegne skulle komme til samme tho Gange om Aaret i det mindste og handle met huer andre om Lærdommen, Leffnit, Ceremonier oc om alle andre Ting som religionen er anrørendis“ (Danske Kirkelove II, 30). Da Kalenterne saaledes skulde være til gensidig Opbyggelse, begyndte de med Bøn, der gentoges flere Gange, ogsaa ved det efterfølgende Maaltid, og der blev sunget Salmer, og i Optegnelser fra den Tid finder vi baade hvilke Salmer, der blev sunget, og hvilke faste bestemte Bønner, der lød ved disse Lejligheder.

Med Hensyn til den festlige Sammenkomst, der var knyttet hertil, Kalentegildet, der altid holdtes i Hjemmet (convivium), skulde man, siges der, i Forening nyde et tarveligt Maaltid, alt imens man drøftede Sager af fælles Interesse, og Biskop Palladius gik endog saa vidt efter Tidens Skik, at han tillod, at der efter Middagsmaaltidet, som maatte være en Timestid, afholdtes „en hæderlig Samdrik“, der kunde staa paa i 3 Timer, dog bød han enhver straks herefter at tage hjem, mens det endnu var lyst, eller som det siges andet Sted: „Calentet skal ikke holdes mere end én Dag og skulle Præsterne med Degne, Hustruer og Svende være over Markskjel, før Sol gaar op“, og om selve Maaltidet siges, at det skal holdes med Maadelighed foruden Drukkenskab, Spillemand, Bulder og Bang, Sværgen og Banden. —

Men desværre, slig Formaning overholdtes langt fra altid, og Tilstanden ved saadanne Gilder var ofte meget slem¹⁾, dog der gaves Undtagelser. Ved et Kalentegilde 3. Juni 1600 i Næstved hos Hr. Niels Eskildsen, Capellan ved Sct. Peders Kirke, holdtes følgende Skik ved Maaltidet:

I.	II.
1. Høns med speck.	1. Fersk Fisk.
2. Salt Mad.	2. Sylt.
3. Liummer?	3. Lam kiød.

III.

1. Groffenbrad.
2. Lam steg oc hare steg.

Ind imellem disse Afdelinger blev der sunget Salmer og ligeledes efter Maaltidet og til Slut Bøn og Sang. Men dette var kun en Undtagelse. Naar man husker paa de

¹⁾ Der berettes saaledes, at en beruset Kusk havde slaæet en Degn ihjel paa Hjemvejen fra et Kalent. Det blev derfor indskærpet 1607, at Kuskene kun maatte faa 2 (Præster og Degne dog 4) Retter Mad med dansk Øl, at der ikke skulde være uoplagte til Hjemturen og brække Arme og Ben paa Vejen.

Tiders Umaadelighed i Mad og Drikke ved Gilder, kan det ikke undre, naar Biskop Jac. Madsen i Fyn i sin Visitatsbog skriver: „Vi hører om Kalentegilder, hvor der trakteredes med 15 Retter Mad“, og til et Kalentegilde i Everdrup i Sydsjælland 1598 lod Præsten, Hr. Rhuus, slagte et Kvæghoved, to Fedesvin, seks Lam, syv Gæs, ti Par Høns, 12 Snese Æg, uden at regne den „Gammelmad“ (o: al Slags Saltmad, her 8 Fade), som fortæredes og som ansloges til næsten ligesaa høj Værdi som Kvæghovedet. Desuden blev der drukket 5 Tdr. Øl og 3 Pot. Brændevin o. m. a. Gildet varede i 3 Dage, og Præsten var for tredje Gang Vært.

Saaledes var det vist mange Steder, hvorfor Biskop Palladius ogsaa giver disse Gilder det værste Skudsmaal ved at sige, at det ikke kunde være gaaet værre til ved Oldtidens Bakkanalier, de udartede til ligefremme Drikkegilder.

Man kan nu spørge, hvorfra fik Præsterne, som vist i Reglen sad i smaa Kaar, Raad til alt dette. Der var vel nogle, de mere velhavende, der betalte af deres egen Pung, men vi høre tidlig (1552 og 55) om Gaarde og Gods, der var givet til Kalenterne, vel ikke til de overdaadige Maaltider, saa dog til Udgifterne dertil i det Hele, Midler, som senere efterhaanden ere forsvundne, hvis de da ikke som f. Eks. i Arts Herred her paa Sjælland senere er hensat til et Legat for Præsteenker og -Døtre, eller som endnu paa Lolland i Sønder og Nørre Herred endnu bruges til et aarligt Kalentegilde for Præster.

Følgen af, at disse Kalentegilder saaledes efterhaanden udartede mange Steder til rene Æde- og Drikkegilder, blev da ogsaa, at „alle Calenter, Laug og Gilder, som tilforn blandt Gejstlige hafner veren brugelige“ afskaffedes ved kgl. Bud 1618, gentaget 1643, og endelig i Chr. d. V. danske Lov, og afløstes af de endnu brugelige Landemoder og Præstekonventer, idet det dog egentlig kun var Gilderne (convivia), der forbødes.

Præstemøder, derofte kaldes Kalenter, fandt derimod jævnlig Sted gennem hele det 17. og nogle Steder ind i det 18. Aarh., og Maaltidet ved saadanne Lejligheder skal være tarvelige. I 1722 vedtoges det, at ingen Præst maatte give mere end 4 Retter Mad til Maaltidet, nemlig Suppe, Steg, Fisk og Kage, dog agtes det ikke for Ret: Salat — Spegesild og hvad andet til Steg gives. —

En af de bedste Kilder til Oplysning om Præste-Kalenter er „Tudse Herreds Kalentebog fra 1593“¹⁾, ogsaa kaldet Hellig Trefoldigheds Gilde i Tudse Herred, et lille sikkert hidtil lidet kendt og brugt Haandskrift, der foruden Navnene baade paa Kalentebrødrene og de adelige og læge Brødre ogsaa indeholder foruden nogle latinske Bønner ved Calentet Lovene hertil i 20 Paragraffer, som her skal anføres:

Love i denne Provins.

I.

Onsdag efter Trinitatis skal Præsterne hvert Aar sammenkaldes, omtrent Kl. 8, og da skal den Præst, som sidst holdt Møde, holde fuldstændig Tjeneste (*integrum ministerium*) i Kirken ligesom om Bededage. *Materia concionis penes ipsum erit.* (Talens Stof maa han selv bestemme.)

II.

Onsdag før Mikkelsdag skal Præsterne atter sammenkaldes og møde, naar 8 slaar og atter holdes Tjeneste, og Præsterne skal betale Katedraticum og Gæsteripenge, Degnene Skolepenge og Kirkeværgerne Studieskat. Hvo det forsømmer bøde en Tønde Øl.

III.

Landemode staar altid Onsdagen efter dette Evangelium om Lazarus.

IV.

Calenten staar altid Tirsdagen efter det Evangelium: Den store Nadvere.

V.

Den Præst, i hvis Sogn Calenten sidst er gjort, skal i den første Calente tale. Messen skal holdes paa Latin ligesom ved Trinitatis.

1) Findes i en Afskrift, rimeligvis af Langebæk, i det historisk-genealogiske Arkiv paa Rigsarkivet (in quarto Nr. 20).

VI.

Absenterer enten Præst, Degn eller Calente-Søster uden lovlig Grund fra Calenten, da skal den holde den første Sammenkomst.

VII.

Hvilken Præst, der ikke møder til Præstemøde, skal ogsaa holde første Præstemøde.

VIII.

Naar nogen Præst eller Degn kommer ny til Kald, skal den udi Calenten, naar alle Brødre ere forsamlede, gøre sin Ed.

IX.

Den Præst, som er annammet og har gjort sin Ed, skal prædike i næste Præstemode derefter, at Brødre kunne høre ham.

X.

Den confoederatio (Forening) imellem Præster og Degne skal huiert Aar udi Calenten renoveris (fornyes), att der skal icke gøris Oprør inter poculas (under Drikkelaget), om di sagde noget imod huerandre indbyrdis.

XI.

Ingen Præst eller Degn skal offuerskiende huerandre inter laicos (imellem Lægmænd), enten for Lærdom eller Lefnit og baguæske eller fortale huerandre. Hvo det gjør, bøde sig efter fire Brødris Dom och forlige sig med sin Broder, som hand haffuer fortørnit.

XII.

Prouisten skal paa huert Capitel forsyne huilken Prest eller Degn, der skal nest efter, som de ere forsamlede, holde første Præstemode eller Calente og huo tienesten skal holde.

XIII.

Prest eller Degn, der forsømmer at lade Proustens bref komme hiem, hand bøde en Tønde Øl.

XIV.

Naar nogen Calentebroder dør, da skulle alle Calente-Brødre følge hans Lig til Graffuen. Huo det forsømmer bøde en tønne Øl.

XV.

Huer Calente Broder, der dør, skal give 6 Mark til Siellegafue til Calenten.

XVI.

Huer Prest, der dør, skal giffue en Daler til Siellegafue¹⁾ til Kiofmantshafuens Universitet efter kgl. Maiestats fundats.

XVII.

Prouisten skal begreffue Prester och Degne och haffue en Daler for sin Umage.

XVIII.

Naar nogen Calentebroder dør, skal Prouisten indskriffue hans Navn udi Calentebogen.

XIX.

Hvilken Prestesøn eller Degnesøn, der gaar til Skole og skikker sig vel och haffuer udi denne Calent mist Fader eller Moder, skal huer Prest Onsdagen for Sct. Michelsdag aarligen hielpe til sin Skolegang 1 Mark och huer Degn 4 Skil.

XX.

Udi Calenten midt under Predicken skal fattiü folchis Werge efter Sogneprestens Befalning gaa med Tavlen til alle Calentesøskende och samme Taflepenge skal strax uddelis yblandt fattige paa dett att Calentesøskende skal icke være offuerløbne aff de fattige.

Foruden disse meget udførlige Love eller Regler for Kalenterne, findes der i samme Tudse Herreds Calentebog ogsaa opført Navnene paa dem udenfor Præstestanden, der paa den Tid vare Medlemmer af Kalentet. Kalentebogen slutter med en Del personalhistoriske Oplysninger om Præsterne i disse Sogne fra 1596—1676.

Nu er jo alle disse Kalenter med tilhørende Gilde forsvundet paa et Par enkelte nær, nemlig i Lollands Sønder og Nørre Herred. Her samles endnu den Dag i Dag Herredets Præster én Gang aarlig hos en af Sognepresterne i hvert Herred til en festlig Sammenkomst, Kalentegilde, og Udgifterne til dette Festmaaltid afholdes af en Kornafgift paa 8 Tdr. Byg, der aarlig svares dels af Tjørnebygaard i Utterslev Sogn og af en Gaard i Købelev Sogn, og

1) Det samme som et Legat.

paahviler disse Gaarde fra ældgammel Tid til Præsteka-
lenter. — Afgiften betales til den Præst, der efter Tur
holder Kalentegildet¹⁾).

Kilder.

Kirkelexicon. Kalckar: Dansk Ordbog. Troels Lund: Dagligt Liv
i Norden. P. Palladius: Visitatsbog og Calentebog. Kirkehistoriske
Samlinger. Hofmans Fundatser. Synodalia Selandia. Tudse Her-
reds Calentebog paa Rigsarkivet. Nyrop: Gilder og Lavsskraaer.
Danske Magasin, 3, VI, 168 og 264—65. Joachim Larsen: Den dan-
ske Folkeskole. Severinsen: Sct. Mikkels Kirke i Slagelse. Ny kgl.
Saml. 4 o 1187 (Vindinge Herreds Kalente). N. Jespersen: Graduale.
Danske Kirkelove II, 30—33. Ny kgl. Saml. 4 o 1187. Ny kirkehist.
Saml. IV, 373. I, 492. Pontoppidans Annaler III, 48. Præstø Amts
Aarvog 1938, S. 70.

— — —
I vor Aarvog 1932 har Forf. Side 174 ff meddelt: „Nogle per-
sonalhistoriske Oplysninger om Præster og Degne i Tudse Herred
i det 16. og 17. Aarh.“ Udarbejdet efter den omtalte „Tudse Her-
reds Kalentebog“.

R e d.

1) Naar Lolland har beholdt Kalentegilderne gennem Tiderne, skyldes det efter Sigende, at de lollandske Præster vare mere maa-
deholdne med Mad og Drikke ved deres Gilder end Præsterne
andre Steder.

HOLBÆK KIRKE SOM KAPITELSKIRKE

Af J. O. Arhnung.

ST. NICOLAI KIRKE

Tidspunktet, paa hvilket den ene af Holbæks middelalderlige Sognekirker — St. Nicolai Kirke — annekteredes til Præbendet Syv, et af Roskilde Domkapitels gamle Kannikedømmer¹⁾, kendes ikke. Men man har Lov at gætte. Præbendet Syv tør antages grundlagt o. Aar 1200, i hvert Fald før 1246²⁾. Da Jakob Erlandsen lidt senere blev Biskop i Roskilde (1249—53), knyttede han St. Mikkels Kirke i Slagelse, en rig og anset Købstadskirke, til hvilken han mente at besidde Kollationsret, til Præposituret (Provstiet) i Roskilde Domkapitel, — en opsigtvækkende Handling, som Kong Kristoffer, der selv mente at besidde Retten over Kirken, søgte at imødegaa, hvad der førte til langvarige og bitre Stridigheder mellem Bispen og Kongen³⁾. Det skulde vel ikke være den samme Biskop, der har knyttet St. Nicolai Kirke i Holbæk, vistnok denne Bys vigtigste Kirke i Middelalderen, til Kannekepræbendet Syv? Formodningen svækkes i hvert Fald ikke ved, at vi i en Fortegnelse fra 1636 over 27 Kirker, over hvilke Roskilde Kapitel havde Pa-

1) Roskilde Domkapitel, der i Middelalderen fungerede som biskopeligt Raad m. m., bestod af en Samling Kanniker, der hver for sig besad et Kannikedømme, ogsaa kaldet Præbende, en vis Godsmængde, af hvis aarlige Udbytte den enkelte Kannik levede. Kapitlet ophævedes ikke ved Reformationen; endnu i henved 150 Aar efter denne fandtes der Kanniker og Kannekedømmer (Præbender).

2) J. O. Arhnung: Roskilde Domkapitels Hist. I, 104.

3) smstds. 49 f.

tronatsret, finder St. Mikkels Kirke i Slagelse nævnt paa første Plads og straks derefter Holbæk¹⁾, og den bestyrkes i nogen Grad ved den mærkelige Beretning om Drabet af Holbækpræsten Asker o. Aar 1253. Det var ganske vist Borgerne i Holbæk, der dræbte Asker, men det var Jakob Erlandsen, der 1256 gjorde dette Drab til et Klagemaal mod Kong Kristoffer, idet han især bebrejdede ham hans Passivitet efter Drabet²⁾. Er det end muligt, at Kongen ikke direkte har været impliceret i dette, maa man dog spørge om, hvad hans Passivitet efter Drabet skyldtes. Skulde Grunden maaske være, at der mellem Kongen og Jakob Erlandsen var opstaaet en lignende Strid om St. Nicolai Kirke i Holbæk som om St. Mikkel i Slagelse? Havde Jakob Erlandsen annekteret St. Nicolai i Holbæk til Præbendet Syv i Roskilde Kapitel og dette derefter udnævnt Asker til Præst i Holbæk? Og havde Kong Kristoffer bestridt Jakob Erlandsens Anneksionsret og Borgerne, idet de tog Kongens Parti, dræbt Asker?

Over St. Nicolai Kirkes Historie i Middelalderen hviler nu et dybt Mørke. Det er knap nok, at det gennembyrdes af et ubetydeligt lille Lysglimt. Den ²⁵/₈ 1493 beseglede „Hr. Niels Perssen, Sognepræst til St. Nicolai Kirke i Holbæk“, et Brev³⁾. Kirken eksisterede dog alt-saa!

Roskilde Domkapitels Jordebog fra 1568 indeholder imidlertid en Efterretning, der kaster et skarpt Lys tilbage i Tiden. Ifølge denne Jordebog oppebar Præbendet Syv aarligt „Af S. Nicholai Kirke i Holbæk 8 Sk[illing] Grot⁴⁾“. Hermed er et Patronatsforhold mellem Præbendet og den paagældende Købstadkirke udtrykt. Dette bekræftes da ogsaa af en senere Jordebog, hvor det direkte siges, at Præbendet Syv har Patronatsret til Holbæk

1) Ny kirkehist. Sml. V, 183.

2) Acta processus litium 21; Alb. Thomsen: Holbæk Købstads Historie (citeres i det følgende: Holb. Købst. Hist.) 37.

3) Rep. 2 Rk. 7475; jfr. ogsaa ⁵/₈ 1425 (Rep. 1 Rk. 6189) og ¹³/₈ 1493 (Rep. 2. Rk. 7418).

4) Univ.bibl.: A. M. 8764, S. 185.

Kirke (foruden til Merløse og Syv Kirker)¹⁾. Men dette Patronatsforhold har uden al Tvivl middelalderlig Rod. Man vilde sikkert aldrig i protestantisk Tid have fundet paa at tillægge et Kannikedømme Patronatsret til en Købstadkirke.

Tværtimod ser vi Kong Frederik 2. værne de Sognepræster, hvis Sogne fra tidligere Tid hørte under Kapitlet, mod økonomisk Udbytning af Præbendebesidderne. I et Brev af 15/9 1571 befaler han Kapitlet, at det i Forening med Bispen skal gøre en „kristelig Skik og Ordning“, „at saamange Præster som Kapitlet har Forsvar over, maa bekomme Præstegaarde, dennem selv besidde og fri beholde ... og deraf give til den Prælat eller Kannik, som har jus patronatus til samme Sogn, en lidelig Pension eller Afgift“²⁾. Som Følge heraf sammentraadte Kapitlet og vedtog den fremtidige Ordning, der blev opskrevet i et Brev, dat. 7/8 1572. Det omhandler alle Kapitlets Kirker, men her skal kun de Bestemmelser, der angaar Holbæk Kirke, refereres: den, der bliver forlenet med Kannikedømmet Syv, skal „have aarligen af Sognepræsten i Holbæk 6 Skilling Grot, og skal Sognepræsten der sammesteds have Præstegaarden udi Mjersløse fri uden Afgift, og skal Jus Patronatus til Syv og Holbæk Sogne være hos Capitlet, som [den] af gammel Tid haver været tillagt“³⁾. Altsaa en Forbedring for den Holbæk Sognepræst, idet den aarlige Afgift i Fremtiden skulde ned sættes fra 8 Skilling Grot (jfr. Jordeb. 1568) til 6 Skilling Grot. Lad os blot med det samme tilføje, at det rigtignok er tvivlsomt, om Forbedringen blev ført ud i Livet; thi ifølge en Kapitelsjordebog fra 1614 oppebar Indehaveren af Præbendet Syv stadig af Holbæks Kirke „aarligen Pension 8 Sk. Grot“⁴⁾.

1) Rigsark.: Rosk. Kapitels Jordeb. 1648.

2) Ny kirkeh. Saml. V, 182.

3) Ny kirkeh. Saml. V, 185.

4) Rigsark.: Rosk. Kapitels Jordeb. 1614, Bl. 57 v. Tør man tro Jens Bircherod (Ny kgl. Saml. 1167⁴⁾), der tilhører Slutn. af 17. Aarh., ydedes der „af Præstegaarden i Mierløse 7 Tønder 2 Skæpper“.

Meget overraskende virker en Efterretning fra 1573. Den $13\frac{1}{2}$ d. A. skænkede Frederik 2. sin Lensmand paa Holbæk Slot, Kristoffer von Festenberg (Pachs), „en øde Kirke i Holbæk, kaldet St. Nicolai Kirke, med Kirkegaarden og Pladsen, hvorpaa Kirken staar; han maa lade Kirken nedbryde, selv bruge Sten, Tømmer og Kalk derfra og lade Kirkegaarden indhegne og opføre Bygning derpaa“¹⁾. Total Tilintetgørelse af et gammelt Gudshus! Foruden af Harme fyldes vi af Forbavselse. Var St. Nicolai Kirke ikke Kapitlets retmæssige Ejendom, og kunde Kongen forære den bort til Tilintetgørelse uden Samtykke af Kapitlet? Der kan kun delvis gives Forklaring herpaa. Det ovenfor citerede Udtryk „en øde Kirke“ tillader den Slutning, at St. Nicolai Kirke ikke længere var i Brug. Men en Menighed og en Sognepræst er selvfølgelig ikke ophørt at eksistere, kun maa de have faaet en anden Kirke til Samlingspunkt. Denne anden Kirke var Sortebrødrenes gamle Klosterkirke, som Kristian 3. i 1536 sammen med Klosterets øvrige Bygninger skænkede til Holbæk By²⁾. Det vides ganske vist ikke, hvornaar Klosterkirken toges i Brug som Sognekirke, idet intet bevaret Dokument oplyser det. Den almindelige Opfattelse er, at det skete i 1536 eller kort derefter. Borgmestre og Raadmænd, der nu repræsenterede Ejendomsretten til Munkenes gamle Kirke, har fundet det fordelagtigt at anvende denne som Sognekirke, og højst sandsynligt forbandt sig hermed Forestillingen om det praktiske i at sammensmelte de to ældre Sognemenigheder — St. Nicolai Kirkes og Vor Frue Kirkes — til een. Der var Plads til dem begge i den store Klosterkirke. Saa maatte det gaa med „Vor Frue“ og med „St. Nicolai“ som det kunde. Det er imidlertid muligt, at Forlæggelsen af Gudstjenesterne til Klosterkirken er foretaget paa et noget senere Tidspunkt end an-

1) Kanc. Brevb.

2) Holb. Købst. Hist. 125.

taget, eller at den en Tid lang kun har været delvis; thi endnu i 1556 omtales Kirkevænger for St. Nicolai Kirke¹). At „St. Nicolai Kirke i Holbæk“ i 1568 gav Afgift til Præbendet Syv (jfr. Jordebogen fra d. A.), behøver derimod ikke at betyde, at denne Kirke endnu var i Brug, — den citerede Benævnelse af Kirken kan skyldes en ældre Jordebog, der har tjent til Forlæg for Jordebogen 1568.

Saa meget er sikkert, at St. Nicolai Sogns Menighed før eller senere maa have forladt deres gamle Kirke og være flyttet over i Klosterkirken, der iøvrigt synes at have ligget i det selv samme Sogn²). Det Gods, der i Middelalderen havde ligget til St. Nicolai, fulgte med ved Flytningen, og Forandringens juridiske Følger var ikke saa store, at den berøvede Roskilde Kapitel — nærmere bestemt Præbendet Syv — dets gamle Patronatsret. Denne er for den følgende Tids Vedkommende saa sikkert afhjemlet som noget. Imidlertid ses det samtidig, at Borgmestre og Raad i Holbæk havde faaet Indflydelse paa Kirkens Budget; det var maaske den Gevinst, de tog hjem.

„ST. LUCII KIRKE“

Denne Benævnelse er blevet almindelig for Sortebrødrenes gamle Klosterkirke i Holbæk³). Men er den rigtig?

Det middelalderlige Kildemateriale til Belysning heraf er spinkelt — af Breve til Klosteret, eller hvori dette blot omtales, er jeg kun stødt paa et Antal af 5, og de undlader uheldigvis alle at benævne Sortebrødre-klosteret med Helgennavn.

Klosterets Segl maa imidlertid anses for en ikke uvig-

1) 1 $\frac{3}{4}$ 1556 (Kanc. Brevbg.)

2) Jfr. $\frac{7}{8}$ 1456 (Rep. 2. Rk. 642).

3) Fra Holbæk Amt 1909, S. 105, 1912, S. 97. Chr. Axel Jensen: St. Lucius Kirke i Holbæk (Særtryk af „Architekten“ 1914); Holb. Købst. Hist. 127; jfr. Vilh. Lorenzen: De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie 62.

tig Kilde. Der foreligger to Konventsegl og et Priorsegl¹⁾. Paa det ene Konventsegl ses, ifl. Henry Petersen, St. Peder med Nøgle og St. Paulus med Sværd, paa det andet St. Peder med Nøgle og en Skikkelse, der muligvis skal forestille St. Laurentius med Rist. Paa Priorseglet endelig er en Fremstilling af Maria med Jesusbarnet og forneden St. Kathrine med Hjulet. Det kan ganske vist gøres gældende, at „St. Paulus med Sværd“ paa det først nævnte Konventsegl k u n d e tænkes at forestille St. Lucius, der led Martyrdøden ved Halshugning med et Sværd, men det maa rigtignok indrømmes, at det er langt mere nærliggende at opfatte den paagældende Skikkelse som St. Paulus, da det var meget almindeligt at fremstille de to Apostelfyrster, Peter og Paulus, sammen. Bortset fra den nævnte Mulighed er der intet i Seglene, der peger mod, at Klosteret og dermed Kirken skulde have været indviet til St. Lucius. Snarere kunde der være Grund til at antage St. P e t e r for Klosterets Helgen, da han findes paa begge Konventseglene, — hvis ikke man vil fæstne sig ved St. K a t h r i n e paa Priorseglet. For sidstnævnte taler nemlig, foruden Seglet, dels et K a l k m a l e r i af St. Kathrine, der fandtes paa Væggen „paa den syndre Side af Alteret“ i Klosterkirken²⁾, dels den Omstændighed, at der i Danmark synes at have gjort sig en vis Tendens gældende til at indvie Sortebrødreklostre til St. Kathrine. Klostrene i Ribe, Roskilde og Halmstad var saaledes indviet til denne Helgeninde³⁾.

Det fra Tiden efter Reformationen foreliggende Kildemateriale synes heller ikke at komme os til Hjælp. Efter at man havde opgivet at benytte de to gamle Sogne-

1) Henry Petersen: Gejstlige Sigiller, Nr. 461, 461*, 462.

2) Holbækpræsten, Dr. phil. et theol. I. H. Larsens Manuskript fra 1847: „Bidrag til Kundskab om Holbeks Kiøbstad i ældre og nyere Tider“ 42, 52. Jeg takker Forfatteren af Holbæk Købstads Historie, Hr. Kommune lærer Alb. Thomsen for den Venlighed, han har vist mig, ved at laane mig sin Afskrift af det i Nationalmuseets Arkiv beroende originale Manuskript.

3) Vilh. Lorenzen: De danske Dominikanerklostres Bygningshist. 9, 57, 75.

kirker, og Gudstjenesten kun foregik i Sortebrødrekirken, sejrede for denne den rent topografiske Benævnelse „Holbæk Kirke“.

Saavel Jens Lauritsøn Wolf, der i 1654 udgav „Encomion Regni Daniæ“ (den ældste fuldstændige Beskrivelse af Danmark), som Peder Hansen Resen, der ikke længe efter foretog store Samlinger til en langt mere omfattende Beskrivelse, indeholder kun yderst kortfattede Meddelelser om Holbæk, og ingen af dem nævner med et Ord Kirken i denne By¹⁾. Det gør derimod Erik Pontoppidan i andet Bind af sin „Danske Atlas“ fra 1764, men med Hensyn til Navnet paa Købstadskirken indrømmer han selv sin Uvidenhed, idet han, efter at have omtalt, at der i 1456 i Holbæk fandtes et „St. Niclaves Sogn“, tilføjer: „Om endnu værende Kirke i Byen heder St. Nicolai Kirke, eller der fordum har været nogen anden Kirke og Sogn, som saa har hedet, veed jeg ikke“²⁾. Efter Pontoppidans Død i 1764 overtog hans Svoger, Hans de Hofman, Udgivelsen af „Danske Atlas“, og i dette Værks i 1774 udkomne sjette Bind, som han væsentlig havde bearbejdet, og som Jacob Langebek yderligere havde gennemgaaet³⁾, findes Benævnelsen „St. Lucii Kirke“ for Holbæk Kirke for første Gang paa Tryk⁴⁾. Den paagældende Notits lyder i al sin Korthed: „Kirken kaldtes i de Catholske Tider St. Lucii Kirke“. Kilden herfor er sikkert en Indberetn. af 6/7 1773, affattet med en rystende Haand af Sognepræsten i Holbæk Peder Smith. Heri meddeler han: „Kirken, som nu er Byens Kirke, kaldes St.

1) J. L. Wolfs Bog 553; Resens Atlas paa Kgl. Bibl. (Uldall 186 fol. II).

2) Danske Atlas II, 384.

3) Dansk biogr. Leksikon X, 310.

4) Naar Holks Provincial-Lexikon 1778 og Fr. Münters „Narratio de Lucio primo“ (Programma 1823, S. 19) anfører Luciusnavnet for Holbæk Kirke, er deres Kilde vel Pontoppidans „Danske Atlas“, men de gengiver den rigtignok ikke korrekt, da man af begge maa faa det Indtryk, at Holbæk Kirke paa deres Tid benævnedes „St. Lucii“, medens „Danske Atlas“ blot lader det være i „de Catholske Tider“.

Lucii Kirke“. Hertil er at bemærke, at han først har skrevet „Nicolai“, men rettet det til: Lucii¹⁾). Efter som han først har skrevet et andet Navn, virker hans Rettelse ikke overbevisende, og Kirken kan ikke have baaret Helgenavn paa hans Tid, hvad der ogsaa turde fremgaa af „Danske Atlas“. Lad mig vove en Hypotese! Den aarhundredgamle Afhængighed, hvori Holbæk Kirke stod til det til St. Lucii Domkirke knyttede Kapitel, kan af Smith være mistydet derhen, at Holbæk Kirke var indviet til St. Lucius.

Endnu kan det maaske have Interesse at fremføre, at Dr. Ellen Jørgensen i sin „Helgendyrkelse i Danmark“ kun kender St. Lucii Tilknytning til Roskilde Domkirke (og Stift), og at hun om Forholdet mellem en Domkirkes Patron og et Bispedømmes Folk i al Almindelighed bemærker, at „hverken af Dedikationer eller af den kirkelige Kunst skønnes det, at Bispedømmets Folk havde særlig Kærlighed til Domkirkens Patron“²⁾).

Med de ovenfor fremsatte Betragtninger er der dog ikke blevet ført noget Bevis for, at Sortebrødrenes Kirke ikke var indviet til St. Lucius. Personlig vil jeg imidlertid foretrække blot at benævne den som

SORTEBRØDREKIRKEN

Fra en hidtil ukendt Kilde kastes Lys over denne gamle, i 1869 nedrevne Kirke. I den Omstændighed, at den laa under Roskilde Domkapitels Patronat — nærmere bestemt: under Kannikepræbendet „Syv“ — maa man søge Grunden til, at nogle faa af dens Regnskaber fra første Halvdel af 17. Aarh. er bevaret, — i en Pakke³⁾ paa Landsarkivet, der rummer Regnskaber fra en hel Række af Domkapitlets Kirker, utvivlsomt opbevaret gennem Kapitlets og Domkirkens Arkiv. At et enkelt af

1) Jeg takker Kommuelærer Alb. Thomsen og Inspektør ved Nationalmusæet V. Hermansen henholdsvis for Henvisningen til og Fremskaffelsen af Smiths Indberetn.

2) Helgendyrkelse i Danmark 131, 145.

3) „Roskilde Domkapitels Kirkers Regnskaber eller Bilag - -“.

de nævnte Regnskaber fra Holbæk Kirke bærer Blyantspaaskriften „Udtaget af Roskilde Katedralskoles Arkiv“, kan rent umiddelbart forbavse, men lader sig forklare ud fra den nære Forbindelse, der i ældre Tid bestod mellem Domkirken og Katedralskolen, — lad mig blot nævne, at Rektor Hans Pedersen Kalundborg († 1671) var Indehaver af Præbendet Syv (se Side 106).

Ialt er fem Regnskaber bevaret. De fire af dem er forsynet med Aarstal; et Regnskab er for „Anno 1623“, et andet for „Anno 1624“, to Regnskaber gælder begge Aaret 1645—46, et femte Regnskab mangler komplet Aarstal. Det ene af Regnskaberne for 1645—46 er tituleret „Holbæk Kirkes Regnskab paa den N ø r r e S i d e“. Heraf kan man slutte, at Regnskabet for Holbæks Kirke har været delt i to Afdelinger, en „Nørre Side“ og en „Søndre Side“, ganske som Tilfældet var med Regnskabet i Roskilde Domkirke, der var delt i en „Nørre Part“ og en „Søndre Part“¹⁾, og som man gik frem forud for Skatteligningen i Holbæk, idet man delte Byen i en „Nørre Side“ og en „Søndre Side“ (med Algade som Skel)²⁾. Det ligger overmaade nær at antage, at det andet af de ovenfor nævnte Regnskaber for 1645—46 er Regnskabet for den „Søndre Side“, og dette bekræftes ogsaa ved en nærmere Undersøgelse. Det har nemlig i det store og hele samme Indretning som Regnskabet for „Nørre Side“, men Posterne har et andet Indhold, og naar der ifølge en af disse gives Klokkeren Løn „paa min Part“, er „Part“ blot et andet Udtryk for „Side“, og „min Part“ betyder i dette Tilfælde „Søndre Side“. De to Regnskaber for 1645—46 repræsenterer altsaa tilsammen et fuldt Kirke-regnskab for Holbæk Kirke. Heraf følger, at de to Regnskaber for 1623 og 1624 hver kun udgør et halvt Regnskab, hvad der er vigtigt at vide ved Bedømmelsen af deres Indhold. En Sammenligning af dem med de to

1) Landsark. f. Sjæll.: Stiftsøvr.s Ark.: Rosk. Domk. Regnsk. 1634—1700.

2) Holb. Købst. Hist. 202.

Regnskaber fra 1645—46 giver til Resultat, at de begge hører „Søndre Side“ til. Det er derimod tydeligt, at det udaterede Regnskab hører „Nørre Side“ til. Ved en enkelt Opgivelse, det indeholder, er det lykkedes at tidsfæste det. Det anfører nemlig Aarets Kapitelstakst paa følgende Maade: 1 Pund Rug for $7\frac{1}{2}$ Daler M[ønt] og 1 Pund Byg for $6\frac{1}{2}$ Daler M[ønt] 1 Mark. Hvis man omregner dette i Rigsdaler, bliver det for 1 Pund Rug 5 Rdlr. og for 1 Pund Byg $4\frac{1}{2}$ Rdlr., og dette var Kapitels-taksten i Aaret 1627¹⁾.

Det skal nu undersøges, hvad der af Regnskaberne kan udledes om Kirkens Administration i al Almindelighed.

Kirkens Administration.

Der var to Kirkeværger, en for „Nørre Side“, en anden for „Søndre Side“. Kirkens Indtægtskilder var delt nogenlunde ligeligt imellem de to „Sider“. Af „Lensmanden“ eller „Holbæk Slot“ har de begge — eller rettere skulde de have — for Lensmanden vægrede sig stædigt ved Ydelsen — $\frac{1}{2}$ Pund Rug og $\frac{1}{2}$ Pund Byg. Begge har de Landgilde af to Gaarde, for „Nørre Side“s Vedkommende i Lille Grandløse (Grandløse S., Merløse H.) og Gurede (Hagested S., Tuse H.), for „Søndre Side“s ligeledes i Lille Grandløse samt i Have-Borup (Taastrup S., Merløse H.). Paa „Nørre Side“-Regnskaberne optræder derefter en Indtægtspost, der betegnes som T i e n d e k o r n; den svarer efter sit Indhold ganske til, hvad der paa „Søndre Side“-Regnskaberne benævnes J o r d k o r n. Saa følger for begge „Sider“s Vedkommende Indtægtsposten J o r d s k y l d. Af andre fælles Indtægtskilder skal særlig nævnes T a v l e p e n g e og K e d e l p e n g e, samt Indtægter af B e g r a v e l s e r og S t o l e s t a d e r.

Efter at Indtægterne er gjort op i en samlet Sum („Summa Summarum“), følger U d g i f t s p o s t e r n e.

1) Statistiske Meddelelser, Fjerde Rk., Femtende Bd., Første Hæfte (1904), S. 2 f.

De bestaar — naar de bevarede Regnskaber betragtes under eet — i Bekostninger paa Kirken selv (allehaande Murermester-, Snedker-, Smede- og Glarmesterarbejde paa Mure, Tag, Gulv og Vinduer indvendig og udvendig), Reparationer paa eller Nyanskaffelser af Inventar (liturgiske Bøger, Stole, Kirkeblokke, Sejerværk), Vedligeholdelsen af de gudstjenestlige Handlinger (Vin og Brød til Alterets Sakramente, Voks til Lysene), Anskaffelse af nødvendige Materialer og Redskaber (Tran til Klokkerne, Bomolie (Olivenolie) til Sejerværket og Koste til at feje Kirken, endvidere en Ligbør, en Spade og en Hakke), Vedligeholdelsen af Kirkegaarden (og Brønden paa Kirkegaarden), af Skolen (herunder „Skolens Kammer“, „Skolemesters Kammer“ og „Hørerens Kammer“ tilligemed visse Inventargenstande, samt Skoleladen), Sognepræstegaarden og Kapellangaarden, de aarlige Udgifter til Klokkerens Løn og Udgifter, der har med Kirkeregnskaberne at gøre. En enkelt Gang ses der at være givet Visitatspenge til Provsten (S. S. 1645; — han kom vel ikke hvert Aar) og Penge til Notaren (vel Kapitlets; N. S. 1645). Endnu to Poster i Regnskaberne fra 1645 skal særskilt nævnes, nemlig Rentepenge (27 Daler til „Niels Christensen, Ridefoged paa Søgaard. [Hgd., S.-Asmindrup S., Merløse H.], Rentepenge af 300 Rigsdaler forfalden til Pinsedag, Holbæk Kirke ham skyldig er“, N. S. 1645) og Udgifter i Anledning af Orgelværkets Drift (N. S. og S. S. 1645). Da vi ikke har mødt disse Poster i de tidligere Regnskaber, følger heraf, at Laanet maa være optaget og Orgelet anskaffet mellem 1627 og 1645. Hvor længe „Rentepengene“ har tynget Holbæk Kirkes Regnskab, skal vi lade usagt, men Udgifterne til Orgelets Drift maa i hvert Fald have været aarligt tilbagevendende. En rent ekstraordinær Ud-

gift er derimod 1 Rigsdaler (1 Daler 2 Mark Mønt) til Pesthuset i København i 1645, ydet efter kgl. Ordre (S. S. 1645).

Hvorledes var nu Udgifternes Fordeling mellem de to „Sider“? Var selve Kirkebygningen regnskabsmæssigt delt efter sin Længdeakse, saa Bekostninger i den nordlige Halvdel af Kirken afholdtes af „Nørre Side“, i den sydlige Halvdel af „Søndre Side“? En nærmere Undersøgelse vil vise, at dette ikke var Tilfældet. „Søndre Side“ gav nemlig i 1623 Daniel Snedker i Holbæk 4 Mark Mønt i Arbejdsløn, „for han lagede nye Fodstykker i Kirken paa den Norden Side, under 12 Stole“, og Jørgen Murmester i Holbæk 6 Mark Mønt, „for han forhøjede Gulvet Norden i Kirken og den Mellemste Gang paa hans egen Kost“, og i 1645 4 Skilling for Tagsten, der „kom til Kirken over Vognhuset (vistnok Vaabenhuset)“, der laa paa Nordsiden af Kirken¹⁾.

Var der alligevel ikke en fast Fordeling af de forskellige Arter af Udgiftsposter mellem de to „Sider“? Vi ser ganske vist et Tilløb hertil. „Søndre Side“ afholder Udgifterne til Vin og Brød (30 Mark Mønt i 1623, 8 Daler Mønt i 1624, 42 Potter Vin à 12 Skilling og Brød for 6 Mark, tilsammen 8 Daler 5 Mark 8 Skilling, i 1645) og til Kirkens Bøger (1623 betales 4 Daler Mønt for „to nye Bøger, en Psalmebog og en Gradual²⁾“, 1645 5 Mark „for en Bog, som Præsten skriver i, naar Børnene kristnes“, samt 4 Daler til „Mathias Klokker i Roskilde for Kirkens Bibel at indbinde i et nyt Bind og at fly (istandsætte), hvor Behov gjordes“). Og „Nørre Side“ indkøber og forarbejder det til Kirkens Lysnødvendige Voks, samt anskaffer Tællelys (14. Decbr. [1627]: „Givet for 44 Mark (Bismemark) Voks til Lys til Kirkens Behov, for Marken 15 Skilling,

1) I. H. Larsens Manusk. 57.

2) Psalmebog med Noder.

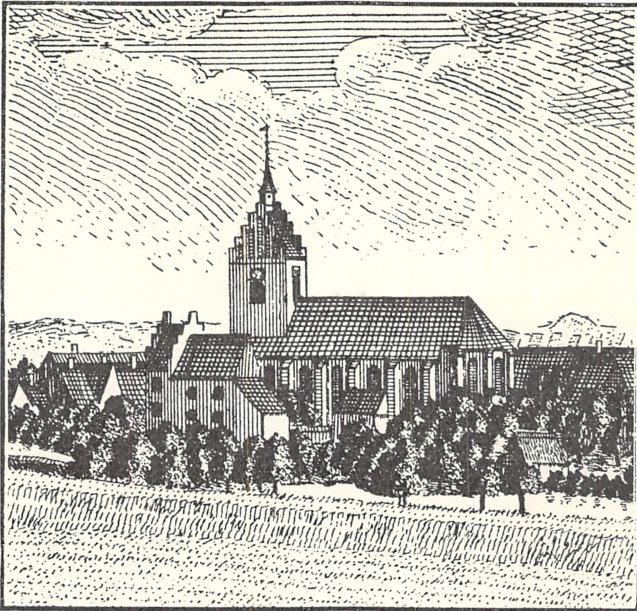

Fig. 1. Sortebrødrekirken (eft. BruunsTegn. i Fr.V.s Atlas) med det mellem 1625 og 1636 opførte Taarn. Bemærk dette Taarns Trappegavle! Det er vel ikke paa denne Tid almindeligt at anvende saadanne, men de kan dog forekomme endnu senere. Over Taarnet ses det af Peder Pedersen i 1723 skænkede Spir.

er Penge 10 Daler 1 Mark 4 Skilling. Givet Maren Hr. Lauritzes¹⁾ for forskrevne 44 Mark Voks at forarbejde et Par store Alterlys og 5 Par Lys til Prædikestolen og Bogstolen og 10 smaa Lys til Sakristiet, for Marken at forarbejde 2 Skilling, er Penge 5½ Mark. For Garn til forskrevne Lys Penge 12 Skilling. . . . Er paa adskillige Tider leveret Peder Klokker til Tællelys til 3 Kærter i Kirken, holdes Lys paa den ganske Vinter igennem til Froprædiken, Penge 4½ Mark“. 1645: „Givet for 16 Bismemark Voks til Lys til Prædikestolen, Bogstolen og til Sakristiet, bruges om Vinteren til Froprædiken, item til Morgenbønnen, for hver Bismemark 1 Mark, er Penge 4 Daler. For Lysegarn og Arbejdsløn Penge 2½ Mark.

1) Hun nævnes ogsaa 1635 (Holb. Købst. Hist. 233).

. . . . Givet for $1\frac{1}{2}$ Lispund $1\frac{1}{2}$ Skaalpund Voks til 4 store Lys paa Alteret, eftersom noget gammelt Voks fandtes udi Kirken til Hjælp, à 1 Mark¹⁾, er Penge $12\frac{1}{2}$ Daler 1 Mark. For samme Lys at gøre $9\frac{1}{2}$ Mark 4 Skilling. For Tællelys til tre Kærter til Froprædiken $1\frac{1}{2}$ Daler 4 Skilling“). Sammen hermed hænger, at det er „Nørre Side“, der aarligt yder Klokkeren et Beløb for at holde Lysestagerne rene (N. S. 1627 og 1645). Men bortset fra dette Tilløb til en fast Fordeling synes begge „Sider“ at deltage i alle Arter af Udgiftsposter.

Er de to „Sider“ da altid med i disse? Deler de maa-ske Udgifterne halvt over? I een bestemt Udgiftspost er de altid med, og det er Klokkerens Løn. Denne fremgaar af følgende Oversigt:

Søndre Side	Nørre Side
1623.	1623.
„et halv Aars Løn“ 3 Daler M.	Regnskabet tabt.
2 Par Sko 8 Mark M.	
Husleje 8 Mark M.	
$\frac{1}{2}$ Pund Rug $7\frac{1}{2}$ Daler M.	
„for den store Klokke at ringe, som han selv forskaffer sig Hjælp til“ $3\frac{1}{2}$ Mark M.	
[ialt: 15 Daler $1\frac{1}{2}$ Mark M.]	
1624.	1624.
Løn 3 Daler Mønt	Regnskabet tabt.
2 Par Sko 8 Mark	
Husleje 8 Mark	
$\frac{1}{2}$ Pund Rug 9 Daler M.	
for at ringe med den store Klokke $2\frac{1}{2}$ Mark	
for at kræve Restans 1 Mark	
[ialt: 16 Daler $3\frac{1}{2}$ Mark M.]	

1) d. v. s. 1 Mark pr. Bismemark.

1627.
Regnskabet tabt.

1627.
„den halve Part af dette
hans Aars Løn“ 3 Daler
Husleje 8 Mark
½ Pund Rug 3½ Daler 1 Mark
for at ringe med den
store Klokke 2½ Mark
for at kræve Restans ... 2 Mark
for at holde Alterstager
og Messeklæder rene ... 2 Mark
for at holde Kirkegaar-
den ren 1 Mark

[ialt: 10½ Daler ½ Mark]

1645.
„Givet Klokkeren til sin Løn paa
min Part, beløber sig udi alt
20 Daler 2½ Mark“.

1645.
Løn 3 Daler
Husleje 4 Daler
½ Pund Rug 4 Daler 14 Skilling
for at ringe m. den sto-
re Klokke 2½ Mark
for at kræve Restans... 2 Mark
for at gøre Lysestager
rene 3 Mark

[ialt: 13 Daler 6 Skilling]

Klokkerens Løn i 1645 ialt: 33 Daler 2 Mark 14 Skilling.

Af Oversigten fremgaar, at har end begge „Sider“ bidraget med samme Beløb (3 Dlr.) til den egentlige Aarsløn, har „Søndre Side“, naar man ser paa Klokkerens samlede Indkomster, dog ydet noget mere end „Nørre Side“. Ogsaa Udgifter til Orgelværkets Drift tør nok antages en Gang for alle at være fordelt mellem de to „Sider“; men her har vi kun Regnskaberne fra 1645 at holde os til. Ifølge disse gav „Søndre Side“ 20 Rigsdaler (d. v. s. 30 Daler Mønt) til Orgelmesterens Husleje, „Nørre Side“ 4 Daler Mønt til Bælgetrækkerens Løn og ½ Daler Mønt „for Kul paa Orgelværket om Vinteren“. Men var end Klokkerlønnen og Udgifterne til Orgelværkets Drift fordelt paa en fast Maade mellem de to „Sider“, synes det for de øvrige Udgiftsposters Vedkommende at have været fuldkommen tilfældigt, om de er blevet afholdt af „Nørre Side“ eller „Søndre Side“ eller er blevet delt mellem de to „Sider“. Hvad en

saadan Deling iøvrigt angaar, forholder de forskellige Regnskaber sig paa en indbyrdes varierende Maade. I Regnskabet for „Søndre Side“ 1623 synes der kun at foreligge følgende Eksempel: „Givet Folmer Muremester, for han skilnede¹⁾ Kirken paa den sønder Side og lagde nye Sten paa, hvor Behov gjordes, paa hans egen Kost, til min Anpart Penge 14 Mark M.“. Det er de fremhævede Ord, der antyder Delingen. I Regnskabet fra det følgende Aar har 6 Udgiftsposter Tilføjelsen „til min Anpart“ (S. S. 1624). 1627 er der til ikke mindre end 11 Poster føjet Ordet „Halvpart“ (N. S. 1627), — i disse Tilfælde synes man virkelig at have delt halvt over. Endelig er der Regnskaberne fra 1645, her forekommer intet Eksempel paa Deling.

Den store Tilfældighed i Fordelingen af Udgifterne er vanskelig at forstaa. Man skulde synes, at de to Kirkeværgere, der var ansvarshavende, hver for sin „Side“ af Kirkeregnskabet, ikke kunde være tjent med en saadan Ordning, og at denne ofte maatte give Anledning til Strid imellem dem; thi enhver af de to maatte da være interesseret i at vælte de flest mulige Udgifter over paa den anden „Side“.

Kirkeværgerne.

Disses Bestilling har været ret besværlig, ikke mindst i Betragtning af, at de ved Siden af den havde deres private Forretninger at varetage. Det har ikke været uden Ulejlighed at bortfæste Stolestader eller sælge „Lejesteder“ (Begravelser) eller i det hele oppebære Indtægterne og give dem ud igen. Hvad det sidste Punkt angaar, ser det ud til, at Kirkeværgerne i en lang Række Tilfælde ikke blot — paa Kirkens Vegne — har ydet Betaling for udførte Arbejder, men særskilt foretaget Indkøbet af de dertil nødvendige Materialer. Dog dette sidste har ikke været saa byrdefuldt, da de sikkert selv har været Leverandører af dem. Der ses ikke at være ydet nogen Be-

¹⁾ d. v. s. skælnede: bestrøg Taget med Skælkalk (Kalk til Understrygning af Tage) (Vid. Selsk. Ordb. og Kalkars Ordb.).

taling til Kirkeværgerne, men det er tænkeligt, at de — ligesom Kirkeværgerne for Roskilde Domkirke — har oppebaaret „alle uvisse Indtægter af Smaaredsler“, d. v. s. Lam, Gæs, Kyllinger m. m.¹⁾, og ganske givet, at de paa forskellig Maade har haft stor Fordel af deres Stilling. Hvem vilde ellers have paataget sig det store økonomiske Ansvar, der fulgte med!

For „Søndre Side“ kendes to Kirkeværger. Den første af disse var J o h a n B e r n e r. I Regnskabet for 1623, der først blev aflagt i Marts 1625, hvorefter Johan Berner underskrev det med egen Haand, hedder det til Slut, at „Jehan Berner, Kirkeværge, bliver Kirken skyldig paa forskrevne 3 A a r s R e g n s k a b e r Penge 311 Daler $\frac{1}{2}$ Mark 6 Skilling Mønt“, og dette kan kun betyde, at J. B. maa have været Kirkeværge ogsaa i Aarene 1621 og 1622. Han fortsatte for Aaret 1624, og som første Indtægtspost paa dette Aars Regnskab figurerer det lige nævnte Beløb, som han var blevet Kirken skyldig („Annammet til Beholdning af forgangen Aars Regnskab Penge 311 Daler 1 (sic) Mark 6 Skilling“); ved Slutningen af Regnskabsaaret „bliver Jehan Berner Kirken skyldig ... Penge 344 $\frac{1}{2}$ Daler 6 Skilling M.“ Regnskaberne 1623 og 1624 indeholder ogsaa nogle Smaaoplysninger om Johan Berner personlig. Begge disse Aar ydes der Kirken 4 Skæpper Byg i „Jordkorn“ af „Jehan Berners egen Jord“ og 8 Skilling i Jordskyld af „Jehan Berners egen Boder“. I 1623 købte han af sin Kollega, den anden Kirkeværge, et Stolestade i Kirken: „Haver jeg Jehan Berners, Kirkeværge, købt af ærlig og velagt Mand Peder Jensen, Raadmand og Kirkeværge i Holbæk, et Stolestade i den samme Stol, som min Hustru nu istaar, og er den anden Stade, som Peder Kræmmers Hustru tilforn paa stod, som flytte(de) til København, til min Part Penge 3 $\frac{1}{2}$ Mark 4 Skilling M.“, — Købesummen maa aabenbart være ble-

1) J. O. Arhning: Niels Hemmingsens Alderdom i Roskilde, Fra Kbhvns. Amt 1927, S. 152 f.

vet delt mellem de to „Sider“. Alb. Thomsen nævner J. B. nogle Gange i sin Holbæk Købstads Historie. Han var i 1639 Raadmand, ejede en Strandhave ved „Kragsbrygge“ og havde 114 Daler til Gode af Eskilstrup Kirke for et Kirketaarn med „Klokkeværk“, han havde bygget¹⁾. Nogle Aar tidligere (ca. 1635) havde han fæstet en Grund (Algade 1), der tilhørte Slottet, og bygget Hus paa den²⁾. Han maa være død senest i Foraaret 1645, for i dette Aar ydede „Anne s[alig] Johan Berner“ de 8 Skilling i Jordskyld til Holbæk Kirke, hendes Mand tidligere havde ydet (S. S. 1645).

1645 møder vi den virksomme og hovedrige Kræmmer og Borgmester i Holbæk Herman Eggers som Kirkeværge for „Søndre Side“. Det var vel samme „Side“, han var Værge for allerede i 1636, da han sammen med den anden Kirkeværge (Poul Johansen, se nedenfor) paa Bytinget $1\frac{5}{8}$ krævede, at et Syn blev optaget over Holbæk Kirkes Brøstfældighed. Alb. Thomsen har meddelt en lang Række Bidrag til denne Mands Livshistorie, hvortil vi skal henvise³⁾. Vi skal derfor indskrænke os til at meddele de Oplysninger, der indeholdes i de fundne Kirkeregnskaber. I 1627 (N. S.) fæstede „Herman Kræmmer det tredje Stade i den Stol, Hans Riber i staar, for Halvpart Penge 5 Mark. Samme Tid fæste han til sin Hustru det tredje Stade i den Stol, Anne Kræmmers i staar, Halvpart Penge — 5 Mark“. Senere fik baade Herm. Eggers og hans Hustru andre Stolestader. I „Søndre Side“s Regnskab 1645, der er egenhændig skrevet og underskrevet af Herman Eggers som Kirkeværge, har han indført: „Nok haver min Hustru købt 2 Stolstade under Jakob Schottes (Skottes) Tavle, som er ud til Gulvet ... derfor givet til Kirken 3 Daler ... Haver jeg byttet Stolstade med Jørgen Skomager og givet mig til derpaa 2

1) Holb. Købst. Hist. 255, 303.

2) smstds. 302.

3) Holb. Købst. Hist. 190, 192, 197 f., 200, 203, 214, 234 f., 237 f., 239 ff., 247, 252, 257, 271, 283, 291 f., 294, 297.

Mark“. Ifølge samme Regnskab betalte han 5 Skæpper Byg i „Jordkorn“ og 10 Skilling (omregnet til 15 Skilling) i Jordskyld „af sin Gaard i Smedelund“, og hans Navn forekommer ogsaa i Listen over Begravelser: „Anno 1645 d. 12 Maj for Herman Eggers Dreng Lauers Olsen for sit Lejersted 3 Daler. Den 26. Maj nok for Herman Eggers Tjener Lauers Povlsen for hans Lejersted 8 Daler“. I Opførelsen ved Regnskabets Slutning oplyser Herm. Eggers, at han „bliver Kirken skyldig 44 Daler 2 Mark 12 Skilling“.

For „Nørre Side“ kendes ligeledes to Kirkeværgere. Den første af disse er **R a a d m a n d P e d e r J e n s e n**¹⁾, der maa have været Kirkevæрге i 1623 (jfr. Citatet S. 103). Den anden er **P o u l J o h a n s e n**. I 1636 var han Kirkevæрге, formodentlig for „Nørre Side“, saaledes som han i hvert Fald var det i 1645. Han underskrev dette Aars Regnskab, i hvis Slutning han oplyser, at han „bliver Holbæks Kirke endeligen skyldige Pendinge 107½ Daler 1½ Mark 1 Alb. [Hvid]“. Det eneste, Regnskabet ellers oplyser om ham, er, at han betaler 3 Mark 6 Skilling i Jordskyld.

Patronen.

Med Holbæk Kirkes to Værgere maa Patronen ikke forveksles. Patronen har haft et Overopsyn med Kirkens Regnskab, hvad der fandt Udtryk i Regnskabsaflæggelsen for Roskilde Domkapitel. Men han kunde ogsaa gøre sig mere direkte gældende, hvad der fremgaar af følgende Citater, det første fra „Søndre Side“ 1623: „Annammet af Jens Hvidhoved i Kvanløse, Herredsfoged i Merløse Herred, som s[alig] M[ester] Daniel²⁾ hannem bevilged fra en Hummelhave, Henning Brunsvig ha-

1) Smstds. 213 f., 217 f., 249—52, 283, 290.

2) M. Daniel Knopf var Holbæk Kirkes Patron fra o. 1613 til sin Død ½ 1625 (se nedenfor). Naar han i dette Regnskab for 1623 kaldes „salig“, er det blot et Bevis paa, at Regnskabet, som det nu foreligger for os, er nedskrevet mellem hans Død ½ 1625 og Regnskabsaflæggelsen i Kapitlet 2¼ s. A.

ver i Leje, et lidet Stykke Jord, efter som 4 Mænd, Oluf Rasmussen, Hans Riber, Jens Davidsen og Christen Christensen, haver vurderet for 20 Mark — — —“.

Det andet Citat er fra „Søndre Side“ 1624: „Givet Jeppe Bryde Tømmermand, for han ophug sex Væggerum Hus efter Patronens og Kirkens Forstandere hæderlig og højlærd Mand M[ester] Lauritz¹⁾ Skrivelse og Befaling paa Hr. Espens Gaard²⁾ paa hans egen Kost, Penge 21 Mark M“.

Patronen modtog en aarlig Sum i „Regnskabspenge“, — ifølge Regnskaberne fra 1645 gav hver af de to „Sider“ ham 4½ Daler i Penge.

At bestemme Patronerne for Holbæk Kirke er det samme som at bestemme Besidderne af Kannikepræbendet Syv. For Tiden efter Reformationen er det foreløbig blot lykkedes at bestemme følgende:

Sognepræst og Lector theologiæ ved Roskilde Domkirke, M. Daniel Knopf, Besidder af Præbendet Syv vistnok fra før 1613 og — da man beholdt det nævnte Præbende paa Livstid — til sin Død 1625³⁾.

Dr. Laurids Mortensen Scavenius, 1625 Enepræst og Lector theologiæ ved Domkirken, 1639 Professor i Teologi ved Universitetet, 1653 Biskop i Sjællands Stift, overtog Kannikedømmet Syv efter Daniel Knopfs Død 1625 (se Cit. ovenf.) og besad det til sin Død 1655⁴⁾.

Hans Pedersen Kalundborg, Rektor ved Roskilde Domscole, ansøgte i 1658 Roskilde Kapitel om Præbendet Syv, fik det endelig overdraget i 1660 for Livstid; han døde 1671⁵⁾ — omtrent samtidig med Kapitlets

1) M. Lauritz er Mester Laurids Mortensen Scavenius, der blev Patron efter M. Daniels Død. Ogsaa dette Regnskab kan først være nedskrevet efter $\frac{1}{2}$ 1625.

2) Sognepræsten Esbern Lauritsens Residens.

3) Brev af $\frac{3}{8}$ 1613 i Univ. Ark.: Dokumenter ang. Univ.s Naadens Aar af Rosk. Kapitel; RA.: Jordeb. 1614 Bl. 57 v; Løffler: Gravstenene i Rosk., S. 50.

4) Bricka: Biogr. Lexicon.

5) Bloch: Bidrag til Rosk. Domscoles Hist. I, 58.

Ophør. Præbendet Syv skal derefter være blevet tillagt Konrektoratet ved Roskilde Domskole (se foreg. Note), men om Holbæk Kirke fulgte med, skal jeg lade usagt. Det er dog næppe sandsynligt. Der er endog en Mulighed for, at nævnte Kirke er blevet udskilt fra Præbendet allerede ved Hans Pedersen Kalundborgs Overtagelse af det.

Borgmester og Raad

synes at have haft Bevillingsret over deres Sognekirkes Pengemidler, thi i 1623 og 1624 betalte Kirkeværgen Klokkeren 1 Daler Mønt „efter Borgemesters og Raads Bevilling“, „for han gaar med Kirkens Tavle¹⁾ Aaret igennem“, og i 1624 gav han Sognepræsten Esbern Lauridsen 16 Daler 2 Mark Mønt, ligeledes „efter Borgemesters og Raads Bevilling, — som han haver bekostet paa en Brønd udi Præstegaarden og andensteds, hvor Behov gjordes, efter hans Registers Indhold“.

Regnskabet.

Holbæk Kirkes Regnskabsaar gik „fra Philippi Jacobi (1. Maj) ... indtil Aarsdagen“. Det siges udtrykkeligt i Regnskabet for N. S. 1645, der gjaldt „fra Philippi Jacobi 1645 indtil Aarsdagen 1646“. Det samme Regnskabsaar benyttede Universitetet, mens Holbæk Købstads Kæmnerregnskab som Regel regnede fra Mortensdag til Mortensdag²⁾.

Der er en mindre Konto i Regnskaberne til „Blæk og Papir til Regnskab, Sedler og andre Tegregister“ (N. S. 1645). Ved Aarets Slutning overlodes det som Regel „Skriveren“ — vel Byskriveren — at renskrive det endelige Regnskab og tage en Genpart deraf, hvorfor han oppebar c. 3 Mark. I hvert Fald den ene af Værgerne maatte nu rejse til Roskilde med Regnskaberne; men han fik Rejsegodtgørelse, — „Fortæringen med Vognleje frem og tilbage til Roskilde med Regnskabet Penge 4 Daler“, hed-

1) Om Kirkens „Tavler“ se Holb. Købst. Hist. 272.

2) smstds. 202.

der det til Eks. i Regnsk. for N. S. 1645. I et Kapitelsmøde i Roskilde forelagdes Regnskabet saa til Godkendelse.

Der kunde forekomme en slem Sendrægtighed i Regnskabsaflæggelsen. Regnskabet for „Søndre Side“ 1623 tillader vistnok den Slutning, at denne „Sides“ Regnskaber for de tre sidste Aar (1621, 1622, 1623) først er blevet renskrevet og „forhørt“ i Roskilde Kapitel i 1625. Det bevarede Regnskab for 1623 oplyser i hvert Fald for sit eget Vedkommende, at „Anno 1625 den 24 Martii er dette Regnskab forhørt paa Kapitlet“.

De andre Regnskaber indeholder ganske vist ingen Paaskrift om at være forhørt paa Kapitlet, hvad Grunden end kan være, men de maa dog antages at have været det forelagt, eftersom de er opbevaret gennem Kapitlets Arkiv. Endnu skal bemærkes, at Regnskabet 1627 er mærkeligt ved, at en endelig Opgørelse — en saadan indledes gerne med Ordene „Lignet og lagt forskrevne Udgift imod forskrevne Indtægt“ — ikke ses foretaget.

Af særlig Interesse er de bygningshistoriske Oplysninger, som de fundne Regnskaber indeholder, og de Slutninger, der kan drages af dem.

Taarnet.

I første Række skal her nævnes, at vi erhverver en helt ny Viden om Kirkens T a a r n. Chr. Axel Jensen og efter ham Vilh. Lorenzen har fremhævet Taarnets sentogotiske Karakter, sidstnævnte har tillige antaget det for opført af Dominikanerne¹⁾, og Alb. Thomsen har, støttende sig til Billedmaterialet, henført det til de første Aartier af 16. Aarhundrede²⁾. Regnskabet 1624 indeholder den overraskende Oplysning, at Taarnet endnu ikke var

1) Fra Holbæk Amt 1912, S. 107; Chr. Axel Jensen: St. Lucius Kirke i Holbæk (Særtr. af „Architekten“ 1914), S. 10; Vilh. Lorenzen: De danske Dominikanerklostres Bygningshist. 64, 89.

2) Holb. Købst. Hist. 105.

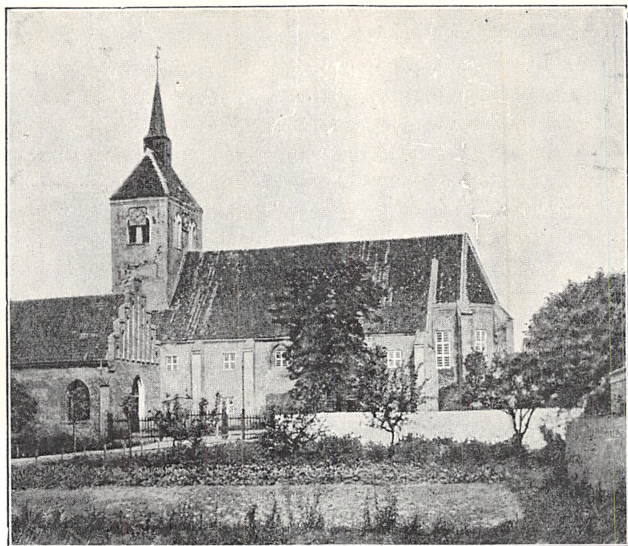

Fig 2. Sortebrødrekirken fra Syd. Kirkens Midtskib havde 7 Fag. Sakristiet, der ude fra set flugtede med søndre Sideskib, lå ud for Midtskibets sjette Fag (fra Vest) og en smal Kant af syvende Fag (indtil dets høje Vindue). Gennem Sideskibets øverste Stokværk var Adgangen til „det gamle Pulpitur“ og „det nye Pulp.“.

opført, men kun planlagt. Med Henblik paa Opførelsen af et Taarn havde de to Kirkeværger — den ene var Johan Berner, der senere selv gav sig af med at bygge Kirketaarne¹⁾ — henvendt sig til „Mester Morten, kgl. Majestæts Bygmester“, sikkert Morten Vichmand, og bedt ham komme til Holbæk. Han indvilgede heri, og blev ikke blot befordret til Holbæk paa Kirkens Regning, men fik tillige en „Foræring“, der alene for „Søndre Side“ („til min Anpart“) beløb sig til 27 Mark Mønt, „for at han drog hid og besaa Kirken, om den gammel Mur kunde bære noget Taarn (Taarn), og gav os Anslag (Overslag), hvor megen Sten, Kalk og Jærn og Bjælker, der skulle til samme Taarn og til Arbejdsløn“. Mester Morten har altsaa først udtalt sig om det aldeles grundlæggende Spørgsmaal, om Kirken — nærmere bestemt dens gamle Vestmur, samt Sydmuren og

1) Se nærv. Afhandl. S. 104.

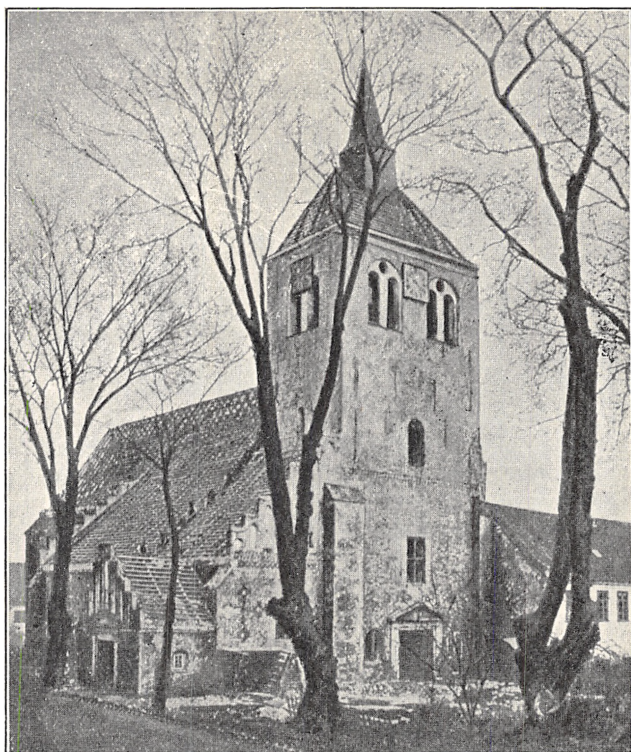

Fig. 3. Sortebrødrekirkens Taarn (opført mellem 1625 og 1636) med Spiret, som Peder Pedersen lod opsætte (1723). Bemærk de „romaniserede“, rundbuede (ikke sengotisk fladbuede) Glamhuller, samt det vandrette Baand under Taget.

Nordmuren i det vestligste Midtskibsfag — var i Stand til at kunne bære noget Taarn. Han maa aabenbart være kommet til et positivt Resultat i saa Henseende, siden han meddelte Kirkeværgen et Overslag, dels over de Materialer, der vilde medgaa til et Taarn, dels over den Arbejds-løn, der i den Anledning maatte ydes. At Morten Vichmand havde Øvelse i at foretage saadanne Beregninger, tør man slutte af et kongeligt Brev af $\frac{1}{4}$ 1625, ifølge hvilket han sammen med nogle andre kyndige Folk skulde

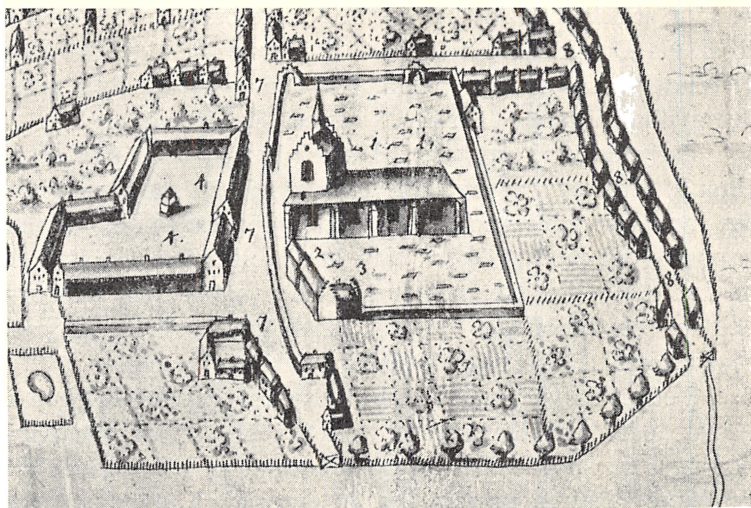

Fig 4. Sortebrødrekirken (Tegning fra senest 1677 hos Resen). Over Taarnets Tagrygning ses Taarnspiret, der er opført næsten samtidig med Taarnet (mellem 1625 og 1636).

give Overslag over Materialer og Arbejds løn til samtlige Bygearbejder under Kronen¹).

I Tillid til Mester Mortens Ord har man taget fat paa Opførelsen af Taarnet. (Fig. 1-4). Det er dog muligt, at Arbejdets Paabegyndelse er trukket ud nogle faa Aar, og at Stenene, der derefter blev anvendt til Taarnet, stammede fra det store Slotstaarn paa Holbæk Slot, hvis øverste Del blev nedtaget i 1631²).

Man nøjedes imidlertid ikke med Opførelsen af et Taarn, men kombinerede dette med et Spir, der løftede sig op fra Rygningen af Taarnets Saddeltag, saaledes som det endnu ses paa en Tegning i Resens Atlas fra Kristian 5.s Tid³). Et saadant Spir over Saddeltaget paa et almindeligt Landsbykirketaarn kendtes ogsaa andetsteds: Over Taarnets Tag paa Svindinge Kirke (i Gudme H.), der var opført 1577, knejser den Dag i Dag et lille Spir⁴), der

1) Kancelliets Brevbøger; jfr. 304 1621 (smstds.).

2) Holb. Købst. Hist. 185 f.

3) Kgl. Bibl.: „Resens Atlas“ 1677; Uldall 186 fol., II, 342.

4) Mackeprang: Vore Landsbykirker 124, 127 f.; Trap IV, 783.

minder stærkt om det lige nævnte i Holbæk, og paa selve Roskilde Domkirke fandtes en Tid lang — indtil de nuværende slanke Spir blev opført i 1635 — et lille Spir over det sydlige Taarns „forkert“ vendte Saddeltag¹).

De gode Kirkeværger i Holbæk har maaske paa egen Haand, efter at Taarnet var paabegyndt, ja muligvis endog, hvad det ydre angaar, færdigbygget, faaet den Idé at supplere det med et Spir. Man har vanskeligt ved at tro, at den kongelige Bygmester kan have udtalt sig til Fordel for et Taarnspir. Dettets uheldige Indvirkning paa Murværket skulde nemlig altfor hurtigt vise sig.

Ved et „Syn“ over Holbæk Kirkes Brøstfældighed i Aaret 1636²) hedder det, at „i den vestre Ende paa Kirken og i den nørre Side paa Thörnet (Taarnet) findes en Sprække i Muren næsten fra Jorden og op igennem, saa man kan stinge mange Steder en Haand igennem, saa der synes, at Taarnet ikke kan bære Spir Kirken uden stor Skade“. Dette var i sig selv meget nedslaaende, og saa var det endda ikke den eneste Brøst, der fandtes paa Taarnet. Dets Tømmerværk er muligvis blevet uheldigt paa- virket af den Revne, der dannede sig i Muren, thi „i Taarnet findes Schierverket (Skærværket³) løst, og Kløkkerne i Axlerne hænger løse, saa Schierverket endeligen med otte Stiver vil forbedres“. Værre endnu, Taarnet var aldrig blevet færdigt i det indre: „Nok f a t t e s d e r i Thörnet (Taarnet) 3 Døre og 3 Lofter, som endeligen vil færdig gøres med det første“. Skønt Taarnet saaledes ikke engang var helt færdigt, var dets Fremtid allerede truet. Synsmændene i 1636 befandt „en Bjælke, som er indmuret med Anker i den Rundbue i Taarnet næsten at være overraadnet midt paa, saa det er at befrygte, at Taarnet i sin Tid lider Skade derover“. Den Bjælke, der her er Tale om, maa vist have siddet fornedet tværs over den

1) V. Lorenzen: Rosk. Domk. 39.

2) Landsark. f. Sjæl.: Div. Dokumenter Holbæk Kirke vedr. 1611—1827.

3) Skærværk: Skillerum, Mellemvæg (Kalkar).

svære Sprængbue (der ganske vist ikke var rundbuet, men spidsbuet), hvorpaa Taarnets Østmur hvilede¹). Naar Bjælken efter kun faa Aars Forløb var halvt ødelagt — Udtrykkene om dens Tilstand er dog maaske lidt overdrevne — er Forklaringen herpaa vistnok, at den var blevet angrebet af Fugt (Svamp?), idet det maa formodes, at de manglende Lofter i Forbindelse med, at Glamhullerne var uden Luger²), havde givet Anledning til, at Regn og Sne var trængt ind i og ned gennem Taarnet.

Det er næppe lykkedes i den følgende Tid i tilstrækkelig Grad at afhjælpe de paaviste Mangler. I hvert Fald oplyser Regnskabet for „Nørre Side“ 1645, at der er „forbrugt til Klokkeværket i Taarnet, eftersom det [var] ganske løs, 3½ Lispund Jærn, derfor Penge 3½ Daler, for et 10 Alen-Træ ½ Mark, givet Smeden til Arbejdsløn Penge 2½ Daler, Tømmermanden 2 Mark 4 Skilling“.

Taarnspiret blev vistnok nedtaget o. Aaret 1700³), og i 1723 skænkede Peder Pedersen ved Testamente et nyt Taarnspir, der sammen med Taarnet og hele Kirken blev nedrevet i Aaret 1869.

Pulpiturer, Sejerværk og Tagrytter.

Kristian 3. havde 1536 overladt Sortebrødrenes Kirke og Kloster til Holbæk By, og mellem alt, hvad der fulgte med, var ogsaa et Sejerværk, som han forpligtede Borgerne til at vedligeholde⁴). Det stammede vel fra Middelalderen, og var det blot blevet vedligeholdt indtil vor Tid, vilde det nok have været en Turistattraktion for Holbæk.

Det er ikke usandsynligt, at det er dette Sejerværk, der omtales i Regnskabet for „Søndre Side“ fra 1624. Det

1) Chr. Axel Jensen: St. Lucius Kirke i Holbæk (1914), S. 10, jfr. Bill. S. 6.

2) Dette var de i hvert Fald i Aaret 1725, da der blev anskaffet Luger (Landsark. f. Sjæll.: Div. Dokumenter Holbæk Kirke vedr. 1611—1827).

3) Alb. Thomsen har gjort mig opmærksom paa, at der i Peder Pedersens Testamente 1723 ikke er nogen Antydning om, at det Spir, han da skænker, skal afløse et allerede eksisterende.

4) Holb. Købst. Hist. 125.

havde indtil da været anbragt paa „det gamle Poppelthun (Pulpitur)“, men flyttedes nu over paa „det nye Pulpitur“, og der gøres i det nævnte Regnskab Rede for de Arbejder, der stod i Forbindelse hermed.

Følgende, i Regnskabet fra 1624 spredte, Oplysninger om de to Pulpiturer og Sejerværket lader sig sammenstille og giver derved et bedre Begreb om Gangen i Arbejdet.

Det nye Pulpitur.

Blandt de Materialer, der blev anskaffet hertil, kan særskilt nævnes:

2 Egestolper, som kom igennem Muren under Sejerværket, derfor Penge 2 Mark.

Item givet Søren Sørensen for 1 Fyrrebjælke, som ende (inde) langs ligger under det nye Pulpitur, derfor 4 Mark Mønt.

Item givet for 2 Tolvalen-Træ, som kom til de øverste Bjælker til samme Pulpitur, derfor 2½ Mark Mønt.

Arbejde, udført i Anledning af det nye Pulpitur.

Givet Rasmus Tømmermand, for at han lagde de Bjælker under Sejerværket paa hans egen Kost, Penge 12 Mark Mønt.

Givet Truels Snedker, for han hjalp til at flytte Sejerværket og lade Loft (lagde Gulv) under Sejerværket paa hans egen Kost, Penge 12 Mark Mønt.

Givet Daniel Snedker, for han stafferede og pannelede med Kraff Sten (Kragsten?)¹⁾.

Givet Andreas Svaarer (Drejer), for han svarede (drejede) alle de Piller omkring det nye Pulpitur paa hans egen Kost, Penge derfor 12 Mark.

Givet Jørgen Murmester, for han opmurede en Dør 1 Alen høj ind til Sejerværket, som (hvor) det nu staar, paa hans egen Kost, Penge 2 Mark Mønt.

Om Beligheden af det nye Pulpitur, se nedenfor.

1) Daniel Snedkers Arbejde kan muligvis henhøre til „det gamle Pulpitur“.

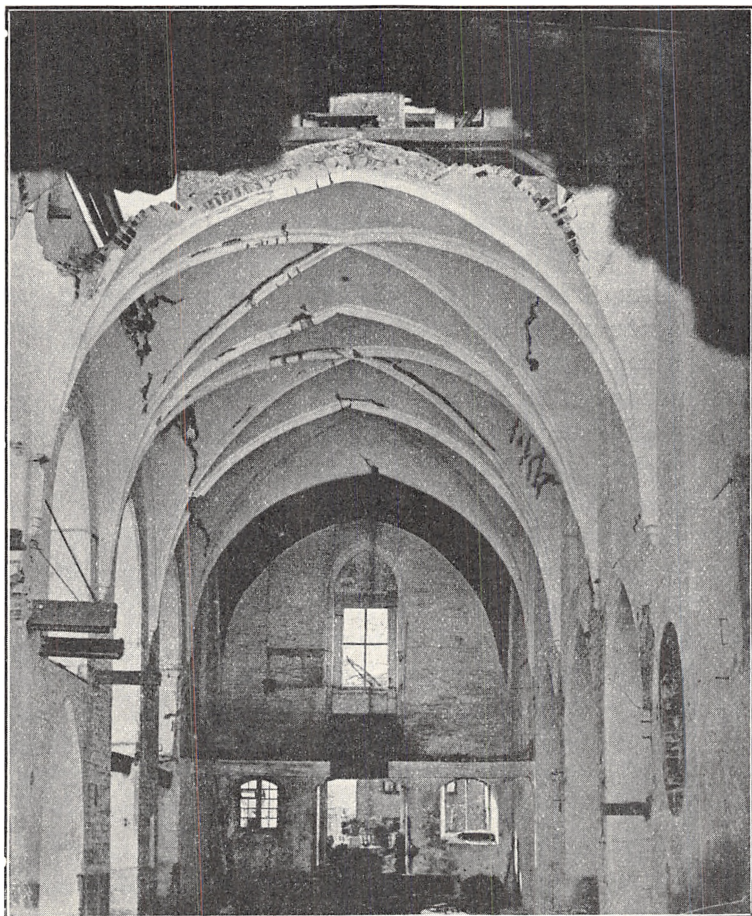

Fig 5. Sortebrødrekirkens fire vestligste Midtskibsfag set mod Vest. Paa Sydsiden ses Pulpiturbjælkerne, paa Nordsiden (i fjerde Fag fra Vest) den Stiver, der har fastholdt Prædikestolen.

Det gamle Pulpitur.

Givet Daniel Snedker, for han ... lagde et Loff (Loft, d. v. s. Gulv), som Sejerværket stod paa det gamle Pulpitur og fergede (ferdede, d. v. s. istandsatte) Stolene, som Loden (Lodderne) gik ned for, item fergede alle de Stole paa det gamle Pulpitur ...

Givet Jørgen Murmester, for han tilmurede paa det

gamle Pulpitur, som (hvor) Sejerværket tilforn stod ...

Af Citaterne fremgaar, at „det gamle Pulpitur“ ikke blev nedtaget ved denne Lejlighed, tværtimod, man istandsatte nogle Stole, der fra tidligere Tid havde Plads heroppe sammen med Sejerværket. Men efter at dette sidste var flyttet, maa der have været overflødig Plads. Det er derfor ikke nogen fjern Tanke, at dette Pulpitur har maattet afgive Plads til det Orgel, hvormed Kirken snart efter — mellem 1624 og 1645 (se S. 97) — blev forsynet. Idet vi da gaar ud herfra, vil det vistnok kunne lade sig gøre at bestemme de to Pulpiturers Beliggenhed, idet vi sammenholder den Beskrivelse, Dr. Larsen har givet af de paa Kirkens Syd væg anbragte Pulpiturer, med de af Holbæk-fotografen Frk. From under Kirkens Nedrivning i 1869 optagne Fotografier¹⁾). Hvad de sidstnævnte angaar, blev de ganske vist først optaget, efter at selve Pulpiturerne var fjernede, men tilbage sad dog endnu oppe paa Muren de Bjælker, der havde dannet Underlag for dem. Saavel af Beskrivelsen som af Fotografierne fremgaar, at der fandtes fire Pulpiturer paa Syd væggen. Af disse kan vi straks se væk fra det vestligste, der først var indrettet af Peder Pedersen i 1725. Tilbage bliver tre. Det midterste af disse, der befandt sig i fjerde Fag fra Vest, maa være det med Aarstallet 1657 mærkede Orgelpulpitur, idet det ved en nøje indbyrdes Sammenholden af Fotografierne kan bestemmes som liggende lige over for Prædikestolen²⁾) (der laa paa Midtskibets Nordside), netop saaledes som Orgelpulpituret af 1657 ifølge Dr. Larsens Beskrivelse var beliggende. Men inden for Orgelpulpituret fandtes i 1657 Orgelet, der var anskaffet eller foræret til Kirken allerede mellem 1624 og 1645, og det er rimeligst at antage, at det lige fra dets Erhvervelse havde haft Plads her, og at det, der skete i 1657, blot var, at Orgelpulpi-

1) Se Fig. 5—7.

2) dennes Beliggenhed fremgaar dels af Dr. Larsens Kirkebeskrivelse, dels af Fotografier, paa hvilket den horizontale Træstiver, der har fastholdt Prædikestolen til Muren, ses (se Fig 5, 6).

Fig. 6. Sortebrødrekirkens fire vestlige Hvælvingsfag. Bemærk Pulpiturbjælkerne og den vandrette Stiver til Prædikestolen.

ret fik en ny og flottere Facade. Idet vi da, som tidligere nævnt, forudsætter, at Orgelet ved sin Anskaffelse blev indrettet paa „det gamle Pulpitur“, bliver Lokaliseringen af 1657-Pulpituret ensbetydende med en Bestemmelse af „det gamle Pulpitur“s Beliggenhed.

Hvor laa saa „det nye Pulpitur“? Det maa være identisk enten med det Pulpitur, der laa Vest for Orgelpulpituret eller med det Øst for. Sammenligner man paa Fotografiet¹⁾ Levningerne af disse to, vil man imidlertid ikke være i Tvivl om, at der kun kan være Tale om det østlige, d. v. s. det i femte Fag fra Vest anbragte, da kun det er indrettet med to Stolper gennem Muren (jfr. Cit. S. 114 fra Regnsk. 1624), mens det vestlige er indrettet paa en helt anden Maade (anbragt ovenpaa en Tværbjælke, der er indføjet paa tværs inde i selve Arkadeaabningen).

Sejerværket.

Givet Henrik Sejermester for at rense og færdig gøre²⁾ Sejerværket Penge 20 Mark til min Anpart.

Givet for Bomolie³⁾ til Sejerværket at smøre Penge 1 Mark.

Nok givet ham (Jakob Smed) for 2 smaa Ringe og 2 Tapper, som gaar i Bommen til Sejerværket, Penge 8 Skilling.

Givet Hans Kræmmer for en Staaltraad, som gaar fra Sejerværket og op udi Spiren (Spiret), Penge 2½ Mark.

Nok givet Jakob Smed, for at han færdig gjorde den Hammer, som slaar paa Spirklokken, Penge 1 Mark Mønt.

Item hængte (Daniel Snedker) den Hammer, som slaar op i Spiren (Spiret).

Det var jo kun naturligt, man benyttede den gunstige Lejlighed til at rense, reparere og smøre Sejerværket. Vi erfarer tillige, at dette ved en Staaltraad var sat i Forbindelse med Spirklokken.

1) Se Fig. 7.

2) færdig gøre behøver kun at betyde: istandsætte.

3) Olivenolie.

Fig 7. Midtskibets Sydmur med Pulpiturbjælkerne (i fjerde Fag fra Vest „det gamle Pulpitur“, i femte Fag „det nye Pulp.“). Til venstre et Kig ind i Sakristiet gennem den Breche i dettes Østmur, der er omtalt i Underskriften til Fig. 8.

Tagrytteren.

Om det lige nævnte „Spir“ foreligger der følgende Oplysninger i Regnskabet fra 1624:

Givet Jakob Smed for 6 smaa Ankre at fæste Spiren (Spiret) med, som han gjorde, derfor Penge 3 Mark.

Item givet ham, for at han gjorde 39 Spigre store, som kom igennem Stiverne til Spiren (Spiret), derfor Penge 2 Mark Mønt.

Om Beliggenheden af det her omhandlede „Spir“ kan følgende Synspunkter gøres gældende:

Spiret maatte i 1624 forstærkes med Jærnankre og Spigre. Det har derfor næppe været helt ungt, og man vilde ikke have repareret det, endsig etableret Forbindelsen med Sejerværket, hvis det havde været Hensigten kort

Tid derefter at rive det ned. Følgelig kan det ikke have haft Plads over Kirkens Vestende, hvor man — som vi ovenfor har set — paatænkte Opførelsen af et Taarn! Det maa altsaa have siddet længere mod Øst — formodentlig paa et Punkt af Tagrygningen, der befandt sig, om ikke lige oven over, saa dog saa nær ved Sejerværket nede i Kirken som muligt, da det stod i Forbindelse med dette.

Det vil være rimeligst at opfatte det som en middelalderlig Tagrytter. Og det kan næsten bevises, at det har været det. Da man i Middelalderen tilbyggede et Sideskib paa Kirkens nordlige Side, lod man det kun dække de fire vestlige Fag af Kirken. Hvorfor det? Fordi den særlig svære Stræbepille, der befandt sig mellem fjerde og femte Fag (fra Vest)¹⁾, indsluttede en Trappeopgang i sig, der førte helt op over Kirkens Hvælvinger, og til denne Trappe var Adgangen ude fra Kirkegaarden, og det maatte den vedblivende være. Anbringelsen af Trappen paa det nævnte og højst ejendommelige Sted kan tages som et Indicium for, at der over den middelalderlige Klosterkirke i Holbæk har knejset en Tagrytter paa Grænselinien mellem fjerde og femte Fag fra Vest.

I denne Sammenhæng bør ogsaa fremhæves, at medens Dominikanerkirker ikke maatte smykkes med egentlige Taarne, kunde de godt forsynes med Klokkespir, saaledes som Tilfældet f. Eks. var med Sortebrødrekirken i Ribe.

Benhuset.

Som Kirkevæрге for „Søndre Side“ lod Herman Eggers i 1645—46 et Benhus opføre paa Kirkegaarden. Herom meddeler Regnskabet:

Nok haver jeg ladet gjort et Benhus paa Kirkegaarden:

Givet Niels Wechte (Vægter?) at slaa Hul paa Muren til Benhuset 10 Skilling.

1) Se Fot. paa Nationalmusæet; Billede i „Architekten“ 1914 S. 502 og Fra Holb. Amt 1909 S. 115.

Nok givet Tømmermanden for det at hugge og slaa Lægter paa, 2 Daler.

5 Tdr. Kalk à 1 Mark: 1 Daler 1 Mark.

340 Mursten à 3 Mark: 2 Daler 2 Mark 5 Skilling.

200 Tagsten à 2 Daler: 4 Daler.

60 Lægtesøm pro 1 Rigsmark: 1 Mark 4 Skilling.

1 Vogn at age Kalken til Kirken 4 Skilling.

Betalt Hans Murmester for det at skælne og mure 14 Mark: 3 Daler 2 Mark.

Den Mur, der „slaas Hul paa“ kan vistnok kun være Kirkens Ydermur, og er dette Tilfældet, har Benhuset haft direkte Forbindelse med selve Kirken.

Gangen fra Sakristiet op til Orgelværket.

Ogsaa dette Arbejde skyldtes Herman Eggers i 1645 —46. Herom oplyses:

Nok haver jeg ladet gjort en Gang fra Sakristiet og op til Orgelværget, at Skolemesteren med Børnene kan gaa der op og skal ikke gaa igennem Kirken:

Først betalt Murmesteren for at bryde Hul paa Muren saa og at mure, hvor Behov gjordes, derfor 10 Mark 4 Skilling: 2 Daler 2 Mark 4 Skilling.

Er kommen til en Trappe 2 Stykker Tolv-Alen Træ à 8 Skilling: 1 Mark.

6 Deller à 8 Skilling: 3 Mark.

1 stor tyk Delle pro 1 Mark.

Søm pro 14 Skilling.

400 Klinker à 3 Mark: 3 Daler.

3 Pund Kalk à 1 Mark: 3 Mark.

Snedkeren fik betalt for 2 Trapper at gøre og lagt noget Loft pro 10 Mark: 2 Daler 2 Mark.

Ved et nøje Studium af en Række Enkeltheder paa de før omtalte Fotografier (Fig. 2, 7, 8) i Forbindelse med, hvad Dr. Larsen oplyser, tør man slutte, at Sakristiet var beliggende paa Kirkens Sydside ud for sjette Fag og en smal Kant af syvende Fag fra Vest. Adgangen fra Koret til

Fig 8. Kirken fra Sydøst. Midt i Billedet et Kig ind i Sakristiet gennem en smal Breche i dettes Østmur, der støder umiddelbart op til syvende Midtskibsfags store (her omtrent helt nedbrudte) Vindue.

Sakristiet var gennem en Dør, der sad i den østlige Side af det sjette Fag. Udefra set laa Sakristiet ganske i Flugt med søndre Sideskib, men i Virkeligheden befandt der sig en tyk Mur¹⁾ mellem de to, saa de kan næppe være opført samtidig. Det var denne Mur, der i 1645 maatte gennembrydes (jfr. Citatet ovenfor).

I det foregaaende er de vigtigste bygningshistoriske Oplysninger, som de fundne Kirkeregnskaber indeholder, fremdraget og søgt udnyttet. Der kunde endnu anføres adskilligt Murmester-, Snedker- og Smedearbejde, men det vil dog føre for vidt.

Til Slut skal der gøres opmærksom paa, at Regnskabene indeholder adskilligt mere af Interesse, end der er

1) Se Fot. paa Nationalmusæet; „Architekten“ 1914, S. 510.

fremdraget i det foregaaende. Særlig skal jeg nævne de ret betydelige Bidrag, de giver til Holbæks Personahistorie¹). I Regnskabet 1623 er ikke mindre end 82 Personer nævnt, der saa godt som alle har Tilknytning til Holbæk, for samtlige Regnskabers Vedkommende bliver Antallet 241. Et Galleri af Personer drager os forbi — Borgmestre og Raadmænd, Præster og Kapellaner, Kræmmere og Haandværkere og jævne Arbejds mænd.

Om nogle af dem giver Regnskaberne interessante Oplysninger, men om det store Flertal gælder dog, at de ikke er andet end Navne. Hvor glædeligt overraskes man da, naar man med Regnskaberne i Haanden fordyber sig i Alb. Thomsens store Værk „Holbæk Købstads Historie“. Det er simpelthen ubegribeligt, saa mange af de døde Navne, der da faar Liv og Mæle.

J. O. A r h n u n g.

1) Jeg skal her indskrænke mig til at nævne, at Hr. Laurids Jespersen allerede i Regnskabet for „Søndre Side“ 1623 omtales som Kapellan (i Holbæk). Overraskende virker derfor Kirkens Tavle med Kapellannavne; den anfører: Laurids Knudsen, † 1624, Laurids Jensen til 1627, Mag. Søren Mai 1627—33 og først derefter Laurids Jespersen 1633—† 1662 (A. T.: Præsterækker for Pastorater i Sjæll. Stift. 39)!

MED SMAKKE, ISBAAD OG DAMPSKIB

Efterretninger om Samsøs Postforbindelse fra 1682
til vore Dage.

Ved **Bent Rasmussen.**

Introduktion.

Samsø er — med sine 22 smaa Holme — ialt c. 114 km² eller c. 11400 ha.

Dens Beliggenhed maa betegnes som meget central mellem Sjælland, Jylland og Fyn, idet der er 15 km til Røsnæs, 15 km til Fyns Hoved, 10 km fra Nordby (Issehoved) til Helgenæs og 11 km til Saxild Strand (Dyngby ved Hou).

Allerede i Middelalderen, ja, vi kan godt sige fra Oldtiden, var dette anerkendt. Ofte gæstede Kongerne Samsø og holdt Stormandsmøde her.

Allerede i det 11. Aarhundrede omtaler Adam af Bremen en Smakkeforbindelse mellem Kalundborg og Aarhus.

Det har sikkert været en meget benyttet Rejsevej for Folk, der skulde fra Sjælland til Midt- eller Nordjylland, da den var langt hurtigere og billigere end den omstændelige Landtur gennem det sydlige Jylland og over Fyn.

Kattegat er et uroligt Farvand, hvad Folk næppe mærker meget til nu paa de store, behagelige, hurtiggaaende Skibe, som siden 1934 befarer Ruten Kalundborg —Samsø—(Tunø)—Aarhus.

Berømt er Holbergs Beskrivelse af Peder Paars' begivenhedsrige Sejlsads „fra Kalundborg til Aars“, men ogsaa den ældre Memoirelitteratur fortæller om Rutens Besværligheder.

Jeg anfører enkelte:

En Adelsmand, Ove Juel, omtaler i sin Dagbog flere Gange denne Rute. Den 2. September 1662 rejste han fra Kalundborg, men naaede kun til Tunø, hvor han maatte blive „formedelst Modvind och Storm“, og han kunde først fortsætte Rejsen „dend 4 fra Thun til Kalingborg. Dend 25 dito vaar jeg paa Wandet, och motte tilbage igien, formedelst Storm och Modvind. Dend 26 dito begaff jeg mig igien til Seigels, och motte atter tilbage igien, och satte wnder Assens (Asnæs), Natten offuer. Dend 27 dito, komb jeg lyckeligen offuer til Aarsz, wed Middagsztide“.

Holger Jacobæus — kendt for sine Rejseuskildringer — fortæller om en saadan Tur i 1692¹⁾: ... „reyste fra Callingborg til Rosnæs som er 2 mijl. fra Rosnæs tog en baad/ som det var ganske stille veyer og smacken kunde ei gaa formedelst contrarie vind/ og kom først ofuer Rosnes drengre/ som vare blick stille/ forbi Samsøe huor vi kund see Wesborg et gammel ruineret slot/ dernest Brattingsborg. der fra kom om afftenen sildig til en Øe/ som kaldis Tunø/ er 1½ mijl lang/ med en kirckeby udi/ og 14 gaarde i samme by. Logerede om natten hos en bonde/ hvor der var et got logement og meged høflige folck. Reyste Der fra om morgenen tidlig med baad igien/ og kom til Aarhus klocken 2 om eftermiddagen“.

Jacobæus omtaler de „Rosnes drenge“, det er den samme Strøm, som Blicher senere besynger i et Digt i en af sine Noveller²⁾:

„De Refsnæs Drengre, de Samsøpiger,
de fører tit op en forunderlig Dans,
naar Stormen den stiger,
og Solen den viger,
og Sømanden ønsker sig heller til Lands“.

Det kunde synes, som om „de Røsnæs Drengre“ længe før Blichers Tid har været et almindeligt brugt Udtryk

1) H. J., Læge i Aarhus, f. 1650, død 1707. „Rejsebog“ af Vilh. Maaby kaldet „Rejsedagbog“.

2) „Kærlighed fra Dagvognen“ 1812).

for den svære Søgang og de høje Bølger, der gaar herovre, medens „de Samsø Piger“ er et Udtryk for de mere blide Bølger under Samsøs Østkyst, hvor Øen skærmer for Vestenvinden. De fleste, der har befaret Ruten fra Aarhus til Kalundborg i Storm, har sikkert ogsaa hørt Udtrykket: „Det bliver meget værre paa den anden Side Samsø“.

En Rejse fra Kalundborg til Aars i 1785.

En tysk Soldat T. U. Nüblings sejlede i 1785 sammen med en Kammerat med en Smakke fra Kalundborg Kl. 9 om Formiddagen, men om Eftermiddagen Kl. 2 rejste sig pludselig en stærk Modvind, og „vi maatte stadig krydse; min Kammerat og jeg hjalp troligt Matroserne, hvad Styrmanden var meget tilfreds med. Han sagde: „Det er godt, at de Herrer sætter sig ind i Forholdene, saa længe det er Dag, desto bedre kan jeg bruge dem i Nat“. Ombord var tillige et Par Præstefolk. Præstekonen var saa medtaget, at de troede, hun vilde dø for dem. Omsider naaede de ind under Samsø: Vinden var blevet til Storm, Søen larmede og brusede, „vort Skib lagde sig helt paa Siden, naar vi krydsede“. Man kunde ikke staa paa Fordækket uden at holde sig fast. „Fra Tid til anden saa vi en eller flere af de seks andre Smakker, som samtidig med os var sejlet fra Kalundborg. De delte Skæbne med os og maatte ogsaa bane sig Vej ved uafbrudt Krydsen. Det lader sig ikke beskrive, med hvilken Fart et af disse Fartøjer passerede vort. Saa længe det var Dag, var det for mig et mærkværdigt og interessant Skuespil; men da Mørket brød frem, var det frygteligt og farligt. Saa snart det mørknede, satte Skibene store Lanterner forud paa Bugsprydet.

Naar nu et af de 7 Fartøjer kom det andet nær, saa skreg Matroserne til hinanden gennem Raaberne, hvilket gennem Havets Larm lød uhyggeligt. Som en afskudt Pil fløj nu Fartøjet forbi, og faa Øjeblikke efter var Lyset

forsvundet, det syntes at hoppe op og ned paa Bølgerne som en Lygtemand“.

De naaede Aarhus Havn Kl. 8 om Morgenen efter 11 Timer paa Søen. („Aarh. Stiftstidende“).

En munter Kattegatsrejse i 1832.

Th. Overskou fortæller i sine Erindringer om en Rejse over Kattegat til Aarhus i 1832. Han skulde med et Skuespil-Selskab give en Række Forestillinger i nogle jyske Byer. Man lejede Postskibet „Den nye Prøve“.

„Ved Helsingør blev vi modtagne af Modvind, som blæste op til en voldsom Storm, saa vi maatte ligge for Anker for tredie Dag under uafsladeligt Oprør af Rosenkilde (en af Datidens kendte Skuespillere), der — i sin virkelig i mange Tilfælde forbavsende Uforfærdethed for fuld Alvor og med største Heftighed paastod, at Rejsen straks skulde fortsættes ud i Kattegat. Da Vejret blev godt, sejlede de videre. De havde Vind og Strøm med, og alle Sejl var sat, men stadig gik det Rosenkilde for langsomt. Han paastod, at Skibet ikke gik hurtigere, end at man let kunde svømme ved Siden af det. Alle benægtede dette, men det gjorde blot, at den stædige Rosenkilde stod endnu mere fast ved sin Paastand, ja, forlangte at bevise dens Rigtighed. Ethvert Menneske maatte jo grangiveligt kunde se, at Skibet for Øjeblikket laa stille, og hvorfor skulde han saa forsømme Lejligheden til en herlig Svømmetur?

„Ja, ja“, sagde Kaptajnen, „naar De endelig vil — vær saa god. Det er jo muligt, at De kan hale os ind“.

Liebe (en anden kendt Skuespiller) fik nu Damerne til at gaa ned i Kahytten, og derpaa gav Rosenkilde sig straks i Færd med at faa Klæderne af.

Kaptajnen, der ham uvidende havde ladet Jollen gøre los og færdig til at sætte i Søen, samlede os ved et Vink om sig i Bagstavnen, hvorfra Rosenkilde maatte springe ud. Idet han gjorde Springet, saa vi et Toug, som Kap-

tajnen havde holdt skjult, fare ud og ramme Rosenkilde, hvorved han gav et højt Skrig, netop som han berørte Vandet. Straks efter kom han imidlertid op til Vandoverfladen igen, og da han saa, at Skibet allerede var noget borte, anspændte han med megen Fatning Kræfterne, saa at han fik fat i Touget og blev halet ombord.

„Det gaar alligevel! Det havde jeg sku ikke troet“, sagde han ganske nonchelangt, idet han kom op paa Dækket.

„Men hvad skreg du for?“ spurgte Zinck (kendt Skuespiller) i sin sædvanlige lidt drillende Tone.

„Hvad jeg skreg for?“ udbrød han i gnaven Hidsighed. „Ih, det var Touget, som slog mig paa Hælen. Da jeg ikke vidste, hvad det var, og lige dukkede i, troede jeg, at jeg faldt i en Makrelstime, og det var saagu vel noget at skringe for. Tak for Haandsrækningen, Kaptajn Schou“, vedblev han ganske koldsindig. „Forresten var Vandet prægtigt. Gik det an at sætte Baaden ud, tog jeg gerne nok en saadan Dukkert!“

— Rosenkilde havde Ret i, at hurtigt gik Turen ikke — den tog 5 Døgn.

Jeg gaar derefter over til selve Sagen.

Færgeriet som en Herlighed under Grevskabet Samsø¹⁾.

I den først udgivne Forordning om Færgeløbet mellem Kalundborg og Aarhus, dateret 2. December 1674, nævnes Samsø eller de andre mellem Kalundborg og Aarhus beliggende Øer overhovedet ikke. Først i den næste Forordning, der er dateret 29. April 1684, og som omfat-

1) Afhandlingen er, hvor Kilde ikke er angivet, bygget paa hidtil utrykte Kilder fra Brattingsborg Arkiv, fra Generalpostdirektoratet, saa vel som fra Posthusene i Aarhus, Kalundborg, Kolby og Tranebjerg. Jeg vil gerne bringe Lehnsgreve Aa. Daneskiold Samsø, Hovedarkivar H. Hjorth Nielsen, Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsnet, Overpostinspektør Jac. Andersen, Aarhus, samt Postmestrene Meyer, Kalundborg, Nørsgaard-Andersen, Kolby, og Grønbæk, Tranebjerg, en hjertelig Tak for god Assistance og for Laan af Materiale. **B. R.**

ter alle de fire vigtigste Færgeløb i Danmark, nemlig Nyborg—Korsør, Aarhus—Kalundborg, Assens—Haderslev og Middelfart—Snoghøj, hedder det, at om nogen vil have en Smakke fra Kalundborg eller Aarhus til Samsø, Helnæs eller de andre mellem de to Byer liggende Øer, skal der betales, som Rejsen er til, „à l'advenant at regne for Milene, hvorhen man vil, efter den Takst som er gjort for Smakkerne imellem Aarhus og Kalundborg“. Det fremgaar heraf, at de mellem de to Byer i regelmæssig Fart sejlene Smakker ikke paa deres Ture anløb Samsø eller de andre Øer, men at Rejsende, der ønskede Overførsel, var henvist til selv at leje en Smakke, hvilket sikkert har været en dyr Historie. „Børtsmakkerne“ afgik fra begge Sider hver Tirsdag og Torsdag Morgen Kl. 7, hvad enten de havde megen, liden eller ingen Fragt, og de maatte kun blive liggende, hvis Storm eller Uvejr forhindrede dem i at sejle. De Anførsler, der i Forordn. af 29. April 1684 vedrører Samsø og de øvrige Øer, gentages ikke i nogen af de senere udkomne, efterhaanden ret talrige, Forordninger og Reskripter, og heller ikke i de ofte opkommende Stridigheder mellem Færgeløbsejerne paa begge Sider synes Farten til og fra Øerne at have spillet nogen Rolle. Da der 14. April 1747 udstedtes et Reskript til Universitetet om, at Taksten og Børdtagene ved Færgeløbene skulde anføres i de af Universitetet udgivne Almanakker, nævnes heller ikke her Samsø og de øvrige Øer, hvorimod Farten mellem Kalundborg og Aarhus omtales. Det fremgaar af denne Omtale, at Farten stod paa ganske samme Standpunkt som i 1684.

Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Grunden til, at Staten saa at sige slet ikke beskæftigede sig med Samsø Forbindelse med Omverdenen, var den, at Færgefarten til og fra Øen var i Hænderne paa Grevskabet Samsø og hørte til dettes Herligheder, overdragne til Sophie Amalie Moth ved Gavebrevet af 1. Juni 1676.

Tilsynet med Færgeløbene i Danmark hørte, for saa

vidt undtages de Løb, hvorover Hovedposterne førtes, idet disse sorterede under Postvæsenet, under Rentekammeret, og først saa sent som i 1807 fik Generalpostamtet efter eget derom udtalt Ønske overdraget Tilsynet med samtlige Færgesteder med Undtagelse af Færgeløbet Nysted—Heiligenhafen. Men selv nu varede det nogle Aar, førend Samsø fik sin første planmæssige Postforbindelse med Omverdenen. Denne etableredes nemlig i Marts 1813, idet der oprettedes en Feltpostforbindelse mellem Øen og Aarhus, formentlig af Hensyn til Besætningen paa Kyholm. Først saa sent som 22. August 1837 udstedtes Takst og Reglement for Færgefarten mellem Brundbyballe og Kalundborg, men Grevskabet var stadig Ejer af Privilegiet og ansatte Færgemændene.

Hverken Reglementet eller Taksten af 1837 adskiller sig i nogen væsentlig Grad fra de øvrige i de samme Aar udstedte Reglementer og Takster for de andre Færgesteder i Landet. Der er dog Grund til at anføre, at Færgemanden i Brundbyballe havde Eneret til med aabne Fartøjer saavel i Færge- som Børtfart at transportere Rejsende og deres Gods, Kreaturer, Vogne, Fragtgoods og deslige fra Samsø til Kalundborg, dog med den Indskrænkning, at Baadførerne i Nordby var berettigede til at overføre fra Nordby eller Langøre Havn til Kalundborg de Rejsende, der var ankomne fra Aarhus til Nordby og agtede sig til Sjælland. Ligeledes havde Færgefartøjer, der ankom fra Kalundborg til Samsø, Ret til at blive liggende i 12 Timer for at søge Returfragt, ligesom Færgemanden i Brundbyballe var berettiget til at blive liggende i Kalundborg 12 Timer efter sin Ankomst for at søge Returfragt, ligesom han ogsaa skulde være berettiget til og upaataalt af Færgemændene fra Kalundborg at besørge Børtfragten fra Kalundborg til Samsø under samme Betingelser, hvorunder Færgevæsenet i Kalundborg havde Ret til Farten paa Samsø. Enhver skulde naturligvis have Ret til at benytte eget Fartøj til sit eget Brug, og lige-

ledes havde Entreprenøren for Dampskibsfarten mellem Kalundborg og Aarhus Ret til at etablere en saadan Forbindelse mellem Dampskibet og Samsø, som var omtalt i Anordningen for denne Fart af 19. April 1836. Dog skulde Entreprenøren fortrinsvis benytte Færgemanden i Brundbyalle til at bringe Passagererne til og fra Dampskibet, saafremt han vilde paatage sig dette paa billige Vilkaar.

Til at besørge Færge- og Børtfarten skulde Færgemanden holde:

1. en stor aaben Færge, som kunde rumme i det mindste 15 Stkr. Staldstude,
2. en mindre Færge,
3. en Sejlbaad og
4. en Jolle.

Det var forøvrigt Færgemandens Pligt i mørke Aftener eller Nætter, naar Fartøjer skulde afgaa eller var ventede, at holde en Lygte brændende paa en Pæl et passende Sted ved Havnen.

Til Brug ved Farten skulde Færgemanden holde i fast Tjeneste i det mindste fem duelige Færgekare, der paa visse Betingelser var fritagne for at blive udskrevne til Orlogstjeneste. Børtens Afgang fastsattes i Reglementet til hver Tirsdag Morgen Kl. 6, om Vinteren dog saa snart det blev lyst, og ingensinde senere end Kl. 7½. Børtens skulde medtage de Rejsende og det Gods, samt de Vogne og de til de paagældendes Befordring hørende Heste, der var anmeldt til Overførsel. Kvæg og andre Kreaturer maatte kun overføres med Børtens, hvis det kunde ske uden Gene for de Rejsende og hvad de medførte. Børtfarten skulde altid udføres enten med den store eller den mindre Færge, og med Hensyn til Valget mellem disse skulde Aarstiden og Vejrets Beskaffenhed samt Kvantiteten og Kvaliteten af Godset tages i Betragtning. Og saa hedder det i Reglementet: „Dog skal

det være Færgemanden tilladt om Sommeren i Vindstille at bruge Sejlbaaen“. Denne, tilsyneladende lidt mærkelige Bestemmelse skyldes naturligvis, at Sejlbaaen var lettere og altsaa bedre kunde ros end Færgerne.

Af Taksterne for Færgefarten kan nævnes, at den store Færge kostede 12 Rdlr., den mindre 8 Rdlr. Sejlbaaen 5 Rdlr. og Jollen 3 Rdlr. for hver Tur, og hertil kom paa Kalundborgsiden 10 Sk. Sølv for hvert Fartøj, medens der ikke betaltes Indskrivningspenge fra Samsø-siden.

For Befordring med Børtten eller med et Fartøj, der alligevel skulde over, betaltes for en Person med Rejsegods indtil en Vægt af 30 Pund foruden Rejseklæder 64 Sk., hvortil kom 4 Sk. i Indskrivningspenge; dog betalte en Bonde, Matros, en Haandværkssvend eller lignende Person kun 28 Sk. plus 2 Sk. i Indskrivningspenge. For Børn mellem 2 og 6 Aar betaltes $\frac{1}{3}$ og for Børn fra 6 til 14 Aar $\frac{1}{2}$ af den fulde Fragt, medens Børn under 2 Aar gik frit med. Kvægdrivere betalte intet, naar de gik over med Kvæget, medens de for Returrejsen maatte betale fuld Fragt.

Overførslen af en Hest kostede 1 Rdlr. 16 Sk., et Kvæghoved det samme, men Indskrivningspengene for en Hest var 3 Sk., for et Hoved kun 2 Sk. Et Svin eller et Føl kostede 24 Sk. plus 1 Sk. i Indskrivningspenge.

Skulde man have en Karet eller anden heltlukket Vogn overført, kostede dette 2 Rdlr. 16 Sk., medens en Wienervogn eller anden halvt lukket Vogn kostede 1 Rdl. 64 Sk., hvortil kom Indskrivningspenge, henholdsvis 10 og 8 Sk. Og saaledes var der fastsat Takster videre ned lige til et Par Fjederkreaturer, der kun kostede 4 Sk. plus $\frac{1}{2}$ Sk. i Indskrivningspenge.

Det var Færgefolkene under Mulkt forbudt at tage højere Takst end tilladt eller at modtage Drikkepenge, og det var dem paalagt at være behjælpelige ved Ind- og Udskibning af Kreaturer, Vogne, Gods o. lign.; kun hvis

det af de Rejsende ønskedes, at de skulde bringe Rejsegods eller Rejsetøj mellem Færgegaarden paa Samsø og Landingsstedet, maatte de for „en Mandsdragt“ (en Mands Byrde) oppebære 6 Sk.

Udover denne Takst og Reglement fra 1837 foreligger der intet i Postvæsenets Arkiv om Samsøoverfarten.

Man kan ikke komme længere tilbage end til 1676, da Privilegiet paa Færgefarten overdroges til Sofie Amalie Moth; men noget taler for, at der allerede før den Tid har været Færgefart. I 1682 ansatte Grevskabet den første Færgemand, Søffren Pedersen i Brundby. Han boede i nuværende Troels Ladefogeds Gaard i Brundby. I denne Gaard var Færgemandens Bopæl i henved 100 Aar.

De privilegerede Færgemænd har været:

Søffren Pedersen, Brundby	1682—1716
Peder Sørensen, Brundby	1716—1739
Han var Søn af førstnævnte, men druknede ved Juletid 1739 paa en Rejse med Færgebaaden under Røsnæs.	
Peder Sørensens Enke og Søn, Søren Pedersen, Brundby	1739—1778
Hans Rasmussen Labo i Brundby	1778—1790
Frederik Sann i Langemark	1790—1798
Bertel Rasmussen Ladefoged, Brundby	1798—1802
Carl Frederik Ewens, Langemark	1802—1811
Han havde ansat en Mand, Niels Krag, som Færgemand under sig.	
Julius Schmidt, Færgegaarden, Ballen	1811—1843
Jens Kieldrup, Færgegaarden	1843—1850
Theodor Didrik Beissenherz, Færgegaarden .	1850—1861
derefter Postmester i Kolby til sin Død 28. Januar 1900.	

Færgemanden havde en fast Løn af 34 Rdl. (68 Kr.) aarlig fra Grevskabet; men der var jo ogsaa forholdsvis mange Biindtægter ved Færgeriet.

Han skulde holde seks Færgekarle; det var Husmænd fra Brundby.

Senere, da Færgegaarden i 1811 blev bygget ved Ballen, opførtes de saakaldte „Færgehuse“ til Bolig for Færgekarlene. Disse Huse laa ude i Nærheden af, hvor Slagteriet nu ligger. Sagen er, at Vejen fra Brundby til Brundby-Balle, som Ballen tidligere kaldtes, gik som nu ned til Aalebæksrenden, men derfra gik den Østen om Marius B. Mikselsens Ejendom ud til Havet og derfra langs med dette til Havnen.

Der er i det foranstaaende nævnt Priser for almindelig Rejsende, men ønskede man en af Baadene „særskilt fragtet“, saa den altsaa skulde sejle uden for den ordinære Tur, kostede „den store Baad“ 12 Rdl., „Mellembaad“ 8 Rdl. og Sejlbaaden 5 Rdl.

I 1764 blev Havnen ved Ballen anlagt til Færgebaadenes Bekvemmelighed. Det var Grevskabet, der anlagde den, men man kan af de gamle Kort se, at den var meget ringe og ubetydelig. Den er senere forbedret og udvidet adskillige Gange.

Det var oprindelig forbudt alle Skippere at benytte den, da den udelukkende var forbeholdt Færgemanden, som selv skulde holde den i Orden.

Postsagerne gav ikke Færgemanden meget Arbejde, f. Eks. modtog Grevskabets Forvalter fra 1. Maj 1786 til 1. Maj 1787 kun 25 Breve og afsendte i samme Tidsrum 29. Portoen androg for disse 54 Breve 5 Rdl. 3 Skill. — Naar man erindrer hans Stilling, og at Excellencen, Lehns greve Danneskiold-Samsø, aldrig boede paa Øen i hin Tid, kan man derfor skønne, at der ikke har været ret mange Hundrede Breve at besørge i 1 Aar.

Flere Samsinger havde imidlertid faaet den Opfattelse, at det maatte være om ikke en lukrativ saa dog en god Forretning at drive Færgeriet, for et Interessentskab af Samsinger købte Færgeriet i 1797. De havde set, at flere af Færgemændene var blevet „holdne“ Mænd, bl. a. havde

Frederik Sann, som netop var Færgemand 1790—1798, evnet at fæste flere Gaarde i Langemark og lægge dem sammen til een, som han efter sig selv kaldte „Sannholm“, der fik et Tilliggende paa ca. 150 Tdr. Land; men allerede 1810 overdrager de igen Færgeprivilegiet til Greven for 1750 Rdl., som saa Aaret efter byggede Færgegaarden „Sophusminde“.

Den 7. April 1712, under den store, nordiske Krig, blev Færgebaaden mellem Samsø og Røsnæs opbragt af en svensk Skærgaardsbaad. Færgemanden, Peder Sørensen, Søn af den første Færgemand, Søffren Pedersen, og Baadens to andre Mænd blev ført til Göteborg, hvorfra de senere sendtes hjem. Baaden derimod huggede Fjenden Hul paa og lod den drive med Strømmen, efter at de havde bemægtiget sig dens Indhold: „den norske Postsæk“, som var kommet herved fra Fladstrand (o: Frederikshavn) samt 102 Rdl., som Tolder Merchell paa Samsø skulde indbetale paa Kalundborg Amtstue.

I Engelskkrigen (1801—15) var der flere Episoder. Smakkefarten gik enten til Røsnæs eller til Kalundborg, men ikke regelmæssigt, da „Engelskmanden“ ofte var i Farvandet.

I 1805 afholdtes Forhør angaaende følgende: Oberst Tidemann, som var den Øverstbefalende militære Autoritet paa Øen, havde en Dag overleveret Sognefoged Elias Hansen i Ørby et vigtigt Ekspresbrev til København til videre Besørgelse. Denne leverede ogsaa Brevet til Færgeskipper Niels Krag i Brundby, men endnu to Dage efter er Brevet uekspederet. I Forhøret undskylder Færgemanden sig med daarligt Vejr.

I 1807 opretholdtes Forbindelsen med Sjælland og Jylland (fra Kyholm) med to lejede Baade, og Færgebaaden fra Ballen kom kun til Sjælland faa Gange i dette Aar.

I 1808 saa Fjenden (Englænderne) tidlig paa Foraaret sit Snit til at løbe ind i den gamle Færgehavn Brundby Balle og opbrændte de derværende to Færgefartøjer, som

netop ankom fra Kalundborg. Pastor Hammer skriver¹⁾, at det skete paa den Maade, at Fjenden sejlede ind i Havnen paa en dansk Jagt med dansk Flag, og de opbrændte ialt 11 Baade og Joller.

Aaret efter blev Forbindelsen — efter at nye Færgebaade var anskaffet — bedre.

Havneanlæg 1764.

Havneingeniør T. H. Falck sender Maj 1765: „Underdanigste Regning til Deres Høy-Grevelige Excellence Høy-Velbaarne Greve Danneskiold Samsøe“: Efter Holmens Cheff, Høyædle og Velbaarne Hr. Commandeur Schindels Ordre, paa Deres Høy-Naadelige Begæring haver jeg undertegnede været paa Grevskabet Samsøe for at fuldføre det i afvigte Aar 1764 ved den begyndte Havns Andlæggelse i Bugten ved Brøndbye-bale begyndte Værk.

Dernæst følger den underdanigste Regning for, hvad der er forbrugt til min Transport og Nødvendige Underhold paa Reisen og tilbage.

	Rdl.	Mk.	Sk.
22. Maj:	Til at ud Proviantere mig paa Reisen udgør	1	4
	For at bringe mit Tøys ombord		1 8
29. Maj:	Andkom til Aarhus i Jydland, for at bringe min Hest fra Fartøjet og Ombord paa een Baad, som skulde til Samsøe		1
	I Fragt fra Kiøbenhavn til Aarhus	1	3
	For Kost, Kammer og Seng i Aarhus i 5 Dage og 4 Nætter		5 10
5. Juni:	Andkom til Samsøe, i Fragt betalt		3
	Transporteret til mit Kvarter i Brundbye betalt		12
10. Aug.:	Blev Arbejdet ophævet formedelst Høstens Tid. Blev Transporteret med en Jolle fra Samsøe til Kallundborg, for min Kiste at opbære i mit Kvarter samt Drikkepenge til Færgekare		1 8
11. Aug.:	Rejste fra Kalundborg om Eftermiddagen, betalt for Kost, Kammer og Seng		1 4
12. Aug.:	Andkom til Kiøbenhavn om Aftenen Kl. 7. Betalt paa Reisen for mig og en Bonde: for Kost, Kammer og Seng samt Underholdning og Drikkepenge		5 8
	For min Kiste at frembære i mit Kvarter Fra 14. Maj til 13. Aug. — 92 Dage — efter Akkord daglig 3 Mark		1 8
		46	
	Summa	52	4 10

Eksempel paa en Contract for Færgeløbet udstedt 1782.

Jeg, Frederica Lovisa von Kleist, Geheime-Conference-Raadinde, Grevinde af Danneskiold og til Grevskabet Samsøe kiendes og hermed vitterlig gjør: at have overladt til velagte ungarl Hans Rasmussen Laboe, Færgeløbet og Transporten imellem Samsøe, Refsnæs, Callundborg og Fyhn paa følgende Conditioner.

1.

Færgemanden skal for egen Regning ansaffe en dygtig Færgesjagt, eller Smakke, som kand indtage een 16 à 20 Græs-Høveder, illigemaade en god Færges Baad, begge disse skal han paa egen Bekostning holde i forsvarlig og tjenstdygtig Stand, hvilket ved aarlige Besigtelser, af Vedkommende anbefalende Betienter skal attesteres, handles herimod, og Skibene ved Mangel paa fornøden Reparationer forfalder, da tabes Færgemandens Ret til Færgeløbet.

2.

Havnen ved Brundbye Balle skal han for egen Regning holde vedlige, at den ikke med Sand eller Mudder tilsættes, som kunde være Farten hinderlig, ved Forsømmelse heri, straffes han som ovenmeldt, dog gives ham det fornødne Tømmer af Herskabets Skove til Havnens Vedligeholdelse, efter nøjagte Taxation og derpaa nærmere indhentet Approbation.

3.

Den nærværende Færgeskipper Jørgen Willadsen som og Matrosen Jens Gittermand skulle saalænge de dertil ere bekvemme, bruges ved Færgeløbet, men det paalægges Færgemanden som en Pligt, at paase, at Færgefolkene, som bør være dygtige Matroser, ere ædruelige og skikkelige Folk.

4.

Frit skal befordres: alle kongelige Skatter og Contributioner, som af Herskabet oppebæres og tilsvares i Amtsstuen, alle Brevskaber, kongelige Tjeneste angaaende, alle Personer, som færdes i kongelige Ærinder og tilkommer frie Befordring, alle Dokumenter eller Breve, fra det Høye Grevskab eller Inspecteuren til Grevskabet, eller fra Forvalteren til Grevskabet eller Inspecteuren, naar det Høye Grevskab tager til eller fra Samsøe, det være sig enten til Jylland eller Fyhn, skal frie Befordring gives dem og Betientere, Dommestigerer og Eqvipage eller andet, Herskabet finder for godt at lade bortføre enten til Kiøbenhavn eller andre Stæder. Endelig skal Færgemanden være pligtig at gjøre de Rejser uden Betaling,

som i Forpagtnings-Contracterne ere reserverede. For de Penge af kongelige Contributioner eller Grevskabets Intrader, som bliver overførte fra Samsøe til Callundborg, være sig Courant-Mynt, Wexler, Banco-Billetter eller Breve, som af Forvalteren leveres Færgemanden, skal denne meddele Forvalteren sit Interims Bevis til Sikkerhed for disses rigtige Afsendelse og Aflevering paa behørige Stæder, og derpaa især fra Amtstuen eller Posthuset, medbringe tilbage til Forvalteren Kvittering for hver Penge, han saaledes efter Ordre har haft at levere, og skulle Jagten eller Jollerne, naar de saaledes overfører Penge, forulykkes /: det Gud i Naade forbyde :/ og Brugeren af Færgeløbet lovlig bevidne, at Pengene dermed fra Landet, rigtig var afhændet og er forulykket, skal han og Arvingerne være uden Ansvar. Paa det Forvalteren ikke ubefyret skulde forlange nogen Transport, det være sig enten med Expresser, Penge eller Documenter, skal han derfor give Færgemanden, et Bevis, at denne Transport er nødvendig efter hvilke Beviser, naar Brugeren af Færgeløbet dem indsende til Herskabets Kiendelse, det straks skal skiønnes, om de vare fornødne eller ej, i sidste Fald udsættes de paa Forvalterens egen Regning, men derfor bepligtiges Færgemanden at tilkendegive Forvalteren hver Lejlighed, som til Callundborg forefalder.

Skulde jeg blive til Sinds at ville benytte mig af Færge-Jagten, eller Jollerne til Fyhn, Jylland eller andre Stæder, maa det mig mod en billig Betaling ikke formenes.

5.

Efter vedhæftede Text forpligtes Færgemanden, at befordre for Forpagterne, Landets Indbyggere og Fremmede, alt hvad de forlanger transporteret fra Samsøe til Callundborg, Refsnes, Øerne eller andre Stæder og derfra igen til Samsøe. Hermed paalægges det Færgemanden at holde en af Grevskabet autoriseret Bog, som alle Tider bør være ved Færgeløbet, hvorudi indføres naar og hvortil han befragter Jagten eller Baadene samt om det er hel eller halv Fragt.

Skulle begge Forpagtere paa engang forlange heel Transport overført med Jagten, da præfirerer Brattingsborgs Forpagter første Gang, anden Gang Forpagteren paa Bisgaard, og saa fremdeles vexelvis, men naar een af Forpagterne skulle om saadan Transport concurre med nogen anden paa Landet, eller Landets Indbyggere med Fremmede, da skule i første Fald Forpagteren og i sidste derimod Landets Indbyggere have Præference. Befindes det at nogen, efter at have betinget Jagten, ikke strax med første føjelige Vind, ville betjene sig deraf, da taber han sin Tour for den Gang, og

Færgemanden kan uden Tiltale lade Jægten befragte af den eller de som imidlertid maatte behøve den. I Tilfælde af, at der maatte indfalde flere Fragter, end Færgemanden kunne bestride, da paa det de Fragtende ikke herunder skulde lide, tillades det Færgemanden /: ikke den befragtende :/ at antage en anden Skipper for den Pris, de bedst kunne forenes om, dog at ingen betaler højere end Taxten formelder.

6.

Skal Brugere af Færgeløbet i alle Dele holde sig de kongelige allerunderdanigste Forordninger.

7.

Maae ingen understaa sig, at lægge til eller hos den min saelig Herre bekostede Brundbye Balle, med mindre det ere fremmede Sejlende.

8.

Ved Langøre, Gammel Holm eller andre Ladepladser, maa ingen befatte sig med Transport af Passagerer eller Kreaturer, i Andledning af graserende Kvæg-Sygdom, som paa det nøjeste maa iagttages.

9.

Paa det Betientene og Indbyggerne paa Grevskabet kand være betrygget for de Breve, Penge eller Documenter, som afgaae fra eller kommer til Landet, skal Færgemanden holde een Bog, hvori indføres alle afgaaende og indkomne Breve, og for samme efter Taxsten nyde Betaling.

10.

Skal Brugeren af Færgeløbet Hans Rasmussen Laboe, saalænge han lever, imod at opfylde foranskrevne Vilkaar, bruge og beholde dette Færgeløb, og nyde aarlig af Grevskabets Casse de 4 første Aar 50 Rdl., og derefter aarlig, saalænge han vedbliver Færgeløbet 34 Rdl., og samme Udvisning af Skoven (Træ og Tømmer) som hans Formænd efter Reglementet er tillagt, ligesom de ved Færgeløbet nu brugende Folk nyder samme Udvisning som Reglementet lyder paa.

At denne Contract, saaledes som foreskrevet staaer, i alle Maaeder paa begge Sider, nøjagtigt holdes skal, er den med vore Hænders Underskrift og Førsejling bekræftet samt in duplo udfærdiget, hvoraf Færgemanden beholder den ene, og den anden med hans Paategning mig overantvordes.

K i ø b e n h a v n, 30. Martii 1782.

F. G. K. g D. Samsøe.

Hans Rasmussen Laboe.

Om Havneanlæg ca. 1812.

Samsø Kommandantskab spørger under Skr. af 17. Marts 1812 Forvalter Juel paa Brattingsborg, om man imod Betaling kan faa 14 Bøgepæle 8 Al. lange og 9—10 Tm. i Kvadrat samt 16 Egepæle 10 Alen lange og 10 a 12 Tommer i Kvadrat til Havneanlægget i Brundby-Balle. (Man vil maaske undre sig over, at det er Kommandantskabet, altsaa det militære Beredskab paa Samsø, som vil købe de nævnte Bøge- og Egepæle til Havneanlægget ved Ballen. Sagen er, at der i 1684 kun var en ringe Baadehavn inde i Aalebæksrenden, denne udvidedes i 1764—65 til et Færgeleje; men nu i Engelskkrigens Tid er Havnen udvidet og skal have det dobbelte Formaal „dels at tjene den ved Samsø stationeret Roflotille til Retirade-Havn og dels til bestandig Færgehavn for at skaffe Øen en Postkommunikation“ (Skr. af $\frac{23}{4}$ 1814). Et udmærket Sted for Robaadslotillen at søge tilbage til, om den blev forfulgt af „Engelskmanden“, især da der umiddelbart bag Havnen, hvor Kbmd. R.s Forretning og Fru R.s nye Hus nu ligger laa en Skanse (VI), og da Stedet var saa nogenlunde midt imellem Sydspidsen og Stanus Fjord. Det vilde endelig kunne anses for betryggende for Færgebaadene.

Havnebestyrelse.

Skr. af $\frac{12}{4}$ 1812: „Da Havnene ved Langøre og Kyholm i henvend 1 Aar har været færdig, og der er fastsat en Havne- og Brotakst, som erlægges af alle Skibe, endog de, der farer i kongl. Transport, maa der endnu savnes et almindeligt Havneregulativ for Samsø, og dette dog er af den største Nødvendighed.

Naar Havnevæsenet paa Samsø baade skal vedligeholdes og fra Tid til anden bringes til en større Fuldkommenhed, saa er det frem for alt nødvendigt at fremskaffe en Fond, af hvilken de medgaaende Omkostninger kunde udredes.

Afgifterne indgaar i Samsø Toldkasse, hvorfra ogsaa Udgifterne skal tages, saa vel til de omtalte Broer (Langøre og Kyholm) som for Anlægget ved Brundby Balles Færgehavn. — — — Disse Afgifter er saa betydelige, at Udgifterne for Landingsbroerne og Havneanlægget ved Brundby-Balle inden faa Aar kan ventes afbetalt (Post- og Færgefartøjer betaler intet).

Naar Havneværkerne er betalt, bør Indtægterne indgaa i en Havnekassee for Samsø. Der er ingen samlet By ved Landingsbroerne eller ved Brundby-Balle, saa der bør være Opsigt med Havnen.

Paa Kyholm staar Havnen under Commandanten, og saa længe

Krigen varer, bør han ogsaa have Opsyn med Langøre Havn, da den staar i saa nøje Forbindelse med Øens Forsvarsværker.

Naar det militære Commando forlader Øen, maa Opsynet med Broer og Havne paalægges Landets (o: Øens) højeste civile Øvrighed, men desuden maa der et dagligt Opsyn til i Langøre og Brundbye-Balle.

Det første Sted bør ansættes en Toldbetjent hertil, da den nærmeste bor omtrent et Par Mil herfra (i Besser). Han bør være Havneinspecteur.

Hvad angaar det daglige Opsyn med den under Arbejde værende Færgehavn i Brundby-Ballen, da maa det bemærkes, at der ved denne Havn — af Hs. Excellence Greve Danneskiold-Samsøe er blevet bygget en Gaard og indsat en Mand, som formodentlig bliver Transport Forvalter eller Færgemand. Denne maatte da antages til Havnefoged, som skulde have Opsyn med Havnen, og om Aftenen efter Admiral Løvenørns Forslag sætte en Lampe i et Vindue til Gaarden, der vender saaledes ud til Søen, at Post- og Færgefartøjerne, naar ingen fjendtlige Skibe ere i Farvandet, ved dette kunde vejledes.“

(Dette med den vejledende Havnellygte, der skal hænges i et Vindue, omtales ogsaa i et andet Brev. Nu laa Færgegaarden jo dog et lille Stykke fra Havnen, men dersom de hængte Lygten i det nordøstre Vindue, vilde de have dens Skin henimod Indløbet. Det var jo i Krigens Tid, og derfor skulde Opsynsmanden helst have lidt Kendskab til, om der var fjendtlige Skibe i Nærheden — i saa Tilfælde skulde Lygten naturligvis ikke hænges ud.)

Man vilde jo nødig have Fjenden ind i Havnen og lave Ødelæggelser, som det var sket nogle faa Aar tidligere, da „Englænderne“ løb ind i den gamle Ballen Færgehavn. Der laa stadig 4—7 engelske Skibe til Ankers ved Samsø, særlig ved den sydlige Kyst, saa det har i Krigens Tid været en stor Sjældenhed, om Lygten, som det blev til, har været tændt.

Kalundborg Færgejolle var den 24. April 1807 naaet op i Nærheden af Samsøe, da de to Færgekarle, der skulde over med et Brev — maaske til Militæret —, saa, at der blev sat en Chalup i Vandet fra det engelske Krigsskib „Dictator“. Chaluppen sejlede imod dem. De Kalundborg Færgekarle blev bange, sejlede ret ind paa Kysten og flygtede op i Land. Englænderne reddede Jollen, men afleverede den Dagen efter med Besked om, at de ikke vilde gøre fredelige Fiskere noget.

— Spørgsmaalet om Havnebestyrelse og Tilsyn med Havnene er stadig aktuelt.

Grevens Forvalter, Niels Juel, som tillige var Gaardmand i Pille-

mark, var ikke afholdt, og Major Moltke klager over ham i Anledning af hans Dobbeltstilling: „Han er ikke Embedsmand, men blot Stedfortræder for og Fuldmægtig hos Amtmanden (D.-S.), og alligevel er han som enhver anden Borger samtidig underlagt Birke-dommeren i politimæssig Henseende.“ (Fr. Povlsen: Samsø.)

30. Marts 1812 konstitueredes Gotfred v. Schmidth som Amtmand paa Samsø saa længe Krigen vare.

Den $\frac{1}{2}$ 1812 kommer der følgende Forslag fra Grevskabet: „Bestyrelsen af de 3 Havne (Langøre, Brundby-Balle og Kolby Kaas) overlades til Bestyrelse af Amtmanden (v. Schmidth), Birkedommeren, Tolderen og Grevskabets Forvalter samt af to due-lige og erfarne Skippere. Denne Kommission tiltrædes under Krigen af Kommandanten. I Langør Havn foregaar der størst Ud- og Indskibning paa Samsø. Det daglige Tilsyn med Langør har Tolderen i Stauns og i Brundby-Balle Færgemanden; og i Kolby Kaas, naar denne Havn bliver andlagt, kan uden Godtgørelse paa-lægges en Mand i et af de to Huse, som med Tiden vil blive at opføre ved Kolby Kaas (til Brug for de to Færgefolk. Husene laa der, to straataekte Bindingsværkshuse, til ind i dette Aarhundrede)“.

Havne- og Fyrdirecteuren skriver d. $\frac{2}{3}$ 1812: „Man antager, at Kyholm bestandig bliver en militær Post. De tre andre Havne (Langøre, Brundby-Balle og Kolby Kaas) maa forenes under een Bestyrelse“.

Fra Kanal- Havne- og Fyr-Directionen foreligger der i Juli 1812 følgende:

„Efter Ordre fra Hr. Contra-Admiral Løvenørn gives den Frihed at tilstille Deres Excellence, Indlagt Samsø Havnevæsen be-træffende: I Anledning af Havnevæsenets Bestyrelse paa Samsø er bragt i Forslag, at Landingsbroen ved Kyholm maatte særskilt underlægges Inspectionen af den sammesteds værende militære Commando i Formodning at sammesteds for bestandig blive en militær Post. Men at Landgangsbroen ved Langøre paa Samsø tilligemed Havnen ved Brundby-Balle og Kolby Kaas maatte forenes under een Bestyrelse. — I Henseende til de tvende sidstnævnte Havne erfares det imidlertid af Deres Excellences meget ærede Be-tænkning af 7. Decbr. 1810, at disse er ganske for privat Regning og egentlig (kun) til Nytte for Færgeløbets Fartøjer, paa hvilken Grund i forbeholdte Betænkning er yttret upassende at disse underlægges den for Kyholm og Langør Landingsbroer derved fore-slaaede Havne-Commission.

For saa vidt, at Omstændighederne maatte siden den Tid have forandret sig og bemeldte Havne, nemlig ved Brundby-Balle, som er under Arbejde, og Kolby Kaase, naar den i Tiden iværksættes,

mulig kunde være gaaet over til det Offentlige og Udgifterne til samme af Samsø Feldtkasse blive udredede, udbeder man sig tjenstlige derom underrettet med behagelig Betænkning om Deres Excellence finder noget at erindre ved eller mod, at Bestyrelsen af disse Havnes Vedligeholdelse i Fremtiden bliver underlagte det offentlige, hvilken Bestyrelse formenes at maatte bestaa af Birke-dommeren og tvende kyndige af Landets Søfolk under samme Form, som andre Havne i Landet bliver bestyrede, at i Fredstider Landets første civile Øvrighed havde Kontrol med, at Vedkommende iagttager deres Pligter, og ved forefaldende Lejligheder afgive Betænkninger til denne Direction; men altsammen under Deres Excellences Præsidiu, naar de Selv maatte være tilstæde paa Øen, at Omkostningerne for det fremdeles Arbejde blev at afholde af de allernaadigst approberet Havne Afgivter, naar (af) Samsø Feldt Kasse var afbetalt Udlægget, der for saavidt Langøre Broen angaaer for største Delen er skeet — og hvilke Herligheder og Retligheder Deres Excellence maatte finde sig berettiget at forbeholde — hvorved og derover maa bemærkes, at Brundby-Balle og Kolby Kaase om deres Forbedring i Tiden bliver iværksat, egentlig andlægges som Færgehavn, hvortil der tages Hensyn, men at uagtet de kuns blive smaae dog formodes at ville kunne tilvejebringe videre Nytte for Landet.

Efter at være meddelt Deres Excellence til Betænkning i den Henseende, agter Directionen derom at indgaa med allerunderdanigst Forestilling til Hans Majestæt Kongen.

Kanal-, Havne- og Fyr-Directionen, d. 25. Juli 1812.

Moltke.

Løvenørn.

Harbou.

(Commandant). (Contre-Admiral).

Grove.

v. Schmidt.

Phiseldek.

Arenfeldt.

(Amtmand paa Samsø).

Havneanlægget ved Brundby Balle,

som blev paabegyndt, skrider kun langsomt frem, hvilket især synes at skyldes Krigen med alle de urolige Forhold og usikre Kommunikationsmidler.

En Skrivelse af 2 $\frac{3}{4}$ 1814 fortæller herom: „Denne Havn var i afvigte Efteraar, paa en Del Udgravning og en Dæmnings Borttagelse nær, fuld færdig; men under Arbejdet blev Dæmningen i Stormvejr med højt Vande gennembrudt og Havnen fyldt med Vand, hvilket Aarstiden ikke tillod at istandsætte.

Da den militære Indretning paa Samsø ophører formedelst

Freden, savnes hertil de fornødne Arbejdere (Soldater var bragt hertil); og Øens Ejer har derfor bragt i Forslag, at et Arbejds-Commando af 25 Mand og en Officer maatte henlægges paa Samsø, og paa Grund af, at Samsøbeboerne nærmest drager Nytte af dette Havne-Anlæg desuden fra hver Gaard (Hovedgaardene og Præstegaardene forholdsvis) at maatte afgive efter Tilsigelse 2 a 3 Arbejdere en a to Gange uden Betaling, og Husmændene efter ordentlig Inddeling for Betaling hver gøre nogle Dages Arbejde ved Havnen.

Hans kgl. Maj. har allernaadigst yttret at ville, naar Havne-Arbejdet kunde som foreslaaet tilendebringes, tilstaa de forlangte militære Arbejdere“.

Det viste sig imidlertid ifl. en Skr. af 24. Maj 1815 fra Admiral Løvenørn, at Bønderne ikke har været villige til dette Pligtarbejde; men der loves saa militære Arbejdere til at fuldføre det.

Omslaget kom ret hurtigt; thi v. Schmidth skriver 22. Juni 1814, at Samsingerne ikke har noget imod at udføre Arbejdet. Man kan ogsaa godt tænke sig Grunden til Omslaget. I Krigsperioden havde Bønderne maatte udføre saa mange Pligtkørsler, være med i Militsen o. s. v., at de ikke kunde passe deres Jord ordentlig. Eet Aar — Aaret forud — havde de kun faaet Tid til en Foraarspløjning inden Saaning, og da det samtidig dette Aar traf ind med en tør Sommer, blev Høsten ringe. De vilde nu ikke igen forstyrres i deres Foraarsarbejde, men da dette var ovre, var de villige til at hjælpe til ved Havnen.

Der kom imidlertid ogsaa d. 20. Maj en Arbejdscommando bestaaende af 1 Underofficer og 25 Menige af 1. jydsk Regiment 1. Batl. herover.

I Maj kommer der ogsaa en Skr. fra Kongen om, at „de fornødne Penge anvises af vor Finans Kasse, ialt 5000 Rdl“.

11. Oktbr. hedder det, at Havne-Anlægget nu er befordret.

10. Decbr. fremsendes Forslag til Vedligeholdelse af Brundby-Balljen Havn.

Taxt	Rigsbankpenge					
ifølge Post Directeurens Skrivelse $\frac{1}{2}$ 1810 for Færgefarten Callundborg— Aarhus, som ogsaa skulde gælde Samsø—Callundborg.	kourant Værdier.					
	Drikkepenge					
	Fragt til Færgemd. og Mandskab					
	Rdl.	Mk.	Skil.	Rdl.	Mk.	Skil.
En Oxe, Stud eller Koe	1	0	0	0	1	4
En Karosse af ald Størrelse, uden Heste	3	0	0	0	3	6
En Chaise, riabte, Rust- eller stor holstensk Vogn	2	0	0	0	2	6
En Post- eller Arbejdsvogn	1	0	0	0	1	2
En Kariol	0	4	8	0	0	14
En Kuffert eller Kiste	0	3	0	0	0	6
Et Skrin	0	1	8	0	0	4
Et Oxehoved, Gods eller Vare	0	3	0	0	0	4
En Tønde do.	0	2	4	0	0	4
En Sæk do.	0	1	8	0	0	4
En Hest eller Hoppe	1	0	6	0	1	4
Et Føl eller Kalv	0	1	14	0	0	5
Et Faarehoved	0	0	15	0	0	4
Et Svin	0	1	8	0	0	5
En Person af Borger eller højere Stand...	1	0	6	0	1	0
Et Barn af samme Stand	0	3	3	0	0	8
En Haandværkskarl, Tjener, Pige, Bonde Ligesom og Underofficerer, Soldat og Ma- tros, som rejser i eget Ærinde	0	3	12	0	0	8
Børn af samme Stand	0	1	14	0	0	6
Dog fritages Underofficers, Soldats og Ma- tros Børn, naar de følge med deres Fædre, for Drikkepenge, og alle Børn under 1 Aar er fri for baade Fragt- og Drikkepenge.						
En Smakke, som en Familie forlanger for sig selv, og medførende Domestiqner, Equipage og Tøy	19	3	0	4	0	0
Drikkepenge til Færgeskipperne og Mand- skab erlægges af dem, som rejser med Fripas /; og altsaa ingen Fragt betale :/ i Forhold til enhvers Stand.						

— — — — —

$\frac{1}{11}$ 1806 faar Gehejmekonferensraadinde, Grevinde Danneskiold-
Samsøe Privilegium paa Færgefarten, som hun har anlagt.

Regnskab over Færgelejet 1810—13.

(Af Grevskabets Arkiv.)

Jeg fandt i Grevskabets Arkiv følgende interessante **Extrakt** fra H. J. Schløer, der var Inspektør ved Samsø Færgeløb 1810—1813. Den viser bl. a., hvor faa Passagerer der overførtes, samt lidt om Brevforsendelserne.

„Underdanigst Afregning

Fra den Tiid jeg undertegnede modtog Inspectionen over
Samsøe Færgeløb
1810—1813.

	Indtægt:	Udgift:
	Rdl. Mk. Sk.	Rdl. Mk. Sk.
1810		
Okt. 20 Baaden „Waløren“ overført fra Samsøe til Callundborg for Herr Forpagter Neergaard 26 Stude, hvorfor i Fragt	78 0 0	
„ 24 „Waløren“ fra Callundb. til Samsøe med en 24 pundig Canon og 8 Hjul i Kongelig Tienst. Requeret af Søleyt Hank		20 0 0
Fulde Hyre samt Omkostninger for tvende Passagerer og en Hest	3 3 0	
„ 30 Fra Samsøe til Callundborg for Herr Forpagter Neergaard 10 Stude, for Søren Degn 8 Kør, 1 Hest, for Herr Forvalter Juuel 1 Koe, for Herr Ritmester Friis 2 Heste og 1 Vogn, samt 3 Passagerer med Rejsetøj i alt Fragt	79 2 0	
For Krydseren den 20. og 30. Oktober i fuld Hyre samt om Kostninger		32 2 0
Til Niels Krag for ¼ Part i Færgeløbet		27 0 12
Nov. 6 Fra Samsøe til Helgenæs for Mads Olesen med 5 Heste à 1 Rdl. 3 Mk. i Fragt	7 3 0	
Samme Rejse for Hr. Pastor Hammer fra Helgenæs til Samsøe 28 Høveder à 2 Rdl.	56 0 0	

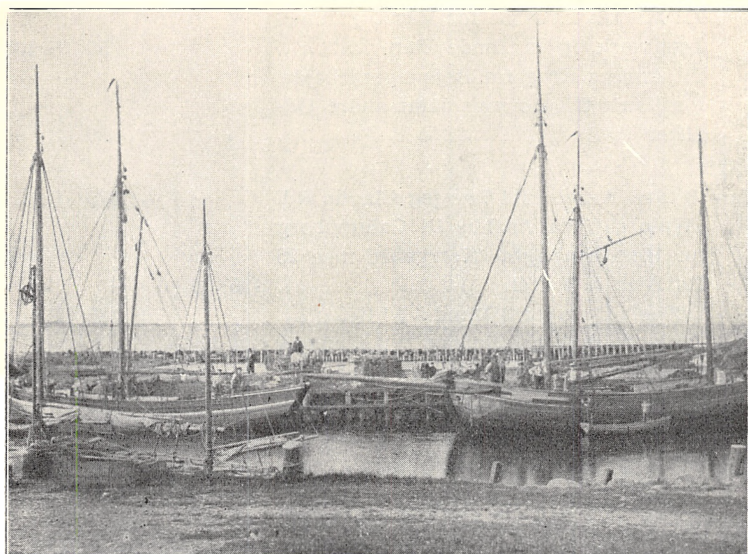
„ 19 Fra Samsø til Kalundborg for Hr. Forpagter Neergaard 23 Høveder à 2 Rdl. for Hr. Forvalter Juul 1 Hest og 1 Husar Hest ialt	73	0	0	
Decbr. 6 Fra Aarhus til Samsø for Herr Forpagter Neergaard 24 Høveder à 2 Rdl.	48	0	0	
For de to sidste Rejser var Udgifterne i fuld Hyre, Toldboe-Klareringer og Lodspenge		90	1	8
Til Niels Krag for $\frac{1}{4}$ Part i Færgeløbet		44	0	8
„ 26 Fra Samsø til Callundborg for Herr Forvalter Neergaard med 12 Stude à 3 Rdl. og 8 Postsager à 1 Rdl.	44	0	0	
Dec. 26 I Kongelig Tieneste 45 Sadler og en Kasse	0	0	0	
1811				
Jan. 4 Samme Rejse fra Callundborg til Samsø 1 Hest, 6 Tønder Tære og noget Tøi til Simon Salomon, samt 3 Passagerer	13	0	0	
For sidste Rejse i fuld Hyre		18	0	0
Om Kostninger i Callundborg		3	4	0
For et Stykke løbende Tougværk til „Waløren“		6	3	8
For Pumpe Redskab til do.		3	8	
„ 6 Fra Samsø til Refsnæs med tvende Husar Heste i K. T. Requireret af Herr Major v. Moltke. Fuld Hyre samt Kostninger		19	0	0
„ 9 For „Waløren“s Aftakling og Inventariets Transport til Brundbye		2	0	0
Til Niels Krag for $\frac{1}{4}$ Part i Færgeløbet af Overskudet		3	0	0
Marts 16 For at køre „Waløren“s Inventar til Ballen		1	0	0
„ 20 Med Gods for Simon Salomon fra Samsø til Callundborg, Fuld Hyre samt om Kostninger	35	0	0	21 2 12

For at takle „Waløren“ til og faa den af Grunden ved Ballen				2	0	0
„ 25 Fra Samsøe til Aarhus for Mads Olesen med 13 Heste à 3 Rdl. og 30 Huder	41	0	0			
Samme Rejse fra Aarhus til Samsøe for Provianderings Commissionen 16 Høveder	48	0	0			
Fulde Hyre samt om Kostninger				24	4	6
April 6 Fra Samsøe til Callundborg med 4 Heste i K. T. Hyre		0	0	0	24	0
Samme Rejse 4 Køer overfart à 3 Rdl.	12	0	0			
5 Passagerer à 3 Mk. og anden Fragt	5	3	0			
„ 28 Fra Samsøe til Callundborg for adskillige af Samsøes Beboere med 16 Høveder	48	0	0			
Hyre og Omkostninger				23	0	0
„ 30 Fra Callundborg til Samsøe med 40 Skippund Klipfisk og 4 Fv. Brænde i K. T. Requireret af Leyt. Hank		0	0	0		
Hyre og om Kostninger				19	4	0
Maj 8 Fra Samsøe til Aarhus med Oberst Leytenant v. Riik i K. T. Hyre og Udgifter				20	3	0
„ 15 Fra Aarhus til Samsøe for Herr Forpagter Neergaard med 20 Høveder à 3 Rdl.	60	0	0			
Fuld Hyre samt om Kostninger				23	0	0
„ 24 Med Hr. Inspector Schønning fra Samsøe til Callundborg i K. T. — Hyre og Omkostninger				19	4	0
Juny 16 Fra Norsminde til Samsøe for Hr. Pastor Hammer m. 24 Høveder à 3 Rdl.	72	0	0			
Hyre og om Kostninger				20	2	0
„ 18 Fra Samsøe til Callundborg med Assesor Agesen og Auditor Nielsen i K. T. (de var derovre i Anledning af Soldateroptøjer paa Kyholm)						
Hyre og om Kostninger samt Baadleje				30	0	0

„ 24	Fra Norsminde til Samsø for Herr Forpagter Neergaard med 24 Høveder à 3 Rdl.	72	0	0			
	Hyre og om Kostninger				20	2	0
„ 26	Fra Samsø til Callundborg med Mandskabet af et hertil opbragt Skib i K. T. (Et kapret Skib)				30	0	0
	Hyre, om Kostninger og Baadleje						
„ 27	Fra Samsø til Callundborg med Brevskaber fra Commandantskabet i K. T.	0	0	0			
	Hyre samt Baadleje og om Kostninger				30	0	0
Aug. 8	Fra Aarhus til Samsø for Morten Eliassen med 24 Høveder à 3 Rdl.	72	0	0			
	Hyre samt om Kostninger				25	5	0
„ 13	Fra Samsø til Callundborg for Herr Forpagter Neergaard med 13 Køer à 3 Rdl. og 3 Heste à 4 Rdl.	51	0	0			
	Fulde Hyre samt Udgifter				26	2	8
„ 21	Fra Samsø til Kalundborg med Landinspectør Schultz i K. T. — Hyre og Udgifter				23	0	0
„ 24	Fra Samsø til Callundborg med Brevskaber fra Vice-Commandanten Capt. v. Lundbye i K. T.				30	0	0
	Hyre og om Kostninger						
Sept. 11	„Waløren“ overført 60 Favne Brænde fra Langøer til Kyeholm i K. T., fulde Hyre				18	0	0
Okt. 4	Fra Horsens til Samsø for Herr Pastor Hammer og Herr Forpagter Neergaard 28 Høveder à 3 Rdl.	84	0	0			
	Fulde Hyre og Omkostninger				25	1	0
„ 7	Fra Samsø til Callundborg med Herr Kammerjuncher Adler i K. T.				30	0	0
	Fulde Hyre og om Kostninger og Baad- leje						
Novb. 13	Fra Samsø til Callundborg med et Brev fra Commandantskabet og et tilbage til do. i K. T. — fulde Hyre og Baadleje				30	0	0

„ 15 Fra Samsøe til Callundborg med Landinspectør Buchhave og en Officer i K. T. — første Rejse med „Henriette“ fulde Hyre og Omkostninger				19	1	8
„ 27 „Waløren“ med en Brødvogn, tvende Heste og tvende Mænd fra Samsøe til Aarhus i K. T. — fulde Hyre				12	0	0
Samme Rejse fra Aarhus til Samsøe for Herre Forpagter Neergaard med 26 Høveder à 4 Rdl.	104	0	0			
Hyre og Omkostninger				32	5	0
„ 28 Fra Samsøe til Callundborg med Leutenanterne Sommerfeldt og Braun i K. T. med Baaden „Henriette“, som for Vejrets og Aarstidens Skyld maatte be- mandes med 3 Mand				25	0	0
Dec. 11 Fra Aarhus til Callundborg for Herr Forpagter Neergaard med 24 Høveder à 5 Rdl. samt fulde Hyre og Omkostninger	120	0	0	62	0	0
„ 15 Fra Samsøe til Callundborg med Leutenant v. Nissen i K. T.				25	2	0
„ 18 Fra Samsøe til Callundborg med Landmaaler Müller i K. T. — formedels „Henriette“s og „Waløren“s Fraværelse maatte leies en Baad, som kostede ialt				30	0	0
„ 18 Fra Aarhus til Callundborg med „Waløren“ for Herr Forpagter Neergaard med 26 Høveder à 5 Rdl.	120	0	0			
Omkostninger paa Samsøe, i Aarhus og Callundborg				11	4	8
Dobbelt Hyre til 3 Mand à 8 Rdl.				48	0	0
„ 30 Fra Samsøe til Callundborg med Leutnant von Saabye i K. T.				25	2	0
En Rebslager Regning fra Niels Eilertzen i Callundborg til Færgeløbet				288	0	0
For at grave „Waløren“ ud, da den var dreven paa Grund ved Langøer				4	3	0
For en Planke				2	4	0

Til Mikkel Thunboe for Værk, gammel Tougværk og en Tønde Tiere				50	5	10
Til Anners Krog for Sejlmagerarbejde, for Værk fra Horsens samt andre Ud- gifter				20	3	0
1812						
Jan. 3 Fra Aaret 1811 har jeg tilgode Rdl „Waløren“ fra Aarhus til Callundborg for Herr Forpagter Neergaard med 25 Høveder à 5 Rdl.	125	0	0			
Dobbelt Hyre for 3 Mand à 16 Rdl.				48	0	0
Omkostninger paa Samsøe, i Aarhus og Callundborg				11	4	2
„ 5 „Henriette“ med Murpolerer Kiøbke fra Samsøe til Callundborg i K. T.						
Fulde Hyre samt Omkostninger				25	2	0
„ 27 „Henriette“ med Simon Lipman og Tøy fra Samsøe til Callundborg og til- bage	30	0	0			
Fulde Hyre samt Omkostninger				18	3	0
Febr. 11 „Henriette“ med Magasinbestyrer Lind fra Samsøe til Callundborg i K. T. Fulde Hyre samt Omkostninger til Refsnæs				17	3	0
„ 25 „Henriette“ for Herr Pastor Ham- mer fra Samsøe til Callundborg og til- bage	30	0	0			
Fulde Hyre samt Omkostninger				18	3	0
Marts 11 „Henriette“ med Salomon Lipman fra Samsøe til Fyhn og tilbage	30	0	0			
Hyre og Omkostninger				18	3	0
„ 13 „Henriette“ med Signalinspectør Melbye fra Samsøe til Callundborg i K. T. Hyre og Omkostninger				18	3	0
„ 26 „Henriette“ med Salomon Lipman fra Samsøe til Fyhn	30	0	0			
Hyre og Omkostninger				18	3	0
„ 29 „Henriette“ med Skovrider Kiær- gaard fra Samsøe til Callundborg for Grevskabets Regning	0	0	0			
Fulde Hyre og om Kostninger				18	3	0

Ballen gamle Havn (den nordligste Del). Skuderne i Havnen ligner de gamle Færgesmakker.

April 13 „Henriette“ med Brevskaber fra Birkedommer Petersen fra Samsø til Callundborg i K. T.			
Fulde Hyre samt Omkostninger		18	3 0
Mai 1 „Henriette“ med Herr Forvalter Juuls Fuldmægtig Røerbye fra Samsø til Callundborg for Grevskabets Regning.			
Fulde Hyre og Omkostninger		18	3 0
1812			
Juny 1 Sophus med Brevskaber fra Herr Pastor Hammer fra Samsø til Callundborg	24	0 0	
Fulde Hyre samt Omkostninger		18	0 0
„ 4 „Henriette“ med Chirurg Tønder fra Samsø til Callundborg i K. T.			
Hyre samt Omkostninger		18	3 0
„ 6 Sophus med Tilleggraph Bestyrer Herr Kammerjuncher v. Adler fra Samsø til Callundborg	20	0 0	
Fulde Hyre om Omkostninger		18	0 0

„ „Henriette“ med Sammes Tøj og Mand- skab fra Samsøe til Callundborg i K. T Hyre og Omkostninger				18	3	0
„ 14 Sophus med Brevskaber fra Herr Forvalter Juul fra Samsøe til Callund- borg				2	0	0
Hyren er betalt — Omkostninger						
„ „Henriette“ med 4 Køer fra Samsøe til Callundborg	30	0	0			
Fulde Hyre samt Omkostninger				18	3	0
Paa Tilbagerejsen af 6. Juny med Sophus var formedelst Storms Skyld nødsaget at lande Sønden Skoven, hvor Baaden maatte trækkes i Land. Om- kostninger derved				4	0	0
„ 22 Sophus med Brevskaber fra Herr Forvalter Juul fra Samsøe til Callund- borg. Hyre er betalt — Omkostninger				2	0	0
„ 24 „Henriette“ med Frue v. Hertz og Jacob Mauritsen fra Samsøe til Kierte- minde	40	0	0			
Hyre og Omkostninger				20	4	0
July 1 Sophus med Brevskaber fra Herr Birkedommer Petersen til Hans Excel- lence Herr Greve Danneskiold Samsøe til Callundborg for Grevskabets Reg- ning				18	0	0
Fulde Hyre om Omkostninger						
„ 21 Sophus med Capt. v. Lundbye og Familie fra Samsøe til Callundborg ...	24	0	0			
Fulde Hyre og Omkostninger				18	0	0
„ 30 Sophus med Quarttermester Müller og en Arrestantinde fra Samsøe til Cal- lundborg i K. T.				18	0	0
Hyre samt Omkostninger						
Klyveren til Sophus blev bortstjaalet i Callundborg						
Aug. 9 Sophus med Kammerraad og Land- indspectør Unsgaard samt Eqvipage, fra Samsøe til Callundborg i K. T. ...						

	Hyre samt Omkostninger	18	0	0
	Forskellige Udgifter til Reparationer	127	4	10
	do.	58	4	0
	„ „Henriette“ med 2de af Herre Birke-			
	dommer Petersens Døtre fra Samsøe til			
	Odense Fjord	40	0	0
	Fulde Hyre og Omkostninger	22	3	0
Sep. 13	Sophus med Sergiant Myllers Kone			
	og noget Tøj for Salomon Lipman fra			
	Samsøe til Callundborg	20	0	0
	Fulde Hyre og Omkostninger	18	0	0
	„ 15 „Henriette“ med Herre Kammerjun-			
	ker og Amtmand v. Schmidt fra			
	Samsøe til Callundborg	30	0	0
	Fulde Hyre og Omkostninger	18	3	0
Okt. 1	Sophus med Provianskriver Brink			
	fra Callundborg til Samsøe i K. T. ...			
	Baaden har ligget i Callundborg for			
	Emborgo siden 13. Sept.			
	„ 4 „Henriette“, som ligeledes har lig-			
	get under Emborgo siden 15. Sept., med			
	Passagerer fra Callundborg til Aarhus	40	0	0
	Paa samme Rejse sattes Skovrider Kier-			
	gaards Moder i Land ved Ballen	4	0	0
	Hyre og Omkostninger	22	2	0
	„ 17 Sophus m. Herr Kiergaard og Søren			
	Degn fra Samsøe til Callundborg	24	0	0
	Hyre og Omkostninger	18	2	0
Nov. 2	„Henriette“ fra Samsøe til Callund-			
	borg med Passagerer	40	0	0
	Hyre og Omkostninger	22	2	0
	„ 14 „Henriette“ for Søren Degn med en			
	Ko samt adskillige andre Varer fra			
	Samsøe til Callundborg	30	0	0
	Hyre og Omkostninger	18	2	0
	„ 24 Sophus med 10 permeterede Solda-			
	ter fra Samsøe til Fyhshoved	30	0	0
	Hyre og Omkostninger	17	2	0
	„ 27 „Henriette“ for Handelsmand Ma-			
	thiassen fra Samsøe til Callundborg ...	30	0	0
	Hyre og Omkostninger	18	3	0
	Retour for Varer	1	0	0

Dec. 3 „Henriette“ med Simon Salomon fra Samsø til Callundborg	30	0	0		
Hyre og Omkostninger				18	3 0
Rejsen under 30. Juli kommer til Indtægt for Passagerer Retour	4	0	0		
Reperation, deriblandt ny Klyver 30 Rdl. i Stedet for den stjaalne				83	3 0
„ 13 Sophus med Signal Bestyrer og Kammerjunker v. Adler samt Eqvipage, fra Samsø til Callundborg	30	0	0		
Hyre og Omkostninger				20	0 0
„ 20 Sophus med en norsk Capt. og en Mand, fra Samsø til Odense Fjord og tilbage	40	0	0		
Hyre og Omkostninger				26	3 0
Reperationer m. m.				39	4 0
Forestilles til Høye Grevskabets naadigste Aprobation, at mig tilstilles i Løn for Aaret 1812				400	0 0
	Tilgode...1197		2 15		
	Balance...1973		2 15	1973	2 15

Sophusminde, den 20. Januar 1813.

H. J. Schløer.

Færgegaarden »Sophusminde«.

$2\frac{3}{4}$ 1684 kom en kgl. Forordning om Oprettelse af Færgeløbet Brundby—Balle—Kalundborg. Det blev fri for Toldafgift mod altid at staa til fri Raadighed for kgl. Majs Tjeneste med Overføring.

$1\frac{2}{11}$ 1779 udfærdigedes Privilegium til Hendes Excellence Fru og Conferenceraadinde, Grevinde Danneskiold-Samsøe.

Færgemændene havde hidtil boet i Brundby, og der var ogsaa Færgekarlene, men i 1810—11 opførtes Færgegaarden »Sophusminde« i Ballen, hvor den endnu ligger. Den opførtes som en firelænget indesluttet Bindingsværksgaard, hvori der foruden det fornødne Husrum til Besætning og Avl var god Plads til Færgemanden samt

Værelser til rejsende, der ankom med Færgebaaden, samt Gæstgiveri til deres Underhold. De rejsende kunde ogsaa i Færgegaarden faa Køretøj til deres Bestemmelsessteder paa Samsø. Efter hvad gamle Folk kunde fortælle, kunde det til Tider gaa livligt til dernede. Senere blev der Gæstgiveri i »Granaten«, men dette benyttedes mest af Øens Folk.

Færgegaardens Jorder blev udlagt i 1811 med 57 Td. 6 Skp. samt 5 Færgehuse (ude efter nuværende Slagteri) med ca. 3 Td. 2 Skp. Land til hvert, ialt 74 Td. 1 Skp. Land, som blev erhvervet fra Husmændenes Græsmarkslodder samt fra Hans Olsens, Niels Dørups og Jørgen Bryders Græsmarkslodder paa Brundby Mark.

Jorden skulde drives som 7 Marks Drift: Byg, Havre, Brak, Kløver, Rug, Kløver, Kløver.

Forvalteren paa Brattingsborg N. Juel, Ørnslund, sendte 6. Juli 1811 følgende interessante Forslag til Greven:

Herved insinueres min naadige Herre til naadigste eftersyn Resolution og Approbation min underdanigste Forestillinger be-
træffende Færgestederne ved Ballen og Kolby Kaas.

Men endnu være det mig tilladt underdanigst at forestille, som jeg tror nyttigt for Færgeløbet:

a) At der ved Rysnesse (j: Røsnæs) blev anlagt en Havn aller-
mindst en Broe, hvortil man kunne tillægge, da det ofte møder, man ikke kan komme til Callundborg men maa lande ved Rysnesse, f. Ex. naar Callunborg Fjord er tilfrossen, og da er man ikke vel tjent med at gaa over med en Jolle, og andet kan man ikke gaa med da intet er, hvormed Jolle kan fastgøres, maa den landtrækkes, og det er ugørligt med en Baad.

b) Da der ingen Baad er ved Rysnesse var det vel om der for Rysnesse kunde lade gøres Signal til Ballens Færke Folk, naar Rejsende var der og ville til Samsø, da de med Ballen Baad derefter kunde blive afhentet hertil.

c) Havnen ved Kolby Kaas trænger særdeles meget til liden Udvidelse og en del Forbedring om Herr Commandant Løvenørn ville komme os til Hjælp hermed. I Herr Commandant Løvenørns Forslag af 12. Juni og Herr Birkekommer Bays Tilfyelse af 1. September 1810 foreslaar jeg endnu tilfyet!)

1) Løvenørn var Søn af tidl. omtalte Contreadmiral L. og var paa den Tid Kommandant for Samsø.

Den gamle Færgegaard „Sophusminde“ ved Ballen — set fra Syd. I Forgrunden en lille Dam eller Kær. Stuehuset vender Gavlen til.

§ 4.

Da Færgegaarden skal have Privilegium paa Gæstgiveri, hvilket og maatte forundes Færgemanden ved Kolby Kaas og begge paalægges at saadan ingen anden dermed befatter sig paa Landet uden Tiltale, saa herved enddel Kroer og Drikke Huse ville afskaffes til Fordel for Landet, kunde det ogsaa være godt om disse tvende Færgesteder var forundt udelukkede Rettighed:

- a) at Brænde Brændevin til Salg paa Øen.
- b) Sælge Jern, Sild, Salt, Trand, Stenkul, Hør, Hamp.
- c) Kaffebonner, Sukker, Rosiner, Gryn, Tobak.
- d) Alen Kram og Farve Vadmél, disse Ting sælges for Tiden i alle Byer og somme Byer 3 à 4 Steder. Naar det kun kunne faaes 2 Stæder paa hele Landet derfor mindre og endeel Penge maatte Almuen spare.
- e) Tømmer Lægter.

Naar Rejsende ankom fra Jylland til Nordby, da burde Nordby Bønder befordre disse til Onsbjerg, og kom de til Langøre, burde Stauns give Befordring til Onsbjerg, og Onsbjerg igen til Færgegaarden. De Rejsende affordrede Befordring i Nordby hos Fogeden, i Maarup hos Sognefogeden der besørgede Rejsende Befordret mod en ordineret Wogen Mands Taxtes Betaling.

En tilrejsende der haver Forretning paa Landet burde og kunne

for anordnet Wognmands Betaling erholde Befordring i hvad By han kom.

Om Forpagteren selv eller andre selv ville købe en Baad maatte de dog ikke dermed overføre egne Kreaturer, men alle Kreatur Smaaforsendelser bør uden Undtagelse ske ved Færgeløbet. Ikke heller maa Baade ej overføre Landets Folk og skulle nogen driste sig til at handle derimod, da betales udi Mulkt for hvert Kreaturs Overførelse 10 Rdl. og hver Person 10 Rdl. og skulle nogen gentagende handle derimod fordobles Bøderne for hver Gang.

Det skal være Landets Beboere forbudet at lægge deres Baade i Ballen og Kolbye Kaas uden Færgemandens forudgaaende Bestemmelse paa hvert Sted de maatte ligge udi Havnen.

Men skulle mod Formodning Generalpost Amtet intet ville bidrage til en ordentlig Postexpedition's etablering og Færgemanden ansættes som Postmester, ville jeg dog ønske, at Postmesteren i Callundborg maatte tillægges saadan at indføre udi en dertil autho- riseret Bog Landets Breve og dermed quittere for de ham mod- tagne samt være forbunden at tillukke og udtage Brevene af Lan- dets Posttaske og igen indlægge Brevene hertil samt igen lukke samme, alt som Pligt uden Godtgørelse herfor.

Det kunde og være godt, at man naar Tilfældet nøder at man maa landsætte ved Rysnesse med Rejsende, at de Rysnesse Beboere vare forbunden til at befordre de Rejsende til Callundborg mod Vognmands Betaling, og at man kendte en Gaard Mand at hen- vende sig til om Befordring.

Jeg skal af min yderste Evne arbejde med at faa Færgegaar- den og Baadene istand, og jeg vil blive fornøjet naar jeg dermed er færdig og endnu mere, naar vi dertil kunne faa gode Privilegier.

For eventuelt at faa Fragttakster ned laver Løven- ørn den 9. Juni 1810 den Subskription:

Provst Hammer, Besser	20 Rdl.	aa	rlig.
Pastor Henckell, Tranebjerg	10	»	»
Birkedommer Petersen, Brundbye	10	»	»
Pastor Heegaard, Nordby	10	»	»
Bille	10	»	»
Degnen Rasmus	2	»	»
Ole Bonde, Kaasen	2	»	»
Ole Jydsker, Kolby	2	»	»
Pastor Hammer, Kolby	10	»	»
Andr. Olsen, Pillemark	2	»	»

Peter Bentsen, Pillemark	2	»	»
Kaptajn Petersen	4	»	»
Major Mackene	4	»	»
Pastor Heegaard,, Onsbjerg	4	»	»
Jens Klejs	4	»	»
L. Lorents	2	»	»
Boesen	2	»	»
Pastor Henckell, Østerby	2	»	»
O. J. Holm, Torup	2	»	»

Men hverken N. Juels Forslag eller Løvenørns Subskription faar Betydning ud over at vise den Interesse, som paa dette Tidspunkt allerede var for Forbindelsen.

Der indkøbtes straks i 1812 en stor Færge-Jagt »Sophus«. Færgemanden faar Løfte om, at naar der oprettes Færgeløb ved Kolby Kaas, maa der herfra kun befordres Personer og Fragt til Jylland og Fyn.

I de første Aar omkring ved Aarhundredskiftet var der paa Grund af Engelsk-Krigen ikke meget at sejle med og Baadene gik højst uregelmæssigt, hvad Regnskabet fra 1810—13 viser.

Af en gammel Postbog.

I en gammel Postkvitteringsbog fra 1851—52 med Samsø Færgeri og Jens Nielsen (Aarhus), som har besørget Post fra Færgegaarden til Ballen, Brundby, Ørby, Brattingsborg, Vestborg og Kolby findes adskillige morsomme Ting. Jeg skal kun nævne enkelte.

»Paahæftet et Frimærke paa Hr. Coldings Brev i Stedet for et Frimærke, som før har været brugt«. Kommentarer overflødige.

Almindelige Breve kostede 5 Skilling, men Militærbreve kun 4 Skilling; da det var i Krigsaarene, var der adskillige af den Slags. Der førtes nøjagtig Fortegnelse over afsendte og modtagne Breve med Navne paa Afsender og Adressat. I Januar 1850 afsendtes 24 Breve og

ankom 3. I Februar 26 og 30. I Januar 1851 ankommer 33 alm. Breve og 32 Militærbreve og afsendes ialt 22. Desuden afsendes en Del Penge.

Jens Nielsen har ogsaa haft Varer, eller i alle Tilfælde har han modtaget Fragt- og Bropenge.

Cigarer synes at have været sjældne, idet der i hele dette Tidsrum af 3 Aar kun til Distriktet er ankommet 3 Kasser. Avisregnskabet udviser, at der i hele dette Distrikt kun har været 7 Abonnenter, hvoraf den ene kun holdt et lille Ugeblad til 3 Mark Kvartalet. Abonnenterne var: Forpagteren paa Brattingsborg, Mackeprang, Lærer Johansen, Brundby, to Haandværksmestre, en Sognefoged, en Gaardejer og en Købmand.

En Tur med Smakken.

En nu afdød gammel Kone kunde i sin høje Alderdom fortælle mig om en Tur, hun i sine unge Dage gjorde med Smakken fra Ballen til Kalundborg. Det var jo saadan den Gang, sagde hun, at vi skulde op med Hønsene, naar vi skulde med Smakken, men vi var jo vant til at komme op med Solen. Jeg havde en Sommer faaet Lov til at komme med min Far en Tur til Sjælland, og det var naturligvis en stor Begivenhed for mig, som aldrig havde været uden for Øen. Det var lige før Høst, og den Nat, før vi skulde rejse, fik jeg ikke Blund i mine Øjne, skønt jeg var gaaet i Seng allerede ved 9-Tiden; men Tankerne om alt det spændende, jeg skulde opleve, opfyldte mig helt. Jeg hørte fra Alkoven den gamle Bornholmer i Kakkelsestuen (Kakkelsestuen : den eneste Stue, hvor der var en Kakkelsestue) udmaale Nattens lange Timer. Endelig oprandt Tiden, da Far og Mor stod op, og jeg var ikke længe om at komme ud af Sengehalmen. Alt mit Tøj, som jeg skulde have paa til den lange Rejse, laa, pænt sammenlagt, henne paa Armstolen ved Spindevinduet, og jeg var ikke længe om at komme i det, skønt vi jo den Gang var klædt anderledes solidt paa, end Folk nutildags. Om

Billede fra den ældste Del af Ballen Havn med Slæbested. Man ser Sprydet af „Bommerutten“, en af de gl. Færgebaade. De tre forreste Mænd paa Billedet er Færgekarle. Det anseelige Hus til venstre var Bolig for Strandkontrollør. Det lille 2-etages Hus i Midten er forneden Pakhus og ovenover er der en lille Beværtning „Granaten“, opkaldt efter den oprindelige, der laa længere til venstre. Endelig et lille Pakhus fra 1850, og yderst til højre Stald til Opstalding af Kreaturer, til Skibet kommer.

Morgenen Kl. 6 skulde vi være nede ved Ballen, og vi var der naturligvis i god Tid — jeg tror en hel Time før Tiden. Det blæste skrap, men Færgekarlene sagde, at det var kun en stiv Kuling. Naa, Far mente, vi maatte have os en lille Hjertestyrkning, inden vi begav os ud paa de »vilde Vover«, saa vi gik ind i »Granaten«, hvor der var Beværtning. Det var — synes jeg — et ret stort Murstenshus, som havde sin Historie, idet Huset før havde staaet ude paa Kyholm. Det blev, som de andre Huse derude, solgt til Nedbrydning, og altsaa senere rejst i Ballen. Som et Minde om den Tid havde Værten paa hver Side af Indgangsdøren paa en Søjle sat en Granat, som han havde faaet fra Kyholm. Og saa havde han udskaaet en Figur, en Soldat, som fungerede som Vejrfløj, idet Solda-

tens Sabel, som han holdt op i den ene Haand, viste Vindretningen. Vårten, Henzell hed han, stammede selv ude fra Kyholm, hvor hans Fader, en indvandret Tysker, havde været Murer. Selv havde Henzell lært Smedeprofessionen. Han gik tit uden for Huset for at faa Folk ind. Maa-ske var det ogsaa ham, der fik Får ind. Ved hver Side af Indgangsdøren var der et trefløjet Vindue. Fra den lille Forstue var der Dør ind til begge Sider. Til den ene Side gik det »finere« Publikum, og herinde var der Stole omkring et langt Bord. Her blev der serveret Romtoddyer, men i den anden Stue var der et Langbord med Langbænke om, saadan som vi var vant til baade i Bøndergaarde og i Huse. Herinde serveredes særlig »smaa Sorte« eller Kaffeknægte. Vi kom ind til denne Side. Her sad allerede nogle Bønder, som havde været nede med noget, der skulde med Baaden. Færgekarlene kom ind og meddelte, at nu var man klar til Turen, og saa fik de en lille Hybenkradser (en Snaps) paa Falderebet“, — saa tørnede vi ud og ned til Smakken, som laa lige ud for.

Foruden Færgemanden selv var der to Færgekarle med. Færgemanden havde Brevskaberne (Posten) i sin Inderlomme, saa der kan jo ikke have været meget. Desuden var der om Bord en Hest, et Par Kreaturer samt nogle Kasser og Pakker. Af Passagerer var der foruden os en Mand nede fra »Gaarden« (Grevens Gaard, som den Gang kaldtes Søllemarksgaard).

Hvordan vi kom ud fra Havnen, husker jeg ikke, men da vi kom et Stykke ud fra Land, begyndte Søerne at vise det hvide ud, saa vi fik det ene Skvat af Vand ind efter det andet. Vi maatte stadig krydse; og det var slet ikke behageligt, naar Sejlet skulde over, tilmed da vi Landkrabber snart fik saadan nogle sære Fornemmelser i Mellemgulvet. Sømændene lo af os og sagde: „Det linner, Manne, naar I bare spyr fra Jer«, og det gjorde vi ogsaa Gang paa Gang, saa vi glemte helt, at vi havde vor Madteine (∴ Madkasse) med. Sømændene sang om »Hjalmar og Hulda«, men den kunde jo da ikke sætte Humøret op.

Værst klagede Grevens Mand sig. Han raabte, at de godt kunde smide ham ud, han var ligeglad, han døde alligevel; men da Mads Færgekarr for Spøg tog ham i Kraven og Bukseenden, fik Piben en anden Lyd, saa vilde han alligevel helst blive i Baaden.

Jeg havde jo ofte set over mod Røsnæs, og syntes, det var saa nær, men den Dag — uha. Da vi endelig naaede i Læ af Røsnæs, lavede hele Selskabet op — ogsaa de stakkels Dyr. Klokken blev over 1, inden vi naaede Kalundborg, og vi var glade over igen at have fast Grund under Fødderne — de 6—7 Timers Sejlads glemmer jeg aldrig.

Selve Posthuset eller Postgaarden, tror jeg, den kaldtes laa oppe i en Gade, de kaldte Storegade, men vi gik hen i et Gæstgiveri, som laa i en lille Gade, de kaldte Strandstræde, og hvor Samsinger og Smakkefolkene holdt til, naar de kom til Kalundborg. »Den ligger da vist endnu — lige bag ved »Grand Hotel«.

Mange andre har sikkert gjort lige saa sørgelige Erfaringer med Hensyn til Smakkefarten.

Det var til Sjælland, men der var ogsaa en Baadrute til Jylland, hvorom der meldes i 1807, at der gik Baad fra Kolby Sten (Kolby Kaas) sommetider til Horsens og sommetider til Grenaa, men Hovedforbindelsen var i de Tider fra Ballen til Røsnæs eller Kalundborg.

Baadsmakkerne var Jagter eller Galeaser paa 14—22 Commercelæsters Drægtighed.

I Bro- og Havneafgift skulde der i Kalundborg betaales 2 Skilling pr. Læst og desuden en Afgift af de ombordværende Dyr og Varer til Skibsbroens Vedligeholdelse. Indtil Dampskibsforbindelsen blev oprettet, havde Samsø ugentlig kun een afgaaende og een ankommende Post, der sendtes over Kalundborg. Breve, der fra Samsø f. Eks. skulde til Aarhus, sendtes over Kalundborg, Roskilde, Korsør, Odense, Assens, Haderslev, Kolding til Aarhus — en Tur paa ca. 450 km, en lille Omvej. Porto til

Aarhus blev derfor ogsaa høj, 24 Skilling (50 Øre), men mange Breve var der, som tidligere nævnt, heller ikke til Besørgelse; da man almindeligvis sendte Bud eller Brev med Skippere, hvoraf særlig mange Nordby-Skipperne gjorde Ture til Aarhus.

Dampskibsforbindelse.

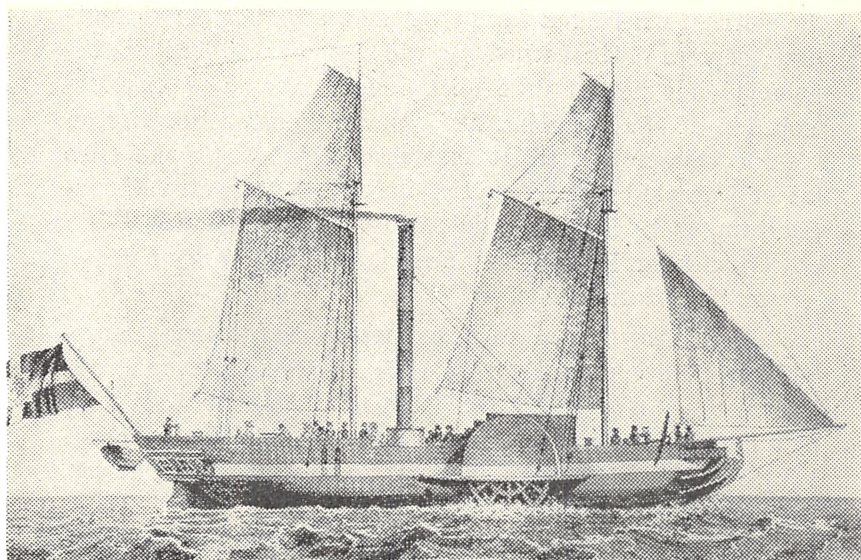
I Aaret 1827 var der forsøgsvis aabnet en Dampskibsforbindelse mellem Kalundborg og Aarhus med Dampskibet »Dania«, og i 1830 indledte Postbestyrelsen en Forhandling med Interessenterne i Færgefarten Aarhus—Kalundborg om Anskaffelse af et Dampskib. Denne Forhandling endte uden noget Resultat.

I 1836 overtog Grosserer Mathias Vilhelm Sass, København, Postbesørgelsen i Entreprise ifølge Kontrakt paa Privilegium i 15 Aar paa en forenet Dampskibs- og Smakkefart mellem Aarhus og Kalundborg samt fra disse Steder til Samsø og Tunø. Han havde paabegyndt Farten i 1833, men Privilegiet er fra 1836. De første fire Aar skulde det være ham tilladt at benytte »Dania«, men senest 1. Maj 1840 skulde han sætte et nyt og bedre Dampskib ind paa Ruten.

Anordning af 19. April 1836 taler i dens 23. Paragraf om Dampskibsforbindelsen med Samsø og paalægger Entreprenøren, saa vidt muligt at sørge for, at Passagerer, som rejste til eller fra Samsø, kunde blive sat i Land eller ført om Bord, naar Dampskibet passerede Sydkysten af Øen.

»Dania« sejlede som alle Dampskibene paa de øvrige Ruter kun i Sommerhalvaaret.

Fra 1. Maj 1836, da Grosserer Sass overtog Postbesørgelsen, udvidedes Farten til to ugentlige Ture i Tiden fra 1. April til 31. Oktober, og i den øvrige Del af Aaret een ugentlig Tur, idet dog Farten indstilledes helt i en enkelt Vintermaaned, naar Skibet var til Eftersyn.

„Dania“.

Af Postkassen tilstodes der Sass et Laan paa 20,,000 Rdl., der senere forhøjedes til 30,000.

Farten kunde dog ikke svare sig, saa han fik forskellige Tilskud. I 1842 etableredes fra privat Side Dampskibsfart mellem København og Aarhus, og denne konkurrerende Forbindelse blev ødelæggende for Ruten Kalundborg—Aarhus, der gik meget stærkt tilbage. Trods de ret store Tilskud, som Rederen, Hr. Sass, modtog fra Postvæsenets Side, vilde eller kunde han ikke i Længden opretholde Ruten. Da han ved Udgangen af Aaret 1847 endelig sagde Stop, maatte Postvæsenet, der af trafikale Grunde maatte ønske Ruten opretholdt, selv overtage denne.

»Det kan næppe være tvivlsomt«, udtalte Postdirektøren i en Forestilling til Kongen, »at denne Forbindelses Opretholdelse i den Grad interesserer det almindelige Velvære, at dens Understøttelse og Overtagelse af Staten kun kan anses som en billig Opfyldelse af de Fordringer, Stats-

borgerne retfærdigen kunne og ville stille til det Offentlige, selvom dette derved maatte ved direkte Tilskud tilsyneladende lide et ikke ubetydeligt Tab«. Ved kgl. Resolution af 15. December 1847 blev Generalpostdirektøren derfor bemyndiget til at foretage Skridt til Anskaffelse af et Dampskib og til og fra 1. Januar at træffe Foranstaltninger til Fartens midlertidige Vedligeholdelse.

Saa kom Krigen, og Forholdene blev under denne væsentligt uforandrede.

Med Afbrydelser holdtes Farten vedlige med Dampskibene »Mercurius« og »Lolland« i Forbindelse med Sejlfartøjer. — Iflg. kgl. Resolution af 5. Januar 1856 blev det mellem Aarhus og Kalundborg i Henhold til Anordning af 19./4. 1836 bestaaende privilegerede Færgeri hævet, og Færgefarten frigivet fra 1. April s. A. —

Fredag den 26. April 1856 afgik Dampskibet »Gerda« sidste Gang fra Kalundborg til Aarhus, og den følgende Dag fra Aarhus til Korsør, hvor den skulde indgaa i den daglige Fart mellem Korsør og Nyborg, som Følge af den sjællandske Jernbanes (København—Korsør) Aabning den 27. April 1856.

Da Korsørbanen aabnedes for Drift nævnte Dato, blev Farten Kalundborg—Aarhus altsaa indstillet, men i Stedet for oprettedes Dampskibsfarten daglig mellem Korsør og Aarhus, undervejs anløbende Samsø.

Postdampskibene afgik fra Korsør Kl. 10½ Formiddag og fra Aarhus Kl. 12.

Da Banestrækningen Fredericia—Aarhus aabnedes for Drift 4. Oktober 1868 ophørte Postdampskibsforbindelsen Korsør—Aarhus.

I Aaret 1866 stiftedes »Det forenede Dampskibsselskab« ved en Sammenslutning mellem H. P. Priors, C. P. A. Kochs og flere mindre Selskaber.

Postvæsenet sluttede derpaa Kontrakt med nævnte Selskab, som daglig besejlede Ruten Aarhus—Korsør, om at vedligeholde Forbindelsen med Samsø.

Fra Generalpostdirektoratet foreligger 21./10. 1868 følgende: „Det meddeles herved det kgl. Postcontoir (Aarhus) til fornøden Efterretning ,at jeg D. D. har bifaldet en af Postinspecteur Petersen i saa Henseende fremkommen Indstilling, hvorefter Postinspecteuren paa Samsø fremdeles og indtil videre, besørger Ombord- og Henbringningen af Posten til og fra Samsø og vil der ved denne Lejlighed ogsaa kunne ombord- og ilandsættes Passagerer fra og til Samsø mod en Betaling af 24 Skilling pro persona i Sommertiden — fra 1./4. til ultimo September — og 32 Skilling pro persona fra 1. Oktober til ultimo Marts«.

Der var den Gang ingen Havn eller Bro ved Kolby Sten (Kolby Kaas), saa der maatte Baad ud efter og med Post og Passagerer.

Med Hensyn til Tunø resolveredes i Skrivelse fra Generalpostdirektøren 30./10. 1868: »Postinspecteur Petersen har hidtil indberettet, at Det forenede »Dampskibsselskab« har truffet Foranstaltning til, at det Dampskib, som om Løverdagen afgaar fra Aarhus til Korsør eller eventuelt i Tilfælde af ugunstigt Vejr den nærmest paafølgende Dag med godt Vejr stopper op ved Tunø og afleverer Post. Der betales 20 Rdl. aarlig til Dampskibsselskabet for at tage Post til og fra Tunø«.

Fra 1. Maj 1869 indskrænkes Forbindelsen til tre Gange ugentlig i hver Retning, hvorom Generalpostdirektøren meddeler: Fra Korsør om Aftenen. Kan Forbindelse med Samsø ikke opnaas ved Forbisejling om Natten, tages Samsø-Posten med til Aarhus og tilbage til Samsø næste Eftermiddag. (Afgang fra Aarhus Kl. 12,15). Fra Korsør: Tirsdag, Torsdag og Lørdag, fra Aarhus: Mandag, Onsdag og Søndag«. Et Par af Aarets Maaneder, December og Januar, indstilledes Dampskibsfarten ofte paa Grund af Dampskibenes aarlige Eftersyn samt Isforhold (Dampskibene var jo dengang ikke saa modstandsdygtige). Derfor kom følgende Skrivelse af 21./11. 1871 fra General-

postdirektøren: »Til Efterretning og Iagttagelse meddeles herved, at Postekspeditionen paa Samsø D. D. er tilskrevet saaledes:

„Efter at den i Ekspeditionens Skrivelse af 14. Maj d. A. til Postinspektøren i Østifterne omhandlede Sag (Postbesørgelse under Isforhold) har været gjort til Gjenstand for fornøden Overveelse, meddeles herved Følgende til Efterretning og Iagttagelse:

Naar Dampskibsfarten mellem Korsør og Aarhus ophører, vil Posten til Samsø ligesom hidtil blive dirigeret til Kalundborg saa længe der er aabent Vand, medens Brevposten vil blive dirigeret til Aarhus, saa snart Is i Farvandet lægger Hindringer iveien for Seilads mellem Kalundborg og Samsø. I Henhold hertil skal jeg have Ekspeditionen bemyndiget til at slutte Kontrakt paa samme Vilkaar som hidtil om Postens Befordring med Seilfartøj mellem Kalundborg og Ballen eller Kolby Kaas 2 Gange ugentlig i den Tid Dampskibsfarten mellem Korsør og Aarhus er ophørt, samt til, naar Is hindrer Seilfartøisforbindelse med Kalundborg, da at træffe Akkord om Brevpostens Transport til og fra Aarhus een Gang ugentlig mod en efter Omstændighederne passende Betaling af mellem 20 og 40 Kr.

Saa snart Posten ikke kan beforders med Seilfartøj til Kalundborg, vil Expeditionen have pr. Telegraph ved Postkontoret i Kalundborg og her at begjære Brevposten dirigeret til Aarhus, og omvendt, naar Seiladsen til Kallundborg kan gjenaaabnes, pr. Telegraph at forlange den dirigeret til Kallundborg. Hvergang en Post er afsendt under Isforhold fra Samsø, vil Saadant være at melde pr. Telegraph til Aarhus Postkontor, ligesom dette har erholdt Ordre til at meddele Expeditionen, naar Posten er returneret derfra til Samsø“

Danneskiold Samsøe.

„Samsø Avis“ skriver 8. Juni 1868:

„For Samsøs Vedkommende er det af stor Vigtighed, at Korsør—Aarhus Ruten ikke blev helt opgivet, da Øen derved med Hensyn til Forbindelse med andre Steder vil blive meget sat tilbage. Endnu i 1848 havde vi kun een Gang ugentlig Post og det endda paa ret ubestemte Tider.

Vi har nu allerede i flere Aar faaet to daglige Poster,

een fra Sjælland og een fra Jylland, og disse bliver ved Landpostbude straks befordret ud paa Øen. Det ene af disse endog kørende og saaledes i Stand til at befordre Pakker indtil 2 Pd. frit og over denne Vægt for en ringe Betaling. De kgl. Postskibe har aarlig befordret 18—2000 Rejsende fra og til Samsø foruden Breve og Aviser samt en ikke ringe Pakkepost.“

(Fortsættes i næste Aarvog.)

GAMLE MARKNAVNE I GISLINGE

Af Jørgen Petersen.

Fra 1709 til 1748 var den velærværdige Hr. Arnold Cruse Sognepræst til Hagedsted og Gislinge Menigheder. Ad anden Vej kan man erfare, at han var en klog og dygtig Mand, og man tør vel gaa ud fra, at han ogsaa har været en nidkær Præstemand; men for alt dette glemte han dog ingeniunde, at det jordiske Velvære nu en Gang er Basis for alt andet, og derfor har han aabenbart med Bekymring set Indtægterne svigte for den ham tillagte Avling i Gislinge.

Personlig har han jo ikke kunnet følge den daglige Bedrift, men naturligvis maattet overlade denne til sin Avlskarl eller Bestyrer, og ham har antagelig de Gislinge Bønder ikke haft Respekt nok for; man er gaaet Skellet i de mangefoldige Agre vel nær eller, hvad værre var, helt „glemt“ at fortælle ham, hvor en Del af disse Agre fandtes.

Hvorom nu al Ting er, i Aaret 1723 sætter Præsten sig hen og forfatter en Skrivelse til sine høje Foresatte for at faa Rede paa disse noget indviklede Forhold.

Denne Skrivelse, der iøvrigt taler for sig selv, er bevaret i nogenlunde hel Tilstand og blev for en Del Aar siden fundet paa Præstegaardens Loft af den daværende Præst i Hagedsted, nu Hr. Provst Friis Berg, Bregninge, og overladt mig til nærmere Eftersyn.

Helt er den ikke sluppet gennem de mange Aar uden Uheld, et Hjørne er revet af, og Skorstenssod har tegnet en uudslættelig Farve paa Papiret, men ved Hjælp af Jordebogen har jeg dog kunnet tyde efterfølgende Navne. En

anden Betragtning, man ikke kan undlade at anlægge, naar disse Navne læses, er, hvor forunderligt, at de saa godt som fuldstændig er gaaet af Glemme.

Man kan vist rolig gaa ud fra, at alle Byens Beboere til Udskiftningen har kendt disse Navne; men allerede i anden Generation er de glemte, og de faa Stykker, der er tilbage, findes paa et enkelt nær i en fuldstændig forvansket Form, og ingen ved, hvad de betyder. Skulde imidlertid nogen, der læser dette, kende et eller flere af dem, var det interessant at faa dem nærmere stedfæstet.

Og saa følger en ordret Afskrivning af det gamle Dokument.

„Deres Excellencer, Høy-Ædle og Velbaarne, Veel-Ædle og Veelbiurdige Herrer, Højgunstige Patroner.“

„Som jeg til Sandheds Opliusning og min Ræths Beholdelse iblandt andre Boels-Mænds paa-grænsende Agre og Enge, høveligen behøver eet lidet Udtog af den forefaldende Land-Maaling over de til Hagedsted Præstegaard, af gammel Tid beliggende Agres og Enges længde og brede, samt over een Øde-Gaards Jorder, kaldet i fordom tid gl. Morten Nielsøns Jord, beliggende paa Gislinge Mark udi Tudze Herred, og efter nye matricuell skyldende 4 Tønder og eet fierding-kar Hart-Korn.

Saa insinuerer jeg dem min ydmyge Begiæring hos de Høj og Velbaarne Herrer, at mig paa fornødent stemplet papier og med Deres gunstige Consens og Ordre man af Ædle Monsr. Heglund communneceres eet lidet Udskrift (og rigtig) notice derom.

Jeg med Guds ... (ulæseligt) ... i dybeste Respect forbliver ... (ulæseligt) ... Excellence, Høj og Vell-Baarne, Vell-ædle og Vellbiurdige Herrers aller-ærbødigste Tiener. Hagedsted Præstegaard d. 16. Junii An. 1723.

Arnold Cruse.

Præsten fik, som nedenstaaende viser, sin meget ydmyge Begæring efterkommet, og det endda med en offentlig Sagers Behandling ganske forbløffende Hurtighed, nemlig 6 Dage efter Skrivelsens Indsendelse.

Det sker i følgende „Resolution“:

„Naar ved denne Memorial fremligger forordnet stemplet Papier, haver Landmaalings-Condukteur Heglund den begierte Ud-

Udskrift af Landmaalings-Forretningen paa forordnet Papier beskrevet at give.“

Rentekammeret d. 22 Juny 1723.

Güldenchrone (m. fl.).

Sagen, der nu er lagt i Monsr. Hegelunds Haand, bliver heller ikke af ham forhalet; allerede den 31. Juli samme Aar foreligger den store og udførlige Udskrift, der ikke alene viser Gaarden i Gislinge, men ogsaa det i Hagedsted tilliggende Jordareal med Agrenes, Aasenes og Vangenes Navne. Agrenes Beliggenhed, hvad Side de er maalt fra samt Længde og Bredde.

Afskriften indledes med følgende Ord:

„Efter medfølgende Høy-Lofflig, Kammer-Collegie Ordre, paa ærværdige Hr. Arnold Cruses derom gjorde Ansøgning, haver sig underskrevet efterset Landmaalings-Forretningen anlangende Hagedsted Præstegaard og Morten Nielsøns Gaards Jord i Gislinge, og befindes samme derudi opført og antegnet som følger i Holbæk Amt, Tudze Herit, Hagedsted Sogn!“ — — —

„Hagedsted Præstegaard haver udi — — — —,

og saa kommer først Udskriften over Hagedsted-Jorden med alle Navnene; men da jeg ikke har sammenlignet dette med Jordbogens Navne, faar disse vente til bedre Lejlighed og nøjes med „den forhen gl. Morten Nielsøns Gaard kaldet“.

„Gislinge Sogn og Bye, Nr. 29. Morten Nielsøns, haver udi

Saltrebiervangen.

„Lange Lyches Aas“, maalt fra Sønden, indeholder 41 Agre, deraf d. 32te og er ... (her følger saa hver Agers Længde og Bredde, men det vil være nok at nøjes med enkelte af de mest karakteristiske).

„Møllebiervs Aas“ (eller tilføjet „Møllebrinks Aas“) indeholder 19 Agre, heraf d. 6te.

„Bauneagre“ indeh. 21 Agre, heraf den 12te.

„Søndersteds Aas“ indeh. 21 Agre, heraf den 2den.

„Ørtz Aas“ indeh. 44 Agre, heraf den 4de og 19de (den første er 6½ Al. bred og 208 Al. lang).

„Birche Stycherne“ indeh. 22 Agre, heraf den 12te.

- „Sties Agre“ — — heraf den 37te.
 „Sneehøies¹⁾ Agre“, indeh. 46 Agre, heraf den 18de og 39te.
 „Leedspieles Aas“, indeh. 31 Agre, heraf den 12te og 16de.
 „Smørhøyes“ Aas“ indeh. 33 Agre, heraf den 6te og 14de. (Førstnævnte var 11½ Al. bred og 311½ Al. lang).
 „Ertz Agre“ indeh. 38 Agre, heraf 10de og 14de. (Førstnævnte 13 Al. bred og 314½ Al. lang).
 „Fæhøyes Agre“ indeh. 54 Agre, heraf den 33te og 39te.
 „Traalevraas Aas“ indeh. 57 Agre, heraf 12te og 4de.
 „Lune Sties Aasen“ indeh. 17 Agre, heraf 6te og 12te.
 „Øfretz Aasen“ indeh. 29 Agre, heraf den 26de (12 Al. bred og 344 Al. lang).
 „Diefveles Mors Aasen“, indeh. 49 Agre, heraf den 14de og 39te.
 „Saltrebiørgs Aas“, indeh. 45 Agre, heraf den 3die og 38te (Førstnævnte var 10¼ Al. bred og 906¼ Al. lang).
 „Kloes Agres Aas“ indeh. 60 Agre, heraf den 16de, 39te og 58de.
 „Bierre Lodderne“ indeh. 55 Agre, heraf den 17de, 21de, 36te og 44de.

Hageded Wangen.

- „Lange Lyches Aas“ indeh. 32 Agre, heraf den 11te og 18de.
 „Hiortekiørs Aas“ indeh. 26 Agre, heraf den 4de.
 „Snafve Støcherne“, indeh. 30 Agre, heraf den 17de.
 „Magetofte Aas“ indeh. 55 Agre, heraf 21de og 35te.
 „Bierreagres Aas“ — — — den 10de og 20de.
 „Ellebech Støcherne“ indeh. 38 Agre, heraf den 20de og 24de.
 „Schofs Aasen“ indeh. 46 Agre, heraf den 20de og 35te.
 „Blushøyes Støcherne“, indeh. 23 Agre, heraf den 1ste og 6te.
 „Fædreagris Aas“ („Løbber Sønder og Nør, maalt fra den østre Side, indeh. 48 Agre, heraf den 26de og 39te).
 „Harries Aas“ („Løbber udi Øster og Vester, indeh. 106 Agre, heraf den 77de og 105te“).
 „Flinteryøels²⁾ Aas“ („som løbber Sønder og Nør, maalt fra Vesten er 50 Agre, heraf den 11te, 15de og 40de“).
 „Brynstychs Aas“ indeh. 39 Agre, heraf den 12te og 38te.
 „Stachebiørgs Aas“ indeh. 44 Agre, heraf den 3die og 29de.
 „Bierge Aasen“, indeh. 63 Agre, heraf den 9de, 12te, 42de og 58de.
 „Hunde Kieldes Aas“ indeh. 45 Agre, heraf den 7de og 36te.

1) Snehøj kaldes den eneste tilbageværende Kæmpehøj i Gislinge, den ligger paa Gdr. Kr. Sørensens Enkes Mark, umiddelbart ved Hovedvej Nr. 4.

2) Dette Navn er fuldt bevaret og anvendes i Nutiden, det gælder for de Ejendomme, der ligger langs Hagedstedvejen, fra Bryggeriet til Aaen — „Præstebroen“ —.

- „Trøjeborg Aas“, indeh. 43 Agre, heraf den 2den, 21de og 40de.
 „Haure Sløje Aas“, indeh. 36 Agre, heraf den 2den og 22de.
 „Tofte Kilde Aas“, indeh. 35 Agre, heraf den 10de og 14de.
 „Hylle Aasen“ indeh. 35 Agre, heraf den 22de og 26de.
 „Espe Aasen“ indeh. 38 Agre, heraf den 31te.
 „Staris Aasen“ indeh. 78 Agre, heraf den 23de, 40de og 55de.
 „Vangeleeds Aas“ — — — heraf den 3die.
 „Steens Aasen“, indeh. 40 Agre, heraf den 19de og 27de.
 „Pile Aasen“, indeh. 18 Agre, heraf den 2den.
 „Scheverøyels Aas“ indeh. 41 Agre, heraf den 5te og 10de.

Dynnis Wangen.

- „Vangeleeds Støcherne“ indeh. 38 Agre, heraf den 13de og 27de.
 „Hylle Aas“, indeh. 29 Agre, heraf den 10de.
 „Leergraufs Aasen“ indeh. 9 Agre, heraf den 6te og den 2den.
 „Gadelands Aas“ indeh. 70 Agre, heraf den 1ste, 5te og 57de.
 „Stigs Aas“ indeh. 40 Agre, heraf den 12te og 33te.
 „Pile Aasen“ indeh. 20 Agre, heraf den 3die og 7de.
 „Mageløs Aasen“, indeh. 37 Agre, heraf den 12te.
 „Skarehutterne“¹⁾ indeh. 50 Agre, heraf den 27de.
 „Kildeaasen“ indeh. 37 Agre, heraf den 5te og 38te.
 „Gammel Tofte Aas“ indeh. 52 Agre, heraf den 37te.
 „Ladagrene Aas“ indeh. 39 Agre, heraf den 17de og 25de.
 „Olrødsaaen“, indeh. 37 Agre, heraf den 4de og 19de.
 „Stenrols Aas“ indeh. 36 Agre, heraf den 7de.
 „Blanchis Aas“, indeh. 51 Agre, heraf den 14de og 22de.
 „Lille Blanchis Aas“, indeh. 43 Agre, heraf den 9de, 24de og 41de.
 „Brønnebjergs Aas“, indeh. 41 Agre, heraf den 30te.
 „Snerpens Aas“, indeh. 40 Agre, heraf den 16de og 29de.
 „Sandagers Aas“ — — — den 27de og 37te.
 „Stubbeagers Aasen“ indeh. 22 Agre, heraf den 11te.
 „Oreds Aas“ indeh. 18 Agre, heraf den 8de.

Saa mangler endda et Par Stykker endnu; men et Hjørne af Dokumentet er borte, saa disse kan ikke opgives; men paa den ubeskadigede Del af Bladet læses:

„Følger nu den Engbond som denne Mand paa sin andel ere tilskrevne udi foreskrevne Marcher, nemlig 5 Læs, 3 Læs“ — — —

1) Her er Navnet bevaret i forvansket Form, „Skahutbakken“, Bakken paa Hovedvej Nr. 4, ved Mejeriet „Birkely“.

Atter mangler der noget af Papiret, saa man kun kan gætte sig til, at det maa være af Fællesgræsengen i Engene ned mod Lammefjorden.

Endnu længere nede læses et Par Navne,

„Baron Jiuren“	}	København.
og		
Hendrich Werner	}	

samt nogle Tal, som jeg har tilladt mig at udlægge som værende Gaardens Pligtkørsel til „de Lærde“ i København, da jeg ad anden Vej ved, at Fæsterne under Universitetet aarlig maatte køre visse Læs Tørv til Professorene.

Saa slutter dette gamle Dokument med:

„Foreskrefne saaledes af Landmaalingsforretningerne og Matriculen rigtig at være extraheret, testerer“.

Hafnia, den 31. July 1723.

Niels Hegelund.

Giver disse Linier intet andet Indtryk, vil de formentlig kunde fortælle Nutids Mennesker, hvor fortvivlet Trevangsbruget var at arbejde under. Ikke alene med de uendelig mange og forskellige Steder, Jorden var fordelt paa, men ogsaa at det private Initiativ blev stækket ved den samtidige Paabegyndelse af alt Arbejde. Maaske var dette Grunden til, at en af Arnold Cruses Efterfølgere, Hr. Brinch, i Aaret 1776 fik et Magelæg i Stand med Hr. von Castenskiold til Hagedstedgaard, saaledes at Præstegaardsjorden i Hagedsted blev samlet paa et Sted, og saaledes foregreb den almindelige Udskiftning med ikke saa faa Aar.

Ogsaa dette Dokument er opbevaret og giver et interessant Billede af Datidens Landsby.

Jørg. Petersen.

KLOKKESTØBEREN NICOLAJ JØRGENSEN I KALUNDBORG

Af Dan Lund.

Danmarks middelalderlige Kirkeklokker er støbt dels af udenlandske, dels af danske Klokkestøbere, der ofte udførte Støbningen paa selve Kirkegaarden.

Man kender Navnet paa over 100 Klokkestøbere, men kun een var fra Kalundborg. Hans Navn N i k o l a j J ø r g e n s e n findes paa 3 Klokker, der hænger henholdsvis i Boeslunde Kirke ved Skelskør, Bjernede Kirke ved Sorø og Lille Fuglede Kirke i Holbæk Amt.

Arkitekt F. Uldall nævner ham ikke i „Danmarks middelalderlige Kirkeklokker“, København 1906, hvorimod C. Nyrop omtaler ham i „Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere“, Kirkehistoriske Samlinger, 3. Række, 4. Bind. København 1882—84, Pag. 207 og 277.

Klokken i Boeslunde bærer en Mindeskrift af Oluf og Volder Daa om Reformationen. Paa den ene Side:

„Der jeg blev qvit af Munchechor.
jeg raabte Folch til Sandheds Ord.
Da kom jeg straks i Friisers Magt.
Der de til Jorden var nedlagt,
de Daaer antog mig arffvelig,
de mig forsørged christelig.
Thi der min Alder tyngte mig,
jeg kund ej klinge liudelig.
Da blev jeg gjort af gammel ny
af Herrer to til Borreby.
Oluf Daa — Volder Daa“.

Paa den anden Side.

„Aus Ehrtz und Feuer bin ich geflossen.
 Nic. Jurgens aus Callund-Burg hat mich gegossen
 Anno a nato Christo MDCLXV.
 Konge i Danmark Frederik den Tredie og
 Sognepræst i Boeslunde Hr. Ivar Hansøn“.

Den er altsaa støbt 1665.

Bj e r n e d e Kirkeklokkes Indskrift slutter saaledes:
 Fecit in Biernede. Nicolaus Georgii civis Calundbur-
 gensis. MDCLXXX. Hvilket oversat betyder: Støbt i
 Bjernede af Nicolaj Jørgensen, Borger i Kalundborg, i
 Aaret 1680.

J. B. Sorterup oplyser i Annaler for nordisk Oldkyn-
 dighed og Historie 1840—41, Pag. 119, at Klokken er støbt
 i Bjernede 1680 paa Kirkens egen Bekostning.

Lille Fuglede Kirkes Klokke bærer ligeledes
 Nicolaj Jørgensens Navn og Aarstallet 1682.

Pens. Lærer S. Sørensen, Jerslev, har med Bistand
 af Lærer Munk, Fuglede, velvilligst undersøgt Indskriften
 i 1938, og meddeler mig, at Indskriften er stærkt medta-
 get. Trods de snævre Ophængningsforhold og de daarlige
 Belysningsforhold har de to Herrer, saa godt Forholdene
 tillod det, tydet Indskriften, der staar i 3 Kredse saaledes:

I. Anno MDCLXXXII * MENSE * IVN * REGE *
 CHRISTIANO * QVINTO * EPISGOPO * D * IOH *

II. BAGGERO * PRÆPOSITO * DNO * ERASMO *
 IVARI * DE * UBY * ET.... * PASTORE * M.

III. ANO * IOH * OTINIANO * DE * FULEDE *
 MAGLE * ET..* LILLE * HÆ.....DVÆFUSÆ * SUN *
 CAMPANÆ *

Nedenunder, paa den anden Side: Christian den Fem-
 tetes kronede Navn.

Paa den anden Side: NICOLAUS.....IORG..

LÆRER MATHIAS JENS MATHIASSEN

9. Februar 1863 — 24. Septbr. 1938.

Af J. S. Møller.

Ved Lærer M. J. Mathiassens Død afsluttedes et langt, virksomt og af ideelle Interesser stærkt præget Liv.

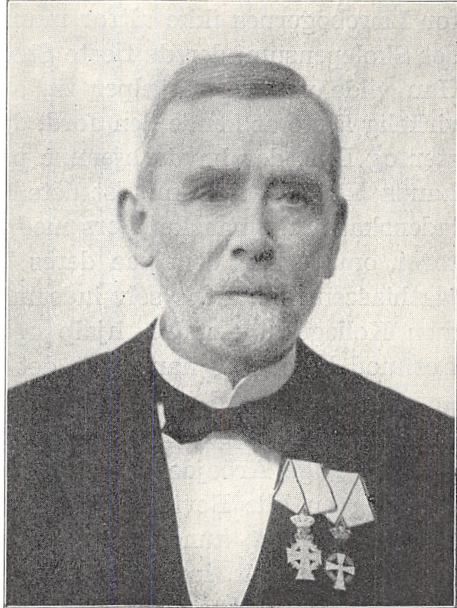
Han var født i Faurbo, Sørslev Sogn, som Søn af Gaardejer Niels Mathiassen, der døde som Dannebrogsmænd 1899. Dennes Slægt er dybt rodfæstet i Holbæk Amt; baade hans Far og Morfar var Gaardejere i Faurbo, og Gaarden tilhører endnu Slægten, den ejes af Lærer Mathiassens Brodersøn; hans Morfar var Gaardejer i Snertinge, medens en Broder til denne var Forstander for Jonstrup Seminarium, Etatsraad Jens Jensen.

Mathiassen vilde være Lærer, dertil stod hans Lyst, og han blev da optaget paa Jonstrup Seminarium, hvorfra han demitteredes 1883. Og han fik hurtigt Embede, allerede i 1885, i Mullerup, hvor han var Lærer i ca. 41 Aar, fra 1902 som Førstelærer, indtil han af Helbredshensyn maatte tage sin Afsked i 1926.

Han giftede sig ogsaa snart efter sin Ansættelse — i 1886 — med Nicoline, f. Nielsen (død 23. Decbr. 1938), Datter af Lærer i Faurbo Henrik Nielsen (død 1914), der var en Gaardmandssøn fra Viskinge, medens hans Hustru, f. Therkelsen, var en Lærerdatter fra Bjergsted. I Ægteskabet var der tre Børn, nemlig Inspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Therkel Mathiassen, Katrine, der er gift med Maskinmester Carl Enghave, Gørlev, og Inge, gift med Adjunkt Wæver Rasmussen, Hjørring.

I Mullerup var Mathiassen ogsaa Organist i Drøselbjærg Kirke fra 1885 til 1934. Sang og Musik var nemlig en af hans mange Interesser. Af yderligere Uddannelse skal nævnes et etaarigt Kursus i Matematik og Fysik 1892—93 paa Lærerhøjskolen.

Mathiassen var ikke blot en interesseret og sikkert en fortrinlig Lærer for sine egne Skolebørn. Han havde tidligt Øjnene aabne for Betydningen af, at Undervisningen i flere Fag burde understøttes ved Genstande, som kunde demonstreres, og som Eleverne selv kunde undersøge. — Men hans ideale Sind sagde ham, at det ikke var nok, at han selv gjorde dette i sin egen Skole; nej, i alle Landets Folkeskoler burde man gøre det

Mathias Jens Mathiassen.

samme, og dermed begyndte i 1903 den Virksomhed, der skulde gøre hans Navn kendt ud over det ganske Land, hans Uddeling af Undervisningsgenstande til Skoler hele Landet over, og dermed fortsatte han til Sommeren 1938, faa Maaneder før hans Død. Hans egne store Samlinger i Mullerup Skole overdrog han ved sin Afsked som Lærer til Kommunen som Gave.

Et Par Tusinde Skoler har modtaget saadanne Genstande uden nogetsomhelst Vederlag, ialt er ca. 250,000 Genstande, en kvart Million, udsendt. Det var hovedsagelig

naturhistoriske Genstande, han sendte: Stenprøver, Forsteninger, Planter og Dyr. Men han sendte ogsaa Oldsager, Genstande af historisk Interesse og fysiske Ting, kortsagt alt som en Lærer kunde bruge som Grundlag for en Samtale med Børnene. Man mærker heri Mathiassens store Interesse for den levende Undervisning, udenfor Lærebøgernes ikke altfor muntre Rammer og udover det Skolepensum, der de fleste Steder var gældende Krav. Han vilde være en Hjælper til, at Danmarks Skolebørn virkelig lærte at kende den Jord, de traadte paa, de Blomster og Dyr, der havde hjemme paa deres Egn, og dette Lands Historie, ikke mindst dets Forhistorie, hvis Efterladenskaber de maaske ellers med lukkede Øjne vilde gaa forbi, om de traf dem paa deres Vej. Naturligvis kunde Mathiassen ikke alene selv indsamle de Tusinder af Ting, men Kolleger og andre hjalp ogsaa med Indsamlingen. Derimod besørgede han alene det uhyre Arbejde med at nummerere og med at skrive oplysende Etiketter til hver Genstand samt med at indpakke og udsende dem. Og hele dette vældige Arbejde blev gjort gratis, i nogle Aar fik han dog en lille Bevilling paa Finansloven til Udsendelsen, der jo ikke kunde være helt billig. Sit Arbejde fik han aldrig betalt, krævede det ej heller.

Men Mathiassens Interesser strakte videre. Han undersøgte Egnen i topografisk-botanisk Henseende, og han har ogsaa skrevet flere mindre botaniske Afhandlinger: Om Reersø's Flora og om Mullerup Moses Plantevækst, den sidste i Botanisk Tidsskrift 1913. Han indførte ogsaa Fysikundervisningen i sin Skole og skrev i 1898 den første Lærebog i Fysik for Folkeskolen. Derfor udsendte han ogsaa Genstande, der var egnede til Hjælp ved Fysikundervisningen der.

Hans store Interesse for Musik og Sang medførte, at han underviste en Mængde Skolebørn gratis i Musik, ligesom han startede et Skoleorkester og et Lærerorkester. Han startede da ogsaa en Musik- og Sangforening, der

eksisterede i 20 Aar (1906—26). Men ogsaa den almindelige Folkeoplysning havde hans Interesse, derfor startede han ogsaa en Bogsamling og en Folkeuniversitetsforening i Sognet. Og han var Medlem af Holbæk Amts historiske Samfund fra dets Stiftelse.

Som Lærer var han meget anset, der kom mange for at høre paa hans Undervisning. En Tid var han Formand for Lærerkredsen. Den store, kønne Skolestue, som han havde i de senere Aar, udmærkede sig selvfølgelig ved en Mængde Skabe langs Væggene, fyldt med talrige Undervisningsgenstande af ovenfor nævnte Art.

Endnu er tilbage at omtale Mathiassens Interesse for Arkæologien og den historiske Bedrift, han øvede, da han i Aaret 1900 som den første opdagede Mullerupkulturen. Vore førende Arkæologer havde da den Opfattelse, at Ærtebøllekulturens Skaldynger med de der fundne Redskaber (Køkkenmøddingerne) var det første Vidnesbyrd om Landets Bebyggelse; før den Tid havde Landet, mente man, ikke haft nogen fastboende Befolkning, men nogle vandrende Flokke havde vel været heroppe og stedvis efterladt nogle enkeltfundne Redskaber.

Mathiassen har selv skildret denne historiske Begivenhed, men, som den uhyre beskedne Mand, han var, holdt han sig selv i Baggrunden (Fra Holbæk Amt 1935, S. 111 ff.). Han fortæller, at han havde begyndt at danne en lille Samling i Skolen og havde bedt Børnene om at bringe ham Ting, som de syntes, der var noget mærkeligt ved. I Maj Maaned kom da en lille Pige, Anna Hansen, og gav ham „et Par smaa Ting, der lignede grove Hæklenaale af Ben, som hendes Fader havde fundet ved Tørveskær i Mosen“. „Da jeg kunde se, det var noget mærkeligt, gik jeg med alle Skolebørnene derned og rodede lidt i Tørven“, hvorved der fandtes flere Redskaber af Ben samt en Del Knogler, bl. a. en Stejle til et Uroksehorn, og noget forkullet Fyrretræ. „Da vi kom hjem, skrev jeg straks til Museet“ ... Saamange var hans Ord om den Begivenhed.

En af Medarbejderne i Nationalmuseets første Afdeling *Georg Sarauw* kom da ud til *Mullerup* og foretog en stor Udgravning paa *Findestedet* i *Mosen*, og han blev iøvrigt støttet af *Mathiassens* fortrinlige Kendskab til *Mosen* og selvstændige Undersøgelser. *Sarauw* kunde i sin store Beretning om *Fundet*, der gav et rigt Udbytte, 1903 fastslaa, at dermed var en ny, hidtil ukendt Kultur, der var langt ældre end *Ærtebøllekulturen*, fundet i Danmark. Desværre kaldte han denne nyopdagede Kultur „*Maglemosekulturen*“, fordi *Generalstabskortet* og *Traps Danmark* havde dette Navn paa *Mosen*, som den stedlige Befolkning slet ikke brugte eller kendte; det skete ikke sjældent i tidligere Tid, at *Generalstabens Kartografer* ved Misforstaaelse af den stedlige Befolknings Udtale eller af andre Grunde anbragte et urigtigt Navn paa de Kort, som *Generalstaben* udgav og som selvfølgelig blev normgivende for andre *Kartografer*, f. Eks. *Klingsey*. Desværre bærer denne Kultur da ogsaa i *Dr. Johannes Brøndsted*s nylig udkomne prægtige Værk, *Danmarks Oldtid, I*, dette urigtige Navn „*Maglemosekultur*“ i Stedet for det rigtige „*Mullerupkultur*“. Lejligheden til at aflive det urigtige Navn er dermed forpasset.

Men nu *Lærer Mathiassens Andel* i denne Opdagelse! De to smaa Genstande, som *Anna Hansen* bragte til *Skolen*, og som lignede „grove Hæklenaale af Ben“ — nu kalder vi denne specielle *Mulleruptype*, der er lavet af en *Strimmel* af en *Rørknogle*, for *Benodde* med en enkelt eller faa *Modhager* — disse to uanselige Genstande vilde de fleste sikkert have lagt hen paa en *Hylde* eller i en *Skuffe* uden at skænke dem synderlig Interesse — endsige stor Betydning.

Men *Mathiassen* saa straks med et genialt skarpt Blik, at her var noget helt nyt, derfor gik han straks ned i *Mosen* og „rodede lidt“ der sammen med sine kære *Skolebørn*, de skulde alle være med! Og der fandt han ikke blot flere andre *Ben-*

redskaber men ogsaa Tegn paa, at her havde Mennesker boet — det forkullede Træ viste det —, og her havde Uroksen samtidig levet, altsaa var det meget længe siden, før Ærtebøllekulturens Tid. Nu ved vi, at denne gamle Kultur maaske er to Tusinde Aar ældre. Mathiassen var da ogsaa straks klar over, at her maatte en stor, systematisk og sagkyndig Undersøgelse foretages, og derfor skrev han, da han kom hjem, „straks til Museet“. I den Forbindelse kan tilføjes, at Nationalmuseet i Forvejen havde en lignende Benod med Modhager omtrent fra den samme Egn. Men denne „grove Hæklenaal“ havde ikke vakt paaafaldende Interesse hos Videnskabsmændene derinde.

I 1902 fandt Mathiassen en anden Boplads i Mosen, som Neergaard udgravede og undersøgte i 1904. En tredje Boplads i Nærheden af denne undersøgte i 1915 for Kalundborg & Omegns Museum af Dr. Laugel Koch og af Lærer Mathiassens Søn Therkel. I alle disse Undersøgelser har Lærer Mathiassen taget virksom Del.

Det er da med fuld Ret, at der paa den Sten, der afsløredes i Mullerup Mose den 26. Sept. 1935 som et stedligt og varigt Minde om denne Moses Betydning for Kendskabet til Danmarks Forhistorie og for den internationale arkæologiske Forskning, staar indhugget:

BOPLADSEN BLEV FUNDET 1900 AF
M. J. MATHIASSEN
OG UDFORSKET AF G. SARAUW.
STENEN REJSTES 1935.

Lærer Mathiassen udtalte beskedent efter Afsløringen, at han havde været imod, at hans Navn skulde staa paa Stenen; det var jo først efter Døden, at man kunde faa sit Navn paa en Sten. Men han kunde den Dag ikke undgaa fra forskellig Side, bl. a. fra den stedlige Befolkning og fra Historisk Samfund for Holbæk Amt, at modtage en mundtlig Tak saavel ved Stenens Afsløring som

ved de fuldt besatte Kaffeborde bagefter i Mullerup Kro.

Mathiassen fik ved sin Afsked som Lærer i 1926 Dannebrogsmændenes Hæderstegn, og til sin 70-Aars Fødselsdag blev han R. af Dbg. Ogsaa efter sin Afsked som Lærer vedblev han at bo i Mullerup.

I denne lille Landsby ved Hovedlandevejen mellem Kalundborg og Slagelse og omtrent midt mellem disse to Byer tilbragte han da de sidste 53 Aar af sit Liv. Han gjorde den lille By kendt Landet over som den, hvorfra de mange Genstande sendtes til Skolerne, og han gjorde dens Navn kendt overalt i den arkæologisk-videnskabelige Verden ved sin Opdagelse af Mullerupkulturen. Hans Lærervirksomhed har upaatvivlelig sat sit Præg for Livet paa de mange Skolebørn, han har undervist. Iøvrigt prægedes hans Liv af stille Forsken, af Glæde ved Musik og af Hjemlivet sammen med sin Hustru og sine Børn.

POLITIFULDMÆGTIG DAN LUND

Et Par Dage før Jul døde paa Holbæk Sygehus Politifuldmægtig Dan Lund, Kalundborg, Medlem af Historisk Samfunds Styrelse.

Dan Lund var født i København d. 22. Dec. 1888 og døde netop paa sin 50-Aars Fødselsdag. Efter tre Aars Virksomhed som By- og Herredsfogedfuldmægtig i Stubbe-købing kom han 1918 til Kalundborg, først som Byfogedfuld-

mægtig i Aarene 1918—20 og siden som Politifuldmægtig.

Her i Esberns gamle By blev hans friske Arbejdsmod og Initiativ meget snart taget i Brug indenfor de kulturelle Interessers Omraade, f. Eks. i Bestyrelserne for Byens Biblioteksforening og Museumsforeningen. Samtidig kastede han sig med Iver og Interesse over Studiet af Kalundborgs Historie; Resultatet blev først en Del Artikler i de lokale Blade og dernæst Afhandlingen „Kalundborg, en kort Oversigt over Byens Historie“ i „Holbæk Amt“ 1933, hvor han ogsaa har skrevet om Retsvæsenet, Havnen, Post- og Toldvæsen m. m. Og her i vore Aarbøger har han 1936—37 skildret Kalundborg Latinskoles Hi-

storie. Hans sidste Arbejde blev den lille Meddelelse om Klokketøberen, som vi bringer i denne Aarbog.

Da vor gamle Formand, Kredslæge Møller, rejste bort, blev Dan Lund 1936 valgt ind i Styrelsen som hans Eftermand, og i de faa Aar, vi kom til at virke sammen, lærte vi ham at kende som en levende interesseret Medarbejder, der ivrigt arbejdede for Historisk Samfund, baade som vor Repræsentant i Kalundborg og som Styrelsesmedlem, altid fuld af gode Idéer.

Det gjorde os ondt at høre om Dan Lunds Død, saa frisk af Liv og Aand, som han var. Vi havde dyb Medfølelse med hans efterladte. Og indenfor Historisk Samfund vil vi komme til at savne ham. Vi har mistet en god Medarbejder.

Albert Thomsen.

FORSTANDER JENS NYLEV

6. April 1867 — 16. Marts 1939.

Jens Nylev var en Smedesøn fra Landsbyen Aulum inde paa den jyske Hede imellem Holstebro og Herning. Her var han født den 6te April 1867. Hjemmet var fattigt. Det laa her paa en af vort Lands største Hede-strækninger („Skovbjerg Bakkeø“). Interessant er det at kaste et Blik henover Kortet: „Vestjyllands Midtparti“, som Dalgas ved Hede-Selskabets Hjælp udsendte i 1868

for at slaa til Lyd for de jyske Heders Opdyrkning, og som viser, hvordan Hedearealet dengang var. Hvor laa Jens Nylevs Fødeby dog ensomt ved det Tidspunkt! Nu er Aulum (eller Avlum) en kendt Stationsby, og den forhen store fattige Hedeegn er bleven forvandlet ved Opdyrkning og Bebyggelse, saa den næsten ikke er til at genkende.

Tidlig maatte Jens Nylev ud at tjene, først som Dreng, senere som Karl; men allerede ved 19 Aars Alderen var han bleven optaget af den Tanke at ville paa Højskole. Og med Hjælp kom han paa Askov udvidede Højskole i fem Maaneder i Vinteren 1886—87, hvor han kom til at føle sig saa glad og optaget af det frie Skoleliv, han opdagede der, saa han i Stilhed besluttede at ville — naar han fik Raad til det — nok en Gang til et lignende Kursus paa Askov Højskole. Ja, han begyndte ogsaa at tænke paa Muligheden af, at han selv maaske kunde naa engang at blive Lærer ved en fri Børneskole.

I Vinteren 1888—89 naaede han for 2den Gang at blive Elev paa Askov Højskole og det i 6 Maaneder. Her traf jeg første Gang Jens Nylev. Han var nu 21½ Aar gammel, ihærdig til at følge Timerne og parat til i Fristunderne at fordybe sig i Bøgerne, der i Skolens herlige Læsestue stod til Elevernes fri Afbenyttelse. Med Ro og Optagethed tog han Del i alt, hvad der blev budt paa fra Skolens Side. Det frie Skoleliv, som han mødte det paa Askov Højskole, blev et Livsideal for ham. Det vilde han tjene. Og hans Fremtidsmaal, fandt jeg, stod klart for ham: Han vilde være Lærer ved en Friskole.

Og endelig for 3die Gang blev Jens Nylev i Vinteren 1889—90 Elev paa Askov Højskole. I de mellemliggende Sommermaaneder sled han med sin Krop ved praktisk Arbejde for at tjene de Penge sammen, som hans Vinterundervisning kostede ham. Han fik jo nogen Amtshjælp ved Ansøgning, og Askov Højskole gav ham ogsaa et Bidrag i Form af fri Undervisning. Det hjalp altsammen, nøjsom og sparsommelig som han var. — Og endelig kom der en Lejlighed for ham til at blive Lærer ved en Friskole.

En Dag hen i Foraarstiden 1890 fik Højskoleforstander Ludvig Schrøder nemlig Brev fra Friskolelærer Niels Andersen i Vinde Helsinge med det Spørgsmaal, om der ikke paa Askov udvidede Højskole var en Elev, der fra

November 1890 var villig til at paatage sig en Plads ved en Fortsættelsesskole, man agtede at oprette i Forbindelse med Vinde Helsing Friskole. Og med Forstander Schrøders Anbefaling fik Jens Nylev Pladsen hos Niels Andersen.

Niels Andersen, der selv var Jyde og i 11 Aar havde styret Vinde Helsing Friskole i Vestsjælland, fortæller i sine Erindringer (trykt 1928), hvorledes han og hans Hustru og deres to Børn gik og ventede paa den Stund, da den ny Lærer skulde melde sig. Novemberdagen var naaet. Endelig kom Børnene med det Raab: „Nu kommer han langs med Grøften fra Helsing af!“ Og det viste sig at være rigtigt. Nylev blev her i to Vintre. Han arbejdede med Liv og Lyst i Skolen. „Og de unge og vi var glade ved ham“, fortæller Niels Andersen. I Vinteren 1891—92 var der blandt Jens Nylevs Elever i Fortsættelsesskolen den senere saa bekendte Forfatter Thorkild Gravlund.

Fra Efteraaret 1892 fik Nylev sig en ny Plads ved Kærby Fortsættelsesskole paa Kalundborgegnen. Her var han i 7 Aar og blev meget afholdt for sin Maade at holde Skole paa; her fandt han, som Aarene gik, flere Hjem, hvor han ret for Alvor følte sig som hjemme, og hvor han blev saa stærkt optaget af det sjællandske Folkeliv og Menighedsliv, som han især mødte det i Ubberup Valgmenighed.

Men det blev dog først i det nærliggende Ubby Sogn, at Nylev fik sin blivende Virkeplads fra 1899 indtil sin Død nu i 1939. Her fik han arbejdet op baade en stor Børnefriskole og en stor Fortsættelsesskole. Og her blev der rigtignok ogsaa i høj Grad lagt Beslag paa alle hans gode Kræfter. Han sparede sig ikke. Sin Tjenstvillighed viste han overalt. Og han fik paa mange Omraader et ypperligt Samarbejde i Gang med Befolkningen. Den 16. April 1899 havde han giftet sig med M a r i a n e, der blev ham en ualmindelig god Hjælperke i omtrent 40 Aar, ind-

til Nylevs Død. Man maa rigtignok sige, at dette Ægtepar fik i Forening indrettet et stort og rigt Arbejde i deres Hjem og Skole — et Arbejde, der blev til saa mange Menneskers Vel. Mariane og Jens Nylev blev jo landskendte ved den Virksomhed, der optog dem saa stærkt i Løbet af de 40 Aar i Ubby.

Bibliotekssagen og Foredragsmøderne var Nylev ogsaa meget virksom for. Og med sin rige historiske Sans, som han stadig udvidede og anvendte, var han her i Holbæk Amt en af de første, der var med til at faa Historisk Samfund for Holbæk Amt oprettet i Begyndelsen af 1906, hvor han straks valgtes ind i Bestyrelsen og uafbrudt havde denne Plads lige til sin Død. Tillige var han i samme Tidsrum Medlem af Redaktionsudvalget for Aarbogen. Da den første Aarbog, „Fra Holbæk Amt“, udkom i 1907, var Jens Nylevs skriftlige Bidrag dette: „Svenskerne paa Kalundborgegnen 1658—1660“, en Afhandling, der vakte megen Opmærksomhed, og ogsaa var Aarbogens Spidsartikel. Nylevs sidste Afhandling, der kom til at staa i Aarbogen 1938, husker alle Aarbogens Læsere. Den skrev Nylev i Anledning af 150-Aarsdagen for Stavnbaandets Løsning og var som dens Overskrift viser: „Fra Ubby Sogn“, en Afhandling om det Sogns Bondehistorie, hvori Nylev selv i 40 gode Arbejdsaar havde været med i Ubby. Jeg husker, hvor optaget Nylev var i Aarene forud (1936—37) for paa Arkiver og Biblioteker i København at faa indsamlet det, der vedrørte Ubby Sogns særegne Forhold.

Det er vemodigt, at vi ikke mere skal se eller høre Jens Nylev ved vore Sammenkomster i „Historisk Samfund“, og ikke mere læse en ny Afhandling af ham i vor Aarbog „Fra Holbæk Amt“. Hans Sygdom og paafølgende Død kom saa uventet for de allerfleste af hans mange Kendinge rundt om i Landet. Ved hans Jordefærd, der sluttede med en Mindefest i Ubby store Forsamlingshus, var det især saa rigt at lytte til de mange Udtalelser fra

unge og gamle i Skolekredsen, der saa hjerteligt takkede for, hvad Ubby Friskole og Fortsættelsesskole havde været for de mange Hjem og de enkelte. Paa Historisk Samfunds Vegne blev der ogsaa af Formanden, Forpagter Lunn, sagt Tak for alt, hvad Forstander Nylev havde været for Historisk Samfund, der vil savne ham meget.
— Velsignet være Jens Nylevs Minde!

Jens Peter Jensen,
Høng.

BØGER

Tormod Jørgensen: Anthon Frederik Tscherning. (Levin & Munksgaard. Ejnar Munksgaard, København 1938.) 496 Sider. 15 Kr.

Forfatteren af denne Bog har jeg kendt i en lang Aarrække, fra han var en halv Snes Aar indtil nu, da han er over de 60. I sin Studentertid, hvor han var stærkt optaget af det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede, sagde han en Dag: „Naar jeg en Gang faar Tid og Lejlighed, vil jeg skrive en Bog om Tscherning.“

Men Aarene gik. Tormod Jørgensen blev efter sin mangeaarige Eksamenslæsning spændt stærkt for i Høng, hvor han foruden at være sin Faders Medhjælper ved den stærkt besøgte Højskole tillige var med at oprette Realskolen og senere Gymnasiet, der Aar efter Aar ogsaa samlede mange Elever. Og først da Tormod Jørgensen ved 1935 trak sig tilbage fra Skolegerningen i Høng og flyttede til København, blev hans Ungdomsdrøm angaaende den paatænkte Bog om Tscherning til Virkelighed. I Løbet af 2½ Aar havde han den store Bog med ovennævnte Titel færdig fra Forlaget. Og det viste sig at være et Mesterstykke, han her havde udført.

Bogen imponerer ved sin Størrelse. Der skulde, følte de fleste, Tid til at gaa de mange store Sider igennem, og nederst paa de fleste Sider var der Anmærkninger, smaat trykt, til nærmere Forklaring. Men de Læsere, der uden Forsagthed er gaaet Bogen igennem, er blevet belønnet med et rigt Udbytte, efter hvad jeg har faaet at vide.

Og er der nogen Egn i Danmark, hvor Navnet **A n t h o n F r e d e r i k T s c h e r n i n g** særlig har været kendt og skattet af mange, da er det Holbæk Amt. Jeg mindes dette Navn fra mine Drengaar i Odsherred. Det var jo i Holbæk Amt, Tscherning tidlig blev kendt, da han 1846 i Holbæk var med til at oprette **B o n d e v e n n e s e l s k a b e t**, og hvor Tscherning blev Selskabets Formand de første Aar. Og da han saa i 1849 blev valgt i **S v i n n i n g e k r e d s e n** til Medlem af Folketinget — en Stilling han beholdt uafbrudt til 1866 —, da blev denne Egn i mange Maader

et kært Hjemsted for Tscherning, som vi ved det fra de mange Breve, han skrev til Jens Gregersen i Kundby. Hvor er der meget herom at læse videre i Tormod Jørgensens Bog, der er et fortrinligt Arbejde, der Blad efter Blad ved at læse dem igennem, bringer os nye Udsigter over Tschernings betydelige Indsats for at fremme det danske Folks Vel.

Skulde jeg nævne noget i Bogen, der mere kunde være p e g e t p a a og u n d e r s t r e g e t, da er det Tschernings hensynsfulde Behandling af politiske Modstandere og hans Taalmodighed indenfor sit eget Parti med Hensyn til at tage den med Ro og give Tid, naar Partiet, lige kommen til Magten, vel stærkt higede efter at faa sine store Formaal gennemført snarest mulig. Tscherning anbefalede her Sagtmodighed. Da J. A. Hansen med Tilslutning fra Bønderne i 1848 vilde sparke Kongevalgenes Venner ud af Rigsdagen, sagde Tscherning: „Lad os nu ikke gaa hen og gør en Ulykke til“.

Og til Hans Jensen i Kundby skrev Tscherning i 1853 angaaende Rigsdagsarbejdet: „Vi har, som De vil have set, ikke gjort store Fremskridt endnu, men det var ej heller at vente; der skal Tid til al Ting her i denne Verden“.

Aaret efter — 1854 — skriver han videre til Hans Jensen: „Naar vi først ved sindig Optræden viser, at den almindelige Valgret giver Staten Styrke, saa gaar nok vor Valgmaade af med Sejren“.

Og for tilsidst at tage endnu et af hans mange Eksempler paa slige Udtalelser nævner jeg, hvad han i et Brev til en jysk Rigsdagsmand skrev om F o r d r a g e l i g h e d :

„Det er i det hele min Anskuelse, at M e n i g m a n d s p a r t i e t kun kan beholde sin Indflydelse og Betydning, og vor nuværende Forfatning faa Lov til at bestaa og at udvide sig, naar det benytter sig af den vundne Stilling med stort Maadehold og ikke bryder med Fortiden, hvor det kan undgaas. Man skal ikke beholde Manglerne, som er os overleverede, men man skal fri sig fra dem uden at afstedkomme pludselige Forandringer“.

J e n s P e t e r J e n s e n .

Tormod Jørgensen: Anders og Marie Jørgensen. Af Børnesagens, Folkehøjskolens og Husmandsbevægelsens Historie. (Ejnar Munksgaards Forlag 1938). 165 Sider. 3,50 Kr.

I Anledning af Hundredeaarsdagen for Anders Jørgensens Fødsel er denne Bog udkommen kort før Jul som et Minde om det elskelige Forstanderpar, der giftede sig 3. August 1875 og som ledede Høng Højskole i de følgende Aar indtil 1912, da de fratraadte

Pladsen. Anders Jørgensen var født 1. Marts 1839 og døde 30. November 1915. Hans Hustru Marie var født 23. Marts 1850 og afgik ved Døden 7. Marts 1924.

Det var i Foraaret 1872, at Anders Jørgensen kom til Høng og blev Forstander for den Folkehøjskole, der allerede i Krigsaalet 1864 var kommen i Gang Syd for Høng, nede ved Sæby, men som i 1866 ved Bøndernes Hjælp blev flyttet til Høng By og indviet ved en smuk Festlighed den 5. November samme Aar, hvor flere af Egnens Præster i Forening med den daværende Højskoleforstander E. Rotwitt førte Ordet.

Bogen indeholder en god Skildring om alt det, Anders Jørgensen var med til at sætte i Gang paa Høngegnen i de 43 Aar, han virkede her. Sammen med sin Hustru fik han foruden en fyldt Højskole et nyt opført Børnehjem godt i Gang, som nu er en selvejende Institution, der ledes udmærket. Og saa var der den begyndende Husmandsbevægelse, som Jørgensen paa sin særegne Maade kom til at virke for som en af Førstemændene her, som nævnt paa den store Mindesten (for Anders Jørgensen), der i Efteraalet 1916 blev hentet og kørt til Høng Højskoles Have fra Hans Gabriel Nielsens Mark i Asmindrup ved Holbæk:

„Børnenes Ven
 Ungdommens Vejleder
 Husmændenes Raadgiver
 Husmandsrejsernes Fader“.

Anders Jørgensen sluttede ofte et godt Samvær paa Skolen eller i hans Stuer med at synge for et Vers af Grundtvig, som Jørgensen selv havde sat Melodi til, og som alle hans Elever husker fra deres Skoletid paa Høng Højskole. — Verset lyder saaledes:

Søde Gud! din Engleskare
 Alle dine smaa bevare!
 Ja, forlad os, Fader milde.
 Hvad vi gjorde, som var ilde!
 Hjælp os, saa vi vorde fromme,
 Saa vi i din Himmel komme,
 Smile sødt i Englefavn!
 Hør du os i Jesu Navn!

Dette Vers er taget af Grundtvigs Digt „Karen Bjørns Minde“, som Grundtvig skrev i 1813 efter et Mindeskraft, som den bondevenlige Godsejer Tyge Rothe (1731—1795) havde forfattet over sin afdøde Hustru Karen Bjørn ved hendes Død 1795.

Jens Peter Jensen.

Jul i Holbæk 1938 (E. Henningsens Boghandels Forlag) bragte af historisk Interesse nogle Erindringer om Wienerbørnernes Ophold her i Danmark 1919—23, fortalt af Løjtn. G. O. Orlow-Andersen, Holbæk, der gjorde et stort og fortjenstfuldt Arbejde i denne smukke Sags Tjeneste. I samme Hefte skriver Postmester V. Lyngge om „Post, Telegraf og Statstelefon i Holbæk“, en god historisk Oversigt.

Foreningen Danmarks Folkeminder har som Medlemslevering for 1938 udsendt Prof. Arthur Christensens interessante og fornøjelige Bog „Molboernes vise Gerninger“, hvori de kendte Historier ikke blot er gengivet (med gamle Illustrationer til), men ogsaa gjort til Genstand for videnskabelig Undersøgelse. — For 1939 vil Foreningen iøvrigt udsende et stort og smukt illustreret Værk af vor tidligere Formand, Dr. J. S. Møller; det hedder „Barselskik i dansk Folkeoverlevering“; en Bog paa over 400 Sider, som Medlemmerne faar gratis. Kontingentet er 4,50 Kr. (Adr. Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibl., København).

Fortid og Nutid, udg. af Dansk hist. Fællesforening, bragte i 12. Bd.s 3—4 Hefte en Oversigt af Prof. Knud Fabricius: „Studiet af Danmarks Historie før og nu“ og Sigurd Jensens Afhandling: „Det 18. Aarhundredes Bondeskifter og deres Kildeværdi“.

Af „Holbæk Købstads Historie“ ved Albert Thomssen (Henningsens Boghandels Forlag) er med 11. Hefte Skildringen ført op til Perioden 178—1800.

„Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ for 1939 indeholder: M. Mackeprang: Nationalmuseets Bygningshistorie; Knud Thorvildsen: Dobbeltjættestuen paa Kyndeløse Mark; C. M. Smidt: Port og Faldgitter; Otto Norn: En østjysk Billedskærerslægt; Aage Roussel: En middelalderlig jysk Træborg; P. I. Riis: En etruskisk Bronzerefod; Jørg. Olrik og Ax. Steensberg: Nyordningen af Folkemuseets Afdeling for Bondekultur; Ellen Andersen: Folkedragten i Danmark; N. Breitenstein: Bibelens Mønter; Margr. Hald: Leonora Christinas Jammersminde som etnologisk Kilde; Helge Larsen: Det etnogr. Udbytte af „Monsun-Ekspeditionen“.

Historisk Samfund 1938.

Aarsmødet holdtes denne Gang i Holbæk paa Hotel Postgaarden Søndag den 30. Januar. Ved Styrelsesmødet var hele Styrelsen til Stede, og Formanden begyndte med at byde det nye Medlem, Gdr. L. P. Larsen, Igelsø, velkommen, og derefter gennemgik man Dagsordenen. Generalforsamlingen Kl. 4 overværedes af ca. 25 Medlemmer. Sekretæren aflagde Beretning og Regnskab, og begge Dele godkendtes. De tre afgaaende Styrelsesmedlemmer indstilledes til Genvalg, ingen andre foresloges. Revisorerne Tilly og Koch genvalgtes ligeledes. Det vedtoges at udsende det af Politifuldm. Dan Lund udarbejdede Lovforslag til Afstemning blandt Medlemmerne med Aarbogen 1938. Sekretæren fortalte om denne Aarbogs Indhold og foreslog en Sommertur til Egnen om Torbenfeldt.

Efter Generalforsamlingen talte Museumsinspektør, Dr. Therkel Mathiasen om Danmarks ældste Bebyggelse. Foredraget, der illustreredes med fine Lysbilleder, overværedes af 85 Tilhørere.

Sommerudflugten den 26. Juni begyndte med en Frokost i det grønne under Bøgekronerne i Knabstrup Skov, og her fortalte Formanden, Forp. Lunn, om det gamle, minderige Knabstrup. Gennem Skovene kørte saa det lange Tog af Biler ned mod Kongsdal, hvor Hofjægerm. Estrup bød Velkommen og skildrede Gaardens Historie i store Træk fra Middelalder til Nutid. Efter Foredraget trakterede Hofjægermesterinden med Jordbær i Haven. Saa gik Turen til den tredje Herregaard, Torbenfeldt, og her gav Albert Thomsen nogle Oplysningen om dens Ejere gennem Tiderne. Hofjægerm. Treschow indbød derpaa til en Spadseretur gennem Parken, med en behagelig Overraskelse undervejs i Form af Vin og Cigarer, og til sidst kørte Deltagerne over til „Krageholmen“, hvor Mindestenen for Etatsraad Vilh. Aug. Hansen staar. Her talte Højskoleforst. Frederik Nørgaard; hans Foredrag formede sig som en smuk Mindetale i Anledning af 150-Aaret for Stavnsbaandsløsningen, og han fremhævede især den Indflydelse og Betydning, som Vilh. Aug. Hansen havde paa Reformernes lykkelige Gennemførelse, baade som Godsejer paa Frydendal og som Medlem af „Den store Landbokommission“. Efter Foredraget sang man „Der er et yndigt Land —“, og Formanden takkede Taleren og lovede, at hvis

det lykkedes at udfinde, hvor *Etatsraad Hansen* laa begravet, saa vilde *Historisk Samfund* tage Initiativet til at sætte en Mindesten paa hans Grav. Inden Mødet sluttede og Deltagerne skiltes, bragte *Hr. Lunn Hist. Samfunds* bedste Tak til *Hofjægerm. Treschow* for elskværdig Gæstfrihed! Udflugten, der i alle Henseender maa betegnes som vellykket, lededes af Formanden, og Deltagernes Antal kan anslaaes til 160—70.

Paa et Styrelsesmøde den 2. December opgjordes Resultatet af den skriftlige Afstemning. Der var indkommet 43 Stemmekort, og *Forp. Lunn* var genvalgt med 37 St., *Frk. Wiggers Hansen* med 36 St. og *J. P. Jensen* med 36 St. For nye Vedtægter (aftrykt i 1938) stemte 39 ja, ingen nej. De træder derefter i Kraft fra $\frac{1}{1}$ 39. Til Foredragsudvalg udpegedes Formanden, *Frk. Wiggers Hansen* og *Politifuldm. Dan Lund*.

En Udbetaling til Trykkeriet vedtoges, saa Gælden nedbringes til 1200 Kr. Formanden gjorde Rede for den Undersøgelse, han havde foretaget for at skaffe Klarhed over, hvor *Etatsr. Vilh. Aug. Hansen* laa begravet; ved *Provst Rørbechs* Hjælp var det blevet klarlagt, at Graven var i *Kundby Kirke*; Formanden, Sekretæren og *Arch. Marius Pedersen* havde aflagt Besøg paa Stedet, og det vedtoges at lade Arkitekten give Forslag til en Mindesten efter Sekretærens Skitse, og derefter søge Tilskud til Arbejdets Udførelse hos interesserede. Til Slut oplyste Sekretæren, at han efter Samraad med Formanden havde gjort *Nationalmuseet* opmærksom paa det ønskelige i, at *Bothwell-Undersøgelsen* i *Faarevejle Kirke* fik en mere officiel videnskabelig Karakter end den af et Dagblad arrangerede.

Ved Højtideligheden den 9. Juli paa *Holbæk Museum* i Anledning af „*Købmandsgaarden*“s Indvielse var Formanden, *Forp. Lunn*, efter Indbydelse til Stede.

Formanden repræsenterede ligeledes *Historisk Samfund* paa *Dansk histor. Fællesforenings Repræsentantmøde* i *København* i Efteraaret.

— Vort Samfunds Medlemstal var

1. Jan. 1938 866 Medl., 2 livsvarige Medl., 26 Subskribenter.

1. Jan. 1939 835 Medl., 2 livsvarige Medl., 29 Subskribenter.

Og desuden ca. 45 Institutioner og Personer, som faar Aarbogen tilsendt, deriblandt mange Bytteforbindelser herhjemme og i Norge, Sverige, Finland og Tyskland.

— Med nærværende Aarbog følger et Registerhefte, udarbejdet af *Dan Lund*, til 8. Bind. (1933—34—35).

Albert Thomsen.

Af Historisk Samfunds Regnskab for 1938

Indtægter:

Kassebeholdning fra 1937	Kr.	98,03
Renter paa Bankbøger	„	11,40
Tilskud fra Staten	„	193,75
„ „ Holbæk Amt	„	200,00
„ „ Sparekassen for Holbæk og Omegn	„	100,00
„ „ Holbæk Amts Sparekasse	„	200,00
„ „ Holbæk Byraad	„	25,00
„ „ Kalundborg Byraad	„	25,00
Aarsbidrag fra Medlemmer (incl. Porto)	„	2790,90
Indtægter ved Salg af Skrifter	„	131,74
Indtægter ved Møderne	„	188,00
	<hr/>	
	Kr.	3963,82

Udgifter:

Trykkeriudgifter, a conto	Kr.	1488,90
Forfatterhonorarer	„	646,00
Bogbinderregninger	„	210,00
Clichéer	„	142,31
Aar bogens Udsendelse, Porto, Fragt m. m.	„	354,31
Aarsmødets Udgifter	„	171,77
Sommerudflugten	„	153,28
Styrelsesmøderne	„	29,35
Sekretærens Honorar	„	300,00
Udgifter til Telefon, Korrespondance, Rejser m. m. ...	„	56,38
Lagerlokale	„	60,00
Kontingent til Dansk historisk Fællesforening	„	51,36
Honorar for Ekspedition af Aarbøgerne	„	150,00
Diverse	„	30,75
	<hr/>	
	Kr.	3844,41
Kassebeholdning	„	119,41

Balance ... Kr. 3963,82

Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog, Kassebeholdning og Sparekasse-bøger er forevist mig.

Holbæk, den 10. Februar 1939.

Tilly.

AARBØGER OG ANDRE SKRIFTER

„Fra Holbæk Amt“ 1907—08—09—10—11—12	a 0,50
»Fra Holbæk Amt« 1913—14 og 19	a 1,00
„Fra Holbæk Amt“ 1915—16—17—18—20—21 er udsolgt.	
»Fra Holbæk Amt« 1922—23—24—25—27—30—31—32—33 —34—35—36—37 og 38	a 1,50
»Fra Holbæk Amt« 1926 (Schmidt: Helligkilder)	1,00
»Fra Holbæk Amt« 1928 (J. S. Møller: Fester og Højtider 1. Halvbind + Aarbogen 1928)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1929 (Møller: Fester og Højtider 2. Halvbind + Aarbogen 1929)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1931 (»Fester og Højtider« 3. Halvbind + Aarbogen 1931)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1933 (»Fester og Højtider« 4. Halvbind + Aarbogen 1933)	2,50
J. S. Møller: Fester og Højtider I Bind og II Bind	a 4,00
J. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland	a 7,00
J. S. Møller: Kalundborg Kirke	0,60
Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland, Slægtsminder og Folke- minder; 245 Sider m. Billeder og Musikprøver	1,50
R. Nielsen: Sejerø Sogns Historie	2,00
Otto Smith: En dansk KøbstadHAVNS Historie (Holbæk Havn og Skibbro), 130 S.	1,00
Povl Hansen: Lammefjorden (Særtryk af Aarbogen 1930), 96 Sider illustr.	1,50
Albert Thomsen: Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog, en kort Vejledning	0,60
Jens Peter Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918, I Ruds Vedbykredsen og Svinninge- kredsen, 236 Sider	1,50

Disse Priser gælder kun for Medlemmer og Subskribenter.

Bøgerne faas ved Henvendelse til Sekretæren, Kommunalærer
Albert Thomsen, Bjelkes Hus, Holbæk.